

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

IULIUS-CLAUDIUS'LAR DÖNEMİ ROMA YAZININDA
SANSÜR UYGULAMALARI

BAĞIŞ ALPER KOVAN
2501170127

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ Y. GÜRKAN ERGİN

İSTANBUL, 2020

ÖZ

IULIUS-CLAUDIUS'LAR DÖNEMİ ROMA YAZININDA SANSÜR UYGULAMALARI BAĞIŞ ALPER KOVAN

Bu tezde Roma İmparatorluğunun ilk hanedanı olan Iulius-Claudius'lar döneminde ifade özgürlüğünün durumunu ve sansür geleneğinin nasıl geliştiğini öncesi ve sonrasındaki etkileriyle inceleyeceğiz. Bu inceleme Roma'da sansürün kökenini, sansüre neden olmuş kanunları, Roma siyasetinin ifade özgürlüğüyle edebiyata etkisini ve Roma yazınının politik sebeplerden ötürü ceza almış yazarlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda Roma'da imparatora veya imparatora yakın bir aristokrata karşı politik eleştiri veya hakaret içeren sözler yazmış kişilerin şahsına verilen sürgün, ölüm gibi cezaları, eserlerine uygulanan kitap yakma ya da sansürü ve bazı yazarların kendi yazılarına uyguladığı otosansürü ele alacağız. Böylelikle bu çalışma Roma İmparatorluğu'nun erken dönemlerinde sansür ve ifade özgürlüğü ya da eksikliği hakkında yaygın olarak yapılan varsayımları incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roma, Sansür, Otosansür, İfade Özgürlüğü, Iulius-Claudius'lar, Augustus, Tiberius, Nero, Tacitus, Edebiyat Tarihi

ABSTRACT

CENSORSHIP PRACTISES IN JULIO-CLAUDIAN PERIOD

ROMAN LİTERARY

BAGIŞ ALPER KOVAN

In this thesis, we will examine the situation of free speech and how the tradition of censorship developed during the Julio-Claudian Period, the first dynasty of the Roman Empire, with its effects before Principate and after the end of the dynasty. This review includes the origin of censorship in Rome, the laws that caused censorship, the influence of Roman politics on literature with freedom of expression and the writers of Roman literature who were punished for political reasons. In this context, we will consider the punishments in Rome such as exile, death, book-burning or censorship applied to their works, and self-censorship applied by some authors to their writings, who have taken an opposing stance and write insulting words against an aristocrat close to the Emperor or Emperor himself. In this way, this study aims to examine the common assumptions about censorship and freedom or lack of expression in the early Roman Empire.

Keywords: Rome, Censorship, Self-censorship, Freedom of Speech, Julio-Claudian Dynasty, Augustus, Tiberius, Nero, Tacitus, History of Literature

ÖNSÖZ

Bu tezin amacı antik kaynaklar ışığında Roma’da sansür geleneğinin nasıl başlayıp geliştiğini görmek ve özellikle Principatus döneminin ilk yıllarındaki eserleri yasaklanmış veya politik sebeplerle ceza almış sansür mağduru yazarları incelemektir. Böylelikle Roma tarihinde ismi pek bilinmeyen, hatta unutulmuş kayıp yazarlarını yakından tanıma fırsatı bulacağız. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Roma tarihinde sansür kesin yargılarla değerlendirebileceğimiz bir konu değildir, zira ifade özgürlüğü kısıtlanan ve sansür mağduru çoğu yazarın yazdıkları günümüze ulaşamadığından diğer Romalı yazarların aktardığı kadarıyla bu konuyu biliyoruz. Başta Tacitus olmak üzere bu konu hakkında yazan Romalı tarihçilerin tarafsızlığı hayli tartışıldığı için ceza alan yazarlar hakkında birçok farklı yorum da dile getirilmiştir.

Augustus’un *princeps*liği Roma’da başka birçok şey gibi yazın dünyasını da değiştirmişti. Bu durumun özellikle siyasi nedenleri vardır. Cumhuriyet Dönemi’nde hiçbir yazar İmparatorluk Dönemi’ndekiler kadar siyasi baskı hissetmemiştir. Bu sebeple İmparatorluk Çağı yazarları konuşma özgürlüğünden yoksun bir şekilde eserlerini yazmıştır. Bu da doğal olarak otosansürü beraberinde getirmişti. Böyle bir çalışma bizi şüphesiz İmparatorluk Dönemi’ndeki politik olaylar ve edebiyat dünyasına etkisini Cumhuriyet Dönemi’yle karşılaştırmaya iter. Bu bağlamda tezimizin başlığı her ne kadar Iulius-Claudius’lar Dönemi olarak belirtilse de Roma’da sansürün ne zaman başladığını ve Cumhuriyet Dönemi’ndeki ifade özgürlüğüne de değinmemiz gerekir.

Tezimizde aksi belirtilmediği sürece belirtilen bütün yıllar MS’dır. Alıntılarda yapılan çeviriler ise kaynakçada yine aksi belirtilmediği sürece bana aittir. Son olarak bu çalışmada hiçbir desteğini bana esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Y. Gürkan Ergin’e sonsuz teşekkür ederim. O olmasaydı bu tezi bitirebileceğimi sanmıyorum. Onun dışında Eskiçağ Tarihi bilim dalı bölüm başkanımız Prof Dr. Hamdi Şahin’e, lisansında mezun olduğum Latin Dili ve Edebiyatı bölümünden değerli hocalarım Prof. Dr. Bedia Demiriş’e ve Dr. Öğr. Üyesi Ekin Öyken’e yardımları için teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, 2020

Bağış Alper KOVAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA'DA SANSÜR ve İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. İfade Özgürlüğünün Fikri Temelleri ve Gelişimi	8
1.2. Roma'da Sansür Kavramı.....	18
1.3. Principatus Öncesi Roma'da İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması ve Sansür Vakaları.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

RESPUBLICA'DAN PRINCIPATUS'A GEÇİŞ

2.1. Augustus'un Siyasete ve Sosyal Yaşama Etkisi.....	42
2.2. <i>Lex Maiestatis</i>	50
2.3. Augustus Dönemi İdeolojisi ve Roma Yazını.....	53
2.4. <i>Acta Diurna</i> ve <i>Acta Senatus</i>	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IULIUS-CLAUDIUS'LAR DÖNEMİNDE SANSÜR

3.1. Augustus	71
3.2. Tiberius	105
3.3. Caligula	122
3.4. Claudius.....	128
3.5. Nero	132
3.6. Iulius-Claudius'lar Dönemi Sonrasında Sansür.....	157
SONUÇ	165

KAYNAKÇA	170
----------------	-----



KISALTMALAR LİSTESİ

AC	: L'antiquité classique
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
AJPh	: American Journal of Philology
Akt.	: Aktaran
AncSoc	: Ancient Society
Ant. Rom.	: Antiquitates Romanae
Am.	: Amores
Amm Mar.	: Ammianus Marcellinus
Agit.	: Agrigentum
Agr.	: Agricola
Ann.	: Annales
Ant.	: Antonius
Apocol.	: Apocolocyntosis
App.	: Appianus
Ars Am.	: Ars Amatoria
Ath.	: Athenaeus
Att.	: Ad Atticum
Aug.	: Augustus
August.	: Augustinus
Baş. a.	: Başlığı altında (sözlük kullanımı için)
BCiv.	: Bellum Civile
Benef.	: De Beneficiis
BICS	: Bulletin of the Institute of Classical Studies
Caes.	: Caesar
Calig.	: Caligula
Carm.	: Carmina
Cat. Mai.	: Cato Maior
Cat. Min.	: Cato Minor
Cic.	: Cicero

CJ	: The Classical Journal
Claud.	: Claudius
ClAnt.	: Classical antiquity
Clem.	: De Clementia
Clu.	: Pro Cluentio
CO	: Classical Outlook
Constat.	: De Constantia Sapientis
Controv.	: Constroversiae
CPh	: Classical Philology
CQ	: Classical Quarterly
CW	: The Classical Weekly
Çev.	: Çeviri
De arch.	: De Architectura
De Civ. D.	: De Civitate Dei
Deip.	: Deipnosophistae
Dial.	: Dialogus de Oratoribus
Dig.	: Digesta
Dio Cass.	: Cassius Dio
Diog. Laert.	: Diogenes Laertius
Dion. Hal.	: Dionysios Halicarnassensis
Diss.	: Dissertationes
Dom.	: Domitianus
Ed.	: Editor
Ep.	: Epistulae
Epict.	: Epiktetos
Epigr.	: Epigrammata
Epit.	: Epitome
ETJ	: Educational Theatre Journal
Eur.	: Euripides
Fam.	: Ad familiares
Fasc.	: Fascicule
Fr. Com.	: Fragmenta Comoedarum

Fra.	: Fransızcâ
G.	: Georgica
Galb.	: Galba
Gell.	: Aulus Gellius
G&R	: Greece and Rome
H&T	: History and Theory
Hist.	: Historiae
Hist. Rom.	: Historiae Romanae
HN	: Historiae Naturalis
Hom.	: Homeros
Hor.	: Horatius
Instit.	: Institutio Oratoria
Iug.	: Bellum Iugurtha
JH	: Journalism History
JHI	: Journal of the History of Ideas
JRS	: The Journal of Roman Studies
Just.	: Justinus
Juv.	: Iuvenalis
L&C	: Libraries & Culture
LCM	: Liverpool Classical Monthly
Leg.	: De Legibus
Ling.	: Lingua Latina
Liv.	: Titus Livius
Luc.	: Lucanus
Lucil.	: Lucillus
LS	: Lewis & Short
Lyc.	: Lycurgos
L&C	: Libraries & Culture
MAAR	: Memoirs of the American Academy in Rome
Macrob.	: Macrobius
Mar.	: Ad Marciam
MHRA	: Modern Humanities Research Association

Mon. Anc.	: Monumentum Ancyrarum
Mor.	: Moralia
NA	: Noctes Atticae
Naev.	: Naevius
Ner.	: Nero
Od.	: Odysseia, Odes
Off.	: De Officiis
Ov.	: Ovidius
Parad.	: Paradoxa Stoicorum
PAS	: Proceedings of the Aristotelian Society
PBSR	: Papers of the British School at Rome
Petron.	: Petronius
Phdr.	: Phaedrus
Phil.	: Orationes Philippicae
Phoen.	: Phoenissae
Pis.	: In Pisonem
Pl.	: Platon
Plin.	: Plinius
Plut.	: Plutarkhos
Polyb.	: Polybios
Praef.	: Praefatio
Prop.	: Propertius
Ps. Xen.	: Psideu Ksenophon
Quint.	: Quintilianus
RBA	: Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art
RH	: Revue Historique
RhM	: Rheinisches Museum für Philologie
Rep.	: De Republica
Resp.	: Respublica
S.	: Sayfa
Sall.	: Sallustius
Sat.	: Saturae, Saturnalia

Sen.	: Seneca
SPH	: Studies in Philology
Suas.	: Suasoriae
Suet.	: Suetonius
T.	: Tome
Tac.	: Tacitus
TAPhA	: Transactions the American Philological Association
TAPhS	: Transactions the American Philosophical Society
Tar.	: Tarentilla
Tib.	: Tiberius
TLL	: Thesaurus Lingue Latinae
Tr.	: Tristia
Tranq.	: De Tranquillitate Animi
Tusc.	: Tusculunae Disputationis
TynBul	: Tyndale Bulletin
Ulp.	: Ulpianus
Vell. Pat.	: Velleius Paterculus
Verg.	: Vergilius
Vitr.	: Vitruvius

GİRİŞ

“-En kötü şey özgürce konuşma hakkının olmamasıdır.
-İnsanın aklından geçenleri söylemesinin yasaklanması... Bu bir kölenin yaşamıdır.”
(Eur. *Phoen.* 389-390)

Sansür genellikle toplumu korumu amacıyla devlet, medya kuruluşu veya başka bir denetim organı tarafından zararlı, hassas veya uygunsuz olarak değerlendirilebilecek yayınlar için denetleme işine verilen isimdir. Sansürü en belirgin şekilde uygulayan organ olan devlet, otoritenin meşruluğu sayesinde bu denetim işini yapar ve yine buna göre belirli cezalar verir. Sansür; ulusal güvenlik, müstehcenlik, nefret söylemini önlemek, siyasi ya da dini görüşleri desteklemek veya kısıtlamak, iftira ve karalamayı önlemek de dahil olmak üzere çeşitli nedenlerle uygulanır. Dünya tarihi boyunca sansür, genellikle totaliter devletlerin ifade özgürlüğünü çeşitli yollarla kısıtlamasıyla ilişkilendirilir.¹ Sokrates, Ovidius, Marquis de Sade, Mark Twain, Karl Marx, Bertolt Brecht gibi dünya tarihine adını yazdırmış pek çok kişi ifade özgürlüğü veya sansür mağduru olarak bilinir. Totaliter bir devletin bir kişiye veya bir esere sansür uygulamasının en büyük sebebi ideolojik olarak kendilerine ters gelen görüşleri bastırmaktır. Devletin yürüttüğü bu kontrol sistemi kültürel üretime doğrudan veya dolaylı bir etkiye sahiptir. Birtakım ideolojik taleplerle kültürel üretimde belli başlı kısıtlamaların yanı sıra ahlaki değerlere karşı yazılan şeylere yaptırımlar uygulanmıştır.²

Dünya tarihinde sansüre en fazla maruz kalan isimlerden Karl Marx, basın ve ifade özgürlüğü hakkındaki yazılarını *Pressefreiheit und Zensur* adıyla yayımlamıştır. Bu yazılarında sansürü baskı yoluyla rıza gösterme olarak nitelemiştir. Sansürü özgürlük karşıtı ve devletin tekelindeki eleştiri olarak görmüş,³ bununla birlikte sansürün bir yasası olmasını imkânsız bulmuştur, zira sansürün amacı suçu cezalandırmak değil, düşüncüyü kısıtlamaktır. Bu sebeple hiçbir devletin sansürü

¹ Rohmann, Dirk, “Book Burning as Conflict Management in the Roman Empire (213 BCE-200 CE)”, *AncSoc*, vol. 43, Peeters Publishers, 2013, s. 115.

² Sapiro, Gisèle, *Edebiyat Sosyolojisi*, çev. Ertuğrul Cenk Gürçan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2019, s. 52.

³ Marx, Karl, *Press Freedom and Censorship*, çev. Padover, S. P., Rheinische Zeitung, 19 Mayıs 1842.

yasaların nezdinde uygulayamayacağını ve sansür vakalarının mahkemelere değil polisin sorumluluğuna verildiğini düşünmüştür,⁴ ancak Marx bu görüşlerini kendi yaşadığı zaman ve topluma göre yazmıştı, zira geçmişte, başta Roma olmak üzere sansürü yasalar gereğince uygulayan devletler olmuştur. Nazi Almanyası ve SSCB gibi devletlerde sansür geleneği siyasal rejim destekli kurumların veya polislerin kontrolündeydi, ancak eskiçağda bu durum oldukça farklıydı.

Son yüzyılda ifade özgürlüğü ve sansür kavramlarını anlamak için yeni bir görüş ortaya çıktı. Bu görüş sansür biçimlerinin çokluğunu ve şimdiye kadar tamamen baskıcı olarak görülen sansürün üretken etkilerini vurgulayan “Yeni Sansür Teorisi”dir. Bu teorinin ortaya çıkmasında 20. yüzyılın önemli sosyologları Pierre Bourdieu ve Michel Foucault’un payı vardır. Hem Bourdieu hem de Foucault genellikle iktidar kültürel ve sosyal otoritesi aracılığıyla görünürde rızaya dayalı bir baskıcı politika izlediğini vurgular.⁵ Bourdieu ayrıca sansür kavramının dilbilimsel etkileri üzerinde durur. Ona göre dil aşırı gergin olursa sansüre neden olabilir ve bunun da kaçınılmaz olduğunu düşünür, zira sansür tamamen ifadeyle alakalıdır. Bourdieu için dilbilimsel analiz, sansür uygulanan metni etkileyen bir “dış etken” olarak iktidarın izlerini ortaya çıkarır. Devletin çeşitli yaptırımlarla dayattığı sansür, bu dış özelliklerden yalnızca birini temsil eder. Sansür konusunda özellikle iki unsur üzerinde durur: gelenekleri dayatmak ve geleneğe saygı duymak. Bu iki unsurla birlikte devlet, yazılı eserler üzerinde bir yetki sahibine dönüşür ve sansür uygulamak için bir zemin oluşturur.⁶ Foucault ise sansürün devlet baskısının bir sonucu olduğunu düşünse de çoğunlukla “sansür” teriminden kaçınır, çünkü bu terim tam olarak modern toplumlarda öneminin abartıldığını hissettiği hukuki baskıcı iktidar biçimlerini çağırıştırır. Foucault’a göre iktidarı ilk bakışta “baskıcı” veya “totaliter” olarak tasvir etmek yanlıştı. Ona göre iktidar belirli davranış biçimlerini sona erdirmek ya da sansürlemek yerine üretken olabilirdi.⁷ Foucault’nun böylesi bir fikir öne sürmesinin nedeni iktidarın sansüre yaklaşımıyla alakalıdır. Gerçekte Foucault’nun görüşü,

⁴ Marx, Karl, *A.g.e.*, 15 Mayıs 1842.

⁵ Bunn, Matthew, “Reimagining Repression: New Censorship Theory and After”, *H&T*, vol. 54, 2015, s. 25, 27.

⁶ Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*, ed. John B. Thompson, çev. Gino Raymond, Matthew Adamson, Polity Press, Oxford, 1991, s. 138-139.

⁷ Foucault, Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 243.

iktidarın asla baskıcı bir şekilde hareket etmediği değil, yalnızca öncelikli davranış biçiminin bu olmadığıdır.

Bourdieu ve Foucault'un tam da bu görüşlerini Roma tarihinin belli aralıklarında görmek mümkündür. Scipio Aemilianus, Pompeius, Caesar, Augustus gibi Roma'nın gördüğü önemli liderler; tarihçileri ve edebiyatçıları karşısına almak yerine büyük ölçüde onları kazanmayı tercih etmişti. Böylelikle fikir üreten edebiyatçıları kendi ideolojileri için kullanacaklardı, ancak bu durum onların sansür girişimlerinin olmadığı anlamına da gelmiyordu. Roma, özellikle İmparatorluk Dönemi'nde sansür kavramını kanunlar bazında uygulamak konusunda öncü devletti.⁸ Ayrıca yazarlara uygulanan baskı beraberinde otosansürü de getirmişti. Bu dönemde yazarlar gördükleri siyasi baskı sebebiyle dilediklerini yazamamıştı. Bu sebeple Roma, dünya tarihinde büyük çapta sansür uygulayan Orta Çağ Avrupa devletleri, Nazi Almanyası, SSCB gibi devletler tarafından da sansür konusunda örnek alınmıştır diyebiliriz.

Nazi Almanyası'nın Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığını yapmış Alman politikacı Joseph Goebbels, Heidelberg'den filoloji doktorası olan Yunan ve Roma klasiklerine hayran bir isimdi. Onun bu hayranlığı Tacitus'un *Germania*'sını Nazi ideolojisinin propagandası için kullanmaya dahi itecekti. *Germania*; okullarda, bilimsel makalelerde ve hatta askerler arasında dahi sayısız Nasyonal Sosyalist için Almanların geçmişini ve kültürünü aktaran bir coşku kaynağı olarak öğretilirdi.⁹ Antik Çağ'a bu kadar meraklı biri olarak sansür ve kitap yakma konusunda Roma'dan ilham almış olabilirdi. Nitekim 1933'de aralarında Karl Marx ve Sigmund Freud'un da eserlerinin bulunduğu yirmi beş binden fazla kitap yakıldı ve halkı da buna teşvik etmek için birçok propaganda posterleri hazırlandı. Aynı yıl Goebbels, sanatçıların apolitik olmaması gerektiğini ve Alman kültürü çatısı altında bayrağı alıp en başta

⁸ Her ne kadar bu durumu "sansür" olarak adlandırmamış ve siyasi temelden yoksun olsalar da Roma'dan önce de birtakım yaptırımlarla sansür uygulayan antik medeniyetler vardı. Örneğin Antik Mısır'ın tek tanrıya inanan firavunu Akhenaton çok tanrılar anlatan eserleri ve büyü kitaplarını yakırmıştı. MÖ üçüncü yüzyılda Çin imparatoru olan Qin Shi Huang ise kendi hanedanına ait olanlar dışında tüm kitapların yakılmasını emretmişti, ancak bunun gibi örnekler daha çok hükümdar fermanı veya dini sebeplerle gerçekleşmişti. Roma ise sansür ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasında hukuki ve siyasi zemini oluşturan devlet olmuştu (Baez, Fernando, *Kitap Kırımının Evrensel Tarihi*, çev. Tolga Esmer, Can Yayınları İstanbul, 2018, s. 53, 86-87).

⁹ Krebs, Christopher B., *A Most Dangerous Book: Tacitus' Germania from the Roman Empire to the Third Reich*, W. W. Norton & Company, New York-Londra, 2011, s. 3.

yürümesi gerektiğini de söylemişti. Bu, tıpkı Augustus'un edebiyatçıları imparatorluk çatısı altında toplayıp eserlerinde Roma tarihinden ve erdemlerinden bahsetmeleri gerektiği düşüncesine benziyordu. Roma çıkardığı pek çok değerli yazar ve şairle dünya edebiyatına şüphesiz önemli katkılar verdiği gibi sansür uygulamaları konusunda da dünya tarihinin sonraki jenerasyonlarını etkilemiştir.

Çalışmamızın sonraki bölümlerinde detaylı bir şekilde anlatacağımız gibi Roma'nın sansür geleneği neredeyse Roma'nın kendi tarihi kadar eskidir. Roma'nın ilk yazılı kanunları olan On İki Levha Kanunları'nda hakaret içerikli şarkı ve şiirler yasaklanmıştı. Bu durum sonraki dönemlerde hakaret olarak algılanabileceği için eleştirel şiirlerin ceza almasına sebep olabiliyordu. Nitekim Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde de On İki Levha Kanunları'nın temeli üzerinden birtakım yasalarla sansür geleneği daha da ileri taşınacaktı. Sansür; kitapların imhasını, yasaklanmasını veya kişilerin kamuda konuşmalarını engellemeye ve hatta sürgün ve ölüm cezaları almaya yönelik her türlü otoriter girişimi içerebilirdi, ancak her şeyden önce şunu söylemek gerekir ki Roma'da sansür mağduru yazarların, Ovidius gibi birkaç istisna dışında eserleri günümüze ulaşamamıştır. Bu sebeple biz sansür mağduru olan isimleri başta Tacitus ve Suetonius olmak üzere belli başlı tarih yazarlarının aktardığı kadarıyla biliyoruz. Bu durum objektifliği tartışmalı hâle getirir, ancak yine de her ne şekilde olursa olsun bize birtakım fikirler sunmaya yardımcı olur. Nihayetinde Principatus Dönemi'nde Roma'nın gündemini belirleyen yegâne kişi imparatoru. Senato kayıtları ve Acta Diurna'nın kontrolü de yine imparatorun elindeydi. Bu sebeple örneğin Augustus ve Tiberius dönemini işleyen ileriki dönem Roma tarihçileri okudukları senato kayıtlarını kendilerine göre yorumlayıp aktarmıştı. Bu da Roma'da sansür konusunu işlemeyi bir hayli zorlaştırıyordu.

Bu konuda Tacitus'un *Annales*'i bizler için en önemli kaynak olmuştur. Tarihçi bu eseriyle sansür mağduru isimlerin susturulmuş seslerini yeniden duyulmasını sağlamıştır. Cumhuriyetçi kimliğiyle tanıdığımız tarihçi Tacitus'un eserinde sansür mağduru olan isimleri yeri geldiğinde belli kurgularla yüceltip kahramanlaştırdığı aşikârdır. Bu sebeple sansür mağduru isimlerin günümüze kadar gelmesinde payı oldukça büyüktür. Tacitus böyle bir eser yazmasaydı, belki de Roma İmparatorluk Dönemi'nin ilk yüzyılında sansürden mustarip isimlerin birçoğunu bilemeyecektik. Onun dışında Suetonius, Quintilianus ve Cassius Dio'nun eserleri de bizlere sansür

konusunda yardımcı olmaktadır. Biyografi yazarı Suetonius'un *De Vita Caesarum*'u imparatorların getirdiği yasalara ve yasaklara değinir. Bunlar arasında edebiyata yönelik olanlar da vardır, ama Suetonius, eserini Iulius-Claudius'lara karşı eleştirilerin çoğaldığı ikinci yüzyılın başında yazmıştır. Bu sebeple eserin güvenilirliği tartışmaya açık olsa da yine sansür konusunu yorumlamak için önemli bir kaynaktır. Birinci yüzyılın önemli hatip ve yazarlarından Quintilianus'un *Institutio Oratoria*'sı ise bir hatibin nasıl eğitilmesi gerektiğinin yanı sıra edebi eleştiriler de mevcuttur. Eser ayrıca Tacitus'un *Annales*'i için önemli bir kaynak da olmuştur.

Iulius-Claudius'ların Iulius kolundaki tek mensubu Augustus'un, Principatus Dönemi'yle kurduğu rejim Roma'ya pek çok yeniliği de beraberinde getirecekti. Bunlar arasında en dikkat çeken şüphesiz Roma Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan senatonun etkisinin azalmasıydı. Bu durum politik olarak ifade özgürlüğünü de azaltacaktı. Bartsch, Iulius-Claudius imparatorları altında gelişen siyasi ve edebi sınırların güvenilmez olduğunu öne sürmüştür. Tragedya ve komedya da dahil olmak üzere edebi yazılardaki politik imalar genellikle yazarın kendi inisiyatifinden ziyade, çoğunluğu senatör olan hitap ettiği seyirciye veya kendisini destekleyen hamiye göre şekillenmişti. Bu durum İmparatorluk Dönemi'ndeki siyasi ve edebi dönüşümün kaçınılmaz bir sonucuydu.¹⁰ Sonraki başlıklarda ayrıntılarına değineceğimiz gibi pek çok yazar ve şair ya bir sipariş üzerine eserlerini yazacak ya da yazdığı eserlerin konusunu dikkatle seçecekti. Augustus bir sanat ve edebiyatseverdi. Claudius bir tarih yazarıydı, Nero ise kendisini sanata adanmış bir imparatordu. Bütün bunlara rağmen Iulius-Claudius'lar dönemi, Roma dünyasında "sansür" denildiğinde akla gelen belki de ilk dönemdi. Bunun en büyük sebebi şüphesiz ki yeni bir çağın başlamasıdır. Augustus yarattığı imparatorluğu Cumhuriyet temelleri üzerine kurmuştu, ancak bu imparatorlukta Cumhuriyet Dönemi'ne özleminden bahsetmek yasaktı. "Cumhuriyetin koruyucuları" olarak görülen Pompeius, Genç Cato, Crassus ve Brutus gibi isimleri savunmak vatan hainliğiyle eş değer hâle gelmişti. Böyle bir politik ortamda edebi eserler yazmak da doğal olarak daha da zorlaşmıştır.

¹⁰ Bartsch, Shadi, *Actors in the Audience: Theatricality and Doublespeak from Nero to Hadrian*, Harvard University Press, Massachusetts, 1994, s. 67.

Bütün bunlara rağmen imparatorların nadiren bizzat kitap yasaklama veya yakma işlemlerini uyguladığını görürüz. Sansür ve kitap yakma vakalarının neredeyse tümünde kendilerine karşı eleştirel yazılardan ötürü senatörlerin parmağı vardır. Bununla birlikte Erken İmparatorluk Dönemi'nde sansür vakalarına verilen cezaların neredeyse tümünde belli başlı yasalarla birlikte *senatus consultum* (senato kararı) uyarınca verilmiştir, ancak devlet adamlarının büyük çoğunluğu imparator yandaşıydı, hatta öyle ki pek çoğu imparatorun sayesinde mevki ve makam sahibi olmuştu. Bu sebeple cumhuriyet yanlısı veya imparator ve imparatorluk karşıtı yazılan yazıların karşısında her zaman ilk önce senatörler durmuştur. İmparatorluğun ilk yüzyılında geç dönemlerdeki kadar fazla sansür vakası yoktu, ancak uygulamalar gelecekteki vakalarla nasıl başa çıkılacağı konusunda yol göstermişti. Iulius-Claudius'lar dönemindeki cumhuriyetçi muhalefet ve yazarlarla mücadele, geç dönemde Hristiyanlığın da işin içine girmesiyle daha belirgin hâl alacaktı. Özellikle Tiberius ve Nero döneminde ifade özgürlüğünün doğrudan veya dolaylı yoldan engellenmesi sonraki yüzyılları da oldukça etkileyecekti. Bundan dolayı Iulius-Claudius'lar dönemi ifade özgürlüğünün engellenmesi konusunda Roma için öncü bir dönem olmuştur.

Roma'nın sansür ve ifade özgürlüğü konusundaki gelişimini incelemek için çalışmamıza Iulius-Claudius'lar döneminden değil, Roma'da sansür geleneğinin doğuşundan başlamamız gerekir. Bu sebeple ilk bölümde Roma'da ifade özgürlüğünün fikri temellerinden, öneminden ve Roma'da ifade özgürlüğünün nasıl geliştiğinden bahsedecek, Yunan dünyasından etkilere ve *parrhesia* ile *libertas* kavramlarına değineceğiz. Aynı zamanda sansür kelimesinin etimolojik kökenini inceleyip bu kelimenin zaman içinde nasıl şekillenerek günümüzde kullanılan şeklini ve anlamını aldığını bakacağız. Ayrıca Roma Cumhuriyeti'nin önemli memuriyetlerinden biri *censor*ların sansürle ilişkili görevlerini inceleyeceğiz. Ayrıca On İki Levha Kanunları'na değinerek Roma'nın İmparatorluk Dönemi öncesindeki sansür vakalarını değerlendireceğiz. Cumhuriyet Dönemi'ndeki edebi yasaklara değinip senatodaki ifade özgürlüğünden bahsedeceğiz. Dönemin politik şartlarının ifade özgürlüğünü ve edebi eserleri ne denli etkilediğini göreceğiz. İkinci bölümde cumhuriyetten imparatorluğa geçiş döneminden bahsedip Augustus'un edebiyata etkisi ve senato üzerindeki otoritesi üzerine değineceğiz. Üçüncü bölüm ise çalışmamızın en geniş kısmını oluşturacaktır. Iulius-Claudius'lar dönemindeki sansür

vakalarını imparatorların saltanatlarına göre inceleyeceğimiz bu bölümde yazarlara veya eserlerine hangi yasalara dayanılarak sansür uygulandığını ve Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki ifade özgürlüğünün durumunu anlatacağız. Son olarak da Iulius-Claudius'lar sonrasındaki sansür ve ifade özgürlüğünün durumu incelenecektir. Bütün bu çalışmamızda Roma'nın ünlü tarih yazarlarının aktardıklarına dayanarak Roma edebiyatının kayıp yazarlarını yakından tanıma şansı bulacağız.



BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA'DA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ve SANSÜR

1.1. İfade Özgürlüğünün Fikri Temelleri ve Gelişimi

Romalılar ifade özgürlüğünü, cumhuriyet rejiminin kendilerine sağladığı özgürlüklerin bir parçası gibi kabul edip bir insan hakkı şeklinde değerlendirmekten ziyade, siyasi bir hak olarak görüyorlardı. Yani Roma'da ifade özgürlüğü *civitas* (vatandaşlık) kavramıyla birlikte vardı. Senatörler, askerler, tarihçiler, sanatçılar; kısacası bütün vatandaşlar, bu özgürlüğü vatandaşlık haklarının niteliğine göre bir ayrıcalık olarak görmüşlerdir.¹¹ Bu da sadece Roma vatandaşlarının *libertas*ın kendilerine sağladığı siyasi haklardan yararlanabileceği anlamına gelir. Romalılar kendi özgürlüklerini krallığın ortadan kaldırılmasından kaynaklandığını düşünmüş ve bunu Cumhuriyetçi toplum düzeniyle özdeşleştirmiştir. Bu sebeple *respublica* kavramı da Romalıların ifade özgürlüğü açısından önemli bir yer tutar. Roma cumhuriyetçiliği beraberinde anayasal bir gelişimi de getirmiş, bazı genel ilkeler ve uygulamalar belirlenmiştir. Bunlar köklü anayasal değişikliklere yol açacak siyasi mücadelenin arka planını oluşturmaktadır.¹² Nihayetinde *respublica* içinde bir Roma vatandaşı anayasal ve hukuki düzende kendisini savunabilir, senato ve mahkemelerde hukukun izin verdiği sürece özgürce konuşabilirdi.

Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde ifade özgürlüğünün farklı şekillerde yorumlandığını görürüz. Kavramın temelleri *libertas* üzerinden gelişmiştir. Cornell'e göre Romalılar monarşi ve *libertas* kavramının arasındaki uyumsuzluğun bilincindeydi, bu yüzden Roma'da kralların kovulmasının ardından Cumhuriyet Dönemi'nde gelecekte kimsenin tiranlığa yeltenip monarşik düzeni yeniden getirmeye çalışmaması için yeminler edilmişti.¹³ Yani *libertas*, ataya, devlete, aileye, dine saygı

¹¹ Diaz De Valdez, Jose Manuel, "Freedom of Speech in Rome", *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, Şili, 2009, s. 125, 128.

¹² Wirszubski, Chaim, *Libertas as a Political Idea at Rome during the Late Republic and Early Principate*, Cambridge University Press, Cambridge, 1968, s. 3-6.

¹³ Cornell, Tim J., *The Beginnings of Rome: Italy and Rome from Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000-264 BC)*, Routledge, Londra, 1995, s. 150.

gibi ideal bir Roma vatandaşında bulunması gereken erdemler arasındadır, ancak *libertas* kavramı Roma’da sadece aristokrat kesim için vardı.

Roma devlet düzenindeki aristokrat yapıya ve sürekli genişleyen toprakların getirdiği birtakım zorluklara rağmen Romalıların hayatında siyaset her zaman mevcuttu ve bu nedenle politik eleştiri oldukça yaygındı. Senatoda ve pek çok devlet kurumunda vatandaşlık görevi olarak görülen özgürce konuşma hakkından sadece Roma aristokratlarının, yani küçük bir azınlığın yararlandığını söylemeliyiz.¹⁴ Yine de mahkemeler, tiyatro oyunları, şiirler genellikle toplumsal sorunları tartışmak ve bazen siyasi rakiplere muhalefet yapmak için kullanılıyordu.¹⁵ Buna ilaveten duvar yazılarında, resimlerde ve konuşmalarda ifade özgürlüğü olarak değerlendirilebilecek pek çok siyasi propaganda örneği mevcuttu.¹⁶ Bu konuyla ilgili olarak asıl sormamız gereken Roma’da sansür ve ifade özgürlüğünün ne anlama geldiğidir. Her ne kadar bu kavramları tam anlamıyla niteleyen açık sözcükler bulunmasa da Romalılar bunlar hakkında belirli bir bilince sahipti.¹⁷ Özellikle ifade özgürlüğü fikri, siyasi alanda *patrici* ve *plebs* sınıfları arasındaki zıtlığın sonucunda ortaya çıktı. *Plebs* sınıfının *patirici*yle siyasi ve hukuki alanda eşit haklar talep etmesiyle başlayan sınıf mücadelesi, senatoda *plebs* sınıfının artmasıyla ifade özgürlüğünün de gelişmesini sağlayacaktı. Böylelikle yıllar sonra Cicero gibi pek çokları senatoda konuşma hakkı elde edecekti. Bunun sonucunda *libertas* ve *respublica* kavramları siyasal bir fikre dönüşmüştür. Bunlardan ilki Roma’da ifade özgürlüğü kavramının kökenini oluşturacak ve kapsamı tartışmalı olmakla birlikte, en azından vatandaşlara tirana karşı konuşma serbestliği sağlayan bir siyasi özgürlük düşüncesini getirecekti. İkinci kavram ise sıradan bir Roma vatandaşına, hür iradesiyle kendi haklarını koruma imkânı verecekti.¹⁸

*Libertas*ın “özgürlük, özgür kişinin toplumsal statüsü, siyasi bağımsızlık, konuşma özgürlüğü, sözünü sakınmazlık, politik özgürlük” gibi pek çok anlamı

¹⁴ Robinson, Laura, *Freedom of Speech in the Roman Republic*, Baltimore, 1940, s. 15.; akt. Diaz De Valdez, Jose Manuel, “A.g.m.”, s. 128.

¹⁵ Bauman, Richard, *Human Rights in Ancient Rome*, Routledge, Londra, 2000, s. 103.; Diaz De Valdez, “A.g.m.”, s. 128.

¹⁶ Staveland, E.S., *Greek and Roman Voting and Elections*, Thames & Hudson, Londra, 1972, s. 194.

¹⁷ Raaflaub, Kurt A., “Aristocracy and Freedom of Speech in the Greco-Roman World”, Sluiter, Ineke; Rosen, Ralph M. (ed.), *Free Speech in Classical Antiquity*, Brill, Leiden-Boston, 2004, s. 54.

¹⁸ Diaz De Valdez, Jose Manuel, “A.g.m.”, s. 126-127.; De Ste. Croix, G. E. M.; *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*, çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul, 2013, s. 427.

vardır,¹⁹ ancak oluşumu Antik Yunan dünyasında başlamıştır. Antik Yunan şehir devletlerinde vatandaşların kendi fikirlerini söyleme hakkı *isegoria* (*ἰσηγορία*) olarak tanımlanır, yani *isegoria* Roma'daki *libertas*a karşılık gelir. Grekçedeki bir diğer kavram *parrhesia* (*παρρησία*) ise daha çok sınırları aşan bir ifade özgürlüğünü niteler. İlk kez Euripides'in *Phoenissae*, *Ion*, *Orestes*, *Bakkhalar*, *Elektra*, *Hippolytos* gibi tragedyalarında karşımıza çıkan sözcük, *pan* (her şey) ve *rhema* (söylenen) kelimelerinin birleşmesiyle oluşarak "her şeyi söylemek" anlamında kullanılmaya başlanmıştır, ancak buradaki "her şey" oldukça kapsamlıdır; tüm hakikati özgürce söylemek şeklinde kullanılır. Yani *parrhesia*, hakikati açıkça konuşma, konuşma özgürlüğü, açık sözlülük, *parrhesiastes* ise hakikati söyleyen anlamına gelir, ama *parrhesia* kanuni olarak kurumsal terimlerle açık bir şekilde tanımlanmamıştır. *Parrhesianın* işlevi ise bir hükümdara, bir zümreye ya da genel bir görüşe karşı doğru olanı ve doğru bildiğini söylemektir. Yani *parrhesiastes* olmak cesaret gerektiren bir eylemdir. Foucault'un deyişiyle eğer bir öğretmen ders verdiği öğrencilerine hakikati anlatırsa, bu öğretmeni *parrhesiastes* yapmaz, ancak bir filozof, bir hükümdara ya da bir tirana hitap edip ona kendisinin hükümdarlığında yanlış gördüklerini anlatır, tiranlığın kötü bir şey olduğunu ve adaletli olmadığını söylerse, filozof hakikati söylemiş olur ve bu onu *parrhesiastes* yapar. Bunun yanı sıra filozof risk de almış olur, çünkü söyledikleri hükümdarı kızdırabilir, kendisini cezalandırabilir, sürgüne gönderebilir ve hatta onu öldürebilir. Görüldüğü üzere *parrhesia* risk almayı gerektiren bir kavramdır.²⁰

İfade özgürlüğünü tanımlaması açısından *parrhesia* kelimesinin olumlu anlamları olmasına karşın, olumsuz, hatta aşağılayıcı anlamları da mevcuttur. Bunlardan biri boşboğazlıktır ki bunu biz daha çok Platon'da görüyoruz. Platon'a göre herkesin yurttaşlara hitap etmesi ve dilediğini söyleme hakkına sahip olması boşboğazlığın ve kötü bir demokratik yönetim biçiminin göstergesidir.²¹ Düşünür *parrhesiayı* devlet için bir tehlike olarak görür, zira ona göre bütün vatandaşların kendi yaşama biçimine ve konuşma özgürlüğüne sahip olması devlet için birlik imkânını

¹⁹ LS, "libertas" baş. a.

²⁰ Foucault, Michel, *Doğruyu Söylemek*, çev. Kerem Eksen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 9-14; 62.

²¹ Pl. *Resp.* 9. 577b., *Leg.* 649b, 671b.

ortadan kaldırır. Bununla birlikte, *parrhesiayı* sadece konuşma özgürlüğü değil, insanın istediğini yapabilme özgürlüğü olarak da ele almıştır. Bunun sonucunda olumsuz anlamıyla *parrhesiayı* şehir devleti için tehlikeli görmüştür. Platon dışındaki örneklerle baktığımızda özellikle Peleponnesos Savaşı'ndan sonra *parrhesia* kelimesinin olumsuz anlamında kullanımı daha da belirginleşmiştir. Hukuk önünde bütün vatandaşlar eşitti; bu da onlara eşit şartlarda *parrhesia* hakkı veriyor ve kötü, ahlaksız ve cahil vatandaşlar bu haktan yararlanıyordu, dolayısıyla böyle bir durum demokrasiye zarar verebilir ve tiranlığa yol açabilirdi.²² Nitekim Peloponnesos Savaşı sonrasında pek çok isimsiz taşlama metnine rastlarız. Bunlar Atina'nın demokratik kurumlarına yönelik birçok eleştiri içerir. Örneğin Foucault'un bahsettiği bir taşlama metninde *parrhesianın* sadece aristokrat kesimin hakkı olması gerektiğini düşünenler ağır bir şekilde eleştirilerek böyle bir düzende demokrasinin korunamayacağı belirtilir, ancak bu şekilde mükemmel bir toplumsal düzene erişmenin mümkün olmayacağı da eklenir. Yazara göre ideal bir devlet biçiminde kanunları en merhametli insanlar yazmalıdır. Aristokrat devlette ise halkın kurumlarda söz sahibi olmasına, konuşma özgürlüğünü kullanabilmesine ya da halk meclislerine katılmasına son verilebilirdi ve bunun sonucunda halk için kölelik kaçınılmaz olacaktı.²³ Bir eleştiri de Isokrates'te görülür. Hatip demokrasiyi olumlu değerlendirse de konuşma özgürlüğü konusunda olumsuz fikirlere sahipti. Solon ve Kleisthenes'in yasalarını karşılaştırdığında, eski Atina demokrasisinin çok daha makul olduğunu düşünüyordu. Ona göre konuşma özgürlüğü anlamında *parrhesia* yoktur. Jaeger'e göre meclisteki hatipler halkın refahını düşünmüyordu; tiyatrolardaki komedya şairleri ise Atina'nın bir nevi sansür mekanizmasıydı, zira komedya oyunlarının pek çoğu devlet kontrolünde sergileniyordu.²⁴ Bütün bu örnekleri değerlendirdiğimizde hem olumlu hem de

²² Foucault, Michel, *A.g.e.* s. 65-66, 72.

²³ Ps. Xen. s. 6-9.; akt. Foucault, Michel, *A.g.e.*, s. 68.

²⁴ Jaeger bu konuda özellikle oyunlarında Atina'nın yöneticilerini, düzenini ve kurumlarını eleştiren Aristophanes'i örnek gösterir. O dönemde komedya oyunları her türlü kamusal eleştiriyi ifade etme işlevine sahipti. Bu tür oyunlar halkın muhakeme yapmasını sağlıyordu. Demokrasi bunu sağlasa da yönetici sınıf fikir özgürlüğünün sınırlarını saptamanın yollarını aradı. Bu sebeple Atina demokrasisinde bu sınırlama devlet adamları tarafından değil, halkın görüşleriyle yapıldı. Özellikle Aristophanes'in ve Kratinos'un oyunlarındaki politik eleştirilere baktığımızda bu isimlere göre farklılık gösterirdi. Sanatçılara desteğiyle bilinen Perikles'e yönelik olanlar bir soytarının krala yaptığı şakalar gibiyken Kleon'a yönelik olanlar oldukça sertti, hatta Kleon bir oyunu için Aristophanes'e dava bile açmıştı, ancak bu yazarın eleştirilerini durduramamıştı. Bu durumda eski Atina komedyasındaki siyasi

olumsuz anlamıyla *parrhesianın* Roma'daki *licentia* kavramlarının doğuşuna oldukça katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Latince *libertas* dışında “özgürlük” anlamını taşıyan bir diğer kelime ise *licentiadır*, ancak *libertas* gibi olumlu değil, daha çok “aşırı serbestlik, yasa tanımamazlık, haddini bilmezlik” anlamında olumsuz bir nitelik taşır.²⁵ *Licentia liquendi* ise doğrudan “konuşma özgürlüğü”ne karşılık gelir. Nihayetinde *libertas* ifade özgürlüğünü onaylayan bir ifadeyi verirken, *licentia* aşırı cesaretle aklına gelene söyleme veya yerli yersiz konuşma algısı olduğu için pek hoş karşılanmaz.²⁶ Bu da “ifade özgürlüğü”nü niteleyen tek bir terimin olmadığı anlamına gelir. Buna göre *libertas* her zaman iyi anlamdadır ve konuşma özgürlüğü anlamında her zaman iyi bir tür olacaktır. *Licentia* ise toplumsal olarak onaylanmayan şeylerin söylenmesinin işaret edebilir ve bunlar senatörler için tehdit edici olabilir. Buna göre özellikle hicivlerdeki ifade özgürlüğü daha çok *licentia* olarak görülmüştür. Braund’a göre satir şairleri, özgür konuşma hakkında kuramsallaştırdıklarında, *libertas* ve *licentianın* kaynağı ve kullanımı hakkında bir tür belirsizliği oluştuyordu.²⁷ *Libertas* yasaların uygun gördüğü bir ılımlılığı ifade eder ve bundan yoksun *libertas*, *licentiaya* dönüşür. Cicero’nun “hukukun kölesiyiz ki böylece özgür olabilelim” sözü de ifade özgürlüğünün Roma’da yasaların izin verdiği müddetçe var olduğunu gösterir.²⁸

Cumhuriyet Dönemi’nde senato konuşma özgürlüğünün en belirgin yeridir. Görünürde bağımsız olması dikkat çeker, zira kanunları belirler, *magistratusları* atar, büyük davalarda mahkeme niteliği taşırdı. Bu dönemde senato dışında ifade özgürlüğünün söz konusu olduğu kurumlar *comitia* (halk meclisi) ve *contio*du (çeşitli halk toplantıları ve mahkemeler). Bunların ilki *plebs* sınıfının haklarını *patrici* sınıfına karşı korumak için kararlar alan meclisti. Bununla birlikte nadir de olsa ihanet davalarının bu meclisi görüldüğü zamanlar olmuştu. *Contio* ise *magistratusların* düzenlediği halka açık meclislerdir. Bu meclislerde halk, dilediği kadar konuşma hakkına sahipti ancak oy kullanamazdı. Bu yüzden *contionun* temelini yapılan

eleştirilerin kamuya yansımaları yadsınamazdı (Jaeger, Werner, *Paidea: The Ideals of Greek Culture vol I. Archaic Greece The Mind of Athens*, çev. Gilbert Highet, Basil Blackwell, Oxford, 1946, s. 364-366).

²⁵ LS, “licentia” baş. a.

²⁶ Braund, Susanna M., “*Libertas or Licentia? Freedom and Criticism in Roman Satire*”, Sluiter, Ineke; Rosen, Ralph M. (ed.), *A.g.e.*, s. 409.

²⁷ Braund, Susanna M., *A.g.e.* s. 418.

²⁸ Cic. *Chu.* 146.

konuşmalar oluşturunuyordu. *Contio*nun “halk toplantısı” dışında “hitabet” anlamının da olması bunu doğrular niteliktedir. Varro’ya göre *contio*, *comitium*’nin aksine belli bir memuriyetten ziyade bireylerden oluşuyordu.²⁹ Böylelikle her vatandaş doğrudan toplanan kalabalığa konuşmasını yapabiliyordu. Sonuç olarak Cumhuriyet Dönemi’ndeki bu *contio* ve *comitia*larda tartışma ortamı oluşmuş, bilakis *plebs* sınıfının kendilerini ifade etmeleri konusunda oldukça katkı sağlamıştır. Buna karşın Finley bu görüşe karşı çıkar. Ona göre *Comitiada* vatandaşların konuşma hakları yoktu, yalnızca oy kullanma hakkına sahiplerdi ve bu nedenle oylama öncesi tartışmalara izin verilmezdi.³⁰ Cicero’ya göre oy vermek iktidar gücüne ortak olmak anlamına gelmiyordu; sadece oy verilmesi istenen kişiler için yapılması gerekeni yapıyorlardı.³¹ Başka bir deyişle, *comitia* gerçekten bağımsız değildi; *comitia* üyelerinin tek işlevi kendilerine sunulanlar arasında karar vermektir. Bu nedenle sadece istisnai durumlarda konuşma fırsatı verilmiş olmalıdır. Nihayetinde Roma Cumhuriyet Dönemi’nde siyasi bazda ifade özgürlüğü sağlasa da bu, sınırlı düzeyde gelişmiştir.

Senato ise daha yoğun tartışmaların yaşandığı bir meclisti ve dolayısıyla senatörlerin hür iradeleriyle konuşma yapmaları gerekiyordu, hatta bu tartışmaların haddinden fazla şiddetlendiği zamanlar da oluyordu. Örneğin Cicero, Piso için insanların en kötüsü, canavar, işe yaramaz gibi hakaretler etmişti.³² Aynı şekilde Catilina’nın müstehcen arzulara sahip olduğunu ve birtakım imalarla dostlarıyla eşcinsel ilişkiye girdiğine dair hakaret içerikli yazılar yazmıştı,³³ ancak senatodaki bu tarz iftiralara karşı herhangi bir yaptırımın olup olmadığını bilmiyoruz. Zamanın siyasi koşullarına göre *magistratus*ların nüfuzu ve karakterine bağlı olarak ifade özgürlüğü kavramının fazlasıyla değişken olduğunu söyleyebiliriz. Buna rağmen senatodaki hiyerarşik düzen ve sınıflar arasında ayırım olsa da senatörlerin konuşma ayrıcalıkları ya da soru sorma haklarına dair bir kısıtlamanın pek olmadığı görülmektedir.³⁴

Son olarak Romalı yazar ve düşünürlerin ifade özgürlüğü hakkındaki görüşlerine değinmemiz gerekir. Örneğin Cicero için ifade özgürlüğü ancak

²⁹ Varro, *Ling.* 6.43.

³⁰ Finley, Moses, *Politics in the Ancient World*. Cambridge, 1983, s. 86.

³¹ Cic. *Rep.* 1.31.

³² Cic. *Pis.* 14.

³³ Cic. *Cat.* 2.4.

³⁴ Diaz De Valdez, Jose Manuel, “A.g.m.”, s. 130.

kanunların uygun gördüğü şekilde var olabilirdi. Konuşma özgürlüğünü ve siyasi özgürlüğü savunuyordu, ancak bu, üst sınıfların yönetimde kaldığı ve alt sınıflar adına cumhuriyetin refahını gözetilen bir sistem içinde olmalıydı. Alt sınıflar da oy kullanabilirdi ve destekleri elbette önemliydi, ancak Cicero *patrici* ve *plebs* sınıfı arasında gerçek bir tartışma ortamı olmasını belki de hiçbir zaman öngörmemişti, yani Cicero için ifade özgürlüğü her şeyden önce senatodaki yüksek zümre için vardı, alt sınıflar için değil. Bu da demek oluyor ki hatip *libertası* savunuyordu; hatta Genç Cato'yla birlikte Geç Cumhuriyet Dönemi'nde *libertasın* en büyük savunucusuydu, ancak *licentiaya* mesafeliydi. Senato içindeki tartışmanın olması gerektiğine ve bunun cumhuriyetin temellerini oluşturduğuna inanmıştı ki kendisi de Catilina gibi isimlere karşı söylevler yazmıştır. Hatta Cassius Dio'ya göre Cicero tiranlık yönetiminde ne özgür bir vatandaş olarak yaşanabileceğini ne de özgürce konuşulabileceğini belirtmiştir.³⁵ Ayrıca yazdığı ilk söylevlerinden birinde savunma bağlamında ifade özgürlüğüne de karşı olduğunu aktarır, davalarda özellikle kendi yaşadığı zamanın koşullarının ifade özgürlüğünü engellediğini savunur.³⁶ Cicero'nun bu görüşleri Roma'daki politikacılar için ifade özgürlüğünün daha çok yasaların kendilerine sağladığı doğrultuda üst sınıfların siyasi çekişmelerinden ibaret olduğunu bizlere gösterir.

Roma'da ifade özgürlüğü denince akla gelen ilk isimlerden biri Genç Cato'dur. MÖ 65'te *quaestor*, 63'te de *tribunus plebis* seçilen Cato, Stoacı görüşleri, katı cumhuriyetçiliği ve muhafazakârlığıyla Geç Cumhuriyet Dönemi'nin en etkili devlet adamlarındandı. Ayrıca senatoda *optimates* kliğinin en azılı savunucularındandı. Sıkı bir cumhuriyetçi olarak da Iulius Caesar'ı devlet için önemli bir tehdit olarak görmüştü. MÖ 60'ta Caesar'ın Hispania seferinden döndükten sonra konsül seçilmesini engellemiştir, ancak Caesar, Pompeius ve Crassus'la *triumviratus* yönetimini kurunca MÖ 59'da konsüllüğü elde etti. Genç Cato buna rağmen Caesar muhalifliğini sürdürdü. Caesar tarımı geliştirmek için topraksız çiftçilere devlete ait toprakları taksim etmek isteyince Genç Cato buna şiddetle karşı çıkmıştı, hatta bunun sonucunda kısa süreliğine hapsedilmiş, sonrasında da MÖ 58'de Kıbrıs'ı eyalet hâline

³⁵ Dio Cass.45.18.

³⁶ Cic. *Resc. Am.* 9.

getirmesi için senato tarafından görevlendirilerek Roma'dan uzaklaştırılmıştı.³⁷ Buna rağmen MÖ 56'da Roma'ya döndüğünde *triumviratus* karşıtı politikasına devam etmiş, ancak iç savaşla birlikte Cumhuriyetçilerin desteğini alan Pompeius'un safında yer almıştı. Fantham *triumviratus* karşıtı Genç Cato'nun bir anda Pompeius'un safında yer almasını ahlaki veya pratik bir alternatifinin olmamasına dayandırır.³⁸ Nihayetinde Genç Cato için Caesar daha büyük bir tehlikedeydi. Pompeius'un ölümünün ardından iç savaşı Caesar'ın kazanması sonucunda Genç Cato, Caesar'ın affını reddedip onun egemenliği altındaki bir dünyada yaşamayı reddederek intihar etti. Seneca'ya göre cumhuriyete ve özgürlüğe sadakati onu intihara itmişti.³⁹

Cassius Dio'ya göre Genç Cato ifade özgürlüğü konusunda en somut şeyleri aktarır. Genç Cato cumhuriyetçi kimliğini vurgulayıp kendisini kastederek ifade özgürlüğünün olduğu özgür bir vatandaş olarak büyümüş birinin yaşlılığında değişip köleliği öğrenemeyeceğini söylemişti.⁴⁰ Genç Cato'ya bu sözleri söyleten etken şüphesiz Caesar'ın oluşturduğu tiranlık tehlikesiydi. İmparatorluk tarihi boyunca Genç Cato, intiharıyla bir ifade özgürlüğü kurbanı olarak cumhuriyetçiliğin simgesi ilân edilmiş ve senatonun bağımsızlığı ve etkinliğini isteyen cumhuriyetçi senatörlerin en büyük kahramanı hâline gelmişti. Öyle ki 1720'de John Trenchard ve Thomas Gordon,⁴¹ Cato takma adıyla *London Journal* ve *British Journal*'da toplamda 144 adet

³⁷ Plut. *Cat. Min.* 33.

³⁸ Fantham, Elaine, "Three Wise Men and the End of the Roman Republic", Cairns, Francis; Fantham, Elaine, *Caesar against Liberty? Perspectives on his Autocracy*, Francis Cairns, Cambridge, 2003, s. 106.

³⁹ Sen. *Ep.* 13.14.

⁴⁰ Dio Cass. 43.10.

⁴¹ John Trenchard 1662-1723 yılları arasında yaşamış İngiliz bir yazar ve 18. yüzyılın başlarında dini, politik ve ekonomik reformu destekleyen son derece açık sözlü İngiliz cumhuriyetçi ve Protestan entelektüellerden oluşan *Commonwealthmen* üyesidir. Trenchard hayatının büyük bir bölümünü siyasi konular üzerine yazmış ve liberal bir politika izlemiştir. Thomas Gordon'la birlikte *Cato's Letters* başlıklı, İngiliz siyasi sistemi içindeki yolsuzluk ve ahlaksızlığı kınayan tiranlığa karşı uyarı niteliğinde 144 haftalık bir dizi makale yazdı. Bu makaleler *Essays on Liberty, Civil and Religious* başlığı altında önce *London Journal*'da, sonra da *British Journal*'da yayımlandı.

Thomas Gordon ise 1691-1750 yılları arasında yaşamış İskoç yazar ve *Commonweathmen* üyesiydi. Trenchard'la birlikte yazdıkları ve fikirleri, Britanya'da ve özellikle Amerikan devrimine yol açan Amerikan kolonilerindeki cumhuriyetçiliğin şekillenmesinde önemli bir rol oynadı. Hatta Zuckert yeni cumhuriyetçiliğin sentezini diğerlerinden daha fazla bir araya getiren yazarların, on sekizinci yüzyılın başlarında Cato olarak yazan John Trenchard ve Thomas Gordon olduğunu aktarır. Gordon ayrıca Tacitus ve Sallustius'un eserlerini çevirmiş, *History of England* adlı bitmemiş bir eser yazmıştır. (Robbins, Caroline, *The Eighteenth Century Commonwealthman: Studies in the Transmission, Development and Circumstance of English Liberal Thought from the Restoration of Charles II until the War with the Thirteen Colonies*, Harvard University Press, New York, 1959, s. 115-116.; Tarantino, Giovanni, *Republicanism, Sinophilia, and Historical Writing: Thomas Gordon (C.1691-1750) and His*

mektup yayımladılar. Bu mektuplarda Genç Cato'yu ifade özgürlüğünün savunucu olarak kaleme almışlardır. Bu eserde Cato düşünce özgürlüğünün iyi bir devletin belirtisi olup bir vatandaşlık hakkı olduğunu ve o olmadan bilgeliliğin de olmayacağını savunmuştu.⁴² Her ne kadar bu kurgu eseri güvenilir bir kaynak olarak değerlendiremesek de Genç Cato'nun yüzyıllar sonra bile cumhuriyetçi kimliğiyle ifade özgürlüğünün savunucusu olarak öne çıkarıldığını bize gösterir.

Caesar ise *libertası* politik bir slogan olarak kullanmış ve farklı bir bağlamda değerlendirmişti. Sonraki bölümde de göreceğimiz üzere yazar ve şairlerin desteğini almaya çalışmıştı, ancak Raaflaub geniş bir değerlendirmede, iç savaşın patlak vermesinden önce ve sonrasındaki kısa bir süre dışında Caesar'ın propaganda ve ideolojisinde *libertası* vurgulamadığını savunur. İç savaşın başlarında geliştirdiği ve çatışma boyunca sürdürdüğü politik strateji, rakiplerine belirgin bir tezat olarak, *libertastan* ziyade savaşlarda kazandığı zaferler ve *clementia* gibi diğer değerlerin üstüne daha çok durmuştur. *Libertas* daha çok Caesar karşıtı Genç Cato, Cicero ve diğer cumhuriyetçilerin sıklıkla kullandığı bir terimdi. Buna rağmen MÖ 45'te Caesar'a senato tarafından *liberator* unvanı verildi. Böyle bir unvanın neden kendisine verildiği konusunda Raaflaub devleti ciddi tehlikelerden kurtardığına dair resmi bir sıfattan daha fazlası olmadığını düşünür. Ayrıca senatörler iç savaş galibiyeti sonrasında Caesar'a karşı oy kullanmaktan çekinmiş olabilirdi. Sonuç olarak Caesar için *libertas* kavramı belli dönemlerde siyasi olarak kullandığı bir araçtı.⁴³

İfade özgürlüğü ve özellikle *licentia* hakkında Quintilianus Cicero'yla benzer bağlamda düşüncelerini paylaşmış ve daha çok konuşma özgürlüğü üzerinde durmuştur. Quintilianus, hitabet üzerine yaptığı açıklamalar bağlamında *licentia* hakkında daha karmaşık ve kapsamlı bir tartışma sunmaktadır. Quintilianus bazı konuları çok açık bir şekilde ifade etmek yerine dolaylı yoldan konuşmanın daha iyi olabileceğini belirtir ve *licentianın* üstü kapalı imalarla yapılmasının yararlı olabileceğini düşünür.⁴⁴ Böylelikle hakkında konuştuğu kişiyi veya devlet adamlarını

'History of England', Brepols Publishers, Turnhout, 2012, s. 86, 88, 94.; Zuckert, Michael P., *Natural Rights and the New Republicanism*, Princeton University Press, New Jersey, 1994, s. xix).

⁴² Trenchard, John; Gordon, Thomas, *Cato's Letters*, University of Michigan Press, Library of Alexandria, 1969, s. 86-87.

⁴³ Raaflaub, Kurt, "Caesar the Liberator? Factional politics, civil war, and ideology", Cairns, Francis; Fantham, Elaine, *A.g.e.*, 64-66.

⁴⁴ Quint. *Instit.* 9. 2.67.

rahatsız etme şansı azalacaktı. Quintilianus politik eleştiriyi gizlemenin önemini biliyordu, çünkü politik kargaşanın hat safhada olduğu bir dönemde retorik eseri yazıp yine bu konuda dersler veriyordu. Bu sebeple Quintilianus tehlikeli durumlarda mecazi konuşmayı önermiş,⁴⁵ bunun yanı sıra hitabette konuşma özgürlüğünün doğasında öfke, kınama ve hakaretin olduğunu ve bunlar olmadan hitabetin de olamayacağını savunmuştu. Bu dönemde yaşamış yazar ve şairlerin de Quintilianus'un dediği gibi ima yoluyla politikacılara eleştiriler yazdığını sonraki bölümlerde göreceğiz.

İfade özgürlüğü konusunda Genç Seneca'nın fikirleriye Euripides'le benzerlik göstermiştir. Seneca bu konuyla alakalı görüşlerini *De Clementia*'da aktarır. Ona göre bir insanda özgürlük varsa, o da dilindedir. Yine filozofa göre birinin elinden konuşma özgürlüğü alınırsa o kişi bir köleye dönüşür. Özellikle konuşma özgürlüğünü ve eleştirel sözleri kısıtlayan hükümdarları eleştirerek bunun yönetmek değil, kölelik olduğunu düşünmüştür.⁴⁶

Tacitus ise *libertas*ın en büyük savunucularındandı. Cumhuriyetçi bir tarih yazarı olarak senatonun bağımsızlığını istemiş ve imparatorlara, özellikle de Tiberius'a karşı hayli sert bir tutumla eserlerini yazmıştı. Mellor'un ifadesiyle Tacitus, ifade özgürlüğünün birinci yüzyılın siyasi mücadelelerinde merkezi bir unsur olduğunu düşündü. Tacitus eserlerinde İmparatorluk Dönemi'nin başında ifade özgürlüğünün hayli kısıtlandığından bahsetmiş⁴⁷ ve yine ileriki bölümlerde bahsedeceğimiz bundan mustarip birçok yazarın hakkını teslim etmişti, hatta onları imparatora ve imparatorluk düzenine karşı birer kahraman gibi göstermişti, ancak bununla birlikte bu düşüncelerine çelişkili olarak yazarın ifade özgürlüğü anlayışı, Cicero'yla benzer bir şekilde sadece üst sınıflardaki seçkinler için sınırlıydı.⁴⁸ Tacitus'un ifade özgürlüğü ve sansür hakkındaki görüşleri, tartışmaları ve örnekleri tezin diğer bölümlerinde de sıklıkla karşımıza çıkacaktır.

Sonuç olarak Roma'nın son kralı Lucius Tarquinius Superbus'un MÖ 509'da kovulmasının ardından özgürlük kavramı Romalıların vazgeçilmez bir değeri hâline gelmişti. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan *libertas* Romalı vatandaşların elde ettiği

⁴⁵ Van Renswoude, Irene, *The Rhetoric of Free Speech in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, s. 8.

⁴⁶ Eur. *Phoen.* 389-390.; Sen. *Clem.* 1.8.

⁴⁷ Tac. *Hist.* 1.1.

⁴⁸ Mellor, Ronald, *Tacitus*, Routledge, New York, 1993, s. 101.

siyasi bir hak olarak Cumhuriyet Dönemi boyunca kullanıldı. Vatandaşlar *libertas* özgür bir devletin yurttaşlarına bahsettiği özgürlük hakkı olarak düşündüler. Bu hakla vatandaşlar siyasi ortamda kendisini ifade edebilmişti. Buna karşın *licentia*yla özgürlüğün olumsuz anlamı da karşımıza çıkar. Bir devlet adamına karşı yazılan hicivler veya siyasi ortam dışında aleyhinde konuşulanlar için daha çok olumsuz anlam içeren *licentia*yı kullanmıştır. Mesela sonraki bölümlerde göreceğimiz Catullus'un Caesar ve Pompeius karşıtı şiirleri ve Iuvenalis'in satirleri *licentia* kapsamına girer. Nihayetinde Roma'nın ifade özgürlüğü geçmişi Cumhuriyetin başlangıcından bu yana gelişerek siyasal bir hak hâlini almıştır. Roma vatandaşları için ifade özgürlüğü kişisel hak olarak değil, daha ziyade siyasi gücü etkileme ve kontrol etme mekanizması olarak vardı, fakat imparatorluk bu bahsettiğimiz çoğu şeyi değiştirmişti. Yeni rejimin politik eleştiriye ihtiyacı yoktu ve hatta buna karşıydı. Kısıtlayıcı yasalar çıkararak muhalif olan senatörler ve yazarlar totaliter bir güçle bastırıldı ve böylece Roma'da ifade özgürlüğün her anlamda etkilenmiş oldu. *Libertas* kavramı ise İmparatorluk Dönemi'yle giderek değerini kaybetti.⁴⁹

1.2. Roma'da Sansür Kavramı

Bugün kullandığımız “sansür” kelimesinin kökeni, Latince “ifade etmek, fikir öne sürmek, beyanda bulunmak, değerlendirmek, değer biçmek, hüküm sürmek, yeniden gözden geçirmek, yargılamak, kararlaştırmak, tayin etmek” gibi pek çok anlamı olan *censeo*, *censere* fiilinden gelir.⁵⁰ Bu fiilden de “şiddetli eleştiri, gözetim, gözlem, teftiş, değer biçme, katılık, yargı, hüküm” anlamlarında kullanılan Latince *censura* kelimesi türemiştir.⁵¹ “Bir yazıyı, bir kişiyi veya bir şeyi engelleme” olarak “sansür” kelimesinin kökenini *ensor* kelimesi karşılar, ancak Latince *ensor* sözcüğü günümüzde kullandığımız “sansür” anlamını değil, Roma'da yurttaşların sahip oldukları servetlerin sayımını yapmak, kaydını tutmak, senatörlerin listesini belirlemekle yükümlü memura verilen unvanı belirtir, “eleştirmen, denetleyen, gözden

⁴⁹ Diaz De Valdez, Jose Manuel, “A.g.m.”, s. 129.

⁵⁰ LS; TLL, “censeo”, baş. a. Rudich, Vasily, “Navigating the Uncertain: Literature and Censorship in the Early Roman Empire”, ARION, 14.1, Boston, 2006, s.1.

⁵¹ LS; TLL, “censura” baş. a.

geçiren, suçlayan, cezalandıran, ıslahatçı” gibi anlamları vardır.⁵² MÖ 443’te yürürlüğe girmiş *ensorluk* memuriyetinin saydığımız görevleri dışında bir vazifesi daha bulunur: bireylerin yaşam tarzlarını, sosyal faaliyetlerini ve düşünce yapılarını denetlemek. Bu da onu Cumhuriyet Dönemi’ndeki Roma’nın sansür mekanizması hâline getiriyordu. Bu denetleme işi *regimen morum* (ahlak koruyuculuğu) olarak adlandırılıyordu. Roma’nın “ahlak bekçileri” diyebileceğimiz *ensorların regimen morum* görevi birçok açıdan toplumsal olarak ahlaki değerlerin önemini pekiştirmeye ve toplumu tek tipleştirmeye sevk etmişti. Örneğin evlenme yükümlülüğünü zamanında gerçekleştirmeyen vatandaşlara sıklıkla *ensorlar* tarafından para cezası verilirdi ya da bir *magistratus*, görevinin itibarına yakışmayacak bir şekilde hareket edip rüşvet alırsa veya buna benzer uygunsuz bir işe adı karışırsa işlenen suça göre cezalar verilirdi.⁵³ Kısacası *ensorlar* bu göreviyle Roma toplumunda geleneksel sayılan değerleri ve sağduyuyu pekiştirmeye çalışmıştı. Böylece bu kelimenin zamanla günümüzde kullandığımız “sansür” anlamını kazanması bu şekilde başlamıştır. Toplumsal düzenin sağlanması Roma’nın istikrarı için de gerekli olduğundan *ensorlar*, Roma ahlak kurallarının dışında gelişen olaylara müdahale ederek sosyal hayatın kontrolünü ellerinde tutuyorlardı.⁵⁴ Halikarnassos’lu Dionysios, bu memuriyetin yetkileri hakkında şunları yazmıştır:

“Romalılar, *ensorların* yetkilerini evlerin yatak odasına girecek kadar genişleterek, bu memuriyeti evlerde meydana gelen her şeyin gözetmeni ve koruyucusu yapmıştı, çünkü ne bir efendinin kölesine verdiği cezada acımasız olmasına, ne bir babanın çocuklarının eğitiminde fazla sert ya da fazla hoşgörülü olmasına, ne bir kocanın karısına karşı adaletsiz olmasına, ne bir çocuğun ebeveynlerine karşı itaatsiz olmasına, ne bir kardeşin mirasındaki eşit payından daha fazlasını istemesine ve tüm gece süren ziyafetler ve eğlenceler düzenlemesine, genç vatandaşların ahlaksızlığına ve bozulmalarına, atalarının onuru için yapılan cenazeleri ve kurban kesme törenlerini ihmal etmelerine ve âdetlere uymayan başka birçok şeye müsaade etmemeleri gerektiğine inanıyorlardı.”⁵⁵

⁵² TLL, “*ensor*”, baş. a.

⁵³ Cic. *Leg.* 3.3.

⁵⁴ Bur, Clement, “*Censorship in Authority in Ancient Rome*”, çev. Michael Behrent, Books&Ideas, 2016, s.2; Astin, Alan E., “*Regimen Morum*”, *JRS*, vol. 78, 1988, s. 33-34.

⁵⁵ Dion. Hal. *Ant. Rom.* 20.15.

Rousseau da *ensorların* görevinin toplumdaki ahlak düzenini sağlamak olduğunu aktarır. Ona göre kamu düzenini etkileyen kararları *ensorlar* belirler, bununla birlikte vatandaşların fikrine müdahale etmekten ziyade sadece senatonun kendilerine verdiği yetkiler sınırında kanunları uygulamakla yükümlü olduklarını belirtir. Herhangi bir *imperium* yetkisi yoktur. Ona göre *ensorlar* ahlakı koruyabilir, ancak asla yeniden belirleyemezlerdi. Ahlaki konularda görev adamı olan *ensorların* aldıkları karar, onların görev süresi içinde geçerliydi. Görevleri bittiği anda verdikleri kararlar da hükmünü yitirecekti.⁵⁶ Rousseau *ensorluk* kurumunun kökenini Sparta'ya bağlamıştır. Spartalı *ephorların* rolü genel anlamda Romalı *ensorlara* benzemektedir. Genel olarak görevi çeşitli işlevlerde (görevlerinin niteliğini kesin olarak bilmediğimiz hâlde Plutarkhos pek çok hikayesini anlatmıştır)⁵⁷ eğitim geleneklerini denetlemektir. Eğitim sistemini denetlemek tüm Spartalı çocuklar için toplumsal değerler ve dini işlevler gibi Spartalılara göre önemli olan âdetlerin de korunmasını sağlıyordu. Bunun dışında Rousseau Romalı *ensorların* yayınları değil, şahısları değerlendirip yargıladığının farkındaydı. Her beş yılda bir *magistratus* seçilen iki kişiden biri *ensor* olarak gayri ahlaki davranışları denetleme gücüne sahipti, fakat bunu yayınları veya fikirleri yasaklayarak yapmadılar. Aksine, onlar için mevcut olan en güçlü yaptırım olan senatodan veya atlı sınıftan atılmak gibi bireyin statüsünü düşürerek yaptılar. Rousseau ayrıca Roma dönemini kendi dönemiyle karşılaştırarak böyle bir kurumun bütün yetkileriyle kendi döneminde olup toplum ahlakını denetleseydi her şeyi çökertebileceği görüşünü savunmuştur.⁵⁸

⁵⁶ Rousseau'nun bu görüşleri üzerine Lane, *ensorların* kararlarında Roma'nın gelenek ve görenekleriyle paralellik gösterdiğini düşünür. Ona göre Roma ahlakının koruyucusu olarak *ensora* odaklanmayı seçerken Rousseau, belirli modern yasak veya yayın kısıtlaması anlamındaki sansürle aşına olmadığından bunu yapmamıştır. Hem memleketindeki Cenevre kenti hem de uzun süre yaşadığı Fransa basın için buna benzer "*ensor*"ları görevlendirdi. Rousseau *Discourse on the Origins of Inequality* eserini sansür için önceden Cenevre hükümetine boyun eğmemek suretiyle mümkün olan bu tür müdahalelerden kaçınmaya çalışmıştı, yine de ironik bir şekilde hem *Du Contrat Social* hem de *La Nouvelle Héloïse*, Katoliklerin yasaklı kitaplarını listeleyen Vatikan'ın *Index Librorum Prohibitorum*'una (Yasaklı Kitaplar Dizini) yerleştirilerek bu anlamda sansüre tabi tutulacaktı. (Rousseau, Jean-Jacques "On the Social Contract, or Principles of Political Right (1757)", Roger D. Masters and Christopher Kelly (ed.), *The Collected Writings of Rousseau*, vol. 4, Judith R. Bush, Roger D. Masters, Christopher Kelly (çev.), University Press of New England, Hanover-Londra, 1994, s. 127, 224.; Lane, Melissa, "Roman Censorship, Spartan Parallels and Modern Uses in Rousseau's Social Contract", Kemp, Geoff (ed.), *Censorship Moments: Reading Texts in the History of Censorship and Freedom of Expression*, Bloomsbury, Londra, 2015, s. 95-96.)

⁵⁷ Plut. Vit. Lyc. 28.3-7.

⁵⁸ Rousseau, Jean-Jacques, *Discourse on Inequality*, çev. G. D. H. Cole, Digireads Publishing, 2006, s. 73.; Lane, Melissa, "A.g.m.", s. 98-101.

Principatus döneminde *ensor* ve *census* gibi kavramlar daha çok nüfus sayımı için kullanılmıştır. Sansür denetimi ise doğrudan imparatorun ve senatonun elindeydi. *Censorluk* makamı MÖ 22’de Augustus tarafından kaldırılmış ve *regimen morum* görevi *cura morum* ya da *praefectura morum* olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Yine de imparatorluk tarihi boyunca birkaç imparator *censoria potestas* unvanıyla atamalar yapmıştı. Claudius, Lucius Vitellius’u; Vespasianus da oğlu Titus’u bu göreve getirmiştir, fakat bu unvanla neler yaptıkları belirsizdir. Domitianus ise *ensor perpetuus* (daimî *ensor*) unvanını aldı, ancak bu, sonraki imparatorlar tarafından kullanılmadı.⁵⁹ Domitianus’un bu unvanı neden aldığı ve hakkında yapılan tartışmalar için: (bkz. s. 159).

Bununla birlikte *ensor* kelimesi Roma’dan sonra da tarih boyunca karşımıza çıkar. Örneğin dokuzuncu yüzyılda bir kilise memuriyeti hâline gelmiştir. Bu dönemde kitap basımı için verilen izne *imprimatur*, yasaklananlara ise *damnatur* denirdi. *Censor librorum* ise kitapları denetleyen bir memuriyetti. Buradaki *ensor* kelimesi yayımlanacak içeriği olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirme anlamında kullanılmıştır. On altıncı yüzyıl Fransızcasında “değerlendirme, yargılama, beyan etme” anlamında *censure* sözcüğü kullanılmaya başlandıktan sonra, on yedinci yüzyıldan itibaren İngilizcede *ensor*, Almancada da *zensur* sözcükleri; kitapları, oyunları, modern dönemde ise filmleri ahlaksızlık ve sapkınlıktan uzak tutmak amacı ile verilen bir inceleme yetkisini tanımlamak için kullanılmış, bütün bu dillere Latineden geçip böylelikle bugün kullandığımız anlamını kazanmaya başlamıştır.

Finley yasaklı eserlerin tüm kopyalarının *ensorlar* tarafından toplatılmasının pek mümkün olmadığı görüşündedir, zira Antik Çağ’da yazılı eserler sınırlı sayıda kopyalanıp daha çok el altından dağıtıldığından tüm kopyaları bularak yok etmek pek mümkün değildi. Roma tarihinde bunun en bilinen örneğini Cremutius Cordus’un eserlerinde göreceğiz: (bkz. s. 110-116). Dahası yazarlara açılan davalar Roma’da imparatorluk mahkemesinde senatörlerce yapıldığından çok dar bir çevreyi etkiliyordu. Ayrıca bu eserler sadece üst sınıflara göreydi; alt sınıfın üst sınıfa göre okuma-yazma bilme oranı ve buna bağlı olarak edebiyata ilgisi hayli düşüktü,⁶⁰ bu da

⁵⁹ Dio Cass. 53.18.

⁶⁰ Roma’da okur-yazarlık oranı hayli karmaşık ve kesin cevabı olmayan bir soru olsa da üst sınıfın daha eğitilmiş olduğu aşikârdı. Roma eğitim sisteminin son şeklini alması Geç Cumhuriyet ve Erken

tüm kopyaları bulup yok etmenin gereksiz bir uğraş olduğunu gösteriyordu. Kısacası sakıncalı sözler veya görüşler olmaması gereken yerlerde, imparatoru veya senatörleri eleştirebilecek nitelikte olan kişiler tarafından alenen sergilenmediği sürece pek de önemli değildi. Bu bağlamda siyasi sansür sorunu üst sınıfı etkileyebilecek isimlerin yazdıklarından veya söylediklerinden kaynaklanıyordu. İmparatorluk Dönemi'nde siyasi konularda ifade özgürlüğünün rejimin doğasına göre değişiyordu, mevcut imparatora karşı eleştirel veya nükteli yazılar yazmak tehlikeli olsa da daha önceki imparatorları eleştirmek mümkündü. Bu durumu imparatorlar hoş karşılayabilirdi, zira seleflerinin yetersizliklerini açığa çıkarmak kendi prestijini arttırmasını sağlayabilirdi.⁶¹

Valerius Maximus'a göre kitap yakma işlemleri *victimarii* denilen kurban kesme törenlerinden sorumlu kimseler tarafından gerçekleştiriliyordu,⁶² ancak bu durum daha çok dini açıdan uygun görülmeyen yasaklar içindi. Ateşin kullanılması ve yakma ritüelinin kurban kesme ritüelleriyle benzerlik göstermesi dikkat çekicidir. Bu türden bir ceza için neden ateşin kullanıldığına dair pek çok farklı açıklama vardır. İnsan, ateşle bir şeyi veya bir kişiyi yok ettiğinde Tanrı rolüne de girer ve yok ettiği şeyin kaderini belirler. Böylece yasaklanan kitapların, kutsal olarak görülen ateşin yok edici özelliğiyle cezalandırıldığını söyleyebiliriz.⁶³ Romalılar, bu eylemi *crematio*, *vivicomburium*, *vivus uri/exuri/incendi* ve *igni necare* gibi terimlerle ifade ediyorlardı. Daha sonraki dönemlerde de dine saygısızlık, büyücülük ve vatan hainliğinden suçlu bulunanlar için uygun ceza olarak kaydedilmiştir. Bu ceza şekline Cumhuriyet

İmparatorluk dönemlerini bulmuştu, ondan önceki tarihler için sadece tahmin yürütülebilirdi. Fakir ailelere mensup çocukların çoğu doğru düzgün eğitim alamasa da en azından ilkokul seviyesinde eğitim almıştı, bu da aralarında okuma-yazma bilenlerin azımsanmayacak derecede olduğunu gösterir. Aristokrat aileler ise çocuklarının eğitimi için eğitimli köleleri olduğu bilinir. Örneğin Homeros'un *Odysssea*'sını ilk kez Latinceye çeviren Livius Andronicus, Livia ailesinin çocuklarını eğiten bir köleydi. Ayrıca okuma-yazma oranı her eyalette farklılık gösteriyordu; başkentte oran daha fazlayken özellikle kuzey eyaletlerde daha düşüktü. Yine de özellikle askeri ve bürokratik bir meslek sahibi olmak için okuma-yazma bilmek ve belli bir eğitim görmek şarttı. Bu sebeple alt sınıflar arasında belli bir seviyede eğitim görmüş kişiler de mevcuttu. Bununla birlikte Harris'e göre Roma'da Augustus saltanatından itibaren epigrafik yazıtlar ve mil taşlarındaki büyük artış, nüfusun en azından biraz daha yüksek bir oranının okuyup yazabildiğini kanıtlayabilir, yine de bu konuda kesin bir kanıya varmak hayli güçtür. (Harris, William V., *Ancient Literacy*, Harvard University Press, Cambridge MA, 1989, s. 284).

⁶¹ Finley, Moses; Roussel, M. -Cl., "La censure dans l'Antiquité", *RH*, T. 263, Fasc. 1, Presses Universitaires de France, 1980, s. 5-8.

⁶² Val. Max. 1.1.12.

⁶³ Baez, Fernando, *A.g.e.*, s. 31-32.

Dönemi'nde çok nadir rastlansa da daha önce bahsettiğimiz gibi On İki Levha Kanunları'nda böyle tanımlanmıştı.⁶⁴ Tacitus, Suetonius, Cassius Dio, Seneca, Quintilianus ve daha pek çok yazar, sansür uygulamalarından ve yazarların çeşitli sebeplerle türlü cezalara çarptırıldığından bahseder. Bunlar sadece yazılı sansür olmak zorunda da değildi, çeşitli para cezalarının yanı sıra; *exsilio* (sürgün), *crematio* (kitap yakma) ve hatta *decollatio* (idam) bile olabilirdi.⁶⁵

1.3. Principatus Öncesi Roma'da İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması ve Sansür Vakaları

Romalıların ifade özgürlüğü konusunda Yunan dünyasının etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Roma Cumhuriyeti'nde ifade özgürlüğünün kısıtlanması konusunda yine Yunan kültüründen izler görebiliriz. Platon'un ifade özgürlüğü ve sansür hakkındaki görüşleri Roma'nın tarihi boyunca bu konudaki eylemleriyle örtüşüyordu. Platon *Devlet*'in çeşitli diyaloglarında sansür uygulamalarını gerekli görüyordu. Ona göre sanat bir taklitti ve bütün taklitler yanlıştı. Ayrıca edebi eserlerin hem doğru hem de yanlış olabileceği konusuna sıklıkla değinmişti. Öyle ki annelerin çocuklarına sadece devletin izin verdiği hikâye ve masalları okuması gerektiğini yazmıştır, çünkü bir çocuk anlatılan masallarda neyin gerçek neyin mecaz olduğunu anlayamayabilirdi:

“-Ve biz dikkatsizce çocukların, sıradan insanlar tarafından tasarlanabilecek herhangi bir gündelik masalları duymalarına ve büyüdüklerinde olmasını istediklerimizin tam tersi için fikirlerini almalarına izin vermeli miyiz?

-Yapamayız.

-O zaman bizim öncelikli görevimiz, bu masalları anlatanların üzerinde bir denetim kurmak olacak. İyi masallara izin verecek, kötü masalları yasaklayacak bir denetim olmalı bu. Çocuklara bizim onay verdiğimiz masalları anlattırmalıyız. Bugün anlatılan pek çok masalı eleyeceğiz.”⁶⁶

Platon'un sansür konusunda en dikkat çekici düşüncesi Homeros destanlarıyla ilgiliydi. Filozof, yarattığı devlette Homeros destanlarına yer vermemişti. Ayrıca Hesiodos, Aiskhylos, Sophokles, Euripides, Aristophanes gibi Yunan edebiyatının

⁶⁴ Sarefield, Daniel C., “Burning Knowledge: Studies of Bookburning in Ancient Rome”, Doktora Tezi, The Ohio State University, 2004, s. 48-50.

⁶⁵ Hengel, Martin, *Crucifixion in the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross*, (trans. John Bowden), Fortress Press, Philadelphia, 1977, s. 33.

⁶⁶ Pl. *Resp.* 2.17.

önemli isimleri de onun devletinde var olamazdı, zira yazdıkları şeyler gerçek değil, kurguydu. Platon bütün bu isimleri şair oldukları için değil, toplum için yanlış şiirler yazdıkları için yasaklıyordu. Platon Homeros'tan itibaren neredeyse tüm şiirlerin tanrılarla ilgili yalanlarla dolu olduğuna inanıyordu;⁶⁷ yani Homeros ve Hesiodos gibi isimleri yalancılıkla suçluyordu:

“Tanrılar varsa ve bizimle uğraşıyorlarsa, onlar üstüne ne duymuşsak ne biliyorsak hepsini efsanelerden, tanrılarının soyunu sopunu anlatan şairlerden biliyoruz. Gene o şairler, tanrılarının kurbanlar, yatıştırıcı adaklar, armağanlarla kandırılabilceğini söylerler.”⁶⁸

Ayrıca Diogenes Laertios'un anlattığına göre Demokritos'un bütün kitaplarını toplatıp yaktırmak istemişti.⁶⁹ Demokritos'un izinden gidenlerin ise bir kısmı idam edilmeli, bazıları kamçıyla dövülüp hapse atılmalı, bir kısmı yurttaşlık haklarından mahrum edilmeli, bazılarının da malı elinden alınarak devlet sınırlarından dışarı atılmalıydı, ancak Platon hiçbir diyalogunda Demokritos'tan bahsetmemiştir.⁷⁰ Bununla birlikte duygusal ve eleştirel bir bakış açısıyla yargıya varmak Platon için tehlikeliydi. Bu sebeple Homeros destanları ile birlikte tragedya ve komedyaya türünde yazılmış eserler de yasaklanmalıydı. Ayrıca şiirlerin insan üzerindeki etkisinin zararlı olabileceği üzerinde durmuştu:

“Homeros ve diğer ozanlar bizlere kızmasınlar ama artık bu tür dizeleri zihnimizden silmemiz gerekiyor; şiirsel olmadıkları ve geniş kitlelerin kulağına hoş gelmediği için değil, tam tersine son derece etkili eserler oldukları için, özgür olmaları ve ölümden çok esareten korkmaları gereken çocuklarla, yetişkin adamların zihninde kolaylıkla yer edinmeleri nedeniyle.”⁷¹

⁶⁷ Burnyeat, M. F., “Art and Mimesis in Plato's *Republic*”, Denham A. E. (ed.), *Plato on Art and Beauty*, Palgrave Macmillan, Londra, 2012, s. 54-55.

⁶⁸ Pl. *Resp.* 2.17.

⁶⁹ Diog. Laert. 9.40.

⁷⁰ Yine de modern tarihçiler Platon'un Demokritos'un felsefesinden hoşlanmadığına inanır. Nihayetinde Demokritos'un görüşleri Platon için fazla mekanikti. Her şey boşlukta atomların rastgele çarpışması ve ayrılmasıyla, herhangi bir plan veya kozmik mantık olmadan oluşmuştu ve insanların ne özel bir yeri ne de kaderi vardı. Bu sebeple ruhun ölümsüzlüğüne inanan Platon'un onun görüşlerinden haz etmeyeceği aşikârdı. Platon Demokritos'la alakalı herhangi bir şey yazmamasına rağmen Diogenes Laertius, Aristoksenos'un notlarına dayanarak bunları aktarır (Aristox. *Fr. hist.* 131.; Ferwerda, Rein, “Democritus and Plato”, *Mnemosyne*, vol. 25, fasc. 4, 1972, 340).

⁷¹ Pl. *Resp.* 3.1.

Platon'un bu düşünceleri pekâlâ Roma'nın tarih boyunca sansüre olan bakış açısını da şekillendirmiş olabilirdi, zira Roma tarih boyunca getirdiği yasalarla Platon'un düşüncelerini faaliyete geçirmeye çalışmıştır; hatta Platon'u Roma'nın sansür politikasının fikir babası olarak nitelemek pek de yanlış olmaz. Platoncu bir yazar olarak bilinen Plutarkhos, bu konuda Yaşlı Cato örneğini gösterip onun bir *censor* olarak Roma'ya gelen Yunan filozofların toplumdaki gençlerin ahlakını bozduğu düşüncesini aktarmış ve zamanında Sokrates'in de tıpkı bu filozoflar gibi Atinalı gençleri yozlaştırdığını eklemiştir.⁷²

Bu noktada Sokrates'in Roma'da nasıl algılandığı üzerine de durmak gerekir. Sokrates genel olarak Roma aristokrasisinde sevilen bir figür değildi: hatta otoriter Romalılar için Sokrates otoriteye karşı çıkan bir figürdü. Sokrates'e yöneltilen suçlamalar devletin hükmüne uymayı reddetmesiyle devlete ve yasalara itaatsizlikti. Bu, Romalılar için de ağır bir suç olarak görülmüştü. Plutarkhos'a göre Yaşlı Cato Sokrates'i kendi devletinin âdetlerini bozmaya çalışan ve yasaya aykırı görüşler konuştuğu için vatandaşları kandırmaya yeltenen bir geveze olarak nitelemiştir.⁷³ Wilson çok konuşmanın Romalılar için bir erkeğe yakışmayan bir durum olduğunu aktarır. Romalılar hitabete önem verirdi, ancak bu daha çok siyasi platformda kullanmak içindi. Yaşlı Cato belki de Roma erdemlerine tezat şeyler konuştukları için şehirden kovulmasını sağladığı yabancı filozofların Sokrates'i temsil ettiğini düşünmüş olabilirdi. Yine Wilson'a göre Roma'da felsefe retorik kadar ilgi duyulan bir alan olmaması sebebiyle Sokrates Roma'da Platon'un aktardığı diyaloglarından ziyade ölümü ve ölüm şekliyle tanınmıştı. Hatta Genç Seneca filozof hakkında "Sokrates'i büyük yapan baldıran zehriydi" diyerek Sokrates'in en çok ölümüyle bilindiğini vurgulamıştır (bu noktada kendisinin de ölümü Sokrates'inkiyle benzerlik gösterir).⁷⁴

Romalılar Sokrates'in ölümünü sıklıkla Genç Cato'nunkiyle karşılaştırılmıştı. Nihayetinde Genç Cato intihar kararında Sokrates'in de etkisi vardı. İntihar ettiği akşam Platon'un Sokrates'in ölümünü anlattığı ünlü *Phaidon*'unu okumuştı, ancak

⁷² Plut. Cat. 22.1.-23.1.; Saxonhouse, Arlene W. "Cato the Censor and Socrates the Tyrant." Kemp, Geoff (ed.), *Censorship Moments: Reading Texts in the History of Censorship and Freedom of Expression*, Bloomsbury, Londra, 2006, s. 9, 12-15.

⁷³ Plut. Vit. Cat. Mai. 23.1.

⁷⁴ Sen. Ep. 13.14.

Romalı cumhuriyetçiler için Genç Cato'nun ölümü Sokrates'in ölümünden çok daha taktire şayandır, zira Genç Cato'nun ölümü politiktir, inandığı Roma değerleri için ölmüştür. Sokrates'i ise vatandaşı olduğu şehir devleti onu ölüme mahkûm etmiştir. Yani Sokrates genel olarak Romalılar için devlet tarafından cezalandırılan bir figürdü.⁷⁵ Yine de Roma'da felsefeyle ilgilenenler Sokrates'in değerini anlamıştı. Bunların en bilineni şüphesiz Cicero ve Stoacıları. Cicero Sokrates'i "felsefeyi gökyüzünden yeryüzüne indiren kişi" olarak görürdü.⁷⁶ Stoacılar ise yine Sokrates'in ölüm karşısındaki cesaretiyle hatırlanması gerektiğini düşünmüştü. Hatta Epiktetos'a göre filozofun ölümü yaşarken yaptıkları ve konuştuklarından çok daha önemliydi.⁷⁷ Bu sebeple Sokrates Roma'da sevisin veya sevilmesin söylediklerinden ziyade ölümü ve ölüm şekliyle hatırlanmıştı.

Yunan demokrasisi Sokrates gibi düşünürlere yasalara veya devlete hakareten cezalar vermişti, ancak *censor*lar gibi yazın ve düşünce dünyasına yönelik bir kontrol mekanizmasına sahip değillerdi. Bu sebeple Platon'un sansür hakkındaki fikirleri Atina'da uygulanmamıştı. Atinalı komedyacılar çoğu zaman eserlerinde politik imalardan kaçınmıyorlardı. Platon'un *Devleti* ise Yunan dünyasına farklı bir bakış açısı getirmişti. Bununla birlikte hocası Sokrates'in dini görüşleri yüzünden zamanının toplum ahlakını ve politik kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle cezalandırılıp ifade özgürlüğü kurbanı olması Platon'un görüşleriyle çelişse de Platon bunu daha çok insanların anlatılar, hikâyeler ve destanlar yerine doğru olanları öğrensin diye istemişti. Tıpkı Yaşlı Cato'nun Romalı gençlerin ahlakını bozacak ve Roma geleneklerine uymayan şeyleri istememesi gibi... Nihayetinde Roma Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren Platon'un bu görüşlerinin yansımalarını birtakım yasalarla şekillendiğini görürüz.

MÖ beşinci yüzyılın ortalarında derlendiğine inanılan ve Roma'nın ilk yazılı kanunu olarak kabul edilen On İki Levha Kanunları'nda hakaret içerikli yazılar ve şarkılara karşı cezası ölüm olan bir yasak söz konusuydu.⁷⁸ Sekizinci levhanın birinci kanun maddesinde eğer bir kişi, bir başkası hakkında iftira ya da hakaret içerikli bir

⁷⁵ Wilson, Emily, *Sokrates'in Ölümü: Kahraman, Hain, Geveze, Aziz*, çev. Özgüç Orhan, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2020, s. 107-111.

⁷⁶ Cic. *Tusc.* 5.4.10.

⁷⁷ Epict. *Diss.* 4.1.

⁷⁸ Mellor, Ronald, *The Roman Historians*, Routledge, Londra, 1999, s. 194.

sözler yazmış, şarkı söylemiş veya bestelemişse o kişinin ölüm cezasına çarptırılacağı yazıyordu.⁷⁹ Cicero *Tusculunae Disputationes*'in dördüncü kitabında, bu şarkılardan bahsedip o dönemde yazılan şarkıların başka insanların zararına olmaması için düzenli olarak denetlendiğini aktarmıştır.⁸⁰

Roma tarihinde bir yazara, hatibe veya düşünüre verilen en yaygın ceza sürgündür. Sürgün, Antik Çağ'da yazarlara verilebilecek en kötü cezalardan biriydi, çünkü bu dönemdeki insanların değeri, yaşadığı şehirde sahip olduğu konum ve prestijle ölçülürdü. Roma'da oldukça saygınlığı olan bir yazar, eğer başka bir şehre sürülürse o saygınlığını da yitirecekti. Cumhuriyet Dönemi için en erken sürgün cezalarından birini Yaşlı Cato'nun uyguladığını görürüz. Geleneksel Roma değerlerine sıkı sıkıya bağlı biri olan Yaşlı Cato, yaşamı boyunca Yunanlara ve Yunan düşüncesine karşı çıkmış, hatta Yunan filozofların ve eğitimcilerin Roma'da ders vermelerini önlemeye çalışmıştır. Cato MÖ 184'te *ensor* olarak görev yapmış, görevi boyunca Roma'nın geleneksel sayılan değerleriyle ahlakına karşı her şeyi hizaya getirmeye çalışmıştı.

MÖ 157-156 Makedonya Savaşlarının ardından zor duruma düşen Atinalılar Oropos'u yağmalayınca kent yetkilileri Roma'dan yardım istemek için üç felsefe okulundan filozoflar Karneades, Diogenes ve Kritolaos'u MÖ 155'te elçi olarak Roma'ya gönderdi.⁸¹ Bunlardan Babilli Diogenes MÖ 230-150/40 yılları arasında yaşamış Stoacı filozoftu, Atina'daki Stoacı okulun başkanıydı. Kritolaos da MÖ 200-118 yılları arasında yaşamış Peripatetik okulu mensubu filozoftu. Karneades ise MÖ 214-129 yılları arasında yaşamış Akademia okulundan ünlü bir septik filozoftu ve bu üçü arasında en çok tartışmalara neden olandı. Roma'da kaldığı süre boyunca yaptığı felsefi ve politik konuşmalar oldukça ilgi gördü. İki gün boyunca halka açık yaptığı adaletle ilgili konuşmaların ilk gününde Roma devletinin adaletini överken, ikinci gününde tam tersine Roma adaletine ve yayılmacı politikasına eleştiriler getirdi. Ona göre savaşlarla var olan bir devlette adalet bulunamazdı; Roma eğer adaletli olmak istiyorsa atalarının yaşadığı kulübelere geri dönmeliydi. Roma'nın adalet anlayışının baştan aşağı sorunlu olduğunu ifade edip yine Roma'nın yayılmacı politikasının Atina

⁷⁹ *Lex XII Tabularum*, 8.1.

⁸⁰ Cic. *Tusc.* 4.2.

⁸¹ Plut. *Cat. Mai.* 22.

gibi kentlere zarar verebileceğinden bahsetti.⁸² Quintilianus'a göre Akademia'nın şüpheci bir filozof olarak Karneades'in bunu yapmaktaki amacı muhtemelen her iki görüşe de yer verdiği bir retorik örneği sergilemektir.⁸³ Bu konuşmaları dinleyen Yaşlı Cato, Yunan düşüncelerinin Roma'daki her şeyi bozacağını düşündüğü için Atina'dan elçi olarak Roma'ya gelen bu filozofun argümanlarının tehlikeli olduğunu öngördü ve Romalı gençlere kötü örnek teşkil ettiğini düşünüp senatoya giderek Karneades'i Roma'dan sürmek ve Roma'nın adaletini ve yayılcı politikasını eleştirdiği bu anlatılanların gençleri etkilemesini önlemek istedi.⁸⁴ Senato da Cato'nun bu görüşlerini onayladı ve Karneades bu olaydan sonra Atina'ya dönerek hayatının geri kalanını orada sürdürdü. Plutarkhos'a göre Cato'nun Karneades'e olan bu tavrının nedeni felsefeye düşmanlığı da olabilirdi, fakat Cato Yunan kültürüne düşmanlığı nedeniyle Sokrates ve Isokrates gibi filozofları da eleştirmişti.⁸⁵ Karneades'in hiçbir yazısı günümüze ulaşamadı, bu sebeple onun hakkında bildiklerimiz ise öğrencisi Klitomakhos'tan kaynaklıdır.⁸⁶ Cato'nun bu eylemi ise Yunan entelektüellerin Roma'ya gelmelerini engelleyen caydırıcı bir eylem olarak görünse de pek çok Yunan düşünür ve yazar Cato'dan sonra da Roma'da hayatlarını sürdürmüşlerdir.⁸⁷

İfade özgürlüğünün felsefi tarafında Stoacılık Cumhuriyet Dönemi boyunca Roma'da en rağbet gören akım olmuştur. Scipio'ların çevresine mensup Panetios ve Polybios, Roma'da dönemin Stoa felsefesinin gelişmesinde önemli katkılar yapmış isimlerdir. Stoa felsefesinin özellikle ahlak üzerine kurulu olması, Roma'nın gelenekçi yapısıyla hayli örtüşmektedir. Bu da Stoacılığı Roma nezdinde diğer felsefi akımlardan ayırır. Panetios'un eserleri günümüze ulaşamamıştır, Polybios'u ise Stoacı kimliğinden ziyade bir tarih yazarı olarak biliriz. Polybios eserinde Roma devletinin karakterinin asla bozulmayacağını ve dünya üzerinde hiçbir devletin böylesine kısa bir

⁸² Fitzpatrick, Matthew P., "Carneades and the Conceit of Rome: Transhistorical Approaches to Imperialism", G&R, 57.1, 2010, s. 6-8.

⁸³ Quint. *Inst.* 12.1.35.

⁸⁴ Ergin, Gürkan, *Anadolu'da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 216.

⁸⁵ Sokrates hakkındaki görüşlerinden bahsetmiştik: (bkz. s. 25). Isokrates'in ise okuluyla dalga geçmişti. Öğrencilerinin yaşlanana kadar onunla çalışmaya devam edeceğini söyleyerek öğrendiklerini Hades'teki Minos'un önünde uygulayacaklarını düşünmüştü (Plut. *Cat. Mai.* 23.1).

⁸⁶ Grenfell, Algernon, "Carneades", Smith William (Ed.) *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, 1870, s. 614.

⁸⁷ Macrob. *Sat.* 1.5.; Çevik, C. Cengiz, *Roma'da Siyaset ve Felsefe (Cumhuriyet Dönemi)*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2019, s. 57-59.

zamanda bilinen dünyanın hâkimi olamayacağını belirtir; bu, Roma'nın kaderidir.⁸⁸ Yazarın milliyetçiliği ve Roma geleneklerine bağlılığı şüphesiz yazılarını da etkilemiştir. Buradan yola çıkarak Scipio Aemilianus'un bu etkide payı olduğu yorumunu da yapabiliriz.

Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli edebiyat hamisi Scipio ailesiydi. II. Kartaca Savaşı fatihi Scipio Africanus'un torunu olan Scipio Aemilianus, ya da daha iyi bilinen ismiyle Scipio Africanus Minor, çok yakın arkadaşı ve komutanı Gaius Laelius'la birlikte bir kültür topluluğu kurarak, dönemin en yetenekli şairlerini, hatiplerini, tarihçilerini ve pek çok yazarını çevresinde toplamıştır. Velleius Paternulus, Scipio Aemilianus'un bütün özgür sanatların koruyucusu ve hayranı olduğunu, dönemin iki seçkin figürü Polybios ve Panetios'u sürekli yanında tuttuğunu belirtmiştir.⁸⁹ Scipio Aemilianus'un kurduğu entelektüel çevre, Roma düşünce dünyasının oluşumu için önemliydi, zira özellikle Stoacı filozof Panetios ile yakınlığı, Stoacılığın Roma'da kabul görmesine katkı sağlayacaktı. Polybios ve Panetios'un yanı sıra; komedi yazarı Terentius, Roma'nın ilk satir şairleri Ennius ve Lucilius. Hatta Ennius, Scipio Aemilianus'la olan dostluğu sayesinde Roma vatandaşı olmuştur.⁹⁰

Diğerlerinden farklı olarak Lucilius'un muhalif bir çizgisi de vardı. Campania'da atlı sınıfından bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Gaius Lucilius, MÖ 134'de Numantia Savaşı'nda Scipio Aemilianus'un emrinde görev yapmış ve bu sayede ikisinin dostlukları gelişmişti, ancak dostu ve edebi hamisi Scipio Aemilianus'a övgüler yazmış olmasına rağmen, satir yazarı sıfatıyla generali eleştirmekten çekinmemiştir. Bunun yanı sıra Scipio ailesinin siyasi rakiplerinden Tiberius Gracchus'a övgüler yazmış,⁹¹ Scipio'ların aile dostu Postumus Albinus'u eleştirmiştir.⁹² Lucilius'un cesareti Cumhuriyet Dönemi'nde yazar ve şairlere tanınan özgürlük sınırlarını tek başına belirleyecek bir ölçü olmayabilir; yine de ifade özgürlüğü konusunda önemli bir örnektir. Bunun yanı sıra Scipio Aemilianus'un Lucilius'un yazdığı bu satirleri olgunlukla karşılaması da Horatius'a göre taktire

⁸⁸ Polyb. 1.1-2.

⁸⁹ Vell. Pat., *Hist. Rom.*, 1.3.3.

⁹⁰ von Albrecht, Michael, *a.g.e.*, s. 130.

⁹¹ Roma'da toprak reformu yapan Gracchus kardeşlerden biri olan Tiberius Gracchus, aralarında akrabalık ilişkisi olmasına rağmen Scipio'lara siyasi olarak muhalifti.

⁹² Lucil. 691, 694-695.; Çevik, C. Cengiz, *A.g.e.*, s.72.

şayandı ve onun ne kadar adaletli bir lider olduğunu göstermekteydi. Scipio dönemi Roma’da yazarların eserlerini belki en özgürce yazdığı dönemdi.⁹³

Lucillius ve Ennius Roma’da satir geleneğinin öncüleri olarak Roma yazınına eleştirel bir nitelik kazandırmıştı; buna rağmen bildiğimiz kadarıyla herhangi bir devlet baskısı görmemişlerdir. Bunu Scipio Aemilianus’la yakınlıklarına bağlayabiliriz. Dönemin edebiyatında en çok işlenen tema şüphesiz Kartaca Savaşları’dır. Scipio Aemilianus’un dedesi Scipio Africanus Maior, Afrika’da Kartaca’nın meşhur lideri Hannibal’i yenen komutandı; Scipio Aemilianus ise savaşı bitiren isimdi. Dolayısıyla böyle bir zaferin Roma edebiyatını da etkilemesi kaçınılmazdı. Naevius ve Ennius gibi isimlerin eserlerinin başlıca konusu bu savaşlardı. Ne var ki daha sonraları Scipio Aemilianus ve Kartaca Savaşları’yla ilgili eleştiriler ortaya koyulmuştur. MÖ 135-51 yılları arasında yaşamış Yunan filozof Poseidonios Roma’daki ahlaki yozlaşmayı Kartaca’nın yıkılmasıyla ilişkilendirmekte, suçu da Scipio Aemilianus’a atmaktadır.⁹⁴ Poseidonios Roma’nın yayılmacı politikasını despotluğa kaymadığı sürece meşru görmüştü, Roma barbarların topraklarına barış ve düzen getiren bir figürdü, ancak Kartaca Savaşları’nın sonuçları Romalı siyasetçileri despotluğa itmişti.⁹⁵ Sallustius da Poseidonios’a hak vererek Kartaca’nın yıkılmasından önce Roma’nın daha ölçülü bir politika izlediğini ve senatörler arasında iktidar mücadelesinin bu denli yaşanmadığını aktarmış, bununla birlikte düşmana duyulan korku sayesinde Roma’nın bu geleneklerini koruduğunu iddia etmiştir.⁹⁶

Roma edebiyatının Grekçe eserlerin etkisiyle gelişmesine ve Stoacılığın Roma’da geniş kitlelerce benimsenmesine karşın, Roma geleneklerine uymadıkları gerekçesiyle pek çok felsefi görüş Roma’da kendilerine yer edinemeyecekti. Özellikle Epikürosçu filozoflar pek çok yaptırımla karşı karşıya kalacaktı. MÖ 161’de Yunan filozof ve hatiplerin Roma’dan kovulması için senato kararı çıktı, gerekçe ise geleneksel Roma eğitim yapısıyla ve *mos maiorum* (ataların geleneği) ile uyuşmayan öğretileriydi. Romalılar için ataya, aileye, dine ve vatana saygı için kullanılan *mos*

⁹³ Hor. S. 2.1. 16-17., Çevik, C. Cengiz, A.g.e, s.72.

⁹⁴ Kapust, Daniel J., *Republicanism, Rhetoric and Roman Political Thought: Salust, Livy and Tacitus*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 38.; Çevik, C. Cengiz, A.g.e., s. 130.

⁹⁵ Çevik, C. Cengiz, A.g.e. s. 134-135.; Strasburger, Hermann, “Poseidonios on Problems of the Roman Empire”, *JRS*, vol. 55, no. 1/2, part 1-2, 1965, s. 46.

⁹⁶ Sall. *Iug.* 41.2.

maiorum çok önemli bir kavramdı. Çocukluğundan itibaren bir Romalı, bu ilkelerle yetiştirilir ve bunun sonucunda Roma devletine yararlı bir yurttaş olmasına çalışılırdı. Bu ilkelere ters en ufak unsur bile Roma için büyük bir tehdit olarak algılanırdı. Örneğin MÖ 173/154'te Alcaeus ve Philiscus isimindeki iki Epikürosçu filozof Roma'dan kovulmuştu.⁹⁷ Bu iki filozofun kentten kovulma nedeni ise Epikürosçuluğu Roma'da yayma istekleriydi. Gerçekten böyle bir amaçları var mıydı bilinmez, yine de her şeye rağmen Roma'da Epiküros felsefesine karşı genel bir düşmanlık söz konusu değildi, zira Roma'daki ilk Epikürosçu filozof Gaius Amafinius, öğretilerini yazdığı kitaplarından ötürü dönemin siyasetçilerini hiçbir şekilde kızdırmamıştı. Stoacılık belki Roma geleneklerine daha uygun felsefi görüşleri sunuyordu, ancak diğer felsefi öğretiler de varlığını sürdürmeye devam ediyordu. Belli dönemlerde Yaşlı Cato gibi Yunan kültürüne karşı isimler çıksa da bu tutum düşmanlığa hiçbir zaman dönüşmemişti.⁹⁸

Cumhuriyet Dönemi'nde edebi sansür genel olarak yazarların politikacılarla iyi ilişkilerinden ötürü olukça nadir rastladığımız bir durumdu. Bununla birlikte genellikle siyasi kaynaklı birtakım istisnalar da mevcuttu. Bunlar Roma'da edebi sansür uygulamalarının başlangıcını oluşturacaktı. Roma tarihinde sansür mağduru olarak görebileceğimiz ilk ve en önemli yazar, *epos* türünün öncüsü Gnaeus Naevius'tur. Campania kökenli Naevius, *plebs* sınıfındandı. Hayatının önemli bir bölümünü Roma'da geçirmiş ve Andronicus'tan birkaç sene sonra tragedya ve komedy eserleri yazmaya başlayarak, II. Kartaca Savaşına kadar edebi çalışmalarını sürdürmüştür. I. Kartaca Savaşına katıldıktan sonra Roma'nın ilk milli destanı olarak kabul edilen *Bellum Punicum*'u yazan Naevius, bu destanında savaş zamanındaki deneyimlerini kaydetmiş ve sonraki dönemlere tarihi bir kaynak bırakmıştır.⁹⁹ Bunun dışında yazdığı tragedyalar sıradan olarak yorumlansa da komedyaalarında Aristophanes ve diğer eski Atina komedyaalarından esintiler olduğu aktarılır. Hatta fragmanlar hâlindeki

⁹⁷ Tarih tam olarak kesin değildir, çünkü MÖ 173'ün de 154'ün de konsüllerinden birinin ismi Lucius Postumus'tu, diğer konsülün kim olduğu ise belirsizdi. Bu yüzden bu iki tarihten hangisinin olduğu tam olarak saptanamamıştır (Ath. *Deip.* 12.547a).

⁹⁸ Çevik, C. Cengiz, *A.g.e.*, s. 42-48.; Gruen, Erich S. *Studies in Greek Culture and Roman Policy*, Leiden, Brill, 1990, s. 177.

⁹⁹ von Albrecht, Michael, *a.g.e.*, s. 119.

komedyalarında nükteli bir şekilde ifade özgürlüğüne ve devletin tiyatrolara müdahalelerine de değinmiştir:

“Tiyatroda alkışlanarak ne kadar taktir edildim.
Bununla hiçbir hükümdar müdahale etmeye cesaret edemez.”¹⁰⁰

“Hiç konuşma özgürlüğüne değer verip saygı duydum mu?
Paradan daha fazla.”¹⁰¹

O dönem Roma’da komedya ve tragedya oyunları devlet ve dönemin önde gelen aristokrat aileleri tarafından desteklense de Naevius daha önce bahsettiğimiz hamilik sisteminin dışında bir şairdi. Pek çok şairin, tarihçinin, yazarın edebi hamiliğini yapan zamanın önemli aristokrat ailelerinden Metelli’yle sorunlar yaşamıştı. Hatta oyunlarından birinde bu aileye karşı taşlama niteliğinde dizeler de vardı: *Fato Metelli Romae fiunt consules*, yani “Metelli soyu kaderin cilvesiyle Roma’da konsül oldu.”¹⁰² Naevius burada Metelli ailesinin bu işe layık olduğundan ötürü değil, tamamen talihlerinin yardımıyla devlet içinde bir yerlere geldiğini ima etmişti.¹⁰³ Naevius’un bunu yazmasının nedenleri vardı. Quintus Metellus, Metaurus Muharebesi’ndeki zaferi Roma’ya ileten ulaklardan biriydi; bir sonraki sene (MÖ 206) konsül olarak seçilmişti, ama Metellus’un henüz *praetor* yetkisi bulunmadığından konsül olmaya hakkı yoktu. Buna rağmen zaferin getirdiği coşku ona seçimlerden sıyrılmaya yetecek kadar popülerite getirmişti. Naevius’un bu durumu ima eden sözlerine karşın Quintus Metellus’un cevabı oldukça sivri dilliydi: *Dabunt malum Metelli Naevio poetae*, (“Metelli ailesi şair Naevius’a talihsizlik getirecek.”) Bu söz Metelli ve taraftarlarınca sokaklarda pek çok kez dile getirildi ve nihayetinde sadece sözde kalmayarak gerçekleşti. Quintus’un konsül olduğu yılda kardeşi Marcus Metellus da *praetor urbanustu*. İki kardeşin devlet içinde bu kadar yetkili olmasına rağmen kendilerine gelen eleştirileri susturmak için çabalamaları oldukça şaşırtıcıydı. Metelli ailesi Naevius’u susturmak için daha da ileri gidince sonunda Naevius’un eserleri On İki Levha kanununca yasaklanmış ve uzun süre hapsedilmiştir. Ceza Aristophanes ve eski

¹⁰⁰ Naev. *Fr. Com. Tar.* 7.72-73.

¹⁰¹ Naev. *Fr. Com. Agit.* 3.9-10.

¹⁰² Gell. *NA.* 7.8.5.; Özaktürk, Mehmet, *Roma Yazınının Sürgün Ozanları (Naevius ve Ovidius)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 21-22.

¹⁰³ Beacham, Richard C., *The Roman Theatre and Its Audience*, Harward, 1991, s. 25.

Atina komedyalarındaki politik imaların Roma komedyasında azalmasına sebep oldu. Gellius'a göre Naevius, hapisanede geçirdiği zamanda *Hariolus* ve *Leon* adında iki komedya daha yazmıştı. Naevius bunlarda suçlarından ve pek çok insana yönelik sert sözlerinden ötürü özür dilemiş ve *tribunus plebis*_tarafından serbest bırakılmıştır,¹⁰⁴ ancak hapisten çıktıktan sonra da eskisi gibi Roma aristokrasisine yönelik sert sözler içeren komedyalar yazmaya devam etmiştir. Gellius'a göre Scipio Africanus gibi dönemin önde gelen siyaset adamlarını hedef alan sert sözler yazması ceza almasındaki en büyük paydı.¹⁰⁵ Naevius pek çok senatörün tepkisini çekmişti ve senato çevresince sevilen bir figür değildi. En sonunda MÖ 201'de Utica'ya sürgün edilmiş ve orada ölmüştür.¹⁰⁶ Cicero Naevius'un davası ve On İki Levha Kanununun hakaret içerikli sözlere dair maddesi hakkında oldukça çarpıcı sözler aktarmıştır. Hatta Augustinus Cicero'nun aktardığı bu sözlerden yola çıkarak eski Romalıların yaşayan bir insanın sahnelerde övülmesini veya yerilmesini hoş karşılamadığı yorumunu yapmıştır.¹⁰⁷ Cicero'nun bu sözleri kanunların Roma tiyatrosuna etkisi hakkında fikir sunabilir:

“Gelenekler izin vermediği sürece, komedya tiyatronun ahlaksızlıklarını makul kılamaz ... Kime dokunmadı o komedya ya da bilhassa saldırmadı? Kimi kayırdı? Halkçı geçinen Kleon, Kleophon, Hyperbolos gibi devlete isyan çıkaran adamları yaraladı. Böyle vatandaşların bir komedya yazarından ziyade bir *ensor* tarafından aşağılanması makul karşılanabilir, buna katlanabiliriz, ancak uzun yıllar boyunca büyük bir otoriteyle savaşta ve barışta devletini yönetmiş Perikles'in dizelerle yerilmesi ve sahnede sergilenmesi, bizim Plautus'un ya da Naevius'un Publius ve Gnaeus Scipio veya Caecilius'un Marcus Cato hakkında kötü konuşmasına nazaran daha katlanılmaz bir durumdur.

Öte yandan bizim On İki Levha Kanunumuz çok az suça ölüm cezası vermesine rağmen, birisi başkasına iftira ve hakaret içeren bir şiir okuduğu veya yazdığı için onunda bu cezaya çarptırılması gerektiğini düşündüler. Bu doğrudur, zira yaşamımız *magistratus*ların kararları ve hükümlerine bağlıdır, şairlerin zekâsına değil. Dahası yasa önünde hükme karşı savunma yapma ve cevap verme hakkımız olmadıkça bu yergileri dinlemek zorunda değiliz.”¹⁰⁸

Naevius'un davası iki nedenden dolayı son derece önemlidir. Birincisi tiyatro sahnelerindeki ifade özgürlüğü konusunda bir Roma vatandaşına yönelik tek kayıtlara

¹⁰⁴ Gell. NA, 3.3.15.

¹⁰⁵ Gell. NA, 7.8.5.

¹⁰⁶ Robinson, Laura, “Censorship in Republican Drama”, *CJ*, vol. 42, 1946, s. 147-148.

¹⁰⁷ August. *De civ. D.* 2.9.

¹⁰⁸ *Cic Rep.* 4.11-12.

geçen mahkûmiyet olmasıdır. İkinci olarak sonraki tragedya ve komedyâ yazarlarını daha ihtiyatlı yapmıştır. Devleti rahatsız eden eski Atina komedyâ yazarlarına sürgün veya ölüm cezası değil, en fazla para cezası verilmişti. Örneğin önemli komedyâ yazarlarından Kratinos’a oyunlarında ahlaka aykırı ve aşırı bölümler olduğu gerekçesiyle çeşitli suçlamalarda bulunulmuştu, ancak dişe dokunur bir ceza almamıştı.¹⁰⁹ Roma’da ise cezanın kendisi, sonraki komedyâ yazarlarını caydırmak için yeterliydi. Naevius belki de Atina’nın cesur komedyâ yazarı Aristophanes gibi olmak istemişti, ancak Roma’daki düzen Atina’daki gibi değildi. Yazılan eserlerde ve tiyatrolarda oynanan oyunlarda politik eleştiri, her ne olursa olsun yazarlar için belli riskler barındırıyordu ve önünde sonunda bunun bir bedeli oluyordu. Naevius hayatı boyunca herhangi bir aristokrat şahıs, aile veya edebiyat grubu tarafından desteklenmemişti. Bu sebeple aristokratlar için hedef alınabilir bir şair olduğu yorumunu yapabiliriz. Özellikle Scipio’ların hamiliğinin de etkisiyle bu dönemde Naevius dışında sansür olaylarına rastlanılmamaktadır, ancak Naevius Roma’da edebi sansürün ve hatta otosansürün başlamasına sebep olan şair olarak yorumlanmıştır.¹¹⁰

Edebiyat alanında Naevius’tan sonra gelişen sansür vakaları, MÖ birinci yüzyılın ortalarında karşımıza çıkmaya başlar. Özellikle MÖ 49-45 arasında Gaius Iulius Caesar ve Gnaeus Pompeius Magnus arasında bir dizi politik ve askeri çatışmayla başlayan iç savaş ve bunun öncesinde ve sonrasında yaşananlar şüphesiz Roma edebiyat dünyasını da etkilemiştir. Taraflar, savaş boyunca Pompeiani (Pompeiusçular) ve Caesariani (Caesarcılar) olarak da adlandırıldı, hatta İmparatorluk Dönemi’nde “Pompeiusçu” olmak adeta bir hakaret ve vatan hainliği olarak algılanacaktı (aynı durum Brutus ve Cassius’u övenler için de geçerlidir). İç savaş dönemi edebiyatında güncel siyasi eğilimlerin birçok yankıları olması şaşırtıcı değildir. Kendi dönemindeki meseleleri yazmaya yönelen dönemin edebiyatçıları için Iulius Caesar şüphesiz kaçınılmaz bir konuydu. *Triumviratus* yönetimindeki rolü ve ertesi yılda konsüllüğü sırasındaki davranışı onu hem övgü hem de yergi için bir hedef hâline getirdi. Roma siyasetine hakimiyeti Cumhuriyetçiler arasında şüphe ve

¹⁰⁹ Bakola, Emmanuela, *Cratinus and the Art of Comedy*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 303.

¹¹⁰ Stambusky, Alan A., “Roman Comedy on Trial in the Republic: The Case of Censorship against Gnaeus Naevius the Playwright”, *ETJ*, vol. 29, no. 1, Johns Hopkins University Press, 1977, s. 34-36.

kızgınlık yaratmıştı, ancak Caesar özellikle iyi yazıldığında yazılı eserlerin değerini bilen biriydi. Asinius Pollio, Terentius Varro¹¹¹ gibi zamanın bilginlerini kullanmayı, bununla birlikte mümkün olduğunca çok sayıda Yunan ve Latin kütüphanesini satın alıp sınıflandırmayı ve halka açmayı planlamıştı.¹¹²

Bununla birlikte iç savaş sırasında da birkaç şair ve yazarın Caesar karşıtı yazılarıyla karşılaşırız, fakat Caesar kendisine karşı yazılan eleştirilerin çoğunu tolere etmiştir, zira kendisi Caesar da iyi bir komutan ve siyaset adamı olduğu kadar, iyi de bir tarih yazarıydı. Günümüze kadar ulaşmış *Commentarii* ortak adıyla da bilinen *de Bello Gallico* ya da *Bellum Gallicum* ve *de Bello Civili* ya da *Bellum Civile* eserlerinin yanı sıra, gramer hakkında *Analogia*, *Iter* adlı şiir kitabı, Cicero'nun Cato'ya övgüsüne karşı yazdığı *Anticatones* gibi pek çok eser vermiştir. Caesar'ın aleyhinde eleştirel tutum alan yazarlar ve şairlere karşı bu ılımlı tavrının nedeni tabii ki de edebiyata ilgisi değildi. Edebiyatçıların kendisine getireceği gücün ve itibarın farkındaydı ve bu yüzden çevresinde Asinius Pollio gibi, Terentius Varro gibi pek çok edebiyatçıyı tutmaya çalışmıştı. Tacitus Caesar'ın bu özgürlükçü sayılabilecek politikasını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Diktatör Caesar, Cato'yu göğsüne kadar öven Marcus Cicero'nun kitabına karşın, kendisinin yazılı bir konuşmasıyla yanıtlamaktan daha başka ne yaptı?... Bibaculus ve Catullus'un dizeleri, Caesar ve hanesine yönelik şiddetli saldırılarla dolu olsalar da yine de hayatta kalmışlardı.”¹¹³

Tacitus'un bu sözleri, Cicero'nun Cato övgüsüne karşı Caesar'ın yazdığı *Anticatones*'e de atıfta bulunmaktadır. Cicero ve Caesar'ın Cato hakkındaki fikir ayrılığı yine iç savaş kaynaklıydı. Genç Cato sıkı bir Cumhuriyetçi olarak iç savaşta ne Caesar'ın ne de Pompeius'un tarafını tutmuştu. Savaşı Caesar kazanınca Cato Cumhuriyetin bittiğini düşünerek intihar etti. Cicero bu hareketi bir erdem olarak

¹¹¹ Gallia kökenli Publius Terentius Varro Caesar'a en yakın yazarlardan biridir. *Argonautae* adlı mitolojik destanı ona önemli bir ün kazandırdı, ancak tarihi destanı *Bellum Sequanicum* hakkında gramer yazarı Priscianus dışında bahsedene yoktur. Caesar'ın Suevi kavminin lideri Ariovistus'a karşı yaptığı seferi ele aldığı varsayılmaktadır (Spaeth Jr., John W., “Caesar's Friends and Enemies among the Poets”, *CJ*, vol. 32, no. 9, 1937, s. 552).

¹¹² Spaeth Jr., John W., “A.g.m.”, s. 542.

¹¹³ Tac. *Ann.* 4.34.

değerlendirmişti,¹¹⁴ öyle ki intiharı Erken İmparatorluk Dönemi Cumhuriyetçi yazarlarca Cumhuriyetçiliğin simgesi olarak yorumlanmıştır.

Bizzat Caesar'a ve onun ailesine karşı yazmış şairler Catullus ve Bibaculus'a gelelim. Her ikisi de Valerius Cato'nun¹¹⁵ şair grubuna mensuptu ve *Novi Poetae*¹¹⁶ (yeni şairler) olarak da bilinen şairlerdendi. Marcus Furius Bibaculus hakkında Catullus'un şiirleri, Quintilianus ve Hieronymus dışında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Buna göre *triumviratus* karşısı oldukça ağır sözleriyle dikkat çeken bir şairdi, ancak daha sonrasında Caesar'ın affından yararlandı; hatta Caesar'ın Gallia'daki zaferini kutlayan *Annales Belli Gallici* destanını yazmıştır.¹¹⁷

Atlı sınıftan zengin bir ailenin çocuğu olan şair Catullus ise sıkı bir cumhuriyet taraftarıydı. Ailesiyle iyi ilişkileri olmasına rağmen Caesar'a muhalif bir tutum sergiliyordu ve bu çizgisi yazdıklarına da yansımıştı. Catullus'un genellikle kişisel konuları üzerine şiirler yazdığı ve siyasete pek değinmediği söylenebilir, ancak bazı şiirleri taşlama niteliği taşımaktadır. Örneğin yirmi sekizinci şiirinde devlet adamlarının yaptığı yolsuzluğa değinerek onlardan *opprobria Romuli Remique*; yani "Romulus ve Remus'un yüz karaları" olarak bahsetmiştir. Yirmi dokuzuncu şiirde ise hem Caesar'ı hem de Pompeius'u isim vermeden eleştirdiğini görüyoruz. Catullus, Gallia ve Britannia seferlerine değinerek Caesar'ın emirindeki askerlerden Mamurra'nın bulunduğu konuma haksız yere geldiğinden söz eder ve onu Caesar'la eşcinsel ilişkiye girmekle suçlar. Caesar'a yönelik eşcinsellik imaları bununla sınırlı değildi; Suetonius'a göre Caesar'ın Bithynia kralı Nikomedes'le cinsel ilişkisini ima eden "Caesar Gallia'lıların, Nicomedes de Caesar'ın hakkından geldi. Caesar'ın oğlancısı Bithynia, Caesar'ı altına alan Nicomedes." gibi ifadeler içeren müstehcen

¹¹⁴ Cic. *Parad.* pref. 3.

¹¹⁵ Publius Valerius Cato; MÖ 1. yüzyılda yaşamış şair ve gramer ustası. Catullus, Bibaculus gibi pek çok şairin de öğretmenliğini ve şiirdeki neoterik hareketin öncülüğünü yapmıştır. Kendi zamanının oldukça saygın bir ismiydi. Özellikle yazdığı *Lydia* ve *Dirae* şiirleri Catullus, Helvius Cinna gibi pek şair tarafından övgüyle söz edilir. (Robinson, Rodney P., "Valerius Cato", Johns Hopkins University Press, *TAPhS*, vol. 54, 1923, s. 98-116.)

¹¹⁶ *Novi Poetae* veya Neoterikçiler MÖ birinci yüzyıl Roma şiirine hâkim olmuş bir akımdır. Tanrılara ve eski kahramanlara odaklanan Klasik Dönem şiiri yerine nüktedan diliyle bilinen Kallimakhos başta olmak üzere Hellenistik Dönem şairlerini örnek almışlardır. Geleneksel edebi normlarını reddederek kelime oyunları, nükteler ve daha kişisel hikâyelerle şiirlerini yazarak Roma edebiyatına yenilikçi bir hava katmışlardır (Lyne, R. O. A. M., "The Neoteric Poets", *CQ*, vol. 28, no. 1, 1978, s. 172-173, 187).

¹¹⁷ Green, Elbert H., "Furius Babiculus", *CJ*, vol. 36, 1940, s. 350.

asker şarkıları vardı.¹¹⁸ Catullus ayrıca “damatla kayınbaba” ifadesiyle Pompeius ve Caesar’ın Roma’da her şeyi yok ettiğini ima eder.¹¹⁹ Burada *perdidistis omnia* (her şeyi yerle bir ettiniz) ifadesi ilginçtir, zira aynı ifade Cicero’nun Atticus’a mektuplarında da geçer;¹²⁰ hatta bunun *optimates* sloganına dönüştüğü ve Catullus’un, Roma’nın kurumsal dengesizliklerine atıfta bulunduğu öne sürülmüştür,¹²¹ ancak şairin bu muhalif duruşu çok uzun ömürlü olmamıştır. Yazdıkları için Caesar’dan özür dilemesinin akabinde Caesar tarafından bir yemeğe davet edilmiştir:

“Buna karşılık hiçbir zaman kimseye karşı ciddi bir düşmanlık beslemedi. Gaius Memmius’un kendisine oldukça sert bir şekilde yüklenen konuşmalarına karşı en ufak yanıt bile vermedi, hatta daha sonra ona konsül adaylığı için destek oldu. Adını kötüye çıkaran yergiler yazınca, barışmak için araya dostlarını koyan Gaius Calvus’a, ilk o mektup yazdı. Dizelerinde Mamurra’yla ilgili dâimi bir damga vurmuş olmasını görmezden gelip Valerius Catullus’u, daha özür dilediği gün sofrasına çağırdı ve babasıyla ilişkilerini eskisi gibi sürdürdü.”¹²²

Suetonius’un bahsettiği Gaius Memmius MÖ 66’da *tribunus plebis* seçilmiş bir şairdir; aynı zamanda ünlü Romalı Epikürosçu filozof Lucretius’un da hamiliğini yapmıştır; Catullus’a yakınlığıyla da bilinir. İç savaş sırasında önceleri oldukça sıkı bir Pompeiusçu olmasına rağmen, sonrasında generalle araları bozulmuş ve daha önce oldukça sert bir şekilde eleştirdiği Caesar’ın tarafına geçmiştir. Hatta MÖ 54’te konsül adaylığı sırasında Caesar’ın desteğini almış, ancak seçime hile karıştığı iddia edilince, bu desteği yitirmiştir.¹²³ MÖ 49’da ise Midilli adasında ölmüştür, ama adaya kendi isteğiyle mi gittiği, yoksa sürgün mü edildiği kesin değildir.

Suetonius’un bahsettiği bir diğer isim Gaius Calvus ise Licinia hanesinden şair ve hatiptir. *Annales* yazarı Licinius Macer’in oğludur. Pompeius ve Iulius Caesar’a karşı eleştirel nitelikte epigramlar yazdığını biliyoruz, ancak Suetonius’un da belirttiği üzere Caesar’a muhalefeti pek de uzun ömürlü olmamıştır. Hem Gaius Memmius’un hem de Gaius Calvus’un bu eleştirel yazıları günümüze ulaşamamıştır.¹²⁴

¹¹⁸ Suet. *Caes.* 49.

¹¹⁹ Catull., *Catulli Veronensis Liber*, 29.

¹²⁰ Cic. *Att.* 2.21.1.

¹²¹ Scott, William C., “Catullus and Caesar (C. 29)”, *CPh*, vol 66, 1971, s. 24.

¹²² Suet. *Caes.* 73.

¹²³ Cic. *Att.* 4.16.2.

¹²⁴ Suet. *Caes.* 73.; Courtney, Edward, *The Fragmentary Latin Poets*, Oxford University Press, New York, 1993, s. 199.

Caesar'ın edebiyat insanlarına karşı genellikle hoşgörölü olsa da elbette bunun bir sınırı vardı. Pompeius'un azılı siyasi ve edebi destekçisi Etrüsk tarih yazarı ve kâhin Aulus Caecina Severus, Caesar'ı hedef alan oldukça sert yergiler yazdı ve sonunda Sicilya'ya sürüldü. Yakın dostu Marcus Tullius Cicero, desteğini ve sürgünden dönmesi için verdiği çabaları mektuplarında belirtmesine karşın bu Caecina için yeterli olmayacaktı. Cicero'ya göre Caesar, Caecina'ya öfkesinde ısrarcı ve af konusunda isteksizdi.¹²⁵ Suetonius ise Caesar'ın ona karşı iyi niyetle yaklaştığını belirtse de durum değişmedi ve Aulus Caecina MÖ 45'de kendisini Asia'da buldu.¹²⁶

Pompeiusçu bir azatlı olan Pitholaus ise Caesar'a karşı küfür içeren dizeler yazmıştı, hatta diktatör ilan edildikten sonra bile Caesar'ı eleştirmekten korkmuyordu, ancak bu konu hakkında oldukça kısıtlı bilgilere sahibiz:¹²⁷

“Son zamanlarında ise henüz bağışlamamış olduğu kişilerin İtalya'ya dönmesine, hatta *magistratus* ve komutanlık yetkileri almasına izin verdi; öte yandan Lucius Sulla ile Pompeius'un halk tarafından kırılmış heykellerini bile onardı; o günden sonra kendisine karşı ağır şeyler düşünenleri ya da söyleyenleri, cezalandırmak yerine durdurmayı seçti. Böylece tespit edilen komplolara ve gece toplantılarına karşı kendisinin yazdığı bir bildiri yayımlamaktan öte gitmedi, sert konuşanlara toplantılarda bunu sürdürmemelerini bildirmekle yetindi, Aulus Caecina'nın onu oldukça sert bir şekilde suçlayan kitabında ve Pitholaus'un demediğini bırakmayan şiirlerinde adını lekelemiş olmasına rağmen iyi niyetli davrandı.”¹²⁸

Caesar'ın gazabına uğrayan bir diğer isim de atlı sınıfından mim yazarı Decimus Laberius'tur. Laberius daha öncesinde Caesar'ı özellikle diktatör ilan edilmesinden ötürü eleştirmiş bir yazardı; hatta bu eleştirilerinden dolayı MÖ 46'da ceza olarak atlı sınıfı üyeliğini kaybetti. Bununla birlikte aynı yılın sonunda Caesar, zaferi şerefine düzenlenen festivalde yapılacak bir yarışmada Laberius'tan kendi yazdığı bir oyunuyla bir diğer ünlü mim yazarı Publilius Syrus'la yarışmasını istedi. Bunun için Laberius'a Caesar'ın adına 500.000 *sestertius* teklif edildi. Bu, şüphesiz yazarın reddedemeyeceği bir teklifti.¹²⁹ Laberius kendi yazdığı oyununu sahnelese de bu yarışmayı kaybetti.

¹²⁵ Cic. *Fam.* 6.6.

¹²⁶ Cramer, Frederick H., “Bookburning and Censorship in Ancient Rome: A Chapter from the History of Freedom of Speech”, *JHI*, vol. 6, 1945, s. 159.

¹²⁷ Cornell, T. J., *The Fragments of the Roman Historians*, Oxford University Press, 2013, s. 334.

¹²⁸ Suet. *Caes.* 75.

¹²⁹ Fantham, Elaine, “Liberty and the People in Republican Rome”, *TAPhA*, vol. 135, no. 2, 2005, s. 226.

Macrobius’a göre Laberius sert ve açık sözlüydü ve bu yarışmada yazdığı oyunun önsözünde Caesar’ı ima eden birtakım eleştirel sert sözler söylemişti:

“Hırsı ve rüşvet arzusu olmayan ben,
Korkusu, gücü ve yetkisi olmayan ben,
Durumumdan ötürü gençliğimde sınıfım düşebilir miydi?
Yaşlılığında ufak bir istekle ne kadar kolay düştüğünü görün
Şefkatli bir ruhla büyüleyici bir şekilde konuşan
Seçkin biri beni yere serip varlığımdan etti
Tanrıların kendisinin bile direnemeyeceği bir adama
Kim nasıl dayanabilir ki.”¹³⁰

Laberius bunları söyledikten sonra şu sözlerle konuşmasını bitirmiştir: “Romalı vatandaşlar, özgürlüğümüzü kaybettik! Çoğu kişinin korktuğu kişiden korkulmalıdır”. Bu iğneleyici sözler doğrudan Caesar’a ve onun despot yönetimine yönelikti.¹³¹ Kollmann ironi ve imalarla Caesar’a yazdığı bu eleştirel sözleri söylemek için Laberius’un yarışmaya katıldığını düşünür.¹³² Till’e göre de Romalı yazarlar genellikle doğrudan değil imalı bir şekilde bu tarz eleştirel veya alaycı yazılar yazmıştı, ancak Laberius bu konuda performansı sırasında sözlerini doğrudan Caesar’a yönelterek onu açıkça hedef göstermiş olabilirdi. Yine de Macrobius’un aktardığı Laberius’un günümüze kalan dizelerinde alaycı bir eleştiri bulunmakla birlikte Caesar’ın ismini vermemiştir. Sadece son dizeleri söylerken seyircilerin Caesar’a döndüğünü yazmıştır.¹³³ Laberius ayrıca konuşmasında yarışmadaki rakibi Suriye kökenli bir azatlı olan rakibi Syrus’a da “köle” diyerek alay etmişti. Nihayetinde Caesar yarışmanın kazananı olan Syrus’u ödüllendirdi, ancak Laberius’a söz verdiği parayı ödeyip atlı sınıfı unvanını tekrardan verdi. Caesar Laberius’a atlı sınıfı statüsünü geri vermiştir, ama aslında Laberius’u seyirci önünde küçük düşürmek için bu yarışmaya çağırdığı yorumu da yapılmıştır.¹³⁴ Ancak kendisine karşı yazılan eleştirilere genel olarak toleranslı davranan Caesar’ın bu tarz bir intikam düşünmesi kendi doğasıyla uyumlu değildi. Nihayetinde Caesar Roma’nın entelektüel dünyasına desteğini sürdüren biriydi. Şehirdeki tüm sanatçılara, âlimlere ve yabancı düşünörlere

¹³⁰ Macrobius, *Sat.* 2.7.3.

¹³¹ Macrobius, *Sat.* 2.7.4-5.

¹³² Kollmann, E. D., “Catull, Laberius und Caesar”, *Hermes*, 111. Bd., H. 3, 1983, s. 379.

¹³³ Till, Rudolf, “Laberius und Caesar”, *Historia*, vol. 24, no. 2, 1975, s. 285.

¹³⁴ Panayotakis, Kostas, *Decimus Laberius: The Fragments*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, s. 43.

Roma vatandaşlık hakkı verdi.¹³⁵ Laberius ise Caesar'a yönelik eleştirilerinden ötürü atlı sınıfı üyeliğini kaybetmesine rağmen sonrasında tıpkı Catullus gibi affedilmiş ve yarışmada ödüllendirilmiştir. Caesar'ın yazın dünyasına gösterdiği bu hoşgörü tamamen politik sebeplerden ötürüydü ve İmparatorluk Dönemi'nde de Augustus'un bu konuda dayısının izinden gideceğini göreceğiz.

MÖ 44'te Caesar'ın öldürülmesinin ardından Cicero, Caesar'ın en yakınındaki komutanlarından Marcus Antonius'u cumhuriyet için bir tehdit olarak gördü ve ona karşı senatoda sözlü saldırılarda bulunarak konsülleri ona karşı kışkırtmaya çalıştı. Aslında Cicero ve Marcus Antonius arasındaki husumet bundan daha önceki yıllara dayanıyordu. Plutarkhos'a göre, Marcus Antonius'un annesi Iulia, eşinin ölümünden sonra Cornelius Lentulus ile evlenmişti, fakat Lentulus, MÖ 63'te konsül adayı olan Catilina'nın çıkardığı isyana isminin karışmasıyla Cicero tarafından idam edildi. Böylelikle bu ikisi arasındaki kin ve husumet başlamış oldu.¹³⁶ Caesar'ın ölümünün ardından da Cicero, *Philippicae* adlı söylevinde Marcus Antonius'u ayyaşlık, aptallık, delilik, efeminelik, vatan hainliği gibi pek çok sebeple suçladı,¹³⁷ ancak Marcus Antonius'un buna karşılığı oldukça sert olmuş ve Cicero'yu halk düşmanı ilan etmişti. MÖ 43'te askerleri tarafından Roma'da sergilenmek için hatibin elleri ve kafası kesildi. Antonius böylelikle kendisine karşı düşüncelerin ve yazılan söylevlerin cezasının bu olduğunu senato ve halka ima ediyordu. Cicero böylece Antonius'a karşı yazdığı söylevlerin bedelini canıyla ödedi. Seneca'ya göre Cicero, eğer Marcus Antonius tarafından hayati güvencesi sağlanırsa yazılarını yakabileceğini düşünmüş olabilirdi.¹³⁸ Böyle bir şartın oldukça çarpıcı olduğunu görürüz. Cicero için bütün yazdıklarını yakma ihtimali dayanılmazdı. Pompeius Silo ise, Marcus Antonius'un böyle bir pazarlık yapmadığını, bunun yerine Cicero'yla dalga geçtiğini iddia etti. Ona göre bu bir şart değildi, hakaretti: Kitaplar yakıldıktan sonra bile onu öldürürdü. Ayrıca Marcus Antonius, dönemin en ünlü hatibin kitaplarını yakmaya cesaret edecek kadar akılsız değildi. Bu nedenle Cicero'ya bu şartla bir hayat vermektense, sorunu kökten çözmeye karar verip hatibi öldürtmüştü. Cicero'nun ölümü ifade özgürlüğünün

¹³⁵ Suet. *Caes.* 42.

¹³⁶ Plut., *Vit. Ant.*, II.

¹³⁷ Cic., *Phil.*, II.42,44; IV.1.1-2.

¹³⁸ Sen. *Suas.* 7.

kısıtlanmasından ziyade politik bir mücadelenin sonucuydu, ancak yazdıkları ölümünü hazırlayan en büyük etkenlerdendi.

Genel olarak aristokrat bir çevrede gelişen Roma yazınında baskı ve devlet denetimi her zaman vardı, fakat İmparatorluk Dönemi'yle kıyaslandığında Cumhuriyet Dönemi'nde baskı ve sansüre daha az rastlandığını söyleyebiliriz. Roma'da sansür tarihi On İki Levha Kanunlarına kadar uzanmaktadır. Daha sonraki yıllarda Naevius'a açılan dava bizlere Roma tarihinde ilk kez muhalif yazıları sebebiyle bir edebiyatçının cezalandırıldığını göstermiştir. Senatoda idari, yasama ve yargı sorunlarının çözülmesi için hatipler ifade özgürlüğü adına güçlü bir gelenek oluşturmuşlardı, ama bu sınırlıydı ve kişilere göre değişiklik gösteriyordu. Satir yazarı Lucilius pek çok seçkin devlet adamına karşı hicivler yazmıştı, ancak bildiğimiz kadarıyla kendisine hiçbir kısıtlama getirilmedi. Bunun nedeni olarak Scipio'nun kurduğu edebiyat çevresine dahil olmasını gösterebiliriz. Diğer yandan Caesar, Pompeius ve *triumviratus* yönetimine karşı Catullus, Calvus, Bibaculus gibi şairler oldukça ağır eleştiriler yöneltmişti, yine de Caesar, herhangi bir dava açmadan bu şairlerin pek çoğunu kazanmasını bilmiştir.¹³⁹

¹³⁹ Robinson, Laura, "Censorship in Republican Drama", *CJ*, vol. 42, 1946, s. 150.

İKİNCİ BÖLÜM

RESPUBLICA'DAN PRINCIPATUS'A GEÇİŞ

2.1. Augustus'un Siyasete ve Sosyal Yaşama Etkisi

Tarihteki tüm otoriter rejimler “devlet aklı” merkezli politikalarıyla kendi ideolojik anlayışını yazın dünyasına da empoze etmeye çalışmıştır, bu durum doğal olarak sansür ve otosansürü doğurur. Roma’da da sansürün, otosansürün ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının İmparatorluk Dönemi’nin başlamasıyla, yani otoriter hükümdarların olduğu dönemde arttığını görürüz. Bu dönemi başlatan Augustus, devlet yapısını pek çok yönden değiştirmiş ve Roma tarihine yeni bir sayfa açmıştı. Principatus rejiminde sansür geleneğine değinmeden önce Augustus’un Roma’nın yüzyıllardır süre gelen rejimini nasıl değiştirdiğinden bahsetmek gerekir, çünkü bu rejim değişikliği Cumhuriyetçi veya muhalif yazarların ceza almasında en büyük etkendi; hatta bu bahsettiğimiz sansür geleneğinin başlamasının en büyük nedeni bu yeni rejimdi.

Octavianus’un MÖ 31’deki Actium Savaşında Marcus Antonius ve Kleopatra’yı yenmesi, Roma İmparatorluğu’nun tek başına iktidarı olmasının başlangıcı niteliğindedir. Bu zaferinin ödülü olarak tüm imparatorluk artık kendisine kalmıştı. Bütün bunların sonucunda Octavianus Roma için yeni bir dönem başlatacaktı. Roma artık eski Roma değildi ve bu değişimin mimarı ta kendisiydi. Savaşlarla geçen kanlı günlerin geride kaldığını vurgulamak için yeni bir devri yeni bir isimle açacaktı. “Saygıdeğer” anlamındaki Augustus senato tarafından yeni ismi olarak ona verildi.¹⁴⁰ Augustus geçmişte dayısı Gaius Iulius Caesar’ın başına gelenlerden dersini almıştı,¹⁴¹ bu yüzden de ılımlı bir politika izledi. Eski cumhuriyet geleneklerini, yeni monarşi rejimine uyarlayarak senatoya ve halka eski düzenden pek de bir şeyin değişmediğini göstermeye çalışıyordu, ancak çok şey değişmişti. MÖ 28’de *ensorluk* yetkisini aldı. Bu yetkisiyle senatör ve atlı sınıfının siyasi hayatları

¹⁴⁰ Beard, Mary, *SPQR: A History of Ancient Rome*, çev. İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2018, s. 353-355.

¹⁴¹ von Albrecht, Michael, *A History of Roman Literature: From Livius Andronicus to Boethius*, Brill, Leiden, 1997, s. 643.

üzerinde etki sahibi oldu. Daha sonra MÖ 27’de, bütün yetkilerini senatoya ve halk meclisine devrettiğini ilan etti, fakat bunu yaparken senatodaki bütün muhalif sesleri büyük ölçüde arındırmıştı. MÖ 23’te senato ve halk meclisi Augustus’a ömür boyu geçerli olacak *tribunica potestas* ile Roma eyaletleri ve ordusu üzerinde en yüksek yetki olan *imperium proconsulare maius* yetkilerini verdi. Cumhuriyet Dönemi’nden yeni bir düzene geçiş, pek çok değişikliği beraberinde getirmekle beraber, siyasi düzendeki bu değişim, ifade özgürlüğünü de derinden etkiledi.

Cumhuriyet Dönemi’nde senato, İmparatorluk Dönemi’ne kıyasla tartışmalara daha sık sahne olmuştu ve bu nedenle senatörlerin konuşmalar yapıp kendilerini ifade etme alanları genişti. Nitekim aşağıda da bahsedileceği üzere İmparatorluk Dönemi’ne gelindiğinde birçok yazar senatoda ifade özgürlüğünün son derece sınırlı olduğunu onaylamaktadır. Senatodaki ifade özgürlüğünün, zamanın politik koşullarına, *magistratus*ların niteliğine ve etkisine bağlı olarak büyük olasılıkla değişiklik gösterdiğini söyleyebiliriz. İmparatorluk Dönemi’nde ise siyasi rejimin değişikliğinin ifade özgürlüğünü derinden ve daha da kötü etkilediğini göreceğiz. Şüphesiz Robinson’un da ifadesiyle devlet kontrolünün demokratik düzenden tek kişilik iktidara geçişi, politik eleştirilerin nihai olarak bastırılmasını da kaçınılmaz hâle getirdi.¹⁴² Augustus’un geniş yetkileriyle sindirilen senatörler, imparatorun adeta kuklası hâline gelmişti. Augustus, her ne kadar zorba bir liderden ziyade “devletin babası” rolünü üstlenmek istese de senatonun etkinliğini azalttığı su götürmez bir gerçektir. Yarattığı imparatorluğu cumhuriyet değerleri üzerine kurmuştu, ancak Gibbon’ın ifadesiyle adına ne denirse densin, yasaların uygulanmasında ve ordunun komutasında tek bir kişinin sözü geçiyorsa bu açıkça bir monarşidir.¹⁴³ Yeni dönemde senatörlerin pek çoğu artık bizzat imparator tarafından seçiliyordu. Yalnızca daha önce ailesinden senatör çıkmış kişiler bulundukları makamı imparatora borçlu değildi. Cumhuriyet Dönemi’nde senatörler daha çok İtalya yarımadasındaki eyaletlerden seçilirken, Augustus dönemiyle birlikte diğer batı ve doğu eyaletlerinden vatandaşların senatörlüğü yaygınlaşmıştı.¹⁴⁴ Böylelikle *princeps* bu eyaletlerde kendisine sadık yeni

¹⁴² Robinson, Laura, “Freedom of Speech in Republican Rome”, J. H. Furst Company, Baltimore, 1940, s. 39-40, 80. (akt. Diaz De Valdez, Jose Manuel, “A.g.m.”, s. 130, 134.)

¹⁴³ Gibbon, Edward, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, çev. Asım Baltacıgil, Indie Yayınları, İstanbul, 2019, s. 97.

¹⁴⁴ Millar, Fergus, *The Emperor in the Roman World*, Duckworth & Co. Ltd., Londra, 1977, s. 290.

tebaalar oluşturmuştu. Elde ettiği gücü sorgulayacak herhangi bir kurum da yoktu. Cumhuriyet Dönemi’nde diktatör ilan edilenler arasında gücünü kötüye kullananlar olmuştu, ancak hiç kimse Augustus kadar yetki sahibi olmamıştı; hatta Epiktetos, Augustus’un selefi Iulius Caesar’ın elindeki g hakkında şunları söylüyordu:

“Hiç kimse Caesar’ın kendisinden korkmaz, ancak ölümden, sürgünden, mülkünden mahrum kalmaktan, hapisten ve haksızlığa uğramaktan korkar. Nihayetinde eğer bu kadar büyük bir değeri, serveti, *tribunus* gücü, *praetorluğu* ve konsüllüğü olmasaydı, hiç kimse Caesar’ı bu kadar çok sevmezdi.”¹⁴⁵

Epiktetos’un bahsettiği gücün çok daha fazlası Augustus’un elindeydi ve bu gücü daha geniş yetkilerle kullanıyordu. İmparatorun yetkisinin kesin sınırlarını belirlemek gt. Epiktetos’un yaşadığı ikinci yüzyılın başında bile *praetor*lara verilen yetkiler oldukça fazlaydı ve bu *praetor*, *tribunus* ve *quaestor* gibi memuriyetlere bu kadar geniş yetkiler veren kişi şphtesiz Augustus’tu. Dio’ya göre ise *plebs* sınıfının hâlâ seçim yapma hakkı vardı, ancak imparatoru rahatsız edecek herhangi bir yetkileri yoktu. Adayları bizzat kendisi seçiyordu ve onlara oy verilmesini teşvik ediyordu,¹⁴⁶ hatta 8’de tercih ettiği adayları sözlü olarak duyurmak yerine bir liste hazırladı.¹⁴⁷ Seneca, Gnaeus Cornelius Cinna Magnus’u konsül olarak atadığından, fakat kendisinin görevi istemediği için şikayetçi olduğundan bahsetmişti.¹⁴⁸ Böylelikle Augustus, doğrudan ya da dolaylı yoldan istediği kişileri istediği makama getirebiliyordu. Senatodaki Cumhuriyetçi kesimin ise pek çoğu iç savaş sırasında kara listeye alındığı için ya öldürülmüş ya da sürgün edilmişti. Geri kalanlar ise imparatora karşı koyamayacak kadar etkisiz hldeydi. Artık Augustus, kendisine karşı muhalefet edebilecek kişileri asgariyle indirmişti ve pek çok memuriyetin atamaları doğrudan imparatora bağlanmıştı.

İmparator sıklıkla Roma’nın dışına çıkıyordu ve Roma’dayken tüm senato toplantılarına katılması zaruri değildi, ancak senato konuşmaları imparatorun temel görevlerinden biriydi. Bu konuşmalarla senato gündemini oluşturuyor ve oylayacak konuları belirliyordu. Artık yapılan bu oylamalarda ilk oy hakkı *princeps* (birinci

¹⁴⁵ Epict. Diss. 4.1.60.

¹⁴⁶ Dio Cass. 53.21.6-7.

¹⁴⁷ Dio Cass. 55.34.2.

¹⁴⁸ Sen. Clem. 1.9.12.

vatandaş) olarak her zaman imparatora aitti, şüphesiz bu durum imparatorun senatörler üzerinde manipülasyonu da açık hâle getirmişti. Kanunları belirleme ve uygulamada senatonun rolü imparator tarafından gölgelense de daha önce bahsettiğimiz gibi senatörlük makamı ve memuriyetleri daha fazla eyalete yayılarak daha geniş alanlarda değer kazanmıştı. Bu sebeple etkinlikleri azalmış olsa bile saygınlıklarını ve önemini koruyordu; hatta *senatus consultum*un en açık şekilde uygulandığı dönem İmparatorluk Dönemi'dir, ancak bu kararlar daha çok imparatorun siyasi muhaliflerine karşı alınıyordu. Böylelikle imparator, istediği kişiyi anayasal bir düzende cezalandırıyordu.¹⁴⁹

Augustus aslında Roma Cumhuriyeti'nin geleneklerini kabul etmeyi tercih etmiş gibi görünse de durum hiç öyle değildi. Brutus ve Cassius'un ölümlerinden sonra hiçbir Cumhuriyetçi ordusu kalmamıştı, yine de aristokrat bir çevreden olsun ya da olmasın, Cumhuriyetçi muhalefet yazdıklarıyla baskı altında olsa da varlığını sürdürmüştü.¹⁵⁰ Başta Tacitus olmak üzere pek çok yazarda Cumhuriyet Dönemi'ne özlem olduğunu açıkça görürüz.¹⁵¹ İfade özgürlüğü açısından bunun birçok nedeni vardı. Her şeyden önce Cumhuriyet Dönemi yazarları, İmparatorluk Dönemi'ndekilerle kıyasladığımızda yazdıklarında daha özgür bir şekilde muhalif bir tutum sergileyebiliyorlardı; hatta Tacitus'a bakılırsa Cumhuriyet Dönemi tarihçileri kendi özgür iradeleriyle yazma konusunda geniş bir özgürlüğe sahip olabiliyordu.

“O zamanlarda, eski yazarlardan pek az aleyhte konuşan vardı ve Kartaca ya da Roma ordusunu büyük bir heyecanla övmek isteyip istemediğiniz önemli değildi...”¹⁵²

Cumhuriyet Dönemi'nde de tıpkı İmparatorluk Dönemi'ndeki gibi politik olayları aktarmak için çeşitli edebi türler kullanılmıştır. Birçok devlet adamına karşı oldukça sert ve hatta yeri geldiğinde acımasız eleştiriler olsa da sansür devlet tarafından tam olarak uygulanmadı ve mahkemelerde oldukça az hakaret davası açılmıştır, ancak İmparatorluk Dönemi'ne geldiğimizde bu durumun değişeceğini açıkça göreceğiz.

¹⁴⁹ Mommsen, Theodor, *Le Droid Public Romain* 7, çev. Paul Frederick Girard, Diffusion de Boccard, Paris, 1985, s. 482.

¹⁵⁰ Cramer, Frederick H., “A.g.m.” s. 158.

¹⁵¹ Tac. *Ann.* 1.2.

¹⁵² Tac., *Ann.*, 4.33.

Bununla birlikte bu dönüşüm ne tek günlük bir olaydı ne de başlangıcından beri açık bir şekilde algılandı. İfade özgürlüğünün tahribi hemen olmamıştı. Her imparatorun kendi karakterinin yanı sıra eleştiriye karşı tutumu da çok önemliydi. Mesela Augustus'un ifade özgürlüğüne yönelik tutumu karmaşıktı: Bir yandan cumhuriyet değerlerini sürdürmek istediği için kendisine yapılan eleştirileri görmezden gelmeye çalışırken, diğer yandan *lex maiestatis* gibi bir yasayla ifade özgürlüğünü kısıtlayan değişiklikler yapmıştı, halefi Tiberius ise bunu çok daha öteye taşıdı. Özetle ifade özgürlüğünün, en azından Cumhuriyet Dönemi için bir vatandaşlık hakkı olarak varlığından bahsedebiliriz, ancak monarşi rejiminin ifade özgürlüğünü aşamalı olarak tahrip ettiği aşikârdır. Tacitus gibi cumhuriyet yanlısı yazarlar, bu dönemde pek çok kez özgür iradeleriyle yazma konusunda sıkıntılar yaşadığını dile getirmiştir.¹⁵³ Bu yıllarda ifade özgürlüğü, bir hak olarak kabul edilmekten vazgeçildi ve siyasi sistemin işleyişi için gerekli olmaktan çıktı. Böylece yeni rejim, Diaz De Valdez'in tabiriyle ifade özgürlüğünü ölümcül şekilde yaralayarak felakete dönüştürdü. Hem senatoda hem de yazılı kültürde özgürlük çeşitli yollarla kısıtlanmıştı. İfade özgürlüğünün sosyal ve bireysel boyutlarını birleştiren vatandaşlık kavramı, politik olarak bütün anlamını yitirmişti. Böylelikle devlet adamları için ifade özgürlüğü gereksiz hâle geldi. Belki tamamen kaybolmadı, ancak en önemli işlevlerini ve en önemlisi bir "hak" statüsünü kaybetti.¹⁵⁴

Libertas kelimesi ifade özgürlüğü kavramını da içinde barındırıyordu, fakat Principatus Dönemi'nde bu durum değişti. Senatonun etkisi nispeten azaldı. Pek çok tarihçi, şair, hatip, filozof ve yazar ya imparatorun destekçisi olup dilediklerini yazmaktan mahrum kalarak onların propaganda uygulamalarına alet oldular ya da bu düzene karşı çıkıp imparatorun veya Augustus'un oluşturduğu senatonun tepkisini çektiler.¹⁵⁵ Senato tamamen Augustus'un himayesine girmiş, pek çok önemli unvan ve görevleri kendi bünyesinde toplamıştı. *Princeps* bunu yaparken şüphesiz senatonun değerinin farkındaydı, zira bütün bunları cumhuriyet temelleri üzerine inşa ediyordu. Senato hâlâ mevcuttu, ancak muhalefetin varlığını ortadan kaldırmıştı. Aslında böyle olmasının pek çok sebebi vardı. Bunların en başında senato yapısının büyük ölçüde

¹⁵³ Tac., *Hist.*, 1.1.

¹⁵⁴ Diaz De Valdez, Jose Manuel, "A.g.m.", s 134-139

¹⁵⁵ Gil, Luis, *Censura en el Mundo Antiquo*, Revista de Occidente, Madrid, 1961, s. 190.

değişmiş olmasıydı. Senatodaki en prestijli aristokrat aile üyelerinin pek çoğu iç savaş sırasında ölmüştü. Geri kalanlar ise o kadar fakirleşmişti ki, sadece Augustus'un desteği ile hayatta kalabilmişlerdi. Böylelikle Augustus maddi olarak kendisine borçlu olan bu aristokratların senatoda kendisinden bağımsız hareket etmelerini engelledi. Senatörlere ve ailelerine verdiği maddi desteği, *Res Gestae*'da açık bir şekilde belirtmiştir.¹⁵⁶ Kendisinden önce de Caesar destekçilerini senatör yapmıştı ve bu eğilim iki *triumviratus* döneminde de yükselerek artmış, nihayetinde Augustus'un saltanatında ulaşmıştı. Bu yeni senatörler eski aristokrat aile üyelerine göre farklı bir politik arka plandan geliyordu. Çoğunluğu Cumhuriyet Dönemi'nde temsil edilmemiş Samnium, Etruria, Umbria gibi İtalya bölgelerindendi ve bu kişiler iç savaş sırasında yalnızca iki kuşak önce tam anlamıyla Roma vatandaşlığını elde etmişlerdi. Bunun dışında, sadece İtalya'dan değil, Gallia, Hispania, Asia gibi eyaletlerden Latin dilini ve Roma kültürünü benimsemiş insanlar da senatör olmaya başlamıştı. Bunların hepsi de Augustus'a bağlılıklarını sunmuştu. Eck'e göre Augustus'un amacı senatoyu imparatorluğun hemen hemen her bölgesinin temsil edildiği bir organa dönüştürmekti.¹⁵⁷

Augustus'un senatonun yapısını değiştirmek için kullandığı araçlar Cumhuriyet Dönemi'ndekilerle aynıydı. Senatörlerin tepkisini çekecek kararlar vermekten kaçınıyordu, ancak yine de senatonun etkisi azalmıştı. Augustus'un yaptığı bir diğer değişiklik ise senatör sayısını düşürmek oldu. Actium Savaşı'ndan sonra senatörlerin sayısı bini aşmıştı. MÖ 18'den sonraki dönemde üç yüzü aşkın senatör ya görevlerini isteyerek bıraktı ya da istifaya zorlandı; hatta Augustus senatörlerin istifa ettiği takdirde ayrıcalıklarının koruyacağına dair güvence verip istifaya teşvik etmişti, fakat pek azı bu teklifi kabul etti. Yine de *princeps* senatör sayısını altı yüze kadar düşürmeyi başardı.¹⁵⁸

Augustus'un saltanatında siyaset, ordu ve devlet idarelerinde senatörler Cumhuriyet Dönemi'nde olduğu gibi söz sahibiydi, ancak teoride politik gücün merkezinde olmaya devam etseler de son söz imparatora aitti. MÖ 20'den sonra senato siyaseti şekillendiren kurum olma eğilimini yavaş yavaş yitirmişti. Bunun en büyük

¹⁵⁶ Aug. *Res Gest.* 39.

¹⁵⁷ Eck, Werner, *The Age of Augustus*, Blackwell Publishing, Münih, 1998, s. 79-80.

¹⁵⁸ Eck, Werner, *A.g.e.*, s. 81.

nedeni, senatörler arasında siyasi liderlik için rekabetin tamamen ortadan kalkmasıydı. Rakip adaylar artık kamuya açık alanlarda birbirlerine meydan okuyamıyorlardı ve fikirlerini beyan edemiyorlardı, etseler bile bunu uygulayabilecek güçleri yoktu. Senatoda konular tartışılrsa da aslında sonuca etkileri imparatorun istediği kadarıylaydı. İmparatora muhalif senatör nadirdi.¹⁵⁹ Philippi ve Actium savaşlarından sonra yaşlı senatörlerin neredeyse tamamı ya ölmüştü ya da etkinliğini yitirmişti. Yeni dönem senatörlerinin çoğu eski cumhuriyet değerlerine sahip insanlar değildi. Böylelikle Augustus artık halkın yanı sıra senatörlerin de başı olmuştu.¹⁶⁰

İkinci Triumviratus sırasında Augustus, Brutus ve Cassius taraftarlarının kara listeye alınmaması için diğer *triumvir* üyelerinin karşısında dururken İmparatorluk Dönemi'nde çok daha katı uygulamalara gitmiştir. Senatoda kendisine karşı en ufak bir şey yazmak veya uygulamaya geçirme şüphesi bile yetmişti. Özellikle Suetonius, Augustus'a muhalif olmaya yeltenenlerin sonunun hiç iyi bir şekilde bitmediğini yazar:

“Atlı sınıfından Pinarius'un gizlice bir şeyler yazdığından şüphelenince düşünce ve görüşlerini araştırarak casusluk yapan biri olduğunu düşündü ve gözleri önünde delik deşik edilerek öldürülmesini emretti. *Consul designatus* Tediüs Afer'i, kendisinin yaptığı bir işi nükteli bir dille eleştirince öyle çok korkuttu ki, kendisini uçurumdan aşağı attı. *Praetor* Quintus Gallius ise imparatorun huzuruna giysisinin altında yazı levhası ile çıkınca kılıç sakladığından şüphe edildi. Başka bir şey bulunur korkusuyla o anda aranmaktan çekindi. Sonrasında yüzbaşı ve erler onu sorgudan çekip bir köle gibi işkence ettiler. Tek bir kelime dahi alınamayınca kendi elleriyle gözlerini çıkardı ve öldürülmesini emretti, ancak görüşmek istediğinde kendisine tuzak kurmuş olduğunu, kendisi tarafından içeri atıldığını, sonra da kente girmesini yasaklayıp serbest bırakıldığını ve deniz kazasında ya da haydutların eline düşüp ölmüş olduğunu anılarında yazar.”¹⁶¹

Özellikle Augustus'un ilk saltanat yıllarında Cumhuriyetçi görüşleri olan senatörler hayli azınlıktaydı, ancak buna rağmen Pinarius ve Quintus Gallius örneklerindeki gibi imparatorun acıması yoktu; Brutus ve Cassius taraftarlarını bitirmek istediği aşikârdı. Bütün politikacılar ve yazarlar artık imparatorun ilkelerine uymak zorundaydı. Bu ilkelerine hakaret eden ilk kişi atlı sınıfından *elegia* şairi ve politikacı Cornelius Gallus oldu. Gallus seçkin bir şair olmasına rağmen, başını belaya sokan şey, yazdığı edebi

¹⁵⁹ McCarthy, Jane I., *Speech and Silence: Freedom of Speech and Processes of Censorship in Early Imperial Rome*, Doktora Tezi, King's College, Londra, 2013, s. 198.

¹⁶⁰ Eck, Werner, *A.g.e.*, s. 86-87.

¹⁶¹ Suet. *Aug.* 27.

eserleri değil, politik görüşleriydi. Aslında Cornelius Gallus, uzun yıllar boyunca Augustus'un ve onun çevresindeki Vergilius, Asinius Pollio gibi şair ve yazarların dostu olmuştu. Şiirleri imparatorun ilgisini çekmiş, sonrasında da imparatorun teşvikiyle siyasete atılmıştı. Gallus MÖ 30'da Mısır'a vali olarak atandı,¹⁶² ancak Mısır'daki görevi esnasında imparatoru hiçe sayan davranışlarda bulunarak birtakım yolsuzluklar ve Augustus'un küstah ve saygısızca addettiği şeyler yaptı. Cassius Dio'nun anlattığına göre MÖ 29'da Cornelius Gallus, Tebai'daki isyanı bastırmak için sefere çıkmıştı. Bu seferdeki başarılarından sonra Philae'da başarılarını yüceltmek için bir anıt dikti. Bununla da kalmayıp Mısır'ın her köşesine imparatorun izinsiz kendi tasvirinde yer aldığı yapıtlar dikmiş ve başarılarını listeleyip yazdırmıştı. Bu propaganda faaliyetlerinin sonucunda pek çok kişi kendisine saldırdı ve aleyhine sayısız dava açıldı. Senato oybirliğiyle Gallus'un sürgün edilmesine, eserlerinin kütüphanelerden çıkartılmasına ve mülklerinin Augustus'a verilmesine hükmetti. Gallus'un bu davranışlarını imparator da kendisine hakaret olarak algıladı ve sonucunda yeni bir vali atadı. Senatonun aksine Augustus, Gallus'un yaptıklarına karşılık herhangi bir dava açmamıştı, ancak artık dostluğunu kaybetmişti, hatta imparatorluk sarayına ve başkente girmesi dahi yasaklanmıştı. Bu, Gallus için ciddi sonuçlar doğurdu, çünkü onu senatodaki hiziplere karşı savunmasız bıraktı.¹⁶³ Kendisi pek varlıklı biri olmamasına karşın Augustus'un yardımlarıyla siyasette yükselmiş ve yine Augustus'un etkisiyle siyasetten, hatta Roma'dan uzaklaştırılmıştı. En nihayetinde MÖ 26'da intihar ederek hayatına son verdi.¹⁶⁴ Gallus'un yazdığı şiirlerden günümüze sadece birkaç dize kalmıştır ve bunların birisi Iulius Caesar'a methiyedir. Cornelius Gallus davası, İmparatorluk Dönemi'nin ifade özgürlüğüyle imtihanında sadece bir başlangıçtı. Sonuç olarak Augustus Roma siyasetini ve sosyal yapısını derinden etkileyecek faaliyetlerde bulunmuştu. Bu durum pek çok yönden Roma yazınıını da etkileyecek ve bu dönemde yazılan eserlerde bu değişimin izleri görülecektir.

¹⁶² Syme, Ronald, "The Origin of Cornelius Gallus", *CQ*, vol. 32, Cambridge University Press, 1938, s. 42.

¹⁶³ McCarthy, Jane I., *A.g.e.*, s. 54-55.

¹⁶⁴ Cass. Dio, 53.23.5-7.

2.2. *Lex Maiestatis*

İfade özgürlüğü mevcut siyasal sistemde devletin güvenli bir şekilde yönetilmesi için tehlikeli bir kavram hâline geldi. Yeni rejimle gelen kısıtlamalar, yasalarla kısa zaman içinde uygulanmaya başlandı. Cumhuriyet Dönemi'nde de hakaret suç olarak kabul ediliyordu, ancak en fazla para cezasıyla dava sonuçlanırdı. Augustus senatonunki gibi başka kurumların yapılarını da değiştirecekti. Cumhuriyet Dönemi'nde toplumu denetleyen mekanizma daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz *censor*lardı. İmparatorluk Dönemi'nde ise bu mekanizmanın daha çok bizzat imparatorun kontrolündeki senatonun belirlediği bir yasayla uygulandığını görürüz. Bu, “ihane yasası” olarak da bilinen, MÖ 8'de *Lex Iulia Maiestatis* adıyla yürürlüğe girmiş yasaydı. *Lex Maiestatis*'in yürürlüğe girmesi sonucunda eleştiri içerikli yazılar suç olarak görüldü, kitaplar yakıldı ve yazarlar cezalandırıldı. *Lex Maiestatis* içindeki değişimin özü şüphesiz hakaret davalarının sayısını da oldukça yükseltmişti. Augustus'un Roma halkının güvenliği için çıkardığı bu yasa, ilerleyen yıllarda Roma politikasında ve düşünce dünyasında köklü değişimlere yol açacaktı.

Lex Iulia Maiestatis, aslında daha önce aynı adla Iulius Caesar tarafından çıkartılmıştı. Augustus ise farklı içeriklerle bu yasayı uyguladı. İçeriğinin ne olduğuna dair tartışmalar mevcut olsa da Atkinson'a göre yasa Caesar'inkinden tamamen farklıdır ve daha çok komutanların imparatorundan izinsiz ordu toplamasını önlemek amacıyla ve Roma halkının güvenliği için hazırlanmıştır,¹⁶⁵ ancak *lex maiestatis* daha sonraları ifade özgürlüğünü de etkileyecekti. Bununla birlikte özellikle Rönesans *codex*lerinde *Lex Iulia Maiestatis*'in ismi konusunda görüş farklılıkları mevcuttur. Örneğin Bolognalı Odofredus, bu yasanın kökenini doğrudan Iulius Caesar'a atfeder. Buna karşılık Dig. 48.4. ve Hieronymus Gigas ise yasanın Suetonius ve Ulpianus gibi antik kaynaklardan örnekler göstererek Augustus'a atfedilmesi gerektiğini öne sürer. Bu kaynaklara göre Caesar'ın ve Augustus'un ki apayrı yasalardır, ama Augustus'un dayısını onurlandırmak için *Lex Iulia* ismini değiştirmemesi kuvvetle muhtemeldir,¹⁶⁶

¹⁶⁵ Atkinson, Kathleen M. T., “Constitutional and Legal Aspects of the Trials of Marcus Primus and Varro Murena”, *Historia*, IX, 1960, s. 446.

¹⁶⁶ Allison J.E., Cloud, J.D., “The Lex Julia Maiestatis”, *Latomus*, 21, 1962, 712.

ancak yasa Roma'nın güvenliği için hazırlanmış gibi görünse de suçlu veya suçsuz pek çok kişi ihanet suçundan buna dayanarak yargılanacaktı:

“*Lex Maiestatis* yasasında, Roma halkına veya onların güvenliğine karşı suç işleyen ve imparatorun emri olmadan rehinleri öldürmek gibi kötü niyetli kararlar alan kimseler, şehirde kılıçla ya da taşla silahlananlar, halka açık yerlerde ya da tapınaklarda devlete karşı toplananlar, isyana çağrısı yapıp teşvik edenler, Roma halkının *magistratus*larını veya diğer memurlarını öldürmeyi emredenler, devlete karşı silah taşıyanlar, Roma halkının düşmanlarına haberci olup mektup gönderenler veya herhangi bir parola ile iletişim kuranlar, Roma halkının düşmanlarına devlete karşı planlarında yardım edilebilecek kötü niyetli bir eylemde bulunanlar, askeri kışkırtıp isyana teşvik edenler veya senatoya karşı kargaşa çıkaranlar suçludur.”¹⁶⁷

Tacitus, Augustus ve Tiberius'u *lex maiestatis*'i ilk defa yazılı ifadeyi etkileyecek şekilde uyguladıkları için oldukça eleştirmiştir:

“Bu yasa Cumhuriyet döneminde de aynı adı taşıyordu, ancak oldukça farklı bir amacı vardı. Bir ordunun ihaneti, *plebs* sınıfının kışkırtmaları ve halkla ilişkilerin yönetimi gibi eylemleri kapsıyordu, ancak kelimeler için geçerli değildi. Cassius Severus'un soylu erkek ve kadınlara yönelik kötuleyince yazıları sebebiyle ilk defa Augustus hakaret içeren yazıları hukuka taşıdı. Daha sonra Tiberius, Pompeius Macer'e karşı *maiestas* yasasının uygulanacağına karar verdi. Acımasızlığı, kibri ve annesi ile olan anlaşmazlıkları hakkındaki isimsiz hicivlere kızmıştı.”¹⁶⁸

Yasanın kapsadığı suçlar, askeri ihanet veya siyasi görevleri suistimalle ilgili olmayan alanlara yayıldı ve Roma'daki sosyal yaşantıyı da etkiledi,¹⁶⁹ hatta Salles'e göre Augustus'un kararında On İki Levha Kanunları'nın muhtemelen etkisi vardır.¹⁷⁰ Bu yasa Augustus'un ailesini bile derinden etkileyecekti: Kendi torununu sürgüne gönderecek, torunlarının aşıkları olan şairlerden Ovidius'u yine sürgün cezasına çarptıracak, bir diğer şair Iullus Antonius ise intihara sürüklenecekti.¹⁷¹

¹⁶⁷ Dig. 48.4.; Ulp. 7.; S. P. Scott, *The Civil Law*, 11, Cincinnati, 1932.

¹⁶⁸ Tac., *Ann.*, 1.72.3-4.

¹⁶⁹ Salles, Catherine, “L'écritain romain face au pouvoir impérial: la censure littéraire au I^{er} siècle de notre ère”, *Latomus*, 45.4, Ekim-Aralık, Brüksel, 1986, s. 752.

¹⁷⁰ Sellas, Catherine, “A.g.e.”, s. 754.

¹⁷¹ Augustus'un eski iktidar ortağı Marcus Antonius'un üçüncü karısı Fulvia'dan olan oğlu Iullus Antonius, Augustus döneminin en çalkantılı saray entrikalarından nasibini almış bir şairdir. Tarihte daha çok Augustus'un kızı Iulia'nın aşığı olarak bilinir. Iullus Antonius MÖ 13'de *praetor*, MÖ 10'da konsül, MÖ 7'de de Asia'da *proconsul* olarak atandı. Babası eski hasmı olmasına rağmen Augustus tarafından saygı duyulan biriydi, hatta Augustus'un ünlü barış sunağı *Ara Pacis*'in kuzey yüzeyindeki figürlerden birinin Iullus Antonius olduğuna dair yorumlar vardır. Horatius'a göre Iullus'un Gallia seferlerindeki

Bu yasaya göre verilen cezaların Augustus'un devrinde az olması dikkat çeken bir diğer unsurdur, çünkü *princeps*in konumu o kadar güçlüydü ki ihanet davaları nadiren ölüm cezası gibi ağır bir sonuçla tamamlanıyordu. Bu yasayla yazarlara ve şairlere verilen cezalar sıklıkla ağır para cezası, kitap yakma ve sürgündü, ancak Tiberius'un saltanatında *Lex Maiestatis*'le idama kadar giden ağır cezalar verilmeye başlanacaktır. Principatus'tan itibaren ihanet yasası sonucunda ceza hukukunda gittikçe daha büyük bir keyfilik, davalı ve davacı arasında daha büyük bir ayrımcılık ve sert cezaların artışı söz konusu olmuştur. İhanet yasası Cumhuriyet Dönemi'nde de vardı, ancak sansür vakalarındaki artışın Augustus ve Tiberius saltanatlarıyla başladığını söyleyebiliriz.¹⁷²

Lex Maiestatis'deki düzenlemeler şüphesiz Roma edebiyatını da olumsuz anlamda etkileyecekti. Hukuk, politika ve edebiyat hiçbir zaman uyumlu bir birliğe sahip değildi ve yazarların ilgisini çeken bunların aralarındaki güç mücadelesiydi. Edebiyatçılar için en büyük sorun ifade özgürlüğünün Roma'da evrensel bir hak olmamasıydı. Cumhuriyet Dönemi'nde sınıfsal statü kamuoyunda kimin konuşabileceğini belirliyordu. İmparatorluk Dönemi edebiyatında ise bazı sansür uygulamaları Tiberius'un yaptığı gibi bazı durumlarda orantısız güçle kullanmışlardır. Yazarlar genellikle siyasi figürleri kendilerine bir tehdit olarak görmüşlerdi. Örneğin Tacitus, *Dialogus de oratoribus*'ta kanunları ve edebiyatı birbirine rakip olarak

başarıları nedeniyle Augustus'u övdüğü şiirleri vardı. Iullus Antonius'un Iulia ile olan münasebetinin ne zaman başladığı kesin değildir, ancak MÖ 12'de Agrippa'nın ölümünden sonra Iulia, üvey kardeşi Tiberius ile istemeyerek de olsa evlendirilmiştir. Cassius Dio'ya göre Tiberius MÖ 8'de Roma'dan ayrılınca Iulia, Agrippa'dan olma beş çocuğunun korumasız olduğunu düşünmüş ve Iullus'un korumasını istemişti. Ayrıca Iullus'un, çocuklarının yaşı büyümeden Iulia'yla evlenme isteği olduğunu da düşünüyordu, ancak Iulia, Tiberius'tan boşanmayı göze almamıştı. Aslında Iullus Antonius, Iulia ile adı çıkan tek isim değildi. Dönemin pek çok önde gelen ismiyle Iulia'nın adı karışmıştı. Bu sebepten MÖ 2'de Iulia ile zina yapmaktan pek çok kişi yargılanmış ve Iulia ile birlikte sürgün cezasına çarptırılmıştı, fakat Iullus Antonius o kadar şanslı değildi. Açılan dava sonucunda ihanetle suçlanıp ölüm cezasına çarptırılmıştı, ancak bu cezası uygulanmadan intihar ederek hayatına son verdi. Iullus Antonius'a diğerlerinden daha farklı bir ceza verilmesi, belki de babasının geçmişteki düşmanlığı olabilir. Augustus'un veya Tiberius'un gözünde Iullus, içten içe babasının intikamını istiyor olabilir. Belki de imparatorluk tahtına vâris olabilmek için Iulia'yla evlenmek istemiş bile olabilir. Nihayetinde Iullus'un, babasının katili Augustus'tan nefret etmek için her türlü sebebi vardı. Bu sebeple Augustus, geçmişte babasına yaptıkları sebebiyle Iullus'un kendisine kin tuttuğunu düşünerek böyle bir ceza vermiş olabilir. Böylelikle Iullus Antonius, yazdıklarından ötürü değil, politik sebeplerden ötürü ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bu sebeple ona verilen cezayı edebi sansür olarak nitelendiremeyiz. (Vell. Pat. 2.100.; Hor. Od. 4.2.; Dio Cass. 55.10.12-16.; Fantham, Elaine, *Julia Augusti: The Emperor's Daughter*, Rotledge, Londra, s. 128; Tac. Ann. 3.24.)

¹⁷² Chilton, C.W., "The Roman Law of Treason under the Early Principate", *JRS*, vol. 45, no. 1-2, 1955, s. 81.

görür,¹⁷³ zira imparatorun gücü hukukun ötesine geçmişti ve artık ağzından çıkan her söz bir kanun niteliği taşımaktaydı. Kanunlar yazarları tehdit ederken, yazarlar da eserlerini kaleme alırken kendilerini kısıtlanmış hissedebilmekteydi. Bu durum belki de imparatorluğun ilk yüzyılından itibaren Roma edebiyatındaki genel gerilemenin nedenlerinden biriydi. İmparatorluk Dönemi’nde *Lex Maiestatis* pek çok edebiyat insanı için bir kâbus niteliğindeydi.¹⁷⁴

Cumhuriyet döneminde ilk kez tanımlandığı zamandan beri *maiestas*, her sınıftan ve her meslekten vatandaşın Roma hakkındaki düşüncesini ve yıllar boyunca devlete karşı tehditleri denetim anlatında tutmuştu. *Lex maiestatis* Roma’da herhangi bir konuda devlete karşı çıkmış kişiler için doğru veya yanlış bir şekilde kullanılan yasal bir mekanizmaydı. *Maiestas* İmparatorluk Dönemi’nde uzun süre boyunca Roma hukukunun önemli kanunlarından biri olmuştu. Augustus’un yasada yaptığı değişiklikler bu dönemdeki reformların sadece biriydi.¹⁷⁵

Diğer reformlardan biri de ahlaki konularla alakalıydı: Cumhuriyet Dönemi’ndeki “ahlak koruyuculuğu” olarak adlandırılan *regimen morum*, İmparatorluk Dönemi’nde *cura morum* ya da *praefectura morum* olarak adlandırıldı, yani Augustus ve sonraki imparatorlar bütün sansür kararlarını Roma toplumunun ahlakını korumaya yönelik uyguladılar. Dio Augustus’un ahlak denetimini bir sansür mekanizması hâline getirdiğinden bahseder. Ona göre artık imparator istediği yasayı senatoya onaylattırıp *Leges Augustae* adıyla uygulama hakkını kendisinde görüyordu.¹⁷⁶ Görüldüğü üzere Augustus *lex maiestatis*le Roma yazınının geleceğini etkilemiş, sansür ve ifade özgürlüğü kısıtlamasının önünü açmıştır.

2.3. Augustus Dönemi İdeolojisi ve Roma Yazını

Roma yazınındaki ifade özgürlüğünü senatodaki örneklerle karşılaştırdığımız zaman birtakım farklılıklar barındırır. Cumhuriyet Dönemi’nde tarih yazarları, hatipler, şairler gibi edebiyat insanların çoğunlukla *patronus-cliens* ilişkisiyle hayatlarını

¹⁷³ Tac. *Dial.* 3.2.

¹⁷⁴ Lowrie, Michele, “Roman Law and Latin Literature”; Du Plessis, Paul J.; Ando, Clifford; Tuori, Kaius, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford University Press, 2016, s. 70-74.

¹⁷⁵ Williamson, Callie, “Crime against the State”; Du Plessis, Paul J.; Ando, Clifford; Tuori, Kaius, *A.g.e.*, s. 342-343.

¹⁷⁶ Dio Cass. 54.10. 5-6.

sürdürdüklerini görürüz. Genellikle önemli bir devlet adamı ya da dönemin önde gelen aristokratlarından olan *patronus*, edebiyatçı *cliens*'in sponsoru ve koruyucusuydu. Bu ikisi arasındaki ilişkiye *patrocinium* denirdi.¹⁷⁷ Bununla birlikte Tacitus, Suetonius, Genç Plinius gibi yazarlar hiçbir zaman edebiyat hamiliği için *patronus* kelimesini kullanmamışlardır. Bu bağı genellikle *amicitia* yani “dostluk” olarak adlandırmayı tercih ederlerdi, ancak Parker'ın ifadesiyle bu hayli olumlu bir bakış açısidir.¹⁷⁸ *Amicus* (dost) şüphesiz hami ve edebiyatçıları arasındaki sınıf ayrımını belli etmeyecek kadar geniş anlamlı bir kelimeydi, ancak göreceğimiz gibi ayrım çok açıktı.

Roma edebiyatı dünyasında hamilik sisteminin en bilindik örneği Augustus döneminde karşımıza çıkar. Roma tarihinin en meşhur edebiyat hamisi Gaius Maecenas'tır. Onu diğerlerinden ayıran husus bizzat imparator için çalışmasıydı, yani Maecenas'ın himayesindeki herhangi bir yazar doğrudan imparatorun da dostuydu. MÖ 68-8 yılları arasında yaşamış atlı sınıfına mensup Gaius Cilnius Maecenas Augustus'un yakın dostu ve danışmanıydı.¹⁷⁹ Aynı zamanda iyi bir hatip ve yetenekli bir yazar olarak bilinse de yazarlığı hamiliği kadar başarılı değildi ve yazdıkları günümüze ulaşamamıştır. Maecenas, Augustus'un ideolojisini akılcıca yürüten bir politikacı olmasının yanı sıra kurduğu entelektüel çevre aracılığıyla yaptığı reformlar Roma edebiyatına katkı sağlamıştır.¹⁸⁰ Maecenas'ın edebiyat grubunda başta Vergilius ve Horatius olmak üzere Propertius, Varius Rufus, Valgius Rufus, Plotius Tucce, Domitius Marsus gibi o dönemin en yetenekli şair ve yazarları bir araya getirip, onların sponsorluğunu yaparak imparatorluk çatısı altında toplamıştır.¹⁸¹ Ayrıca bu gruba

¹⁷⁷ Quinn, Kenneth, "Poet and Audience in the Augustan Age", *de Gruyter*, Berlin, II.30.1, 1974, s. 117.

¹⁷⁸ Parker, Grant, "Patronage of Letters in the Early Roman Empire", *Akroterion*, Vol. 36, 1991, s. 141.

¹⁷⁹ Sellar, William Young, *The Roman Poets of the Augustan Age: Virgil*, Oxford University Press, 1877, s. 23.

¹⁸⁰ Byrne, Shannon-Nora, *Maecenas*, Doktora Tezi, Northwestern University, Evanston, IL, 1996, s. 86.

¹⁸¹ Lucius Varius Rufus, Augustus dönemi destan şairidir. Vergilius'un ölümünün ardından Aeneis'i yayımlayan kişidir. En bilinen eseri Quintilianus'un Yunan tragedyalarına benzettiği *Thyestes* adlı tragedyasıdır. Ayrıca Caesar'ın suikastini anlattığı *de Morte* adlı destanı da vardır. Günümüze ulaşamayan eserlerini Quintilianus, Horatius, Macrobius gibi isimlerden biliyoruz (Quint. *Instit.* 10.1.98.; Hor. *Sat.* 1.10.43.; Macrobi. *Sat.* 6.1.39).

Gaius Valgius Rufus elegia ve epigram şairi Romalı senatör. Ayrıca şiirle sınırlı kalmayıp gramer konularıyla da ilgilenmiş, kendisinin ve aynı zamanda Augustus'un hocası Pergamonlu Apollodoros'un hitabet örneklerini çevirerek imparatora adanmıştır (Hugh, Chrisolm, "Rufus, Gaius Valgius", *Encyclopædia Britannica*, Cambridge University Press, 2011, s. 821).

Plotius Tucce Maecenas'ın edebiyat çevresinden bir şair. Varius Rufus'la birlikte Augustus'un emriyle Vergilius'un Aeneis'inin yayımlanması için hazır hâle getiren isimdir. Yazdıkları günümüze ulaşamayan Plotius'un bugün ismi sadece Horatius sayesinde bilinir. (Hor. *Sat.* 1. 5. 30, 1. 10. 81).

dahil olmamakla birlikte Titus Livius da kendisine ve imparatora yakın isimlerdendi. Bununla birlikte imparator veya devlet adamlarının himayesinde Roma yazını, özellikle tarih konusunda taraflı bir bakış açısı doğurmuştu. Yine de Horatius’a göre imparatorluğa bağlı olan bu grupla Roma’da kültürel birlik sağlanmıştır.¹⁸² Topluluktaki şairler ve yazarlar da imparatorun daha yakınında olmasıyla isimlerini daha çok duyurmuştur.¹⁸³ Bu durum şüphesiz olumsuz sonuçlar da doğurdu: bu gruptaki yazarlar ücret aldıkları için emirle çalıştırılan paralı edebiyatçılar olarak görüldüler,¹⁸⁴ ancak bu, edebiyatçılar için pek sorun değildi, zira imparatorun desteği sayesinde eserlerini yazıyor ve daha büyük kitleye ulaşıyorlardı. Bu da onlara daha çok ün getiriyordu:

“*Sen de yardım et bana, ey başımın tacı,
Sen Maecenas, gerçek nedeni ünümün!*”¹⁸⁵

Bu tarz gruplar sayesinde pek çok edebiyat insanı imparatorluğun koruması altında hayatlarını ve kariyerlerini sürdürdü. Augustus döneminde kültür faaliyetleri hiç olmadığı kadar yoğunlaşmıştı. Pek çok kütüphaneye, kültür-sanat mekânlarına ve festivallerine oldukça yüklü paralar harcanmıştı. Kütüphanelerin yanında kitap satıcılarının da sayısı artıyordu. Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*’da sayıları ve yaptıkları arttıkça, şairler arasındaki rekabetin de giderek arttığını belirtmişti.¹⁸⁶ Bu gelişmelere karşın şairler ve yazarlar için ifade özgürlüğünün kısıtlandığı da bir gerçektir. Augustus okumayı yazmayı sever, yazar ve şairleri kendi politikası doğrultusunda korurdu, ancak Baez’in de belirttiği gibi Augustus da pek çok kitapsever gibi bir “kitap imhacısı”ydı.¹⁸⁷ Artık yazarlar canlarını, mallarını, eserlerini ve itibarlarını korumak için kelimelerini dikkatle seçmek zorunda kalacaktı.

Domitius Marsus Vergilius ve Tibullus’un yakın dostu Romalı bir şair. Cicuta adlı bir epigram eseri, Amazonis adında da bir destan yazmıştır. Tibullus’un mezar yazıtına elegia türünde bir şiir de yazmıştır (Hugh, Chrisholm, “Marsus, Domitius”, *A.g.e.*, s.784).

¹⁸² Habinek, Thomas N., *The Politics of Latin Literature: Writing, Identity, and Empire in Ancient Rome*, Princeton University Press, New Jersey, 1998, s. 99.

¹⁸³ White, Peter, “Poets in the New Milieu: Realigning”, *The Cambridge Companion to The Age of Augustus*, ed. Karl Galinsky, Cambridge University Press, 2007, s. 331.

¹⁸⁴ Erim, Müzehher, *Latin Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 119.

¹⁸⁵ Verg. *G.* II.40-41.

¹⁸⁶ Vell. Pat. *Hist. Rom.* 1.17.6.

¹⁸⁷ Baez, Fernando, *A.g.e.*, s. 93.

Augustus'un orduya ve halk desteğine dayalı gücü başka alanlar gibi şüphesiz Roma yazını da etkiledi. Bu durum yeni rejimdeki yazarların, Cumhuriyet Dönemi yazarlarıyla arasında çok önemli bir farkı ortaya çıkardı. Cumhuriyet dönemi yazarları genellikle iyi birer hatip olduklarından politik hayata da atılırlardı. Cicero, Cato gibi pek çok isim hem iyi birer politikacı hem de iyi yazarlar olarak bilinirler, ancak yine çoğu isim siyasi mücadelelerle meşgul olduklarından edebiyatı genellikle ikinci plana atıyor, hatta politik hayatlarından uzaklaşıp yazmak için kendilerine zaman ayırıyor, bu faaliyetleri için “boş zaman” anlamındaki *otium* kelimesini kullanıyorlardı. İmparatorluk Dönemi'nde bu durum devam etse de Cumhuriyet Dönemi'ndeki kadar yaygın değildi. Sonraki yıllarda Tacitus, Genç Plinius, Cassius Dio, Lucanus gibi istisnalara rağmen edebiyatçılar genellikle politikayla pek ilgilenmeyip sadece yazmakla meşgul olduklarını görüyoruz. Augustus'un senatoyu tekeline aldıktan sonra siyasi yaşam yazarlara pek çekici gelmemiş veya çoğu yazar Cumhuriyetçi düşünceleri nedeniyle imparatoru karşılarına almaya çekinmiş olmalıydı. Tacitus'un ifadesiyle Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan işler yargılanırdı, ancak sözler cezasız kalırdı.¹⁸⁸ İmparatorluk Dönemi'nde ise artık sözlerin de cezalandırıldığını göreceğiz. Tacitus'un Actium Savaşı'ndan sonra yetkinin tek kişide toplanmasıyla birçok yetenekli yazar, şair ve düşünürün kaybolduğu düşüncesi yersiz değildi.¹⁸⁹

Augustus'un, pek çok tarih yazarı, şair, filozof ve yazarı imparatorluğun buyruğu altına almak istemesinin en büyük sebebi milli bir edebiyat yaratıp imparatorluğunun propagandasını yapmaktı. Augustus yazarlardan eserlerinde Roma tarihinin, değerlerinin ve erdemlerinin yüceltilmesini istemişti. Dolayısıyla bu dönemde “altın çağ” vurgusun yazılı eserlerde sıklıkla yapıldığını görürüz. Yazarlar bu çağdan sadakat, çalışkanlık ve tevazu gibi temel Roma erdemlerinin Augustus tarafından geri getirileceğini aktarır. Aeneas ve Romulus bu değerlerin temsilcileri olarak tanındıklarından, Augustus'u her fırsatta onlarla ilişkilendirmişlerdir. Vergilius'un sıklıkla değindiği “altın çağ” vurgusuna diğer yazarlar da değinmiş ve Augustus'u “altın çağ”ı getiren kahraman olarak lanse etmişlerdir. Kelimelerin ve ifadelerin bu şekildeki manipülasyonu, Augustus'un son derece yapay politikasının

¹⁸⁸ Tac. *Ann.* 1.72.

¹⁸⁹ Tac. *Hist.* 1.1.

başarısında ve uzun ömürlü olmasında büyük rol oynadı,¹⁹⁰ nihayetinde onun döneminde savaşlar azalmıştı ve genel olarak huzur ortamı hakimdi, bunun sonucunda da *princeps* kendi yarattığı barış döneminin edebi eserlerde de yansıtılmasını istedi, böylelikle icraatlarının propagandasını yapmış oldu.

Vergilius bu yeni ideolojik programın vitrinindeydi. Dördüncü *eclogas*ında bir çocuğun doğumuyla altın çağın başlayacağından ve bu çocuğun savaşları bitirip dünyayı barışa kavuşturacağından bahseder. Şair şüphesiz Augustus'u kastetmiştir ve onun "altın çağ"ın kurucusu ve evrenin kurtarıcısı olduğunu okuyucuya aktarır.¹⁹¹ Roma'nın milli destanı *Aeneis*'te, kahraman Aeneas'ın Augustus'un atası olduğunu belirterek Roma'nın tarihini Troia'ya dayandırmıştır. Vergilius'un bütün bunları kendi iradesiyle mi yoksa imparatorun isteğiyle mi yazdığı tartışmaya açıktır, zira destanı bitiremeden hayatını kaybetmiş ve ölümünden önce eserini yakmak istemiştir. Son günlerini Asia Minor ve Yunanistan topraklarında geçirdiğini bildiğimiz Vergilius, seyahat sırasında Augustus ile Atina'da karşılaşır. Augustus onu Roma'ya birlikte dönmeye ikna eder, ancak Vergilius Megara'da hastalanmış ve MÖ 21 Eylül 19'da hayatını kaybetmiştir. Şair ölüm döşeginde yakın dostu Lucius Varus Rufus'a destanını yok etmesini vasiyet etmiş ancak bu istek bizzat Augustus tarafından reddedilmiştir.

Vergilius on bir yıldır üzerinde çalıştığı destanını neden yakmak istemişti? MÖ 42'de *triumviratus* güçleri, Caesar'ın katilleri Brutus ve Cassius'u Philippi'de yenilgiye uğratmış, bu zaferi getiren askerlere de ödül olarak İtalya'nın çeşitli yerlerinden toprak bağışlanmıştı. Bu topraklar arasında Vergilius'un Mantua'daki çiftliği de vardı. Vergilius o zamanlar bilinen bir şair değildi, ancak dönemin Gallia Cisalpina valisi ve önemli edebiyatçılarından Asinius Pollio aracılığıyla Octavianus'la tanışmış ve böylece çiftliğini geri alma fırsatını elde etmişti. Ardından da Maecenas'ın edebiyat çevresine girerek imparatorluk himayesindeki sanatçılar arasına katıldı. Bu olaydan yola çıkarak, Vergilius'un Augustus'a karşı bir tür minnet borcu olduğu yorumunu yapabiliriz. Vergilius, *Aeneis*'i Augustus ve Asinius Pollio'nun, *Bucolica* ve *Georgica*'yı da Maecenas'ın istekleri doğrultusunda yazmıştı, ancak Vergilius'un

¹⁹⁰ Rudich, Vasily, "A.g.m.", s. 8.

¹⁹¹ Verg. *Ecl.* 4.10-20.

bu eserleri yazma konusundaki motivasyonunu sadece siyasi güçleri memnun etmek değildi, aksine imparatorun desteği şairin ismini ve dehasını daha çok ön plana çıkarmasını sağlıyordu. İmparatorluğun Vergilius gibi yetenekli şairlerin ve yazarların yeteneklerini kazanması, kazanılan başarıların ve Roma'nın yüceliğinin yayılması adına oldukça önem arz ediyordu. Vergilius her anlamda imparatorluğun şairiydi. Bütün bunlara rağmen *Aeneis*'i bitiremediği için hoşnut değildi. Hatta ardında bitmemiş bir eser bırakmaktansa yok etmeyi tercih etmişti, ancak bu istek bizzat Augustus tarafından görmezden gelindi.¹⁹² Roma'nın milli değerleri ve kendi propagandası için bu destana ihtiyacı vardı. Şairin de imparatorla olan iyi ilişkisinden dolayı farklı bir şey yazması belki de hiç mümkün olmadı. Vergilius'un edebi kaygılardan dolayı mı, yoksa Augustus'u memnun etmeyeceğini düşündüğü için mi eserini yakmak istediği kesin değildir, belki de her ikisi yüzündendir, ancak Augustus Vergilius'un ölümünün ardından destanı yayımlatarak günümüze ulaşmasını sağlamıştır.

Çağın şairleri ve nesir yazarları incelendiğinde birçoğunun eserlerinde Maecenas yoluyla Augustus'tan gelen birtakım temalar görürüz. Roma'nın yüceltilmesi dışında uzun mücadelelerden sonra gelen barışın güzelliği, huzur ve mutluluk temaları bunların başında gelir. Bir başka tema da tarımdır; Vergilius *Bucolica* ve *Georgica*'yı Augustus'un bu politikası doğrultusunda Maecenas'ın isteğiyle yazmıştır. Hatta *Georgica*'daki bir şiirinde Maecenas'ın uyarılarına ve öğütlerine uyarak kır yaşamını ve tarımı anlatacağını, daha sonra da Octavianus'u, onun zaferini öveceğini ve eserinin yüzyıllar boyu onun zaferlerini yücelteceğini aktarmıştır.¹⁹³ Hatta Vergilius imparatoru yüceltme konusunda oldukça ileri giderek birinci *Bucolica*'sında Augustus'tan tanrı diye bahsedip toprağını kendine sağlayan kişiyi tanrılaştırmıştı.¹⁹⁴ *Georgica* eserinde de Augustus'tan adeta tarlalarının tanrısı olarak bahsediyordu.¹⁹⁵ Augustus'un tarımı canlandırmak istemesinin nedeniyse, özellikle İtalya yarımadasının Actium Savaşı sonrası yiyecek sıkıntısının baş

¹⁹² Rose, H.J., *A Handbook of Latin Literature: From the Earliest Times to the Death of St. Augustine*, Methuen & Co., Londra, 1936, s. 248.

¹⁹³ Verg. G. IV.1-7.

¹⁹⁴ Verg. Ecl. I.44.

¹⁹⁵ Verg. G. I.24.

göstermesidir.¹⁹⁶ Bu yüzden İtalya'da ziraatı kalkındırmak için Augustus'la Maecenas ozanların da katkılarını ister. Onlardan çiftçiliği ve doğayı övmelerini; İtalya topraklarının güzelliklerinden ve verimliliğinden bahsetmelerini, eski erdemleri yüceltmelerini ve özellikle sade hayata değer kazandırmalarını istemiştir. Bunun halkı tarıma teşvik edebileceğini düşünmüştü.¹⁹⁷

Maecenas'ın hamiliğini yaptığı bir diğer şair Horatius ise Roma'da *satura* türünün gelişmesinde hayli büyük payı olmasının yanı sıra saray şairi olmasının da yine oldukça ilginç hikâyesi vardır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde hayli yaygınlaşan ve hiciv, taşlama, yergi gibi pek çok isimle anılan satirler, bir kişiye, bir kuruma ya da bir duruma karşı eleştiri niteliğinde yazılan şiirlerdir. *Satura*'nın kelime anlamı “dolu” olup sonradan “yergi” anlamını kazanmıştır. Satirler, zamanın en önemli Romalıları için yeri geldiğinde oldukça ağır olabiliyordu. Bu yüzden satir geleneğinin Roma'da ifade özgürlüğü konusunda *libertas* kavramının sağladığı ölçüde oldukça kritik bir rol oynadığını söyleyebiliriz.¹⁹⁸ Böyle şiirlerin artma sebebi şüphesiz politiktir. Özellikle birtakım Cumhuriyetçi şairler imparatorluk rejimine karşı bu tarz şiirler yazmaya devam ettiler. Cumhuriyet döneminde Lucilius, Ennius ve Naevius gibi satir şairleri vardı, fakat hem bunların sayıları azdı hem de söz konusu dönemde satir etkili bir tür değildi. İmparatorluk Dönemi'nde ise satir kaleme alan ilk şair, ilginç şekilde Augustus'a yakınlığıyla bilinen Horatius'tur. Quintilianus'un ifadesiyle tamamıyla Roma'ya ait olan satir türü Horatius'la zirveye çıkmıştır.¹⁹⁹ Horatius azatlı sınıfından ekonomik durumu iyi olmayan bir aileye mensuptu. Gençlik yıllarında Cumhuriyetçi ilkeleri benimsemiş, hatta MÖ 42'de Brutus ve Cassius'la birlikte *tribunus militum* olarak Philippi'de savaşmıştı. Caesar'ın katilleri yenilince Augustus'un affından yararlanmış ve İtalya'ya geri dönmüş, ancak babasından kalan çiftliği Augustus'un askerlerine verilmiştir. Maddi olarak durumu iyi olmayan Horatius *scriba quaestorius*, yani hazine kâtipliği diyebileceğimiz küçük bir memuriyette çalışmaya ve bu sırada

¹⁹⁶ İç savaş sonrasında MÖ 28'de baş gösteren gıda sıkıntısı yıllardır süren iç savaşın bir sonucuydu. Roma o dönemde bir milyona yakın nüfusa sahipti, bu sebeple kıtlık yaşanması şaşılabilecek bir durum değildi. İmparatorun bu kıtlığa karşı önlemiyse her zaman yaptığı yardımlar olmuştur. Özellikle Mısır tahıl için başkente ana tedarik merkeziydi. Cassius Dio bu yılda Augustus'un senatörlere para, halka da tahıl yardımı yaptığını aktarmıştı. (Cass. Dio, 53.2.1-2.)

¹⁹⁷ Uzel, Türkan, *Vergilius: Bucolicar, Georgicalar, Bütün Eserleri I*, Ötüken Yayınları, Ankara, 1998, s.21.

¹⁹⁸ Braund, Susanna M., “A.g.m.”, Sluiter, Ineke; Rosen, Ralph M. (ed.), *A.g.e.*, 2004, s. 409-410.

¹⁹⁹ Quint. *Instit.* 10.1.93.

şiiir yazmaya başlamıştır.²⁰⁰ Şiirleri yakın dostu Vergilius'un dikkatini çekmiş ve onun sayesinde önce Maecenas sonra da Augustus'la tanışmıştır. Maecenas Horatius'a Sabinus tepelerinin arasında bir vadide şiirlerinde “gözbebeğim” diye adlandırıp güzelliğini öveceği bir çiftlik hediye etmiştir.²⁰¹

Horatius'un *Saturae* ve *Sermones* adındaki satirleri MÖ 30'da tamamlanmıştır. Şair değişmiş bir siyasi ortamda güçlü hicivler yazmanın zorluğuna dikkat çekmişti.²⁰² Birinci kitabı Maecenas'a ithaf etmiş ve Augustus Roma'sının sosyal yaşamından kesitler sunmuştur. İmparatora Caesar ismiyle hitap edip sanat hamisi olarak bahsetmiştir.²⁰³ Satirleri görünürde imparator ya da imparatorluk karşıtı değildi, aksine Augustus ve Maecenas'a övgüler mevcuttu. Horatius ayrıca insanların hicivlerden korktuğunu ve bu tarz şiirler yazan şairlerden de nefret ettiklerini de aktarmıştır.²⁰⁴ Gençlik yıllarında Cumhuriyetçi ilkelere sahip Horatius kendisine sağladığı imkânlar için Augustus ve Maecenas'a minnet duysa da bu, satirlerinin sertliğinden bir şey kaybettirmemiştir. Şairin yazdığı hicivlerde pek çok zekice imalar, ironiler ve nüktelerle bezenmiş siyasi yorumlarda içermektedir. Özellikle şairin hayatından, hiciv türünden ve Roma devletinin kaybolan ideallerinden duyduğu hoşnutsuzluk yazdıklarında hissedilmektedir.²⁰⁵ Buradaki çelişkili olan şey Augustus dönemiyle birlikte geleneksel Roma erdemlerinin tekrar yükselişe geçtiği algısıdır. Nihayetinde Şairin Augustus ve Maecenas'la dostluklarını ömür boyu sürdürmüştü ve yazdığı hicivler Roma'da satir geleneğinin gelişmesini sağlamıştı. Buna rağmen yazdıklarında nükteli bir şekilde iğneleyici sözler ve ironiler de hâkimdi. Augustus'tan “yüce” olarak bahsedip övgüler düzse de içten içe hâlâ Cumhuriyetçi duygular besliyordu. *Odes*'te Cato'nun Cumhuriyetçi duruşundan, cesaretinden ve asil bir şekilde öldüğünden bahsederek onu övmüştür:

“Şimdi yüce liderlerin duyulduğunu görüyorum,

²⁰⁰ Erim, Müzehher, *A.g.e.*, s. 144.

²⁰¹ Hor. *Od.* 2.14.; Nisbet, Robin, “Horace: Life and Chronology”, Harrison, Stephen (ed.), *The Cambridge Companion to Horace*, Cambridge University Press, 2007, s. 11.

²⁰² Gowers, Emily, “The Restless Companion: Horace, *Satires* I and II”, Freudenburg, Kirk (ed.), *The Cambridge Companion to Roman Satire*, Cambridge University Press, 2005, s. 48.

²⁰³ Lowrie, Michele, “Horace and Augustus”, Harrison, Stephen (ed.), *A.g.e.*, s. 81.

²⁰⁴ Hor. *Sat.* 1.4.33.

²⁰⁵ Freudenburg, Kirk, “Introduction: Roman Satire”, Freudenburg, Kirk (ed.), *The Cambridge Companion to Roman Satire*, Cambridge University Press, 2005, s. 11.

Savaş meydanlarında kirlenmemiş
Ve bütün toprakları fethetmiş,
Ama Cato'nun ruhunu zapt edememiş.”²⁰⁶

“Bundan sonra konuşup konuşamayacağımdan şüpheliyim,
Romulus ve Numa'nın huzurlu saltanatını,
Tarquinius'un üstün baltasını
Ve Genç Cato'nun asil ölümünü.”²⁰⁷

Cumhuriyetçiliğin simge isimlerini öven yazarların daha önce çeşitli cezalara çarptırıldığı bir dönemde Horatius'a bu konuda herhangi bir yaptırım uygulanmamıştı. Braund bu durumu yeni oluşan bir rejimde yasalarla sansür geleneğinin henüz oluşmamasına bağlar.²⁰⁸ Salmon ise bu konuda oldukça manidar bir yorum yapar: “Roma'da daha bağımsız bir saray şairi olmadı.”²⁰⁹

Peki Philippi Savaşı'nda Brutus ve Cassius'la birlikte Cumhuriyetçiliğin bir neferi olarak savaşan Horatius nasıl oldu da imparatorun en gözde şairlerinden biri hâline geldi? Bunda en büyük etken şüphesiz maddi kaygılardı. Horatius edebi yeteneğinin farkındaydı ve muhtemelen sadece imparatorun sayesinde bir servet edinebileceğini düşündü. Şair, Augustus ve Maecenas'a kendisine verdiği ün ve servet için minnettardı, ancak belki de içten içe hiçbir zaman imparatorluk rejiminin azılı bir savunucusu olmamıştı. Hatta Actium Savaşı'nda hemen sonra imparatora övgüler yazmaktan bile çekinmişti.²¹⁰ Buna rağmen şiirlerinde Roma'nın gücünü ve Augustus'un getirdiği barışı övmekten geri durmadı:

“Latin'in adı ve İtalya'nın gücü büyüdü,
Ve imparatorluğumuzun şöhreti ve ihtişamı,
Görkemi yükselerek yayılır
Batıda güneşin battığı yerden.

Caesar devleti korurken
Çalmayacak kimse veya huzur bozmayacak,
Ve düşmanın sefil şehirlerinde
Kılıcın yaydığı şiddet olmayacak.”²¹¹

²⁰⁶ Hor. *Od.* 2.1.21-24.

²⁰⁷ Hor. *Od.* 1.12.33-36.

²⁰⁸ Braund, Susanna Morton, “A.g.m.”, Sluiter, Ineke; Rosen, Ralph M. (ed.), *A.g.e.*, 2004, s. 415.

²⁰⁹ Salmon, Edward T., “The Political Views of Horace”, *Phoenix*, vol. 1, no. 2, 1946, s. 7.

²¹⁰ Hor. *Od.* 2.12.

²¹¹ Hor. *Od.* 4.15.13-20.

Horatius'un Augustus rejimini en belirgin şekilde desteklediği eseri *Carmen Saeculare*'dir. Esasında şair bu eseri *Ludi Saeculares* şenliklerinde okuması için Augustus'un isteğiyle yazmıştır. Augustus'un böyle bir eser istemesinin nedeni İç Savaş'ta bitap düşmüş bir halkın kendi yönetiminde ahlaki ve ekonomik olarak refaha kavuştuğunu ve barış döneminin başladığını edebi yolla aktarılmasıydı. Eğer o tarihte yaşasaydı bu görev muhtemelen Vergilius'a verilecekti. Belki de Horatius Roma'nın milli destanını yazmış bir şairin boşluğunu doldurmanın gururunu yaşamış olabilirdi. Bu eseriyle Horatius artık Augustus'un methiye şairi hâline gelmişti. Böylelikle zamanında Philippi savaşında Cassius ve Brutus'un tarafından savaşmış Horatius'un böyle bir eser yazması imparatorun Cumhuriyetçileri de kendi safına çekebildiğini gösterir.²¹²

Horatius dönemin önemli şair ve tarihçilerinden Asinius Pollio'ya oldukça riskli şeyler yazdığını hatırlatarak dikkatli olması gerektiğini bir şiirinde belirtmişti.²¹³ O dönemde yazarların kendi çağını yazması oldukça risk arz eden bir durumdu; özellikle konu iç savaş olunca... *Plebs* sınıfından Asinius Pollio ise ilk *triumviratus* döneminden Philippi Savaşı'na kadar işlediği ve Cicero'nun ölümüyle kitabını sonlandığı on yedi kitaplık eserinde iç savaş dönemini kaleme alarak bu riski almıştı. Yazar Cumhuriyet dönemi Roma siyasetinde ve edebiyatında aktif rol oynamıştı. Öyle ki Vergilius ve Horatius'u Maecenas ile tanıştıran yine Asinius Pollio'dur. Askeri ve politik kariyerinden sonra edebiyat hamiliği yapmaya devam etmişti.²¹⁴ Cumhuriyetçi görüşte olmasına rağmen, iç savaşta Caesar'ın tarafını tutmuş, MÖ 40'ta konsül olmuştu. MÖ 39'da ise, daha önce Caesar'ın da istediği ilk Roma kamu kütüphanesini *Atrium Libertatis*'te kurmuştu. Bu kütüphanede *censor* arşivleri de bulunuyordu. Daha sonraları bu kütüphane *Bibliotheca Asinii Pollionis* ismiyle anılacaktı. Asinius Pollio, Octavianus ve Marcus Antonius arasındaki savaşta ise başta Antonius'un tarafını tuttu, ancak sonrasında Octavianus'un safına geçti, yine de bu durum onu Augustus'un sıkı bir takipçisi yapmayacaktı. Asinius Pollio'nun eleştirel tutumu İmparatorluk Dönemi'nde de devam etti. Senatoda Augustus'un kurduğu kurumlara ve icraatlarına yönelik imparator nezdinde etkili eleştirel konuşmalar

²¹² Salmon, Edward T., "A.g.m.", s. 13-14.

²¹³ Hor. *Carm.* II.1.

²¹⁴ Rose, H. J., *A.g.e.*, s. 308-309.

yapıyordu. Örneğin, dönemin önemli festivallerinden sayılan *Lusus Troiae*'da torunu Aeserninus bacağını kırınca, senatoda oldukça sert bir konuşma yaptı. Bunun üzerine Augustus, böyle oyunların düzenlenmesine son verdi.²¹⁵ Asinius Pollio'nun imparatora ve icraatlarına yönelik eleştirilerinin sonucunda, Augustus tarafından herhangi bir ceza almamasının sebebi Caesar döneminden beri süre gelen edebi faaliyetleri ve güvenilir bir politikacı olmasıydı.

Hawkins Pollio'nun *princeps* karşıtı olmasına rağmen neden ceza almadığı konusunda hayli ilginç bir tez ortaya koyar. Asinius Pollio her ne kadar *triumviratus* döneminde tiranlık belirtileri gösterdiği ve yönetiminde korkunun hâkim olması sebebiyle Octavianus karşıtı olsa da İmparatorluk Dönemi'nde sessiz kalmıştı, zira yazılanları yasaklayabilecek birine karşı olmanın kolay olmadığına farkındaydı. Bununla birlikte yine Hawkins'e göre Pollio bir *triumviratus*a karşı eleştiri yapmanın zor olduğunu, ancak imkânsız olmadığını gösterir, çünkü sözleri Octavianus'u garip bir konuma sürükler. Octavianus Pollio'nun saygısızlığına şiddetle veya yasaklamayla cevap verseydi Pollio'nun kendisini korku hükümdarlığını yönettiği tanımının gerçekliğini doğrulardı. Bu sebeple Asinius Pollio siyasi eleştirinin azaldığı bir dönemde hem geçmişteki başarılı politik hayatı hem de İmparatorluk Dönemi'nde Augustus'un tarafına geçmesi onun *princeps*e yönelik eleştirel sözler yazmaktan dolayı ceza almasını önlemişti.²¹⁶

Maecenas'ın edebiyat grubunun bir diğer üyesi Propertius tahminen MÖ 50-15 yılları arasında yaşamış *elegia* şairidir. Varlıklı bir ailede doğmuşken topraklarının ellerinden alınmasıyla fakirleşmişlerdir. Sevdği kadın Cynthia'ya yazdığı *Elegiae* adlı dört kitaplık bir eseri vardır. Erim'e göre Propertius aşk şiirleri yazan bir şairken Maecenas imparatorun politikalarını yücelten şiirler yazması için şairi teşvik etmeye çalışmıştı.²¹⁷ Propertius bu teklife başta sıcak bakmasa da sonrasında Augustus'un zaferlerini anlattığı bir şiir yazmıştır, ancak bu konuda şairin Augustus rejimine pek sıcak bakmadığı yorumları da yapılmıştır. Bunun sebebi Augustus'un vatandaşları erken yaşta evlilik ve çocuk sahibi olmaya teşvik etmek için çıkarmayı planladığı *lex*

²¹⁵ Suet. Aug. 43.; Bosworth, A. B., "Asinius Pollio and Augustus", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 21. 3, 1972, s. 444-445.

²¹⁶ Hawkins, Tom, "Pollio's Paradox: Popular Invective and the Transition to Empire", Grig, Lucy (ed.), *Popular Culture in the Ancient World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2017, s. 129, 136.

²¹⁷ Erim, Müzehher, *A.g.e.*, s. 160.

Iulia de Maritandis Ordinibus yasasıdır. Bu yasa MÖ 18’de düzenlense de Suetonius’a göre tepki çekince yürürlüğe girmesi MS 4’ü; yani Propertius’un ölümünden yaklaşık on yıl sonrasını bulacaktı. 9’da da yeniden düzenlenerek *lex Papia Poppaea* adıyla yürürlüğe girecekti.²¹⁸ Propertius’un eserinin ikinci kitabında bu yasaya karşı yazılmış olabilecek dizeler vardır:

“Cynthia elbette kaldırılan yasadan memnunsun
Bu ferman için ikimiz de uzunca ağıt yaktık
Bizi ayırmasın diye
Iuppiter bile iki aşkıtan ayrılmalarını istememelidir.
Yine de Caesar kudretlidir. Doğru, ama savaşta kudretlidir.
Fetihler aşktan üstün değildir.
Peki vatanımızın zaferleri için oğullar vermeli miyim?
Kanımdan hiçbir asker doğmayacak.”²¹⁹

Bu dizeler apolitik kalmaya çalışan bir *elegia* şairi olarak onun Augustus politikalarına karşı olduğu yorumlarına sebep olmuştur.²²⁰ Buna rağmen Propertius üçüncü kitabında Roma’nın milli değerleriyle ilgili şiir yazamadığı için Maecenas’tan özür dilemesine rağmen sonrasında onun isteğini yerine getirip Augustus’un Actium zaferini kutlayan bir zafer şarkısı yazmıştı.²²¹ Bu durumda Propertius Maecenas’ın edebiyat çevresindeki bir saray şairi olarak anılsa da imparatorluk politikasını desteklediğini söylemek güçtür. Yine de maddi kaygılar ve isminin duyulması için Maecenas’ın ve dolayısıyla imparatorun hamiliğine ihtiyacı vardı. Bu sebeple ismi Maecenas’ın saray çevresinde topladığı Augustus’a yakın şairler arasında sayılır.

Augustus döneminde tek edebiyat grubu Maecenas’ınki değildi. Asinius Pollio’nun yanı sıra, Marcus Valerius Messalla Corvinus, kısaca Messalla da bu dönemin önemli edebiyat hamilerindendi. MÖ 61 konsülü Marcus Valerius Corvinus Niger’in oğludur. Adını ilk kez Cicero’nun mektuplarında görürüz: Cicero Messalla’yı oğlunun Atina’daki eğitiminde yardımcı olan yakın bir dost olarak görür.²²² Siyasi hayatının yanı sıra dönemin birtakım önemli şairlerinin hamiliğini yapmıştır. Messalla’nın kurduğu toplulukta dönemin önemli *elegia* şairi Tibullus’un yanı sıra,

²¹⁸ Suet. *Aug.* 34.

²¹⁹ Prop. 2.7.5-6, 13-14.

²²⁰ Angelosanto, Matthew, “The Political Properties: Pro- and Anti-Augustan Readings of Propertius Book Four” Lisans Tezi, Union College, New York, 2011, s. 34-36.

²²¹ Prop. 3.9,11.

²²² Cic. *Att.* 12.31.2.

aynı zamanda “Roma’nın Sappho’su” olarak da adlandırılan Messalla’nın yeğeni kadın şair Sulpicia yer alıyordu. Bu ikisi dışında isimleri belirsiz olan şairler de vardı. Tacitus’a göre Pollio ve Messalla Cumhuriyetçi geçmişi olmalarına rağmen hayatlarını saygın birer seçkin olarak zenginlik içinde geçirmişlerdi.²²³ Fakat Pollio Caesarı taraftayken Messalla Philippi Savaşı’nda Brutus ve Cassius’un yanında savaşmıştı. Ardından Appianus’un aktardığına göre iç savaş sırasında başta Marcus Antonius’un saflarında savaşmış olsa da²²⁴ sonrasına taraf değiştirip Augustus’u desteklemiş, iç savaş sonrasında da Augustus tarafından ödüllendirilmişti.²²⁵ Messalla Augustus’un safına geçtikten sonra da Cumhuriyetçi ideallerinden vazgeçmemişti, ancak imparatora zorluk çıkaracak herhangi bir eylemde de bulunmamıştı. Davies’e göre Cumhuriyetçi bir gelenekten gelen güçlü bir politikacının Augustus’un safına geçmesinin nedeni uzun yıllar süren iç savaş sonrasında Augustus’un Roma’da hayatı normale döndüreceğine ve Cumhuriyeti eski hâline kavuşturacağına olan inancıydı.²²⁶

Messalla’nın kurduğu edebi zümre Cumhuriyet Dönemi’nin üst sınıf geleneğini devam ettiriyordu. Tibullus gibi şairleri nasıl, nerede ve ne zaman Messalla’nın etrafında toplandığını bilmiyoruz; hatta çoğu şairin isimleri dahi muallaktı, ancak bazı görüşler bu grubun politik eğilimlerle oluştuğunu ve Philipii Savaşı’ndan sonra Marcus Antonius’a katılan Messalla’nın Augustus’a siyasi olarak karşı çıkan bir kesimin lideri olduğunu ilan ettiğini öne sürer.²²⁷ Fakat bu durum kısa süre içinde değişmiştir. Antonius’un Kleopatra’nın kuklası hâline geldiğini fark eden Messalla Octavianus’un tarafına geçmiştir. Bununla birlikte Augustus’a muhalif

²²³ Tac. *Ann.* 4.34.

²²⁴ Bu konuda birtakım fikir ayrılıkları mevcuttur. Syme’a göre Messalla Marcus Antonius’un saflarında yer almıştır, ancak Welch’a göre buna dair yeterli bir kanıt olmadığı için Antonius’un saflarında olduğu kesin değildir. Hatta Messalla’nın Antonius’a saldırdığına dair Charisius’un konuşmalarının olduğunu aktarmıştır. Bununla birlikte Syme ise Messalla’nın Augustus’un tarafına geçtikten sonra Cassius’u hâlâ komutanı (*imperator*) olarak görmeye devam ettiğini söyler, ancak ne Augustus Cumhuriyetçi geçmişi olmasına rağmen Messalla’ya bir kötülük yaptı ne de Messalla *princeps* hakkında kötü söz söyledi. Hatta imparator, Messalla’yı *praefectus urbi* ilan etse de kısa bir süre sonra bu görevinden istifa etti. (Syme, Ronald, *The Augustan Aristocracy*, Clarendon, Oxford University Press, Oxford, 1986, s. 202-215.; Welch, Kathryn, “Alternative Memoirs: Tales from ‘the Other Side’ of the Civil War”, Powell, Anton; Smith, Christopher (ed.), *The Lost Memoirs of Augustus and the Development of Roman Autobiography*, The Classical Press of Wales, Swansea, 2009, s. 200-205.)

²²⁵ App. *B Civ.* 4.38.; 135-136.

²²⁶ Vell. Pat. 2.71.1.; Davies, Ceri, “Poetry in the ‘Circle’ of Messalla”, *G&R*, Cambridge University Press, vol. 20, no. 1, 1973, s. 27.

²²⁷ Davies, Ceri, “A.g.m.”, s. 27.

olduğu zamanlarda önde gelen bir edebi figür olarak muhalif yazarları çevresinde toplamış olabilirdi, ancak bu konu hakkında kesin bir kanıya varmak bir hayli zordur.

Roma tarih yazımı İmparatorluk Dönemi'yle birlikte özgür düşünceden uzaklaşmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde de Polybios gibi isimlerin tarih yazmadaki amacı gerçekleri anlatmaktan ziyade Romalılığın yüceliğine vurgu yapan tarih yazarları olmuştu, ancak yazarlar hiçbir zaman Augustus ve sonraki dönemler kadar siyasi baskıyı üzerlerinde hissetmemişlerdi. Önceki bölümlerde Naevius gibi yazarların çeşitli sebeplerden çeşitli cezalara çarptırıldığından söz etmiştik. Bu yazarların pek çok açıdan birer cesaret örneği olduğunu söyleyebiliriz. İmparatorun edebiyat çevresine dahil olanlar ve satir yazarları dışındaki İmparatorluk Dönemi tarih yazarlarının pek çoğu, bu baskılardan ötürü kendi dönemlerinden ziyade Cumhuriyet Dönemi'ni veya kendi zamanından önceki imparatorluk tarihini yazmayı tercih etmiştir. Bu durumun en net örneğini bize sansür ve otosansür konusunda en önemli kaynakları sağlayan tarih yazarı Tacitus'ta görürüz. Nero döneminde doğan ve hayatı boyunca on imparator gören Tacitus, Cumhuriyetçi değerlere bağlı bir yazar olarak bilinir, fakat kendisinin Cumhuriyetçilik anlayışını karamsar olarak yorumlayabiliriz, zira Tacitus Roma'nın ahlaki yapısının bozulmasından ve Roma'nın aşırı genişlemesinden dolayı Cumhuriyet Dönemi'ne hiçbir zaman geri dönülemeyeceğini düşünmüştür.²²⁸ Aynı şekilde İmparatorluk Dönemi'nde Roma'daki ifade özgürlüğünün hayli zarar gördüğüne inanmıştı. Tacitus'un yazarlık dönemi daha çok Traianus'un saltanatına denk gelmektedir, ancak yazar kendi dönemini değil, Iulius-Claudius'lar dönemini ve dört imparator yılını eleştirel bir dille yazmayı tercih etmiştir. Bu durumun temelleri Augustus saltanatında atılmış ve Erken İmparatorluk Dönemi'nin karakteristik özelliği hâline gelmiştir.

2.4. Acta Diurna ve Acta Senatus

Augustus'un reformları sadece senatoyu ve edebiyatçıları değil, Roma'nın kültürel ve sosyal yaşantısını da etkiledi. Günlük kamu faaliyetlerinin kayıtları olan ve tarihin ilk resmî gazetesi olarak da adlandırılan *Acta Diurna*'nın faaliyetini durdurmak yine

²²⁸ Thompson, J.W., *A History of Historical Writing: from Earliest time to End of 17th Century*, The Macmillan Company, New York, 1942, s. 86.

Augustus'un işleri arasındaydı. *Acta Diurna* dönemin güncel olaylarını, askeri zaferleri, duyuruları, doğumları, ölümleri ve özel günleri halka bildirmek için forumdaki ahşap panolara asılan haberlerdi ve birkaç günde bir güncelleniyorlardı. İlk *acta*, muhtemelen MÖ 130 civarında önemli davaların kayıtları olarak yazılmıştı ve daha sonra diğer kamu duyurularını da içerecek şekilde genişletildi.²²⁹ Cumhuriyet Dönemi'nde bu *actaların* senatonun yetkisi altında yayınlanmış olduğu kesindir, ancak kimin nezdinde olduğu belirtilmemiştir. Bununla birlikte *censorların*, bazen de *quaestorların* gözetiminde olması oldukça muhtemeldir. *Acta Diurna*; *Acta Publica*, *Acta Urbana*, *Acta Rerum Urbanarum*, *Acta Populi* ve sadece *Acta* ismiyle de anılmıştır.²³⁰ *Acta*, kelime anlamıyla “olaylar” anlamındadır, ancak bunun dışında *Acta Senatus* adı altında “resmi arşiv” ve “senatonun müzakere kararları” anlamında da kullanılmıştır. Tacitus ve Suetonius gibi tarihçiler Roma'nın erken dönemi hakkında *actaları* kaynak olarak kullanmışlardır; hatta Asconius gibi bazıları da doğrudan *Acta Senatus*'tan alıntı yaptıklarını belirtiyordu.²³¹

Tarihte bu uygulama propaganda aracı olarak da kullanılmıştır. MÖ 59'da Iulius Caesar, senato'nun müzakere protokollerinin gizliğine son vermiş ve sır perdesini aralayıp tartışma zabıtları olan *Acta Senatus*'u yayımlayarak halka açık hâle getirmiştir.²³² *Acta*'nın en çok rağbet gördüğü zamanlar şüphesiz savaş dönemleriydi. Caesar MÖ 59'da Gallia'ya karşı savaş başlatacağını *Acta*'dan bildirilmesini emretmişti. On yıl sonra lejyonları, Pompeius ile savaşmak için Rubicon'u geçti ve Caesar panolarda tüm İtalya'nın efendisi olarak nitelendirildi. İç Savaş Dönemi, Caesar'ın Suikasti, Actium Savaşı, Cicero'nun mektuplarında yazdıklarına göre bütün bunlar ve daha fazlası *Acta*'da bildiriliyordu. *Acta* her ne kadar devlet kontrolünde yayımlansa da imparatorluğun genelinde topluluk duygusu yaratmıştı.²³³ Maalesef zamanın, alevlerin, savaşın ve diğer felaketlerin kurbanı olarak günümüze bu kayıtlardan herhangi bir örnek kalmamıştır.

²²⁹ Patching, Roger; Hirst, Martin, *Journalism Ethics: Arguments and cases for the twenty-first century*, Routledge, New York, 2014, s. 24.

²³⁰ Smith, William, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, John Murray, Londra, 1785, s. 8.

²³¹ Wright, Brian J., “Ancient Rome's Daily News Publication with Some Likely Implications for Early Christian Studies”, *TynBul.* 67.1, Cambridge, 2016, s. 149-150.

²³² Suet. *Caes.* 20.

²³³ Wright, Brian J., “A.g.m.”, s. 151.

Bu haber bildirileri tam olarak *acta diurna populi Romani* adıyla da anılır ve bunun dışında üç farklı *acta* daha vardır. İlki senato müzakerelerinin resmi kayıtları olan *acta senatus*'tu. *Commentarii senatus* da denilen bu kayıtlar, konuşmaları ve görüşleri de içeriyor ve Caesar halkın erişimine açmadan önce sadece senatörlerin erişebilecekleri arşivlerde tutulurdu. İkincisi *pontifex maximus*un Forum Romanum'un doğu yakasındaki ikametgâhı Regia dışında her yıl kurulan beyaz panoda yazılı *Acta Triumphorum* bültenleriydi. Panonun tepesine dönemin konsüllerinin ve *magistratus*larının isimleri yazılırdı. Rahiplerin ayin tarihleri, adaklar, festivaller, zaferler yine bu bültenlerde bildirilirdi. Pano her yıl yenilenir ve arşivlerde saklanırdı. Yaklaşık MÖ 300'lerden başlayarak, panoda aktarılan olaylar kronolojik olarak derlenmiş ve MÖ 123'te *Annales Maximi* adı altında yayımlanmıştır. Bu derleme Roma tarih yazıcılığının temelini oluşturur. Üçüncüsü ise askeri haberleri barındıran *Acta Militaria*'dır. Bunlar da daha çok askerler için hazırlanmış bültenlerdi.

Bu *actalar* Roma'da derlenip Roma dışındaki eyaletlere de gönderilebiliyordu. Bunlar belli bir ücret karşılığında, başkentteki olaylar hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için düzenli bir haber özeti sağlıyordu. Örneğin Cicero, Kilikia valiliği görevi için Roma'dan ayrılmadan önce, arkadaşı M. Caelius Rufus'tan kendisini güncel tutması adına bu bültenleri istemişti. Böylelikle Caelius'un kâtipleri tarafından Cicero'ya Roma'dan haberler geliyordu.²³⁴ *Acta*'nın ulaklarla imparatorluğun her eyaletine iletiildiğinden Tacitus da bahsetmiştir. Nero ile onun senatodaki muhaliflerinden Stoacı Thræsea arasındaki entrikaların güncelerde yazıldığı ve bu güncelerin özenle okunduğu *Annales*'te anlatılır²³⁵.

Cumhuriyet Dönemi'nde senato kontrolünde yayımlanan *Acta Senatus*un yayımlanmasına son veren Augustus'tu.²³⁶ *Princeps*in bununla neyi amaçladığına dair bir fikir birliği olmasa da bazı tartışmalı siyasi kararlarını gizleme niyetinde olduğunu söylemek mümkündür. *Acta Diurna*'da yayımlanan haberler ise, imparatorluğun yayımlamaya uygun gördüğü senato tartışmalarının sadece bir kısmını içeriyor ve imparator bu haberleri çoğu kez kendisinin ve imparatorluğun propagandası için kullanıyordu. Senato işlerine erişimin sona ermesiyle imparatorluk politikalarının

²³⁴ Giffard, Anthony C., "Ancient Rome's Daily Gazette", *JH*, 1975-76, s. 106.

²³⁵ Tac. *Ann.* 16.22.

²³⁶ Boissier, Gaston, *Tacitus and Other Roman Studies*, çev. Hutchison, W. G., Londra, 1906, s. 215.

şeffaflığı azaldı. Bundan böyle sadece imparatorun izin verdiği ölçüde ve dilde *acta publica* adı altında yayımlanacaktı. Kısıtlama senatonun siyasi değerini de azaltmıştı, ancak *Acta Senatus* yayımlanmamakla birlikte derlenmeye devam ediyordu.

Bir örnek Augustus'un neden *Acta Senatus*'a yasak getirdiğini açıklayabilir: Suetonius'un anlattığına göre eskiden Augustus'un düşmanı olan hukukçu Marcus Antistius Labeo,²³⁷ senatör adayı olarak Augustus'un ikinci *triumviratus* döneminden eski iktidar ortağı Marcus Lepidus'u aday olarak göstermişti. Augustus; "Daha iyi bir seçim yapılamaz mı?" diye sorarak buna itiraz ettiğinde Labeo şöyle karşılık verdi: "Herkesin görüşü kendine." İmparator sessiz kaldı.²³⁸ Labeo bu çıkışı yüzünden herhangi bir ceza almamıştı, ancak *princeps*in otoritesini sarsabilecek böyle diyaloglar kısıtlamanın sebeplerinden biri olabilir.²³⁹ Caesar'a kadar Cumhuriyet Dönemi'nde devlet işlerinin detayları, halka açık değildi. Böyle bilgilerin tekeli yönetici sınıfın üstünlüğüyle ilgiliydi. Augustus bu Cumhuriyetçi uygulamaya geri dönerek senatoyla halk arasındaki ilişkiyi anayasal organlar ve sosyal sınıflar olarak tekrardan canlandırmaya çalışıyor olabilirdi. Bu da kendisine karşı herhangi bir muhalefetin odağını saptıracaktı.²⁴⁰

Augustus'tan sonraki imparatorların da *actaları* benzer bir şekilde kullandıklarını görüyoruz, ancak bu konuda sansür hiçbir zaman Augustus dönemindeki kadar yoğun hissedilmemiştir. Örneğin Caligula'nın yaptığı ahlaksızlıkları *actada* okumak mümkündü. Hatta bazen bu haberlerin kendisinin emriyle yazıldığı görüşü de vardır:

"Çoğu zaman kocalarıyla birlikte yemeğe çağırıp ayak ucundan çekine çekine, yavaş yavaş geçerlerken köle alıcı-satıcısı gözüyle incelerdi, utançtan başlarını eğseler de eliyle çenelerinden tutup kaldırmaya değin işi götürürdü; eğer isterse de yemek odasında çıkar, en hoşuna giden kadını yanına çağırırdı, sonra da yaşadığı cinselliğin görünen izleriyle geri döndüğünde, kadının bedeninin ve birlikteliklerinin iyi ve kötü noktalarını bir bir sayarak ya açıkça överdi ya da

²³⁷ Marcus Antistius Labeo; zamanının önemli hukukçusu, imparatorluk mahkemesinin fasıllarında, hukuk alanındaki rakibi Ateius Capito'yla ters düşmüştü. Daha sonra 5'te konsül oldu ama praetorluk rütbesine geldiğinde konsüllük görevini reddetti. Muhtemelen Capito'nun kendisinden önce seçilmesinden rahatsızlık duymuştu. (Tac. *Ann.* 3.75.)

²³⁸ Suet. *Aug.* 54.

²³⁹ Cramer, Frederick H., "A.g.m.", s. 162.

²⁴⁰ Hastings, Ingrid, *The Politics of Public Records at Rome in the Late Republic and Early Empire*, University of Cape Town, 1991, s. 161-163.

yererdi. Kimi kadınlara kocalarının yokluğunda, onların adıyla kendisi boşanma bildirimi yolladı ve bunun kamu kayıtlarına böyle geçirilmesini buyurdu.”²⁴¹

Daha geniş ve ilgi çekici içerikler *acta*lara şüphesiz daha fazla popülerlik kazandıracaktı. Okuma yazma bilmeyenler bile sunulan haberlere ilgi gösterirdi, zira bu haberlerin panolara asıldığı gibi şehir meydanlarında da yüksek sesle okunurdu. Tacitus *Annales*’i yazarken *acta*ları materyal olarak kullanmıştı. Buna karşılık Juvenalis ise bu haberleri okuyanların, tarihçilerden daha çok kazandığını nükteli bir dille aktarmıştır.²⁴² Petronius da *acta*lardan yine nükteli bir dille bahseden yazarlar arasındaydı.²⁴³ *Acta*lardan en son bahseden kaynak güvenilirliği oldukça tartışmalı *Historia Augusta*’dır. 330’da Constantinus’un imparatorluk başkentini Constantinopolis’e taşımasının ardından *acta*nın yayımlanmaya devam ettiğine dair elimizde herhangi bir kanıt yoktur.²⁴⁴

Sonuç olarak *Acta*nın Cumhuriyet Dönemi’nde uygulanmaya başlanıp, İmparatorluk Dönemi’nde de özellikle Augustus hükümdarlığında belli başlı sansürlere uğrasa da yayımlanmaya devam eden kolları hep olmuştu. En nihayetinde bu bültenlerin yayımlanmasına son vermesiyle birlikte Augustus, kendisine muhalif senatörleri resmi bültende yer alma haklarını ellerinden alarak hizipleşme olasılığını ortadan kaldırmıştı. Augustus sansür konusunda *acta*larla sınırlı kalmayarak bunun ötesine gitmek için oldukça hevesliydi.²⁴⁵ İmparatorun bu bültenlere getirdiği kısıtlamalar daha çok senatodaki muhaliflere yönelikti, ancak bununla birlikte yazar ve şairlere yönelik yaptırımlar da uygulayacaktı.

²⁴¹ Suet. *Calig.* 36..

²⁴² Juv. *Sat.* 7.98-104.

²⁴³ Petron. *Sat.* 1.124.

²⁴⁴ Giffard, Anthony C., “A.g.m.”, *JH*, 1975-76, s. 7-8.

²⁴⁵ Cramer, Frederick H., “A.g.m.”, s. 161-162.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IULIUS-CLAUDIUS'LAR DÖNEMİNDE SANSÜR

3.1. Augustus

Iulius-Claudius'lar dönemi tarih ve edebiyat eserlerinin politik etkisine dair en kapsamlı görüşleri Tacitus aktarmıştır. Tacitus, Actium Savaşı'ndan sonra yetkinin tek bir adamda toplanmasıyla cehalet ve dalkavukluğun arttığını ve hakikatin bozulduğunu düşünmüştü, bununla birlikte pek çok yetenekli yazarın bu dönemle birlikte yitip gittiğinden bahsetmiştir. Yine aynı giriş paragrafında Traianus dönemini, yani kendi yaşadığı zamanı, cüretkâr bir şekilde yazmanın mümkün olduğunu düşündüğü yaşlılık dönemine sakladığını belirtmiştir.²⁴⁶ Tacitus'un ifadesinde şüphesiz haklılık payı vardır, zira kendisini ve yazdığı eserleri herhangi bir tehlikeye atmak istememiş, ayrıca bir dönem konsül ve senatörlük de yapmış olduğundan muhtemelen politik hayatının da etkileneceğini düşünmüştü. Eserlerinde Cumhuriyetçi kimliğini saklamasa da Cumhuriyet Dönemi'nin geride kaldığını ve artık bambaşka bir dönemde yaşadığının bilincindeydi.²⁴⁷ Tacitus yazdıklarının eleştirel niteliğinden ötürü en cesur Romalı tarihçi olarak görülmüştür, ama o bile dilediklerini yazmakta sıkıntı çekmiş bir yazardı.²⁴⁸ İmparatorluk Dönemi'nde Tacitus gibi pek çok tarihçi kendi dönemlerinde yaşananları aktarmak yerine geçmişte yaşananları yazmış ve nesnellikten uzaklaşmıştı. Bu da otosansürü beraberinde getiren bir durumdu.

Augustus saltanatıyla birlikte Roma tarih yazarları için en önemli sorun, iç savaş sonrasında olayları nesnel bir biçimde değerlendirememeleridir. Tarih yazımı çoğu zaman saraya yakın kişiler tarafından kaleme alınmıştır. Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde de aynı durum geçerlidir, ancak ikincisinde bu durum daha belirgin bir hâl almıştır. Titus Livius gibi önemli bir tarihçi açıkça gerçekleri yazmaktan ziyade Romalıların cesaretlerini, erdemini ve geçmişini yüceltmışti. Livius

²⁴⁶ Tac. *Hist.* 1.1.

²⁴⁷ Breisach, Ernst, *A.g.e.* s. 95.

²⁴⁸ Tac. *Hist.* 1.1.

“Pompeiusçu” olarak bilinmesine rağmen, Augustus tarafından desteklenmişti.²⁴⁹ Tıpkı imparatorun da isteyeceği doğrultuda ahlak dersi de vererek, Roma’nın en erken tarihlerinden başlayarak milliyetçi bir dille Roma’nın başarılarını kendi yaşadığı güne değin getirmiştir. Livius *ab Urbe Condita*’yı yazarken imparator Augustus tarafından tarihsel anıtların ve belgelerin bulunmasıyla da görevlendirilmişti. Buradan da anlıyoruz ki, Livius’un tarih yazmaktaki amacı, milliyetçi duygularının ve Augustus’un bu yöndeki teşviklerinin de etkisiyle, Roma’nın geçmişteki başarılarına değinmek ve o dönemde yaşayan insanlara Romalıların erdemlerini ve yüceliğini anlatmaktır; objektif olmaktan ziyade Romalılığı ön plana çıkarma gayesi vardır. Özellikle eserinde tasvir ettiği ve savunduğu ulusal nitelikler, Augustus’un yarattığı imparatorluk yönetiminde önem verdiği hususlarla aynıdır.²⁵⁰ Titus Livius, her ne kadar iç savaş döneminde Pompeius’un tarafını tutmuş ve Cumhuriyetçi bir yanı olsa da Augustus’u eski Roma’nın ihtişamını geri getirecek kişi olarak görmüştü.²⁵¹ Livius’un aşırı yurtsever ve ahlâkçı yapısı eserlerindeki objektifliğine şüphesiz gölge düşürüyordu. Yazdığı eserler birer tarih metninden ziyade Roma’nın erdemlerini, kahramanlığını ve tarihini yücelten birer destan niteliğindeydi. Smith’in ifadesiyle, eserinde okuyucularına cesurca inanmak istediği ideal bir Roma sunmuştur. Onunki gibi bu dönemde yazılmış çoğu tarih eseri güvenilirlik açısından tartışmaya açıktır.²⁵² Bununla birlikte Augustus ve Maecenas’ın teşvikiyle tarih eserini yazmış olsa da *princeps* hakkındaki bölümler günümüze ulaşamadı, bu sebeple Augustus’u eserinde nasıl değerlendirdiğine dair kesin bir yargıya varmak güçtür. İmparatorluk Dönemi’nde Livius siyasi bir görevde bulunmamıştır veya sarayda aktif bir isim değildir, ancak eserinde bahsettiği ulusal ve ahlaki değerler, Augustus’un politikalarıyla hayli uyuşuyordu. Titus Livius için Vergilius ve Horatius gibi imparatorun himayesinde olmadığından “saray tarihçisi” demek yanlış olsa da

²⁴⁹ von Albrecht, Michael, *A.g.e.*, Brill, Leiden, 1997, s. 647.

²⁵⁰ Usher, Stephen, *The Historians of Greece and Rome*, Bloomsbury Academic, Londra, 1997, s. 167.

²⁵¹ Breisach, Ernst, *Historiography: Ancient, Medieval and Modern*, The University of Chicago Press, Chicago, 1983, s. 64.

²⁵² Smith, Rowland, “The Construction of the Past in the Roman Empire”, Potter, David S. (ed.), *A Companion to the Roman Empire*, Blackwell Publishing, Oxford, 2006, s. 416.

Augustus ve çevresiyle yakın ilişkiler kurduğu ve onun politikalarını desteklediği barizdir.²⁵³

Roma'da özellikle tarih yazıcılığı konusunda Cumhuriyet Dönemi'nden imparatorluğa geçiş keskin olmamıştır, ancak Augustus'un ideolojisi tarih eserlerinde hayli hissedilmiştir. Bilhassa yaşı ilerlemiş tarih yazarları pek çok açıdan cumhuriyet değerlerine bağlıydı. Sallustius ve Asinius Pollio gibi isimler fiilen siyasetin içinde olmasına rağmen yazarlık da yapabiliyorlardı. Öte yandan Asinius Pollio'dan yaşça daha genç Titus Livius ve Pompeius Trogus gibi tarih yazarları politikadan uzaktı, bu yazarlardan Trogus, imparatorluğa yakınlığıyla bilinen Livius ve dönemin diğer tarih yazarlarından farklı bir profil sergilemişti.

Pompeius Trogus'un eserinin aslı günümüze ulaşamamıştır, ancak beşinci yüzyıl yazarlarından Iustinus'un *Epistoma*'sı Trogus'un eserinin özeti niteliğindedir. Trogus pek çok yönden Titus Livius'dan ayrılır. *Historiae Philippicae*'da Roma dışındaki ulusların tarihlerini yazmıştır ve Livius gibi Roma yanlısı bir dil kullanmamış, aksine Roma'ya düşman ifadeler ve konuşmalara yer vermiştir. Roma tarih yazımı genel olarak başka milletlerin tarihiyle pek ilgilenmezdi. Trogus ise bu konuda Roma'da oldukça nadir bir tarihçilik örneğini sunmuştu. Asurlulardan başlayarak Persleri, Yunan şehir devletlerini, İskender ve ardıklarını, Kartaca ve Mithridates savaşlarını anlatarak Augustus dönemine kadar işlemiştir. Ayrıca eserinde boyunca Roma emperyalizmini eleştiren birtakım konuşmalar vardı. Bu konuşmalarda Roma iç savaşlarını ve sosyal sorunlarını, tarım sorununa yönelik eleştiriler getirmişti. Herakleia'daki Klearkhos tiranlığından bahsederken Roma krallık tarihinde Tarquinius Superbus ve Lucretia'nın ölümüne kadar uzanan olaylara mecazi bir şekilde atıfta bulunur, bununla birlikte Marius ve Sulla arasındaki savaşlara değinerek Catilina, Caesar ve Augustus hükümlerine kadar uzanmıştır, ancak eserini Alonso-Núñez'e göre Roma karşıtı bir tutumla yazmış ve tiranlığa karşı Stoacı ideallere inanmıştı.²⁵⁴ *Historiae Philippicae*'da yazdıkları evrensel bir bakış açısına sahipti ve onun için Roma imparatorları tarihteki diğer imparatorlardan farksızdı; hatta Trogus Roma'nın

²⁵³ Mellor, Ronald, *A.g.e.*, 1999, s. 72.; Demiriş, Bedia, *Roma'nın Yurtsever Tarihçisi: Titus Livius*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1998, s. 116-119.

²⁵⁴ Alonso-Núñez, J. M., "An Augustan World History: The 'Historiae Philippicae' of Pompeius Trogus", *G&R*, vol. 34, no. 1, 1987, s. 68.

dünyanın mutlak hükümdarı olduğunu düşünmez, aksine dünya hakimiyetini Parthlarla paylaşmaya mecburdur.²⁵⁵ Bu düşüncesi Augustus'un idealleriyle çelişir. Ayrıca eserinde de yer yer Roma'nın yayılmacı politikasını eleştiren ifadeler mevcuttu. Eserdeki Mithridates'in diyaloglarında Roma'ya karşı olumsuz bir tutum vardır. Tarihçi, Mithridates'in Roma'nın despotça Anadolu'ya yayıldığını ve bu yayılmacı güce karşı tüm doğu devletlerini birleştirmek için çabaladığını aktarır.²⁵⁶ Trogus ayrıca MÖ ikinci ve birinci yüzyılın Roma iç savaşlarıyla birlikte sosyal ve tarım sorununa değinerek o dönemin liderlerini eleştirmişti. Bununla birlikte başka birçok Romalı tarihçi gibi eserinde ahlaki vurgulara değinir. Dünya tarihinde İskender'in imparatorluğunu eserinin merkezine koymuştur, ancak Augustus'un imparatorluğunu zirve noktasına yerleştirmiştir.²⁵⁷ Buradan da her ne kadar Roma aleyhinde ifadeler olsa da Augustus'u birleştirici bir güç olarak görerek eserini yine bir Romalı olarak yazdığını söyleyebiliriz, yani Trogus *princeps*e karşı yazmaktan çekinmiştir. Bu nedenle Iustinus'un aktardığı eserinde ona karşı herhangi olumsuz bir düşünce yer almamıştır.

İmparatorluğun ilk yıllarında eleştirel yazılar artmıştı. Bunun sebebi Horatius'un da etkisiyle satir türünün bu dönemde popülerlik kazanması olabilirdi. Bununla birlikte bu satirlerin anonim bir şekilde yazılmaya da başlanmıştı, zira bu yeni yönetim düzeninde herhangi bir cezaya tabi tutulmamaları için yazarların başka çaresi yoktu. İmparator bunu engellemek için fazla beklemedi. Bundan böyle her kim olursa olsun, imparatorun ismini karalamak için, anonim ya da başkalarının adıyla herhangi bir yazı yayımlayanlara, hiciv yazanlara ve takma isim kullananlara dava açılacaktı.²⁵⁸ İmparatorun bu türden yazıları yasaklama sebebi senatoda ve kamuda oluşabilecek çatlak sesleri önlemek istemesiydi. Cezalar ise nispeten hafifti: Bir mektupta Augustus'un torunu Agrippa Postumus'un imzasını kullanarak imparatora karşı bir hiciv yazdığı iddiasıyla Iunius Novatus para cezasıyla cezalandırılmıştır, ancak Barrett'a göre Suetonius bu konuda pek ayrıntı vermediği için birtakım soru işaretleri vardır. Bu yüzden mektubun gerçekten Agrippa'nın mı yazdığı, Novatus'un

²⁵⁵ Just. *Epit.* 41.1.1.

²⁵⁶ Just. *Epit.* 38.4.

²⁵⁷ von Albrecht, Michael, *A.g.e.*, Brill, Leiden, 1997, s. 871.

²⁵⁸ Suet. *Aug.* 55.

Agrippa'nın muhbiri mi olduğu yoksa Novatus'un bu sözleri kendi hür iradesiyle mi yazdığı kesin değildir. Özellikle Augustus'un isimsiz yazılan eleştirel yazılara karşı katı politikasını göz önünde bulundurursak Novatus'un sadece para cezası alması bu sorunları daha da derinleştirir. Suetonius mektubun içeriğini anlatmadığı için bu mektuba dair sadece oldukça sert eleştiriler içerdiğini biliyoruz. Novatus mektubu yaymıştı ve dolayısıyla içerdiği şikayetler biliniyordu. Barrett'a göre Augustus ve Livia'nın politikalarıyla ilgili şikayetlerin bu mektupta yer aldığını varsaymak mantıklıdır, zira Postumus potansiyel vârislerden biriydi ve bu yüzden Livia'nın onu oğlu Tiberius'a rakip olarak gördüğü aşikârdı. Bu sebeple mektubun sahte olmadığı ve Agrippa Postumus'un bu mektubu gerçekten yazmış olabileceği ihtimali vardır.²⁵⁹

Öte yandan *plebs* sınıfından Patavium'lu Cassius büyük bir şölende, belki de içkinin etkisiyle yüksek sesle imparatora suikast düzenlemek istediğini söylemiş ve o da hafif bir sürgünle cezalandırılmıştı. İspanya kökenli Aemilius Aelianus ise Caesar hakkında ileri geri konuşması neticesinde imparatoru sinirlendirmekle kaldı.²⁶⁰ Augustus'un ifade özgürlüğü konusundaki temel ilkelerini bu gibi durumlarda kendisine abartılı endişelerini dile getiren Tiberius'a yazdığı bir mektubunda görürüz. Cramer'a göre bu diyalog, daha önce Cicero'nun bahsettiği, sonraki yıllarda da Caligula'nın sıklıkla kullanacağı “*Oderint dum metuant!*”²⁶¹ sözünün yolunu açmıştı.²⁶²

“Tiberius’çuğum, bu konuda gençliğine kapılma, benim hakkımda kötü konuşan biri var diye de fazla üzülme: Çünkü bize kötülük edebilecek kimse yoksa, bu kazancımız bize yeter.”²⁶³

Augustus'un bizzat desteklediği yazarlar ve şairler kadar imparatorluğuna muhalif tarih yazarları, filozoflar, hatipler, şairler de mevcuttu ve Augustus'un saltanatının sonlarına doğru bu muhalefet gitgide arttı. Para cezaları ve sürgün, her durumda imparator ve onun yeni düzenine karşı çıkanlara ceza olarak verilmeye devam edildi. Cezaların ileride daha da ağırlaşacağını göreceğiz. Maecenas'ın MÖ 8'de hayatını

²⁵⁹ Barrett, Anthony A., “Tacitus, Livia and the Evil Stepmother”, *RhM*, 144. Bd., H. 2, Vancouver, 2001, s. 174-175.

²⁶⁰ Suet. *Aug.* 51.

²⁶¹ Lat. “Nefret etsinler, yeter ki itaat etsinler!” Cic. *Off.* I.28.97.

²⁶² Cramer, Frederick H., “A.g.m”, s. 164.

²⁶³ Suet. *Aug.* 51.

kaybetmesinden sonra Augustus yazarlara eskisi kadar tolerans göstermedi. Örneğin İskenderiye kökenli ünlü tarihçi Timagenes, Roma imparatorluk tarihindeki en çarpınca otosansür olayının baş kahramanıydı. Timagenes, İskenderiyeli bir köle olarak MÖ 55'te savaş esiri olarak Roma'ya gelmişti ve belki de bunun için Roma'yı hiç affetmedi. Roma'ya köle olarak geldiğinde ilk Romalı efendisi, Cumhuriyetçi lider Cornelius Sulla'nın oğlu Faustus Sulla'ydı. Timagenes özgürlüğünü kazandıktan sonra Roma'da kalarak bir okul açtı. Gallia ve Hellenistik krallıkların merkezinde olduğu siyasi, etnografik ve evrensel bir eser yazdı. Edebiyat alanında kendi yazıları ve tarih çalışmalarıyla Roma'da ünlenip Augustus döneminde saygın bir tarihçi olarak kabul edildi.²⁶⁴ Bununla beraber Roma'daki uzun süreli ikameti Roma'yı ve Roma'ya dair şeyleri kendisine sevdirmede. Onun nefreti, dönemin sayısız yangınlarından birisinin ardından yazdığı sözlerle kendini gösterdi. Yangından zarar gören yapıların yerine daha çirkin yapıların inşa edilmesi nedeniyle yangının verdiği zarardan hoşnut değildi ve bu diline de yansdı; hatta Seneca'nın aktardığına göre bu yangından sadece tek bir sebepten dolayı endişelendiğini, yanan yapıların yerine “daha iyi” olanların yapılacağını kinayeli bir şekilde anlatmıştı.²⁶⁵

Timagenes'in düşmanca konuşma ve yazma tarzı olmasına rağmen imparatorun evine konuşmalar ve tartışmalar için davet edilen grubun hatırı sayılır bir üyesiydi. İmparatorun edebiyat çevresi içerisinde yer alıyordu, ancak bu, tarihçinin imparator, karısı ve sülalenin geri kalanı hakkında çirkin açıklamalarda bulunmasını engellemedi. Dilini tutması için hatibi uyaran Augustus, daha önce olduğu gibi onu sarayına davet etmeye devam etti.²⁶⁶ Bununla birlikte “sarayın kalemi” etiketini istemsizce üzerine almıştı. Timagenes sonunda imparatorun hoşgörüsünü kaybetti. Bunun en önemli nedeni, onun huzurunda Kraton adında başka bir hatiple çatışmasıydı. Timagenes ve Kraton arasındaki rekabetin de etkisiyle Kraton Timagenes'in saraydan kovulması için *princeps*i ikna ederek Augustus'un evini Timagenes'e yasaklamasına sebep olarak görülmüştü.²⁶⁷ İmparatorun desteğini kaybetmesine rağmen, daha önce bahsettiğimiz tarih yazarı ve edebiyat hamisi Asinius Pollio kendisine desteğini sürdürdü:

²⁶⁴ Quint. *Inst.* 10.1, 75.

²⁶⁵ Sen. *Ep.* 91.13.

²⁶⁶ Sen. *De Ira*, 3.23.

²⁶⁷ Sen. *Controv.* 10.5.22.

“Bundan sonra Timagenes Asinius Pollio'nun evinde yaşlılığı yaşadı ve tüm şehir tarafından ünlendi. Caesar Augustus onu saraydan dışlamış olsa da başka yerlerden dışlanmadı. Olaydan sonra yazdığı tarihin yorumlarını verdi. Kimse onun arkadaşı olmaktan korkmadı ve kimse onu lanetlenmiş bir adam olarak küçümsemedi.”²⁶⁸

Timagenes, Caesar dönemine kadar evrensel bir tarih ve Gallialıların tarihini yazmıştı, ancak Seneca'nın deyimiyle Augustus'un saltanatını kınamak için inandıklarından vazgeçti ve eseri *Acta Caesaris Augusti*'yi yakarak bütün yazdıklarını yok etti.²⁶⁹ Timagenes böylece imparatorlardan intikam aldığını düşünüyordu; hatta Clarke'a göre onu övdüğü yazılarını yakmasıyla Augustus'un eylemlerine ve itibarına zarar vermeyi de düşünmüş olabilirdi.²⁷⁰ Asinius Pollio'nun *cliensi* olarak yazara her türlü maddi destek sağlanıyordu, fakat Timagenes eserini yakmasıyla Augustus'la ilişkisini sonlandırmıştı.²⁷¹ Bu, Roma İmparatorluk tarihinde görülen en belirgin otosansür eylemlerinden biriydi. Böylece eserleri günümüze ulaşamadı, ancak özellikle Ammianus Marcellinus gibi tarihçilerden alıntılarla biliniyordu.²⁷²

Timagenes hakkında en ilginç yorumlardan birini Sordi yapmıştır. Sordi Timagenes'in Gallia üzerine yazdığı eserinin Ammianus Marcellinus ve Livius tarafından kullanımını analiz ettikten sonra, yazarın Hellen ve barbar yanlısı bir portre çizdiğini aktarır. Özellikle Livius kendisini Kelt şeflerine sempati duyup Yunan tanrılarına saygı göstererek Roma'ya olumsuz bir imaj çizen Timagenes'ten ayırmıştı; hatta yine Sordi'ye göre Livius Büyük İskender'in Persleri yenerken Romalılarından (ve dolayısıyla Augustus'tan) daha iyi olduğunu düşündüğü için Timagenes hakkında “Yunanların en ahmağı” demişti.²⁷³ Sordi Messalia'yı ve Gallialıları saldırılara karşı Minerva'nın aniden ortaya çıkmasıyla savunduğunu ve Delphoi'u Brennus'a karşı barbarları Apollo, Diana ve Minerva'nın görünmesiyle koruduğunu yazarken Trogus'un Timagenes'i kullandığını savunur, ancak bu onları Roma istilasından kurtarmamıştı. Böylelikle Timagenes'in hem Gallialıların tarafını tuttuğunu hem de

²⁶⁸ Sen. *De Ira*, 3.23.5-6.

²⁶⁹ “libros acta Caesaris Augusti continentis in ignem inposuit,” Sen. *De Ira*, 3.23.6.

²⁷⁰ Clarke, G. W., “The Burning of Books and Catullus 36”, *Latomus*, T. 27, fasc. 3, 1968, s. 578.

²⁷¹ Fear, Trevor, “Interdictiones Domo et Ingenio: Timagenes an Propertius: A Reading in the Dynamics of Augustan Exclusion”, *Arethusa*, vol. 43.3, The John Hopkins University Press, 2010, s. 429-430.

²⁷² Amm. Marc., 15.9.2.

²⁷³ Liv. 5.34.6.; 9.18.6.

Yunan tanrılarını onurlandırıdığını düşünmüştü. Timagenes'in Büyük İskender gibi Hellenistik dönem krallarına sempatisi hakkındaki Sordi'nin teorisi mantıklı görünür.²⁷⁴

Capponi ise Livius'un "Romalıları karşı Parthların bile ihtişamını yücelten Yunanların en ahmağı olarak Roma halkının İskender'in isminin görkemine dayanamayacağını iddia etmeyi sever" sözünün Sordi'nin aksine aslında Timagenes'e söylemediğini savunmuştur, zira Livius burada doğrudan Timagenes'in adını vermez ve aynı pasajda Büyük İskender'in yaptıklarını göz ardı etmeyerek tüm Roma soyluları arasından kimsenin ona karşı sesini yükseltmeye cesaret edemeyeceğini ve bunu söyleyenin Büyük İskender'i tam olarak bilmediğini söyler. Dahası Quintilianus Timagenes'i İskender dönemi tarihçisi Kleitarkhos'la ilişkilendirerek Timagenes'in İskender tarihçilerinin ayak izlerinde yürüyen biri olarak görülebildiğini göstermiştir.²⁷⁵ Bu nedenle Capponi Timagenes'in Büyük İskender dönemi tarihini bilmemesinin mümkün olmadığını savunur. Capponi ayrıca Timagenes'in Augustus'u ve ailesini eleştirdiği için imparatorun gözünden düştükten sonra Timagenes'in kendi eserlerini gönüllü olarak yaktığına inanmasının zor olduğu görüşündedir. Ona göre büyük olasılıkla kendi hayatını kurtarmak için bunu yapmak zorunda kalmıştı. Yine Capponi'ye göre Timagenes asla bir kahraman ya da bir ifade özgürlüğü kurbanı değildi, ancak tiran olarak niteleyip eleştirdiği Augustus'un sansür kurbanı bir yazarı olarak hatırlanmak istemiş olabilirdi, ama daha çok sadece eski zamanların Yunan tarih yazımının izinden giden sert bir dili olan bir yazar olarak hatırlandı.²⁷⁶ Nihayetinde Timagenes ister kendi isteğiyle ister mecburiyetten olursa olsun kendi eserini yakarak Augustus'un Romalı edebiyatçılar arasındaki ilk sansür kurbanı oldu, ancak ileride de göreceğimiz üzere tek kurban olmayacaktı.

5-9 yılları arasında Roma'da tahıl azlığı ve tedarikinden kaynaklı ciddi bir kıtlık sorunu ortaya çıktı. Onu yangınlar ve şiddetli depremler takip etti. Hatta Cassius Dio'ya göre Tiber nehri taşmış ve şehir yedi gün boyunca gemiyle geçilebilir hâle

²⁷⁴ Sordi, Marta, "Timagene di Alessandria: uno storico ellenocentrico e filobarbaro", Haase, Wolfgang (ed.), *Sprache und Literatur (Literatur der augusteischen Zeit: Allgemeines; einzelne Autoren)*, De Gruyter, Berlin, 1982, s. 795-796.

²⁷⁵ Quint. *Inst. Or.* 10.1.75.

²⁷⁶ Capponi, Livia, "A Disillusioned Intellectual: Timagenes of Alexandria", Bosman, Philip R. (ed.), *Intellectual and Empire in Greco-Roman Antiquity*, Routledge, Londra-New York, 2018, s. 49-50, 54.

gelmişti.²⁷⁷ Bu olay gıda sorunlarını da beraberinde getirmişti. 5 ve 6'da Tiber nehrinin taşması ve yangınlar gibi doğal afetler sonucu kıtlık baş gösterdi; 9'da Dalmatia'da süren savaş nedeniyle İtalya'da kıtlık çıkmıştı.²⁷⁸ Hatta Cassius Dio ve Suetonius'a göre çıkan bu kıtlıklar sonucunda gladyatörler, satılık köleler ve öğretmenler dışındaki tüm yabancılar Roma'dan yüz altmış km öteye kadar sürgüne gönderildi. Augustus'un memur maiyetinde bulunan pek çok kişi kovuldu. Senatörlerin şehri terk etmelerine ve istedikleri yere gitmelerine izin verildi. Augustus tahıl alanlarına erişimi serbest bırakmıştı, ancak bu bile yeterli olmuyordu. Hatta hububat denetimi için *praefectus annonae* memuriyetini kurup kıtlık sorununu kontrol altına almaya çalıştı. Ayrıca vergileri arttırmış ve doğum günlerinde halka açık ziyafetler verilmesini bile yasakladı.²⁷⁹ Bütün bunlara ek olarak 9'da Teutoburg Savaşı'nda alınan hezimet, ordu içerisinde huzursuzluğa da sebep olmuştu. Bunun sonucunda Augustus, *Lex Iulia* yasalarını *Lex Papia Poppaea* adı altında tekrar düzenledi. Buna göre asker sayısının yetersiz olduğu yerlerde azatlılar askere alınabilecekti.²⁸⁰ Ayrıca atlı sınıfının vergilerini de oldukça arttırmıştı. Bütün bunların sonucu olarak da tüm imparatorluk genelinde büyük bir memnuniyetsizlik hâkimdi. Sözlü ve yazılı eleştiriler gitgide artıyordu. Roma'da evlerin duvarları imparator ve imparatorluk karşıtı oldukça ağır yazılarla dolup taştı, ayaklanma girişimleri bile konuşulmaya başlandı. Anonim yazılarla ilgili yasaklar, bu dönemde yoğunlukla uygulandı ve *praetor* Plautius Rufus'un oğlu Publius Rufus Roma'daki bu başkaldırıların sorumlusu olarak günah keçisi ilan edildi:²⁸¹

“Bundan sonra iç karışıklıkları, ayaklanma girişimlerini, pek çok tertibi daha büyümeden suç duyurusuyla ortaya çıkarıp dönem dönem bastırdı: Küçük Lepidus'un, arkasından Varro Murena ile Fannius Caepio'nun, çok geçmeden M. Egnatius'un, daha sonra Plautius Rufus ile torununun kocası Lucus Paulus'un, bunlardan başka yaşını başını almış, sağlığını yitirmiş, düzmece belge suçlusu L. Audasius'un, yine böyle Parth soyundan kırma Asinius Epicadus'un son olarak

²⁷⁷ Cass. Dio. *Hist. Rom.* 55.22.3.

²⁷⁸ Garnsey, Peter, *Famine and Food Supply in Graeco-Roman World: Responses to Risk and Crisis*, Cambridge University Press, 1988, s. 221.

²⁷⁹ Cass. Dio, *Hist. Rom.* 55.26.1-3.

²⁸⁰ Wiedemann Thomas, “The Political Background to Ovid's *Tristia* 2”, *CQ*, New Series, Vol.25, No.2, Dec.,1975, s.266.

²⁸¹ Cramer, Frederick H., “A.g.m.”, s. 168.

da bir kadının *nomenclator* kölesi Telephus'un tertibini. Doğrusu en aşağı düzeydeki insanların bile tertibi ve başına iş açmaları eksik olmadı.”²⁸²

“Kıtlıktan, vergilerden ve yangınlarla gelen zararlardan sıkıntı duyan kitleler artık rahat değildi. Bununla birlikte sadece açıkça ve sayısız ayaklanma planlarını tartışmakla kalmadılar, aynı zamanda geceleri çok daha fazla bildiri yayımlamaya başladılar. Bütün bunların Publius Rufus tarafından planlandığı ve yönetildiği söylendi, ancak bu şüphe başkalarına yöneldi; Rufus'un bu şeylerin hiçbirini tasarlayamadığı veya başaramadığı için, başkalarının ismini kullanan bir ayaklanma planladığına inanılıyordu. Bu nedenle, olaylarla ilgili bir soruşturmaya başlatıldı ve bilgi için ödüller açıklandı. Bilgi sunulmaya başlandı ve bu da şehirdeki kargaşaya katkıda bulundu. Tahıl kıtlığı sona erene kadar sürdü.”²⁸³

Cumhuriyet Dönemi'nde altın çağını yaşayan hitabet sanatı, Augustus'un saltanatında boş belagat denemelerinin ötesine geçemedi. Bunun en büyük nedeni, şüphesiz senatoda Cumhuriyet Dönemi'ndeki kadar özgür bir ortamın olmamasıdır. Senatörlerin dilediği şekilde konuşamaması, hitabetin de önemini azaltmıştı. Hatipler, Augustus'un politikasını tartışırken kendilerini sıkıntıya soktular. Nitekim hatip Corvus'un davası, yeni düzenin ifade özgürlüğüne karşı tam bir güç olduğunu ortaya çıkarmıştı. Pek tanınmayan Corvus, kamuya açık bir alanda çocukları olmayan evli kadınlar için bir konuşma yaptı.²⁸⁴ Augustus özellikle evlilik konusunda çok hassas olduğundan bahsetmiştik. Hatta Roma'da düşmekte olan doğum oranını, özellikle üst sınıflarda tersine çevirmek için *Lex Iulia de Moritandis Ordinibus* gibi yasaları çıkarmıştı. Bu sebeple Corvus'un konuşmaları açıkça Augustus'un politikalarının aleyhindeydi. Çok geçmeden Corvus'a karşı dava açıldı, ancak mahkemenin sonucu bilinmemektedir.²⁸⁵

Otoriter yapının o dönemde yazılan eserler üzerindeki etkisinin muhalif sesleri kısıtmaya yönelikti ve bu amaçla birtakım yasalarla pek çok yaptırım uygulanmıştı, ancak İmparatorluk Dönemi'nde yazar ve şairler politik kaygılardan ötürü kendilerine de kısıtlama getirmişlerdi. Bunun en açık örneğini sıkı bir Cumhuriyetçi olarak değindiğimiz Titus Labienus'un yazdığı tarih eserini, getireceği sonuçlardan korktuğu

²⁸² Suet. *Aug.* 19.

²⁸³ Cass. Dio, *His. Rom.* 55.27.1-3.

²⁸⁴ Sen. *Suas.* 2.21.

²⁸⁵ Cramer, Frederick H., “A.g.m.”, s. 170.

için en yakın dostlarına bile okumayı reddetmesinde görebiliriz. Rudich'e göre bu belki de İmparatorluk Dönemi'nin ilk otosansür örneği olabilirdi.²⁸⁶

Her şeye rağmen Augustus döneminde sözlü veya yazılı saldırılara ölüm cezası verilmemiştir, ancak gelecekteki infazlar için yasal araç o dönemde biçimlenmişti. Cramer'a göre bu yeni suç türü için yeni bir ceza getirildi: eleştiri içeren yazıların yakılması resmi bir suçlamadan sonra yazarların karşısına çıktı. Böyle davalarda Roma senatosu yüksek mahkeme niteliğindeydi. Senato davacı ve davalıyı dinler, delilleri toplar, bir yargıya varır ve hükmü duyururdu. Karar *senatus consultum*, yani senato kararı olarak adlandırılırdı.²⁸⁷

Bu yeni politikanın ilk kurbanı tarih yazarı Titus Labienus oldu. Labienus Roma'nın ünlü aristokrat ailelerinden biri olan Labieni'nin üyesi değildi; hatta oldukça fakir ve pek bilinmeyen biriydi.²⁸⁸ Sıkı bir Cumhuriyetçi olarak bilinen Titus Labienus, iç savaşın bitişinden onlarca yıl sonra bile Pompeius'a bağlı kalmakta ısrar ediyordu. Augustus Cumhuriyetçi geleneğe önem veriyormuş gibi görünse de Pompeius'a sempati beslemek, tıpkı Cassius ve Brutus'a olduğu gibi hoş karşılanmıyordu. Bu isimler nihayetinde Augustus'un dayısı ve manevi babası Iulius Caesar'ın düşmanlarıydı. Titus Labienus'un Pompeius'a olan sadakatini sık sık konuşmalarında bahsetmesi şüphesiz senatörlerin ve aristokratların dikkatini çekmişti. Bir tarih yazarı olarak ise Titus Labienus'un genel olarak hayli eleştirel bir dili vardı.²⁸⁹ İsminin pek duyulmamasına ve kaba tarzına rağmen, hitabet yeteneği hayli güçlü bir tarihçi olarak edebiyat dünyasında hatırı sayılır bir yer edinmişti; öyle ki sert dilinden dolayı kendisine “kuduz” anlamına gelen *rabidustan* esinlenerek “Rabienus” lakabı takıldı. Bu sert üslubunun bir örneği olarak Maecenas'a yakınlığı ile bilinen bir pantomim sanatçısı olan İskenderiyeli Bathyllus'a karşı yazdığı bir hicivle de ün salmıştı.²⁹⁰ Titus Labienus'un ne tür bir sebepten dolayı Bathyllus'a karşı bir hiciv yazdığı ise

²⁸⁶ Rudich, Vasily, “A.g.m.”, s. 15.

²⁸⁷ Cramer, Frederick H., “A.g.m.”, s. 170-171.

²⁸⁸ Aynı isme sahip Iulius Caesar'ın yakın subaylarından, MÖ 63 yılının *tribunus plebis*i Titus Labienus ile herhangi bir akrabalığı yoktu. Syme yazar olanı son Labienus olarak değerlendirse de²⁸⁸ Seneca'dan yola çıkarak Cramer ve Hornblower gibi isimler onun aristokrat bir aileden gelmediği konusunda hemfikirler (Sen. *Controv.* 10.4.; Syme, Ronald, “The Allegiance of Labienus”, JRS, vol. 28, part 2, 1938, s. 113, 125.; Hornblower, Simon; Sponforth, Antony, “Labienus, Titus”, Def. 2 *The Oxford Classical Dictionary*, Fourth Ed., Oxford University Press, 2012, s. 787).

²⁸⁹ Hornblower, Simon; Sponforth, Antony, *A.g.e.*, s. 787.

²⁹⁰ Tac. *Ann.* 1.54.

bilinmiyor. Yazar çalışmalarını halka açık bir şekilde yine sert bir dille okuyordu. Hatta Fantham'a göre Labienus ölümünden sonra okunacak eserlerini de halka bildirmişti.²⁹¹ Eserleri günümüze ulaşmadığından yazdıklarına dair detayları bilmiyoruz, ancak özellikle Pompeius yandaşlığını göz önüne alırsak taraflı ve Cumhuriyetçi bir bakış açısıyla yazdığı yorumunu yapabiliriz.

Cramer'a göre Roma yasalarında yapılan değişiklikler muhtemelen Titus Labienus'un tepkisini çekmişti. Bir yazar olarak devletin istediği veya izin verdiği şeyi değil, hür iradesiyle yazma özgürlüğüne sahip olmayı, bir öğretmen olarak da yalnızca Roma devletinin insanların bilmesine izin verdiği şeyleri değil, gerçeği öğretebilmek istiyordu. Labienus'un sert mizacı en nihayetinde onun yargılanmasına sebep oldu. Titus Labienus suçlu bulundu; bir *senatus consultum*la bütün eserlerinin yakılmasına karar verildi. Yaşlı Seneca kararı "edebiyata ceza vermenin yeni ve alışılmadık bir yolu" şeklinde yorumlamıştı.²⁹² Türünün ilk örneği olan bu dava 6-8 yılları arasında gerçekleşti, Roma'nın entelektüel dünyasında derin bir etki yarattı.²⁹³ Edebi ihanetten suçlu olduğunu, bunun sonucunda bütün eserlerinin ve kütüphanesinin alevlere mahkûm edildiği kararını duyan Titus Labienus intihara karar verdi; cesedinin kati suretle yakılmamasını vasiyet etti. Eserlerinin yakılmasından sonra bedeninin de yakılmasını istememiş olabilirdi. Titus Labienus'un davası ve ölümü, Roma İmparatorluğu'nda sansür konusunda çarpıcı bir örnek olmuştu. Seneca Labienus'un ölümünü hayli çarpıcı bir dille aktarmıştır:

"Gerçekten de halk için bu zalimce verilen cezaların Cicero zamanından sonra çıkması bir nimettir; eğer *triumviratus*, gücünü Cicero'nun yeteneğini yasaklamak için kullansaydı ne olurdu?... Gerçekten de daha iyisi, bu tür yeteneklerin idamları sadece yeteneklerin terk edildiği bir çağda başladı."²⁹⁴

Forbes'a göre Seneca Labienus'un ölümüne sebep olan *senatus consultum*la, imparatorun değil, hatibin kişisel düşmanlarının sebep olduğunu düşünmüştür.²⁹⁵ Nihayetinde oldukça sert bir mizacı olan hatip kolay düşman edinebilen biriydi;

²⁹¹ Fantham, Elaine, *Roman Literary Culture: From Cicero to Apuleius*, Johns Hopkins University Press, New York, 1999, s. 124.

²⁹² Sen. *Suas.* 10.5.

²⁹³ Cramer, Frederick H., "A.g.m.", s. 173.; Tac. *Ann.* 1.72.; Cass. Dio, 56.27.1.

²⁹⁴ Sen. *Controv.* 10.6-7.

²⁹⁵ Forbes, Clarence A., "Books for the Burning", *TAPhA*, vol. 67, 1936, s. 122-123.

şüphesiz sözleriyle rahatsız ettiği senatörler ve aristokratlar vardı. Bunun sonucunda ceza kaçınılmazdı. Titus Labienus'un davası ve ona verilen ceza, dönemin entelektüel dünyasını karıştırmıştı. Çok geçmeden pek çok yazar, kitap yakma ve yazarlara verilen cezalar konusunda hayıflanmaya başladı. Hatta Cicero'nun eserlerinin de aynı akıbete uğrayacağından korkuluyordu. Cramer Yaşlı Seneca'ya ilaveten bu konuyla ilgili endişelerini dile getiren veya fikir beyan eden ve adları pek bilinmeyen Romalı birkaç hatipten bahsetmişti.²⁹⁶ Quintus Haterius, Cestius Pius, Publius Asprenas, Pompeius Silo, Triarius, Argentarius ve yaşlı Arellius Fuscus gibi isimler ya Cicero karşıtı görüşleri desteklemiş ya da bu görüşlere tepkilerini oldukça ağır bir şekilde dile getirmişti.²⁹⁷ Haterius Marcus Antonius'un koşullarının sürgünden daha beter olduğunu ve Cicero'nun dehasının Marcus Antonius'un kılıçlarının ötesinde olduğunu söylemişti. Buna karşılık Cestius Pius, Cicero'yu cahillikle itham etmişti.²⁹⁸ Yaşlı Arellius Fuscus ise edebiyatın ve belagatin değeri devam ettiği sürece insanlığın, Cicero'nun dehasının gelecek kuşaklarca takdir edileceğini ve Antonius'u onu tek bir çağda yasaklamaya çalışmasına rağmen, onun tüm çağlar boyunca Antonius'u yasaklayacağını iddia ediyor, ancak Yaşlı Seneca tüm bu hatiplere karşı "Herkes Cicero'nun kitapları için endişeliydi, Cicero için değil." diyordu.²⁹⁹ Davasıyla ilgili en ilginç yorumlardan biri Cassius Severus tarafından yapılmıştır: Labienus'un eserlerini yok etmek istiyorlarsa önce kendisinin yakılması gerektiğini, çünkü hepsini ezbere bildiğini söylemiştir.³⁰⁰ Yıllar sonra sıradaki kurban kendisi olacaktı.

²⁹⁶ Cramer, Frederick H., "A.g.m", s. 174.

²⁹⁷ Quintus Haterius, (MÖ 64-MS 26) Roma'nın en ünlü hatiplerinden biriydi, ama Tacitus'un ifadesiyle çalışmaları okuyucuyu etkileyecek türde değildi ve yine Tacitus'un zamanında kayboldu. Haterius bunun yanı sıra konsüllerin tarihlerini arşivlemesiyle ve Tiberius yandaşlığıyla bilinirdi (Tac. *Ann.* 2.33-3.57.; Cramer, Frederick, "A.g.m." s. 174). Smyrna kökenli olan L. Cestius Pius, Cicero'ya yaptığı saldırılardan dolayı ünlüydü, ki bunun sebebinin bir keresinde Cicero'nun oğlundan dayak yediği rivayet edilir (Sen. *Constov.* 7.8). P. Nonius Asprenas, 6'da *consul suffectus*'du, Augustus döneminde pek de bilinmeyen bir hatip olarak kabul edilir. (Cramer, Frederick H., "A.g.m", s. 174). Pompeius Silo Seneca'nın düşüncesine göre vasat bir hatip olduğu yönündeydi (Sen. *Controv.* 3.11). Triarius da Augustus'un edebiyat grubunda yer alıyordu. Sadece Seneca'nın yazılarında adı geçer (Cramer, Frederick H., "A.g.m", s. 174). Argentarius da Augustus döneminde retorik alanında az bilinen bir isimdi. Eski öğretmeni Cestius Pius'u o kadar düşküncü ki, mektubunda ona "maymunum" diye seslenirdi (Sen. *Controv.* 9.3-12). Arellius Fuscus, daha önce bahsettiğimiz hatiplerden çok daha önemliydi. Öğrencileri arasında şair Ovidius ve filozof Papirius vardı. Asia kökenliydi ve hem Grekçe hem de Latince hitabet dersleri verirdi, ama Grekçe'de daha iyiydi. Vergilius'un eserlerini Roma okullarına sokan öncüler arasındaydı (Cramer, Frederick H., "A.g.m", s. 174).

²⁹⁸ Sen. *Suas.* 7.13.

²⁹⁹ Sen. *Suas.* 7.1-3, 8-9.

³⁰⁰ Sen. *Controv.* 10.7.

Cassia ailesine mensup hatip ve satir yazarı Titus Cassius Severus'un doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir, ancak MÖ 40 civarında doğmuş olduğu varsayılmaktadır.³⁰¹ Hayatı hakkında pek bir ayrıntı yoktur, yine de özellikle Tacitus'un *Dialogus de Oratoribus*'undan oldukça korkusuz bir hatip ve tıpkı Labienus gibi sivri dilli bir yazar olduğu bilinmektedir. Seneca'ya göre Titus Labienus, Cassius Severus'un yazdıklarını beğenmiyordu; hatta Sochatoff onları rakip olarak görmüştü,³⁰² ancak Severus buna rağmen davasında Labienus'u savundu. Nihayetinde aynı geminin yolcusuydular ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması Roma'daki bütün yazarları etkilemişti. İmparatorluk Dönemi'nde hitabet sanatı, Cumhuriyet Dönemi'ne nazaran önemini yitirmiş gibi görünse de Cassius Severus, bu dönemin hatırı sayılır hatiplerindendi, ancak Cicero gibi hatiplerin Augustus'un düzeninde yeri yoktu ve Cassius Severus da eski hitabet geleneğinden sıyrılıp hitabette yeni bir tarz oluşturmamıştı. Örneğin Tacitus'un *Dialogus de Oratoribus*'unda hitabet üzerine tartışan hatipler Marcus Aper ve Visptanus Messalla, Cumhuriyet Dönemi'ndeki hitabet sanatıyla kendi dönemlerindeki durum hakkında farklı görüşlere sahiptir. Aper Gallia'lı hatip ve *praetor*du. Roma'nın eski hitabet geleneğine karşı kendi zamanında yaygın olan hitabeti savunuyordu. Messalla ise hatip ve senatördü. 69'da *tribunus militum* olmuş ve Dört İmparator Yılında savaşmıştı. Tacitus'un yakın dostu olarak bilinir ve Tacitus *Historiae*'yi yazarken onun yazdığı savaş notlarını kullanmıştır. Eserinde Roma'nın muhalefet gücü daha yüksek geleneksel hitabetini savunan taraftır. Tacitus'un eserinde ayrıca Cicero'dan beri Cassius Severus'un hitabetteki değişime herhangi bir katkısı olup olmadığını tartışıyorlardı. Aper, Cassius Severus'un seyircileri hiciv ve nükteyle etkileyebileceğini düşünen ilk kişi olduğunu savunurken³⁰³ Visptanus, Cassius Severus'u düzensizlikle ve kavgacı olmakla suçluyordu:

“Eğer Cassius daha sonrakilerle karşılaştırılırsa, bu kitaplarının büyük kısmı kandan daha fazla safra içermesine rağmen bir hatip olarak adlandırılabilir. Hatta her şeyden önce düzeni önemsemeyen, kelimelerinde alçakgönüllülükten ve

³⁰¹ Dominik, William; Hall, Jon, *A Companion to Roman Rhetoric*; Stell, Catherine, “Lost Orators of Rome”, Blackwell Publishing, Malden, MA, 2007, s. 247.

³⁰² Sochatoff, Fred A., “Some Remarks of Seneca on Book-burning”, *CO*, vol. 16, no. 8, 1939, s. 82.

³⁰³ Tac. *Dial.* 19.1.

utanmadan yoksun, silahını düzensizce kuşanıp çarpan, ama en çok da rotasından çıkmış, savaşımayan ama olay çıkaran biriydi.”³⁰⁴

Hatiplik ve satir yazarlığının yanı sıra avukatlık da yapan Cassius Severus’un sert bir tavrı vardı ve bu dönemde hitabet, Cumhuriyet Dönemi’yle karşılaştırdığımızda daha agresif ve muhalif bir hâle gelmişti. Bu durum doğal olarak Augustus’un istemeyeceği bir şeydi, ancak Cassius Severus Augustus’un pek üzerine düşündüğü bir yazar değildi, hatta onunla alay bile ediyordu:

“Cassius Severus tarafından suçlananların birçoğu temize çıkmıştı. Augustus Forumu’nun mimarı inşanın bitirme tarihini geciktirince Augustus şu şakayı yaptı: “Keşke Cassius benim forumumu da suçlasa! Böylece iş bitmiş olacaktı.”³⁰⁵

Bütün bu söylenen ve yapılanlara rağmen, Cassius Severus kendi döneminde farklı bir tarzı olan büyük bir hatip olarak adlandırılıyordu. Tacitus da tarzını “sert” olarak adlandırmış ve buna rağmen hitabette yeni bir soluk olabileceğini belirtmişti:

“Gerçekten de klasik yazarların bir sınırını saptarken, Cassius Severus’a kadar hitabetin eski ve sade yolundan gitmelerini ileri sürdüler... Benim için halefleri ile kıyaslandığında Aper’e yaklaşan tek hatibin Cassius Severus olduğunu inkâr etmeyeceğim, ancak çalışmalarının çoğu canlılıktan ziyade şiddet içeriyor.”³⁰⁶

Macrobius ve Tacitus dışında Quintilianus da eserinde Cassius Severus’dan bahseden bir diğer yazardı. Quintilianus, Severus’u oldukça yetenekli biri olarak addetse de fazlasıyla argo kelimeler kullanan, sert üsluba sahip ve öfkesini kontrol edemeyen bir hatip olarak tanımlamıştı:

“Dikkatle okunduğunda Cassius Severus taklit etmeye değecek birçok şey sağlayacaktır: eğer meziyetlerine uygun bir tavır ve haysiyet de ekleseydi, en büyükler arasında bir yeri hak ederdi. Onun doğal yetenekleri harika olduğu için; sertliği, zekâsı ve hırsı dikkat çekiciydi. Ama öfkesinin keskinliği hükmünün verilmesine sebep olmuştur. Dahası, şakaları oldukça sert olsa da kahkahalar genellikle kendisine karşı olmuştur.”³⁰⁷

³⁰⁴ Tac. *Dial.* 26.4.

³⁰⁵ Macrobi. *Sat.* 2, 4-9.

³⁰⁶ Tac. *Dial.* 19, 26.

³⁰⁷ Quint. *Inst.* 10, 1, 116.

Görüldüğü üzere Tacitus, Quintilianus, Macrobius ve Seneca gibi yazarlar, Cassius Severus'u yer yer ciddiye alınmamasına rağmen yetenekli bir hatip ve satir yazarı olarak görse de sert üslubu ve öfkesinin onun yeteneklerine gölge düşürdüğü konusunda hemfikir. Her şeyden önce Cassius Severus boyun eğmeyen bir karaktere sahipti.

Titus Labienus'un kitaplarının yakılması üzerine yaptığı muhalefet, imparatorun gözünde açıkça bir meydan okumaydı. Augustus, Cassius Severus'un Titus Labienus'a verilen cezalar üzerinden kendisine yaptığı eleştiriler ve yazdığı satirlerden ötürü resmi senato kararıyla Labienus'a verilen cezanın aynısını verdi. Eserleri yakılacaktı, ancak verilen ceza bununla da sınırlı kalmadı. Cassius Severus 8'de Girit'e sürüldü. Tacitus'un deyiimiyle belgelerin hiçe sayıldığı ve kelimelerin anlam ifade etmediği bu zamanda, Augustus Cassius Severus'un öfkeli sözlerini dize getirmişti. Fakat sürgün cezasının verilmesine rağmen Cassius Severus'un davası sürdü. Sürgünde olduğu süre boyunca hiçbir zaman merhamet dilemedi, aksine kalemi daha da keskinleşti. Augustus'un ölümünden sonra Girit'te sürgün hayatı yaşarken dahi muhalif duruşundan ödün vermiyordu. Böylece dava senatonun huzuruna tekrar getirildi ve *lex maiestatis* kanununa göre senato kararıyla 24'de hatibin sürgünü daha da ağırlaştırıldı. Sürgün yeri Girit'ten, tam bir fakirhane olan çorak Seriphos adasına nakledildi.³⁰⁸ Orada birkaç yıl daha sefil bir hayat sürdü, ta ki 32'ye kadar: Cassius Severus'un yirmi beş yıllık sürgün hayatı ölümüyle son buldu.³⁰⁹ Sonuç olarak sefil bir hayat sürmesine rağmen güçlü bir hatip olarak yaşamış Cassius Severus'un günümüze herhangi bir eseri ulaşmamıştır, yine de Tacitus, Quintilianus, Seneca ve Macrobius'un eserlerinden onun kendi döneminde ünlü bir hatip ve satir yazarı

³⁰⁸ Aslında Severus'un sürgün tarihi bir hayli karmaşıktır. 8'de sürgün edip 24'te ağırlaştırılması Tacitus ve Jerome'un aktardıklarına dayanır, ancak Cassius Dio'da bu konuyla alakalı farklı bir pasaj barındırır. Dio, Cassius Severus'un adını vermeden 12'de eleştirel yazıların cezalandırıldığından bahsetmişti. Eğer Dio burada Cassius Severus'u kastediyorsa 8'de değil 12'de sürgün edildiği düşünmüş demektir. Kaynakların bu farklılığı modern yazarlar tarafından da farklı yorumlanmıştı. Cramer bu konuda Tacitus ve Jerome'a sadık kalmıştı, aynı şekilde genel kanı da bu yöndedir, Bauman ise Dio'nun pasajının Cassius Severus'a yönelik olduğunu, ancak kronolojinin yanlış olduğunu düşündü ve yine Jerome'un tarihini kabul etti. D'Hautcourt ise ilginç bir şekilde Jerome ve Cassius Dio'nun görüşlerini uzlaştırarak başka bir hipotez sunmuştu. Ona göre Cassius Severus'un sürgünü 8'de senato tarafından verilmiş, ancak 24'te değil, 12'de Seriphos'a gönderilerek sürgün cezası ağırlaştırılmıştır (Tac. *Ann.* 1.72.; 4.21.; Bauman, Richard A., *Impietas in principem. A Study of Treason against the Roman Emperor with Special References to the First Century A.D.*, Beck, Münih, 1974, s. 27.; D'Hautcourt, Alexis, "L'exil de Cassius Severus: Hypothèse Nouvelle", *Latomus*, vol 54, no. 2, 1995, s. 217-218).

³⁰⁹ Cramer, Frederick H., "A.g.m.", s. 175-177.

olduğunu bizlere göstermiştir. Augustus özellikle imparatorluğunun ilk yıllarında ifade özgürlüğü konusunda hoşgörülü bir tutum sergilemeye çalışmışsa da Titus Labienus ve Cassius Severus'un davalarıyla Roma yazınında imparatorluk baskısı iyiden iyiye hissedilmeye başlandığını görürüz.

Roma'da manzum geleneği pek çok açıdan farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Destan şairi olarak Vergilius, Roma'nın geleneklerini ve tarihini eserlerinde onurlandırmışken, daha çok kişisel konular üzerine şiirlerini yazan şairlerin eserlerinde apolitik kalmayı tercih ettiklerini görürüz. Şiirin bireyselleşmesi şüphesiz Augustus'un isteyeceği bir şey değildi. Tarih gibi nesir örnekleri ne kadar politikleşmişse, en azından destan türündeki manzume eserler de siyasi olaylara o kadar eğilmesi gerektiğine inanıyordu, fakat bu bile imparatorluğun ilerleyen yıllarında Roma şiirinin gerilemesine engel olamamıştır. Bunun en büyük sebebi şüphesiz dönemin edebi kişiliklerine yönelik baskılardır.

Vergilius ve Horatius gibi imparatorun dostu olmayı başarmış şairler gibi imparatorla ters düşen sayısız şair de vardı, ancak içlerinden biri diğerlerine göre daha çok öne çıkmıştır. Publius Ovidius Naso Roma'nın ifade özgürlüğü kurbanları arasında belki de ismi en çok bilinendir. Ovidius'un ifade özgürlüğüyle ilgili davası, daha önce bahsettiğimiz yazarlardan ayrı bir yerde durmaktadır. Ovidius hakkında bildiklerimiz genellikle kendi şiirlerindendir. MÖ 43'te, tam da Cicero'nun öldüğü sene, atlı sınıfından zengin bir ailenin çocuğu olarak Sulmo kentinde dünyaya gelmiştir. Ailesinin durumu iyi olsa da Cotta Maximus Messalla'nın edebiyat çevresine girmiştir, yine aynı çevredeki şairlerden Tibullus'a yakınlığıyla biliniyordu.³¹⁰ Ovidius pek çok konuda oldukça özgün şiirler yazan bir şairdi: *Elegia* türündeki aşk şiirlerini içeren *Amores* ve *Heroides*; Augustus'un onaylamayacağı türden ahlak kurallarından uzak, ancak Roma edebiyatının en özgün şiirlerinin bulunduğu ve Roma tarihinin belki de en fazla sansür geçmişi olan eseri *Ars Amatoria*; kadınların yaptığı makyajlarla ilgili *De Medicamine Faciei Femineae*; mitolojik öykülerle dünyanın yaratılış öyküsünü anlattığı destanı *Metamorphoses*; bitiremeden hayatını kaybettiği Roma takvimini kapsayan *Fasti* gibi eserler kaleme almıştı. Ovidius 8'de Augustus'un emriyle Karadeniz kıyısında bugün Köstence adıyla

³¹⁰ Ov. Am. 3.9.

bildiğimiz Tomis'e sürgüne gönderildi ve kitapları Roma'daki kütüphanelerden toplatıldı.³¹¹

Ovidius'un neden sürgüne gönderildiği bugün bile tartışmalıdır. Genel kanı *Ars Amatoria*'nın tipik bir Romalının ahlak anlayışına ters şiirler içerdiği, ancak Ovidius eseri MÖ 2'de yazmıştı, yani bu tarihle sürgün edildiği tarih arasında tam on yıl vardır. Üstelik Augustus'un getirdiği pek çok ahlakçı kanuna³¹² karşın Ovidius'un imparatora karşı yazdığı herhangi bir eleştirel şiiri, hatta sürgün öncesi eserlerinde imparator hakkında herhangi bir iması yoktu. Şair sürgünün nedenini, yine sürgün yıllarında yazdığı *Tristia*'da "*carmen et error*"³¹³ yani "şiir ve hata" olarak adlandırıyor ve cezasını cinayetten daha ağır görüyordu.³¹⁴ Ne olduğunu açıklamamakla birlikte, bir hata yaptığını kabul ediyor, sürgün eserlerinde pek çok kez Augustus'tan af diliyordu. Eğer Ovidius'un Augustus'a karşı ihanet sayılabilecek herhangi bir muhalif yazısı olsaydı, bu açıkça ilan edilir ve sürgünün nedenini bilebilirdik.

Bununla birlikte Augustus'un çıkardığı *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* ve *Lex Iulia de Adulteriis Coercendis* yasalarıyla evliliğin zorunlu kılınmasına ve zinanın kamusal suç ilan edilmesine karşın Ovidius *Amores*'te bu yasaların talepleriyle alay etmiş, *Ars Amatoria*'da onları bir anlamda hiçe saymıştır. Şair "ilişki hocası" rolüne

³¹¹ Dix, Keith T., "Public Libraries in Ancient Rome: Ideology and Reality", *L&C*, 1994, s. 284.; *Ov. Tr.* 3.1.65.

³¹² Augustus döneminden önce Roma'da, evlilikteki özel yaşam alanlarına ve evliliğin olası sonuçlarına benzer şekilde müdahale eden bir durum olmamıştır, ama imparator bu durumu da değiştirmişti. Cumhuriyet Dönemi'nde zina her ne kadar hoş karşılanmayan bir durum olsa da bir suç sayılmıyordu. İmparatorluk Dönemi'nde ise Augustus'un MÖ 17'de çıkardığı *Lex Iulia de Adulteriis Coercendis* ile zina artık suç sayılmış, bununla birlikte Augustus MÖ 18'de *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* adında evliliğe teşvik eden bir yasa da çıkarmıştı. Augustus her Roma vatandaşının soyunu devam ettirme amacıyla evlenmesinin şart olduğuna inanan biriydi. Getirdiği bu yasayla, senatörler dışındaki aristokratlara azatlı kadınlarla evlenme hakkı tanınmış, belli bir yaşı geçmiş olup evlenmeyen vatandaşlara ağır vergiler getirilmiş, evli ve çocuklu olanlara ise vergi indirimi ve başka kolaylıklar verilmiştir. Böylelikle Augustus zina ve evlilik işlemlerini kamu hukuku alanına sokmuştu. Ayrıca *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* yasasını daha da geliştirerek ek hükümler getiren Augustus, 9'da *Lex Papia Poppaea* adında yeni bir yasa çıkarmıştır. Bu yasayla birlikte 20-50 yaşları arasında evlenmemiş kadınlar ve 25-60 yaşları arasında evlenmemiş erkekler verasetten yararlanamayacaktı. Constantinus dönemine kadar üç yüzyıl boyunca bu yasalar, bireylerin özel hayatlarını planlama ve yönetme süreçlerini derinden etkilemişti.³¹² Yeni yasalar evlenmemeyi cezalandırırken, çoğalmayı ödüllendirdi. Kamu görevleri için çocukları olan genç adaylar daha uygun görülüyordu. Böylelikle İmparatorluk Dönemi'nde vatandaşlar pek çok yönden evliliğe teşvik edilmiş ve buna yönelik birtakım yasalar çıkarılmıştı. (Eck, Werner, *A.g.e.*, s. 100-103.)

³¹³ *Ov. Tr.* 2.207.

³¹⁴ *Ov. Pont.* 2.9.72.

bürünerek sevgilisine gece yatağından nasıl kaçacağını, kilitli kapıları nasıl açacağını ve nöbetçileri nasıl atlatacağını öğretiyordu. Şair eserinin başında bile yazdıklarının imparatorun tasvip ettiği iffetli kadınlara göre olmadığını aktarmıştır:

“Uzak durun hele, ey incecik kurdeleler, utanç sembolleri,
Ve siz ayak bileklerini gizleyen uzun farbalalar.”³¹⁵

“Salim aşktan söz edeceğim, meşhur kaçamaklardan,
Hiçbir günah olmayacak benim şiirimde.”³¹⁶

Bu tür dizeler sebebiyle şairin Roma’nın kutsal değerlerine ve kurumlarına hakarete gidebilecek kadar ölçüyü kaçırıp ahlak sınırlarını zorladığına dair yorumlar vardır.³¹⁷ Bununla birlikte *Ars Amatoria*’da otorite karşıtı dizelerin bulunduğunu, ama bu duruma bakarak Ovidius’u muhalif olarak adlandırmanın yanlış olduğunu belirten görüşler de mevcuttur. Bu düşüncüyü savunan Kennedy ve Davis, *Ars Amatoria*’da ve diğer eserlerinde özellikle *lex Iulia*’ya karşı olabilecek Augustus karşıtı imaların olduğu görüşündedir:

“Hem seyretmek için gelirler hem de seyredilmek için:
Ölümcüldür buralar, lekesiz utanca.
İlk sen bozdun ey Romulus, bu oyunları,
Sabin kızlarını kaçırıp avuttuğunda kadınsız adamlarını...
Ah Romulus, bir tek sen bildin cömert armağanlar vermeyi askerlerine,
Asker olurum, beni de donatsan aynı cömertlikle.”³¹⁸

“Ne budalalıktı o öyle, ah Menelaos? Yalnız çekip gittin,
Bıraktın karını konuğunla aynı çatı altında.
Ah çılgın, ürkek güvercinler hiç emanet edilir bir atmacaya?
Bir ağıl dolusu koyun hiç emanet edilir mi, dağda gezen kurda?
Helen’in hiç günahı yok, suç işlemedi âşığı da:
Adamın yaptığını sen de yapardın, kim olsa yapardı.
Zemin hazırladın, zaman tanıdın bu aşka.
Yarattığın fırsatı değerlendirmiş sadece kızcağız, öyle değil mi?”³¹⁹

³¹⁵ Uzun farbalalı etekler giymek ve saçını kurdeleyle bağlamak Roma’da iffetli ve saygın kadınlarla ilişkilendirilir.

³¹⁶ Ov. *Ars. Am.* 1.31-34.

³¹⁷ Wilkinson, L.P., *Ovid Surveyed*, Cambridge University Press, 1962, s. 57.; Davis, Peter J., *Ovid and Augustus: A Political Reading of Ovid’s Erotic Poems*, Bloomsbury, Londra, 2006, s. 85.

³¹⁸ Ov. *Ars. Am.* 1.99-102.

³¹⁹ Ov. *Ars. Am.* 2.361-368.

Bu şiirlerin ilkinde Augustus'un evlilik ve ahlaklı yaşama teşvik politikasına ters olarak Ovidius, bu dizelerde asıl ahlaksızlık yapanın Roma'nın kurucusu olduğunu belirtmek istemiş olabilir. İkincisinde ise meşhur Troia efsanesinden örnek vererek kocasını aldatan Helen'i ve âşığı Paris'i haklı görmüş, bu durumu zina olarak görmeyip herhangi bir ahlaksızlığın olmadığını ifade etmişti. Bu, şüphesiz Augustus'un yasalarının onaylamayacağı türden bir örnekti. Şair destanlardan ve tarihten örneklerle Augustus'un yasalarını eleştirmiş ve hatta tiye almış olabilir, ancak bu imalarla birlikte Kennedy, şairin imparator hakkında herhangi bir eleştirel tutum sergilememiş olma ihtimali üzerine de durmuştur. Ona göre şairin eserleri Antik Çağ'da ve günümüzde muhalif bir amaçla okunsa ve yorumlansa dahi bu şairi muhalif yapmazdı.³²⁰

Davis de Kennedy'le benzer bir şekilde *Amores*'in politik bir eser olabileceğini iddia eder. Ona göre Ovidius'un bu eseri siyasi anlayışın değişmiş olması sebebiyle eleştireldi. İmparatorluk ideolojisinin desteklenmesi için bir zamanlar kişisel olan konular artık siyasallaşmıştı. Ovidius'un bu eseri ise Augustus'un çok önem verdiği ahlak kurallarına uygun görülmemişti; hatta Davis şairin sürgününe *Ars Amatoria*'yla birlikte bu eserin sebep olduğunu iddia eder, zira okuyucuyu zinaya teşvik ediyordu. Bu sebeple Davis ahlaki yasaların katılaştığı bir dönemde Ovidius'un erotik dizeler yazmasını politik bir duruş olarak yorumlar. Augustus'un ahlaki değerleri kapsamında iffet oldukça önem taşısa da Ovidius bu eserinde zina yapan biri olarak kendisini sunar. Davis'e göre şairin bu tavrı açık bir şekilde evliliğe teşvik eden, zinayı önlemeye çalışan ve koyduğu yasalarla iffetsizliği yasaklayan Augustus'a karşı çıkmaktır.³²¹

Buna rağmen Ovidius'un en azından sürgün öncesi şiirlerinde apolitik kalmayı tercih ettiğini söyleyebiliriz. Bir diğer *elegia* şairi Propertius destan türünü istemediği için *elegia* yazdığını belirtmiştir.³²² Ovidius için de benzer bir yorum yapabiliriz, zira destan şiirleri Yunan mitolojisinden ve Roma tarihinden temalar barındırırken *elegia*

³²⁰ Kennedy, Duncan F., "Augustan and Anti-Augustan: Reflections on Terms of Reference", Powell, Anton (ed.) *Roman Poetry and Propaganda in the Age of Augustus*, Bloomsbury Academic, Londra, 1997, s. 45-46; Davis, Peter J., "Praeceptor Amoris: Ovid's *Ars Amatoria* and the Augustan Idea of Rome", *Ramus*, vol. 24, no. 2, 1995 s. 185, 192.

³²¹ Davis, Peter J., "Ovid's *Amores*: A Political Reading", *CP*, vol. 94, no. 4., 1999, s. 431, 449.; Davis, Peter J., *A.g.e.*, 2006, s. 84.

³²² Prop. 2.1.17-26.

şiiirlerinde kişisel konular ön plandaydı. Bu sebeple hem Propertius hem Ovidius Aeneas'tan, Romulus ve Remus'tan, Kartaca Savaşları'ndan, Caesar'ın başarılarından, Augustus'un yüceltilmesinden ve bunlara benzer politik temalardan kaçınmış olabilirdi.³²³ Ovidius bu konuya dizelerinde de değinmişti: “Yeteneğimin sebebi Tebai, Troia ve Caesar'ın kahramanlıkları değil, sadece Corinna olabilir.”³²⁴ Ovidius *Amores*'teki şiiirlerini Troia destanına ya da Caesar'ın başarılarına atfen değil, burada bahsettiği Corinna adlı kadına yazmıştı, ancak şair bu kadını sevdiği için değil, *elegia* türünü tercih ettiği için yazmıştı. Nihayetinde şair eserlerinde politik konulardan bahsetmekten kaçınmıştı, ancak yaşadığı dönemin edebi normları Ovidius'un bu tutumuna pek hoş gözle bakmıyordu.³²⁵ Davis'e göre bir *elegia* şairi için bu durum sorun yaratabilirdi, çünkü Roma'da aşk şiiiri genel olarak ahlakçıların tepkisini çekebilirdi ve aile değerlerini teşvik eden ve zinayı kati suretle reddeden Augustus yasaları tarafından cinsel ilişkiyle alakalı olduğu için sansürlenme riski vardı.³²⁶

Şairin sürgün nedeni hakkında Davis'in bahsettiği bir diğer ilginç noktaysa Ovidius'un *Ars Amatoria*'da Augustus'un çıkardığı yasalarla birlikte kazandığı zaferlerle de alay etmiş olabileceğidir. MÖ 2'de Mars Ultor tapınağının Mars'a adanması şerefine düzenlenen oyunlarda MÖ 480'deki Salamis Deniz Savaşı'nın temsili oynanmıştı. Bu oyuna atfen Ovidius şu dizeleri yazmıştır:

“Neler olmuştu hani geçenlerde, Pers Yunan gemileri arasında
Hayali bir deniz savaşı sergilediğinde Caesar bize?
Erkeği kadını koşa koşa gelmişti tabii, her iki denizden de
Koskoca dünya bu kente dolmuştu.
Bulmayan kaldı mı kendisine uygun bir sevgili o kalabalıkta?”³²⁷

Doğu ve Batı arasındaki ilk büyük deniz savaşlarından Salamis'in bir temsili olarak Augustus için ideolojik bir önemi vardı, zira kendi başarılarının bir propagandası olarak Actium zaferiyle ilişkilendirmiş olabilirdi. Bu sebeple bu savaşın temsili imparatorluk rejimi için siyasi açıdan hayli önemliydi, ancak Ovidius bu denli önemli

³²³ Davis, Peter J., “A.g.m.”, s. 436-437.

³²⁴ Ov. Am. 3.12.15-16.

³²⁵ Kenney, E.J., “Ovid”, *The Cambridge History of Classical Literature: II Latin Literature*, ed. E.J.Kenney & W.V.Clausen, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, s. 457.

³²⁶ Davis, Peter J., *A.g.e.*, 2006, s. 80.

³²⁷ Ov. Ars am. 1.170-175.

politik mesajlar veren oyunu kadın bulmak için harika bir zaman olarak değerlendirerek imparatorun başarılarını tiye almıştır.³²⁸

Ovidius'un sürgün nedeni olarak ilginç bir teori de Wilkinson tarafından öne sürülmüştür. Ona göre Augustus'un ahlaki kaygılarla çıkardığı bütün bu yasalara rağmen torunu Iulia, dedesi Augustus'un hiç de istemediği tarzda bir yaşam sürüyor ve adı Ovidius ile anılıyordu. İkisinin yasak bir aşk yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir, ama Iulia'nın hafifmeşrep yaşam tarzından dolayı Ovidius ile aynı yılda sürgün edilmesi şüphe uyandırmıştır. Dedikodular *Ars Amatoria*'nın yayımlanmasından bir sene sonra, MÖ 1'de çıkmaya başlamıştı, ancak Ovidius kitabı yazmaya daha önceki yıllarda başladı. Ayrıca Augustus'la Ovidius'un Iulia'nın sürgününden önce uzaklaştığına dair yorumlar da vardır. Belki de şair *Tristia*'da *error* ile bu yanlış anlaşılmayı kastetmiş olabilirdi.³²⁹

Bir başka teori ise şairin adının bir taht mücadelesine karıştığına dairdir. Buna göre Ovidius Augustus'tan sonra Tiberius'un tahta geçmesini önlemek amacıyla Agrippa Postumus'la iş birliği yapmış, ancak bu durum Livia'nın kulağına gidince bozulmuştur. Augustus'un en genç torunu olan Agrippa Postumus pek çok antik yazar tarafından dengesiz, kaba ve şiddete eğilimli bir karakteri olarak aktarılır,³³⁰ ama veraset konusunda Tiberius'a karşı ciddi bir rakipti. Bu yazarlar arasında Velleius Paterculus'un sadık bir Tiberius taraftarı olduğundan Agrippa Postumus'u düşman sayması son derece doğaldır. Livia da oğlu Tiberius'a karşı Agrippa'yı potansiyel bir tehdit olarak görmüş ve ona karşı düşmanca bir tavır sergilemiştir. Sonuçta Agrippa Postumus bir anda bazı üyeleri Augustus'a hakaret içerikli yazılar yazmış,³³¹ Tiberius ve Livia karşıtı bir fraksiyon için önemli bir figür hâline gelmişti.³³² Öte yandan Agrippa'nın da özellikle Livia'ya karşı şiddetli saldırıları ve Augustus'a yönelik ağır ithamları vardı. Augustus bunu hoş karşılamadı ve 7'de torununu mirasından yoksun

³²⁸ Davis, Peter J., *A.g.e.*, 2006, s. 96-97.

³²⁹ Wilkinson, L.P., *A.g.e.*, s. 142-3.; Keskin, Levent, "Sürgün Sonrası Eserlerinde Ovidius'un Ruh Hâli ve İmparator Augustus ile Çatışması", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 50.

³³⁰ Tac. *Ann.* 1.3-4, Suet. *Aug.* 65, Vell. Pat. 2.112.

³³¹ Suet. *Aug.* 51.

³³² Detweiler, Robert, "Historical Perspectives on the Death of Agrippa Postumus", *CJ*, vol. 65, no. 7, 1970, s. 289-290.

bırakarak Surrentum'a sürgüne gönderdi. Tacitus bu kararda Livia'nın büyük bir rol oynadığını belirtmiştir.³³³

Bütün bunlara rağmen şairin Agrippa Postumus'u desteklediğine dair herhangi bir kanıt yoktur. Ovidius'un şiirlerinde sürekli bahsettiği "hata"yı açıklamamasından dolayı Wilkinson gibi bazı modern kaynaklar bunu Augustus'a karşı bir ihanete adının karışmış olabileceği yorumunu yapmıştır. Üstelik Agrippa Postumus'un kız kardeşi Iulia ile adının anılması da bu iddiaları güçlendirmişti. Ovidius'un böyle komplo içerisinde yer alması da isminin geçmesi bile onun ceza alması için yeterliydi. Postumus'un 7'de sürgün edildiğini göz önünde bulundurursak, şairin sürgünü de bu olaylarla bağlantılı olabilirdi, ancak cezanın bu sebeple verildiğine dair yorumlar pek muhtemel görülmemektedir.³³⁴

Ovidius'un sürgün yeri ise bizzat Augustus tarafından seçilmiştir. Roma'nın hudut garnizonlarından biri olan Tomis'in Roma'ya uzaklığını hesaba katarsak şehir, şairi ailesinden, dostlarından, kitaplarından, kısacası hayatta değer verdiği herkesten ve her şeyden ayırıp iradesini kırmak için ideal bir yerdi.³³⁵ Ovidius sürgün yıllarında *Epistulae ex Ponto*, *Tristia*, *Ibis* gibi eserleri kaleme almıştır. Sürgün cezasından önce açık bir şekilde politik görüş belirtmeyen Ovidius'un bu eserleri sürgünde çektiği acılar, Roma'ya geri dönme arzusu, özlem ve imparator Augustus'a ve sonraki yıllarda da Tiberius'a yalvarmalarını içerir. Titus Labienus ve Cassius Severus gibi yazarların imparatora karşı sergilediği dik duruşu Ovidius'da göremeyiz. Bunun en büyük nedeni bu bahsettiğimiz yazarların ne yaptıklarını gayet iyi bilmesiydi, ancak Ovidius eserlerinde politik olmaktan kaçınmasına rağmen böyle bir cezayla hüküm giymişti; Augustus'a karşı bir nefret beslemiyordu ve belki de imparatoru suçsuzluğuna inandırması için onu övmesi ve af dilemesi gerektiğine inanıyordu. Nihayetinde Ovidius Roma'daki ailesinden ve dostlarından uzaktaydı ve ünlü bir şair olarak Roma'daki popülerliğini de yitirmişti. Özellikle *Tristia*'nın ikinci ve üçüncü kitabı tamamıyla Augustus'a özür niteliğindedir.³³⁶

"Zavallı yazarın talihi soyunu terketti,

³³³ Tac. *Ann.* 1.3.

³³⁴ Wilkinson, L.P., *A.g.e.*, s. 208.

³³⁵ Wilkinson, L.P., *A.g.e.*, s. 158.

³³⁶ von Albrecht, Michael, *A.g.e.*, s. 796.

Ve doğuştan boyun eğerez, bizzat istediği sürgüne.
Belki bir gün farkına varacak uzun yılların Caesar,
Ve daha az ıstırap olacak hem onun hem bizim için.
Tanrılara dua ediyorum ve kabul ediyorum
Yüceler yücesi Caesar, duy dualarımı.”³³⁷

Tristia’nın ilk üç kitabında, Augustus’a yönelik özür ve pişmanlık duygularının yanı sıra, üstü kapalı eleştiriler de mevcuttur. Ovidius özellikle ikinci kitapta doğrudan Augustus’a karşı kendisini savunmaktadır.³³⁸ *Ars Amatoria*’nın kendisine getirdiği ünden rahatsız olduğunu ve bu kitap yüzünden Augustus’un kendisini cezalandırıp eserini sansürlediğini aktarmaktadır:

“Caesar’ın beni suçlamasına şiirim sebep oldu,
Artık yasaklanan *Ars Amatoria* eserim.
Çalışmamı al götür ve hayatımın suçunu da
Suçlanan dizeleri geri almayı kabul ediyorum.”³³⁹

Gibson’ın deyimiyle Ovidius’un dili bu eserinde daha açık olamazdı. Şair belki de suçsuz olduğunu savunup imparatoradan af dilenmektedir. Hatta imparatora “tanrı” diye seslenip kendisine kulak vermesini dilediği dizeleri bile vardır,³⁴⁰ fakat bunun yanı sıra başka dizelerinde Augustus’u orantısız güç kullanmış bir tiran gibi gösteriyor ve bunu nükteli bir dille aktarıyordu:

“Yaptıklarımı senato kararıyla cezalandırmadın,
Sürgünüm seçilen hâkimlerce emredilmedi,
Bir imparatora oldukça yakışan hazin sözlerle saldırdın,
Kırgınlıklarının acısını uygun bir şekilde çıkardın.”³⁴¹

Bu konuda dikkat çeken bir diğer husus otosansürdür, ancak bu dönemde otosansürün boyutunun ne kadar olduğunu saptamak oldukça güçtür.³⁴² Bununla birlikte Ovidius’un eserlerinde otosansür imalarının varlığına dair bir yorum yapabiliriz. Daha önce Vergilius’un ölümünden önce *Aeneis*’i yakma isteğinden bahsetmiştik, ancak bu durum tamamen kendi edebi kaygılarından ötürü bir istek olduğu için otosansür olarak

³³⁷ Ov. Tr. 3.1.73-78.

³³⁸ Habinek, Thomas N., *A.g.e.*, s. 155.

³³⁹ Ov. Tr. 2.5-8.

³⁴⁰ Ov. Tr. 3.1.78.

³⁴¹ Ov. Tr. 2.131-134.

³⁴² Watts, Edward J., “A.g.m.”, s. 159-160.

ele alamayız. Ovidius ise *Metamorphoses*'ı Augustus'un kendisine verdiği sürgün cezasına tepki olarak ateşe attığına dair yorumlar mevcuttur,³⁴³ ancak eser günümüze kadar ulaştığından eserin bir bölümüne veya bir kopyasını imparatorun ilgisini çekmek için yakmış olabileceği yorumunu yapabiliriz. Zira Ovidius da sürgün yıllarında yazdığı bir şiirinde eserini ateşe attığından bahsetmiştir. Ovidius'un bir diğer eseri *Amores*'in önsözünde ise şairin yayın otoritesi hakkında bir yorumu vardır. Ovidius, esere başlamadan önce yazdığı epigramda eserini beş kitaptan üç kitaba indirdiğinden çarpıcı bir şekilde bahsetmiştir:

“Bir zamanlar beş kitap olan biz Naso'nun (eseri).
Artık üç kitabız. Yazar eserinin böyle olmasını istedi.
Şimdi bizi okumak size hiçbir zevk vermese de,
En azından iki kitabı çıkartarak daha hafif bir ceza olacaktır.”³⁴⁴

Eserin yazarı olarak Ovidius, çalışmalarının yayımlanması üzerinde bütün kontrole sahipti ve bu şekilde daha az ceza alacağını düşünerek eserin iki kitabını çıkartmaya karar vermişti. Ovidius'un bu düzenlemesiyle eser, günümüze ulaşan üç kitap hâlini almıştır. Ziogas'a göre Ovidius'un bu kararı bir otosansür eylemi olarak ele alınabilir.³⁴⁵

Bu konuya tezat bir şekilde şairin sürgün yıllarındaki yazılarında Augustus'a övgüleri daha da artmaya başlamıştı. Hatta bu eseri çeviren Green, bu durumu bir çeşit “Stockholm sendromu” olarak yorumlar.³⁴⁶ Hatta öyle ki şair, Augustus'u kendi zamanlarının en güçlü hükümdarı olarak niteler ve onu tapınılması gereken bir tanrı olarak görür.³⁴⁷ Bu konuda şairin kinaye yapmış olabileceğini söyleyebiliriz, ancak Wilkinson'a göre şairin bu tutumunun sebebi Augustus'un yumuşama belirtileri göstermesidir ya da en azından Ovidius'un böyle sanmasıdır.³⁴⁸ Böyle düşünmesinin en büyük sebebi ise Ovidius'un Roma'daki dostlarından senatör Paullus Fabius

³⁴³ Ziogas, Ioannis, “The Poet as Prince: Author and Authority Under Augustus”, Baltussen, Han; Davis, Peter J. (ed.), *The Art of Veiled Speech: Self-Censorship from Aristophanes to Hobbes*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2015, s. 124.

³⁴⁴ Ov. *Epigr.*

³⁴⁵ Ziogas, Ioannis, *A.g.e.*, s. 128.

³⁴⁶ Green, Peter, *Ovid: The Poems of Exile: Tristia and the Black Sea Letters*, University of California Press, Berkeley, 2005, s. xi.

³⁴⁷ Ov. *Pont.* 1.1.50., 1.8.21.

³⁴⁸ Wilkinson, *A.g.e.*, s. 175.

Maximus'un,³⁴⁹ şairin affı için bizzat imparatora bir girişimde bulunmasıydı, ancak bu girişimden sonra aynı yıl (14) içinde hem Augustus hem de Fabius Maximus hayatlarını kaybetmiştir. Fabius Maximus ve Augustus'un ölümleriyle Ovidius artık tüm umudunu yitirmişti. Hatta Fabius Maximus'un ölümünden kendisini mesul tutmuştu.³⁵⁰

Ovidius, bunların yanı sıra yaptıkları şeylerden ötürü pişmanlık duyduğunu ve kendisine verilen cezayı hak ettiğini söyler.³⁵¹ Artık tek tesellisi yazmaya devam ettiği şiirleriydi. En nihayetinde Ovidius 18'de sürgünde geçirdiği on yılın ardından Roma'daki evinden uzak ve Erim'in de ifadesiyle kalbi ve umudu kırık bir sürgün olarak hayata gözlerini yumdu.³⁵² Ardında *Metamorphoses* ve *Fasti* gibi iki tamamlanamamış eser, sürgünde yazdığı *Tristia*, *Epistulae ex Ponto* ve *Ibis*, kendi yaşadığı zamanın çok ötesinde olan eserleri *Ars Amatoria* ve *Amores* gibi daha pek çok önemli eser bırakmıştır. Hatta Ovidius mitolojik öyküler içeren eseri *Metamorphoses*'ı sürgünde geçirdiği yıllarda yok etmek istemişti:

“Değişen insan suretini anlattığım bu dizeler,
Efendisinin sürgününde bitirdiği talihsiz bir eserdir.
Bu dizeleri, geride bıraktığım başka pek çok şey gibi,
Keder içinde kendi ellerimle ateşe attım.”³⁵³

Winsbury Ovidius'un kendi eserini yakmasını sembolik olarak nitelendirir. Ona göre eserin başka kopyaları da vardı ve şairin bunu yapmasındaki amacının bir çeşit kefaret ya da arınma sağlayan bir ritüel olarak değerlendirir. Aynı zamanda Ovidius eylemini çalışmasına dramatik bir şekilde dikkat çekmenin bir yolu olarak görmüş de olabilirdi. Böylelikle imparatorun gözlerini üzerine çekmeyi planlamıştı. Winsbury ayrıca aynı durumun Augustus döneminde eserini yakan Timagenes için de geçerli olabileceğini düşünür.³⁵⁴

³⁴⁹ Paullus Fabius Maximus; MÖ 11'de konsül olmuş Romalı senatör. Ayrıca Asia'da proconsul görevi de yapmıştır. Tacitus, Fabius'un 13'te Augustus'un hayatta kalan son torunu olan Agrippa Postumus'a gizli ziyaretine eşlik ettiğini bildirdi. (Tac. Ann. 1.5.)

³⁵⁰ Ov. Pont. 4.6.11-14.; Keskin, A.g.e., s. 106.

³⁵¹ Ov. Pont. 1.1.60.

³⁵² Erim, Müzehher, A.g.e., s. 170.

³⁵³ Ov. Tr. 1.7.13-16.

³⁵⁴ Winsbury, Rex, "Bookburning and Treason: 'A Time of Savagery Even in Peace'", *The Roman Book*, Bloomsbury, Londra, 2009, s. 136-137.

Sansür bahtsız şair Ovidius'un peşini öldükten sonra da bırakmamıştı. Kendi yaşadığı dönemde özellikle *Ars Amatoria*'nın zina, cinsellik ve eşcinsellik temaları nedeniyle Roma geleneklerine ve toplumsal ahlak kurallarına uymadığı gerekçesiyle imparator ve çevresi tarafından kabul görmediğinden bahsetmiştik. Şairin ölümünden yüzyıllar sonra bile diğer eserleri de sansürden nasibini alacaktı. Örneğin on dördüncü yüzyılda kimliği belirsiz bir şaire ait *Ovide moralisé* adındaki Fransızca çeviride sansür rastlanır. Şair Hristiyan okuyucu için ahlaki açıdan makul hâle getirmiş ve anlatılan hikâyeleri kendisine göre yorumlamıştır. Bu çevirinin başlangıcında Ovidius'un orijinal eserine saygın bir şekilde tercüme ettiğini iddia etmiş ve esere "işte Romalı büyük şair Ovidius'un masalına başlıyoruz, gerçeğe göre anlatıldı ve ahlaki uyumla tercüme edildi" diyerek başlamıştır. Böylelikle tercüman, Ovidius'un hikâyelerini halk için ahlaki bir alegori olarak sunmuştur.³⁵⁵

Rönesans İtalya'sında keşiş Girolamo Savonarola tarihin en büyük kitap kıyımlarından birini 1495'te Floransa'da gerçekleştirmiştir. Medici'lerin kovulmasından sonra siyasi gücü elde etmesiyle sanat hamiliğini üstlenen Savonarola, her türlü lükse karşı olmasına rağmen Floransa'da büyük bir lüks ve servet içinde yaşamıştı. Gençliğinde Latince eğitimi almış ve muhtemelen Ovidius'un şiirleriyle fazla içli dışlı olmuştu. Dinsizliğin ve yozlaşmanın bütün İtalyan toplumuna hâkim olduğu gerekçesiyle pek çok kitabı ateşe verdi. Bunlar arasında Ovidius'un eserleri de vardı.³⁵⁶ Şairi okumanın ahlaksızca ve kabul edilemez olduğunu düşünüyordu, ancak bu olaydan sonra ilginç bir şekilde *Metamorphoses* ve *Ars Amatoria* giderek daha çok okunur hâle gelecekti.³⁵⁷

Elizabeth dönemi İngiltere'sinde ise matbaanın yaygınlaşması ve Rönesans'ın etkisiyle Grek ve Latin klasiklerine rağbet artmasına rağmen sansür vakalarına da bir o kadar sık rastlanmaktaydı. Canterbury başpiskoposu John Whitgift ve Londra piskoposu Richard Bancroft'un emirleriyle 1599'da *Amores*'in çevirisi yasaklandı.

³⁵⁵ Pariet, Ana, "Recasting the *Metamorphoses* in Fourteenth-Century France: The Challenges of the *Ovide moralisé*" *Ovid in the Middle Ages*, ed. James G. Clark, Frank Coulson, Kathryn L. McKinley, Cambridge University Press, 2011, s. 83.

³⁵⁶ Green, J., Karolides N., "Savonarola, Fra Girolamo", *Encyclopedia of Censorship*, Facts On File, Inc., New York, 2005, s. 495.

³⁵⁷ Black, Robert, "Ovid in Medieval Italy", *Ovid in the Middle Ages*, ed. James G. Clark, Frank Coulson, Kathryn L. McKinley, Cambridge University Press, 2011, s. 142.

Sebebi yine halkın ahlakını bozabilecek bir eser olduğuna dair iddialardı.³⁵⁸ Ünlü İngiliz şair Christopher Marlowe'un *Amores* çevirisi de Ovidius'un yazdıklarını doğru çevirdiği ve çeviride ahlaki düzenleme girişiminde bulunmadığı için sansüre dahil edildi.³⁵⁹

Ovidius'un en ünlü eseri olan *Metamorphoses* bile çeşitli yasak aşk biçimleri ve tecavüz gibi birçok cinsel eylem içerdiği gerekçesiyle tarih boyunca sansürlenmiştir. İngiliz tercüman Arthur Golding'in on altıncı yüzyıl *Metamorphoses* çevirisinde, Hristiyan ahlakına vurgu yapan yorumlarla okuyucuların Ovidius'a bakış açısını etkilemeye çalışmıştır. Böyle yorumlarla çevirmenler kendi ahlak anlayışlarına en uygun unsurları vurguladıkları için bu örnekleri bir tür sansür olarak nitelendirebiliriz. Nihayetinde Ovidius'un sürgün cezası Roma şehir meclisi tarafından Aralık 2017'de şairin ölümün iki bininci yılında sembolik olarak iptal edilmiştir.³⁶⁰

Bütün bu tartışmalarla birlikte birtakım modern araştırmacılar tarafından Ovidius'un eserlerinin yasaklanmadığı ve hiç sürgüne gitmediği de iddia edilmiştir. Evans Ovidius'un eserlerinin yasaklanmasının daha fazla sempati kazanmak için yapılmış edebi bir kurgu olabileceğinden bahseder.³⁶¹ Ingleheart da benzer şekilde Ovidius'un eserlerinin hâlâ ulaşılabilir olduğuna değinerek sempati uyandırmak adına böyle bir eğilimin olduğunu ve kitaplarının yasaklanmamış, hatta kütüphanelerden kaldırılmamış olabileceği üzerine durmuştur.³⁶² Evans ve Ingleheart'ın böyle bir cezadan şüphe etmeleri için geçerli sebepleri vardır, zira Ovidius'un *Tristia*'sındaki birkaç ima³⁶³ haricinde herhangi bir antik kaynak böyle bir cezadan bahsetmemektedir. Daha öncesinde de bahsettiğimiz gibi kendi yazdıklarını çıkarmış ve yakmayı istemişti, ancak imparatorluğun eserlerine yönelik yakma veya yasaklama girişimiyle

³⁵⁸ McCabe, Richard A., "Elizabethan Satire and the Bishops' Ban of 1599", *MHRA, The Yearbook of English Studies*, Vol. 11, Literature and Its Audience, 1981, s. 188.

³⁵⁹ Lerner, Laurence. "Ovid and the Elizabethans." Charles Martindale (ed.) *Ovid Renewed: Ovidian Influences on Literature and Art from the Middle Ages to the Twentieth Century*, Cambridge University Press, 1988, s. 125.

³⁶⁰ Henley, Jon, "Ovid's exile to the remotest margins of the Roman empire revoked". *The Guardian*, 16 Aralık 2017.

³⁶¹ Evans, Harry B., *Publica Carmina: Ovid's Books from Exile*. University of Nebraska Press, Lincoln, 1983, s. 53.

³⁶² Ingleheart, Jennifer, "Introduction: Two Thousand Years of Responses to Ovid's Exile." Ingleheart, Jennifer (ed.), *In Two Thousand Years of Solitude: Exile after Ovid*, Oxford University Press, Oxford, 2011, s. 16-17.

³⁶³ Ov. Tr. 2.5.-8.

alakalı *Tristia*'nın ikinci kitabının ilk dizeleri hariç doğrudan bahsetmemiştir. Sürgünde yazdığı eserlerinde sürekli sürgünden bahsedip eserlerine yönelik cezalarından neredeyse hiç bahsetmemesi hayli ilginçtir. Ovidius *Tristia*'nın ikinci kitabında *Ars Amatoria* sebebiyle ceza aldığını ve eserin yasaklandığını, üçüncü kitabında da ceza aldığını ima ettiği eseri *Ars Amatoria*'nın kendi ağzından yazarak kamu kütüphanelerinden çıkarıldığını ve Augustus'un bu eserler karşı bir gün daha az gaddar olacağını umduğunu aktarmıştır. Bu konuyla alakalı en çarpıcı dizeyse *Libertas*'ın kitaplara açık olan salonlara girmesine izin vermediğini vurgulamasıydı. Blum bu dizelerden yola çıkarak *Libertas*'ın özgürlük tanrıçası olduğunu ve eserinin kütüphanelere girmesini engellemesinde ironi barındırdığını belirtmiştir. Böylelikle Ovidius *Ars Amatoria*'nın Palatinus, Portius Octaviae ve Atrium Libertatis'deki kütüphanelerden kaldırıldığını ima etmişti. Bunlardan birinde kitabı çıkaran bir *custostu* (bekçi). Söz konusu kişi muhtemelen kütüphanede görevli bir yetkiliydi, ancak imparatorun veya herhangi bir yetkili senatörün böyle bir cezayı verdiğinden bahsetmemiştir. Blum ayrıca *Ars Amatoria*'nın yasaklandığı görüşünün *Codex Parisinus*'da geçen "Ovidius'un *Ars Amatoria*'sı Augustus tarafından yasaklandı ve kamu kütüphanelerinden kaldırıldı" ifadesi sebebiyle Orta Çağ'dan itibaren yayılmış olabileceğini düşünmüştür. Dolayısıyla Blum da Ovidius'un eserlerinin kütüphanelerden kaldırılmamış olabileceği görüşündedir.³⁶⁴

1911'de J. J. Hartman ise Ovidius'un asla sürgün cezasına çarptırılmadığını ve kendisine atıfta bulunan tüm eserlerinin yaratıcı ve komik bir kurgu olduğunu savundu. 1980'lerde yapılan bir dizi çalışma ise Hartman'ın bu tezini destekleyerek sürgünün kendisinin şiirsel bir kibir mi, yoksa tamamen uydurulmuş bir senaryo mu olduğunu tartışır; örneğin Fitton-Brown Ovidius'un sürgününün bir kurgudan ibaret olduğu fikrindedir ve şair hiçbir zaman Tomis'te bulunmamıştır. Ovidius'un sürgününden bahseden Yaşlı Plinius ve Statius'u pek güvenilir bulmayan Brown, bu ikisi dışında beşinci yüzyıla kadar herhangi bir tarihçinin, şairin sürgününden bahsetmediğini aktarmıştır.³⁶⁵ Fitton-Brown'un bu görüşündeki bir diğer etmen hava koşullarıdır.

³⁶⁴ Blum, Barak, "Banned from the Libraries?: Ovid's Books and Their Fate in the Exile Poetry", *AJPh*, vol. 138, no. 3, 2017, s. 491, 497-499, 520.

³⁶⁵ Fitton Brown, A. D., "The Unreality of Ovid's Tomitan Exile" *LCM* vol. 10.2, 1985, s. 20-21.

Ovidius *Epistulae Ex Ponto*'da Tomis'in havasından bahsederken şu dizeleri yazmıştır:

“Ne çiçeklerin taçlarıyla süslenmiş baharı deneyimleyebilirsiniz,
Ne de orakçıların çıplak bedenlerini görebilirsiniz.
Sonbahar size asla üzüm bağları sunmaz,
Her mevsim aşırı soğuktan etkilenirsiniz.”³⁶⁶

Ovidius'un bu dizelerde açıkça ifade ettiği şey Tomis'te tüm mevsimlerin aşırı soğuk olmasıdır. Şair *Tristia*'da bir kış karının bir sonrakine kadar sürdüğünü söyler.³⁶⁷ Brown ise bu durumu oldukça çelişkili bularak Köstence (Tomis'in günümüzdeki ismi) ve çevresindeki bölgelerde yazların oldukça sıcak ve uzun geçtiğini aktarmıştır. Fitton-Brown'un bu düşüncelerle Ovidius'un hiçbir zaman Tomis'te olmadığını ve *Ex Ponto*'yla *Tristia*'da yazdıklarının kurgu olduğunu savunmuştur.³⁶⁸ Roma dönemi şairlerinin yazdıklarının tarihi gerçeklikle örtüşüp örtüşmediği konusunda tartışma yaratmıştı. Özellikle sürgün nedeninin tam olarak kesinlik kazanmaması, Brown'un bu görüşünde oldukça etkili olduğunu söyleyebiliriz, yine de Fitton-Brown'un bu teorisi, tıpkı Ovidius'un tam olarak kesinleşemeyen sürgün nedeni gibi, geçerliliği ispatlanamayan bir hipotez olarak kalmıştır. Sonuç olarak Ovidius'a verilen sürgün cezasının nedenleri günümüzde dahi tartışmalı bir konu olsa da şairin özellikle *Amores* ve *Ars Amatoria*'da Augustus'un Roma toplumunun ahlaki yapısına yönelik getirdiği yasalara karşı çıkıp şiirlerinde bunları tiye aldığını söyleyebiliriz. Bu durum eserlerinin Roma'daki kütüphanelerden toplatılmasına sebep olmuş olabileceğini söyleyebilsek de sürgün cezasının neden verildiğini kesin olarak belirtmek mümkün değildir.

Augustus saltanatının tiyatro gösterilerindeki durumu ise edebiyat dünyasındaki kadar ağır değildi. Tiyatro gösterilerinde ifade özgürlüğü ve herhangi bir kontrol sisteminin olup olmadığı tartışmalı bir konu olsa da imparatorun çevresinde olmayan yazarlar için oyun sergilemek yine neredeyse imkânsız hâle gelmişti. Bununla birlikte imparatorluk tıpkı edebi eserler gibi tiyatroyu da bir propaganda aracı olarak kullanıyordu. İfade özgürlüğü açısından tiyatro gösterileri, siyasi gücü olanların

³⁶⁶ Ov. *Pont.* 3.1.11-14.

³⁶⁷ Ov. *Tr.* 3.10.13-16.

³⁶⁸ Fitton-Brown, A. D. “Ovid's Exile”, *Teaching Geography*, vol. 5, no. 1, Temmuz 1979, s. 43.

halkla iç içe olduğu bir mekân sağladı. Bu bağlamda tiyatro, politikacılar ve halk arasında doğrudan bir iletişim de doğuruyordu.

İmparatorluk Dönemi'nde tiyatro oyunları ve daha çok imparatorları yüceltmek adına düzenlenen festivallerdeki oyunların yanı sıra mim/pantomim gösterileri ön plana çıkmıştır. Mim ve pantomim, Roma'nın erken zamanlarından bu yana tiyatrolarda var olan bir oyun çeşidiydi. Tek bir sanatçının konuşmadan, sadece mimiklerle hikâyeyi anlattığı gösterilere deniyordu. Mim ve pantomim arasındaki en önemli fark, ikincisinde daha gerçekçi hikâyelere yer verilmesiydi. Atellana farslarıyla kıyasladığımızda ise daha çok doğaçlama hâkimdir. İmparatorluk Dönemi'nde mim ve pantomim, farklı imparatorların hükmüyle değişkenlik gösterse de Roma'nın oldukça popüler bir tür hâline geldi.³⁶⁹ Bu oyunlar o kadar çok rağbet görmüştü ki Plinius sokaklarda pantomim sanatçılarına (*histriones*) eşlik eden aristokratların bile dahil olduğu alaylardan bahsetmektedir,³⁷⁰ ancak bu popülerlik bir zaman sonra pek de hoş karşılanmayacaktı. Pek çok Roma tarihçisi, Augustus ve Maecenas'ın pantomim sanatçılarına sponsor olmasıyla Roma ahlakının çöküşe geçtiğini belirtmiştir,³⁷¹ fakat Augustus bunları izlemekten zevk alan biriydi. Suetonius'un aktardığına göre Caesar tiyatro oyunları sırasında pek çok kez kendisine gelen mektupları ve resmi yazıları okumaya ve cevaplamaya ayırıyordu. Bu yüzden de zaman zaman halkın eleştirilerine maruz kalıyordu. Augustus da dayısına gelen eleştiriler kendisine de gelmesin diye tiyatro gösterilerini baştan sona izlerdi.³⁷² Doğal olarak Augustus'un saltanatında pantomim hayli revaçtaydı; öyle ki dönemin en ünlü iki pantomim sanatçısından biri Augustus'un Kilikia'lı azatlısı Pylades, diğeri de Maecenas'ın İskenderiyeli azatlısı Bathyllus'tu. Bu iki rakip sanatçıdan Bathyllus daha çok komedy, Pylades ise tragedya türünde oyunlar sergiliyordu. Bu yüzden hayranları pek çok kez isyan çıkarıp çatışılardı. Bunun sonucunda Augustus kısa bir süreliğine Pylades'i Roma'dan sürgün etmiştir.³⁷³

³⁶⁹ Nettleship, Henry (ed.), *A Dictionary of Classical Antiquities: Mythology, Religion, Literature and Art*, William Glaisher Ltd., Londra, 1894, s. 393.

³⁷⁰ Plin. *NH*, 29.9.

³⁷¹ Livy, 7.2.; Tac. *Dial.* 29.4.; Zos 1.6.1.; Slater, W.J., "Pantomime Riots", *ClAnt*, University of California Press, vol. 13.1, 1994, s. 122.

³⁷² Suet. *Aug.* 45.

³⁷³ Jory, E.J., "The Literary Evidence for the Beginnings of Imperial Pantomime", *BICS*, vol.28, 1981, s. 152.

Tiyatro oyuncularının devlet gözetiminde olduğunu söylemek güçtür ve onlara verilen cezaları saptamak sosyal konumlarının belirsizliği nedeniyle bir hayli güçtür. Buna ilaveten antik kaynaklardaki bulgular da yetersizdir, ancak bu sanatçıların sahnenin çok ötesinde bir etki yarattığı ve gösterilerde kalabalığın açıkça desteğini gördüğü aşikârdır. Bu nedenle insanları tiyatro oyuncularıyla bir araya gelmesini yasaklamak sadece oynanan oyunu değil, sanatçının tiyatro dışındaki sosyal yaşantısını da etkilemişti,³⁷⁴ ancak oyuncuların tragedya veya komedyâ yazarları tarafından yazılan oyunları oynamakla mükellef olduklarını unutmamak gerekir. Bunun dışında bu tarz tiyatro oyunlarına sponsor olanların imparatora ya da aristokrat çevreye hakaretleri engellemek için, gerçek performansın kapsamı dışında uygun tedbirler de almış olabilir: Augustus'un saltanatında pantomim sanatçıları hayli rağbet görse de aralarında ceza alanlar vardı, ancak bu cezalar politik değil, daha çok ahlaki sebeplerden verilmişti, böylelikle sahne oyuncularının başına buyruk davranmalarını büyük ölçüde engellendi. Örneğin erkek kılığına girmiş bir kadına yönelik cinsel istismar suçundan tiyatro oyuncusu Stephanio önce öldüresiye dövülmüş sonra da sürgün edilmiştir.³⁷⁵ Bir başka örnekte ise dönemin pantomim sanatçılarından Pylas, kendisini ısıklayan bir seyirciye parmak işareti yapınca bir *praetorun* şikâyetiyle halkın gözü önünde kırbaçlanmıştı.³⁷⁶

Augustus'un sansür uygulamaları arasında en çarpıcı örneklerinden biri de Sibylla kehanet kitaplarına yöneliktir. MÖ 13'de Lepidus'un ölümünün ardından Augustus *pontifex maximus* olarak seçildi. Bu, Augustus için önemliydi, çünkü bu unvanla tüm Roma devlet kültürünün ruhani lideri olmuştu, imparatorluk görevi ve yetkilerine kutsallık da eklemişti, böylelikle siyasi otoritesini dinle de güçlendirmişti. Öyle ki Ara Pacis gibi bir dönemin en büyük ve ideolojik olarak en önemli anıtında Augustus belirgin bir şekilde *pontifex maximus* sıfatıyla betimlenmişti; bu durum imparatoru hem diğer figürlerden daha ayrıcalıklı hâle getirmiş hem de ona kutsal bir görüntü vermişti. Ayrıca bu unvanı kullanarak pek çok kitabı yakma kararına varmıştı, zira bu unvanla verdiği kararlar dini nitelik de taşıdığı için tartışılması güçtü. Augustus'un dini bir sıfatla aldığı bu kararı tartışmak ve eleştirmek daha zor hâle

³⁷⁴ McCarthy, Jane, "A.g.m.", s. 233.

³⁷⁵ Suet. *Aug.* 45.

³⁷⁶ Suet. *Aug.* 45.

gelmişti. Böylece bu unvanını kullanarak, iki bini aşkın Grekçe ve Latince kehanet kitabı ve parşömenini her yerden toplatıp yaktırdı, aralarından yalnızca Sibylla³⁷⁷ kitaplarını ayırmıştı:

“Lepidus hayattayken ondan hiçbir zaman almaya yeltenmemiş olduğu *pontifex maximus* makamını ise ancak onun ölümüyle aldıktan sonra ya hiç ya da pek ağırlığı olmayan, yaygın biçimde geçerli, Yunanca ve Latince kehanet kitaplarından iki bini aşkının her yerden toplatıp yaktırdı, yalnız Sibylla kitaplarını alıkoydu ve bunları ayıkladı...”³⁷⁸

Ne yazık ki Suetonius bu kehanet kitaplarının nelerden bahsettiğinden, nasıl yakıldığından ya da kimler tarafından yakıldığından bahsetmemiştir. Augustus bu kehanet kitaplarında Roma dini geleneklerine ters gelebilecek şeyler gördüğü için el koymuş ve sadece kendisinin izni doğrultusunda erişimine izin vermişti. Örneğin Vergilius’a, *Aeneis*’i yazdığı sırada bu kehanet kitaplarını araştırmasını sağlamıştı. Şüphesiz kehanet yazıları, Roma’da, siyasi çekişmenin olduğu yıllarında daha da popülerleşmişti ve Augustus bunun farkındaydı. Bu sebeple kalıcı bir barış ve bütünleşme döneminin başladığını halka empoze etmeye çalıştığı için bu kitapların erişimini sınırlı tutarak vatandaşlar arasında çıkabilecek çatlak sesleri önlemek istemişti.³⁷⁹

Nihayetinde Augustus’un ifade özgürlüğüne tutumu konusunda bir husus ön plana çıkıyor: *Princeps* bu konuda nispeten müsamahalı bir politikadan, yaşı ilerledikçe daha despot bir tutuma doğru meyletmişti. Saltanatının ilk yıllarında

³⁷⁷ *Sibylla* denilen bu kitapların çıkış yerinin, Napoli yakınlarındaki Cumae kasabası olduğuna inanılırdı. *Sibylla* kâhinlerinin ve kitaplarının tarihi kadim krallık dönemine kadar dayanmaktadır. Halikarnassos’lu Dionysios’un anlattıklarına göre bir Cumae *sibylla*’sı, Roma’nın beşinci kralı Tarquinius Priscus’a dokuz kehanet kitabı getirip bunun karşılığında 300 altın ister, kral ise kitapların üçünü yakıp geri kalanlar için ne kadar istediğini sorar. Aslında kral, kitapların Roma’nın geleceğine dair bir şeyler içerip içermediğini merak etmiştir, ancak buna rağmen para ödemeyi reddeder. Bunun üzerine kâhin üç kitabı daha yakınca en sonunda kral, kâhine 300 altın vermeye razı olur.³⁷⁷ Bir diğer Roma kralı Tarquinius Superbus saltanatında *flamines* adlı rahiplerin üzerinde çalıştığı *Libri Sibyllini* adlı kehanet kitapları Iuppiter tapınağında tutuluyordu, fakat İmparatorluk Dönemi’ne kadar gelen süreçte çıkan yangınlar sonucu bu kitaplardan geriye az sayıda kopya kalmıştı. Augustus döneminde bazı *sibylla* kitapları kurtarılmış ve Palatinus’daki Apollon tapınağına götürülmüştü. Augustus ve Tiberius gibi imparatorlar bu konuda katı bir politika izleseler de astrolojiye ilgiliydiler. Bu yüzden bu kehanet kitaplarıyla yakından alakadar olmuş olabilirlerdi. Sonrasında *Sibylla* kehanet kitapları giderek değerini kaybetti: Theodosius döneminde *magister militum* Stilicho 408’de geriye kalan *sibylla* kitaplarını da yaktırdı (Dion. Hal. Ant. Rom. 4.62).

³⁷⁸ Suet. Aug. 31.

³⁷⁹ Cramer, Frederick H., “A.g.m”, s. 167-168.

Maecenas ve Messala'nın etrafında toplanmış entelektüel çevreler edebiyat alanında imparatorluğa önemli hizmetler vermişlerdi, ancak özellikle Maecenas'ın MÖ 8'deki ölümünün ardından o entelektüel birliği bir daha yakalayamamış, halefi Tiberius'un sert politikaları da edebiyatta eleştirilerin çoğalmasına sebep olmuştur. Tacitus'un ifade özgürlüğü konusunda Augustus'un politikasına dair hükmü biraz daha olumludur, ama Augustus'un geçmişini Tiberius'un yaptıklarıyla karşılaştırdığı zaman haklılık payı olduğu görülür:

“En belagatli ve güvenilir insan olan Titus Livius, Gnaeus Pompeius'u öylesine cömertçe övmüş ki Augustus ona "Pompeiusçu" adını vermişti, ancak bu hiçbir şekilde onların karşılıklı arkadaşlıklarına zarar vermedi... Şimdi genellikle eşkiya ve katil olarak adlandırılan Cassius ve Brutus'u bile pek çok vesileyle şanlı insanlar olarak görülüyordu... Asinius Pollio'nun mektupları da bu adamların en saygın anmalarını içeriyor. Messala Corvinus³⁸⁰ da Cassius'u imparator olarak yüksek sesle ilan etmek istedi, ancak her iki yazar da zenginliklerine ve onurlarına sahip olmaya devam etti... Antonius'un mektupları, Brutus'un konuşmaları Augustus'a karşı yanlış ve sert saldırılarla doludur... ve yine de Tanrısal Augustus onları tolere etti ve hayatta kalmalarına izin verdi, siyasi ılımlılıktan mı yoksa doğuştan gelen bilgelikten mi karar vermek zordur.”³⁸¹

Sonuç olarak Augustus'un edebiyat ve gösteri dünyasına yönelik katkıları olduğu kadar birtakım zararları da olduğu yorumunu yapabiliriz. Özellikle Ovidius'un sürgün cezası bu dönemde ifade özgürlüğü ve sansüre yönelik en bilinen vaka olsa da Ovidius'un eserleri günümüze ulaşmış olduğun aralarında en şanslı olanıydı. Buna karşılık Timagenes, Titus Labienus, Cassius Severus gibi isimler Roma yazınının kaybolan değerleri olarak tarihteki yerlerini almıştı. Augustus saltanatı Roma'nın ifade özgürlüğüyle imtihanının sadece başlangıcıydı. Halefi Tiberius bunu daha da öte taşıyacaktı.

³⁸⁰ Messala Corvinus (MÖ 64-MS 8/13), Cicero'nun oğlu ve Horatius ile birlikte Atina'da eğitim almıştı. Brutus'un kampında başarıyla komutanlık yapmıştı. M.Ö 2'de Augustus *pater patriae* unvanını almasıyla birlikte, yeni makamı olan *praefectus urbi* görevinden istifa etti. İstifası, Augustus rejimine karşı siyasi bir protestoydu; tarihsel çalışmaları cumhuriyet yanlısı anı yazılarından oluşmuştur (Plut. *Brut.*, 40, 42, 45; Tac. *Ann.*, 4.34.; Suet. *Aug.*, 74.; Sen. *Suas.* 1.7).

³⁸¹ Tac. *Ann.* 4.34.

3.2. Tiberius

Augustus'un ölümünün ardından ortaya çıkan en büyük sorun halefiyetti. İki genç torunu Lucius ve Gaius'un ölümünün ardından Augustus, karısı Livia'nın teşvikiyle üvey oğlu Tiberius'u evlat edindi. Merhum imparatorun kurduğu rejim henüz yeni sayılırdı ve özellikle Cumhuriyetçi Romalı senatörler için geleneklere ve sağduyuya aykırı görünüyordu. Tiberius Augustus'un en tecrübeli vârisi olduğu ve *tribunus* yetkisinin elinde bulundurduğu için tahta geçmekte zorluk yaşamamıştı, ancak birtakım senatörler ve askerler tarafından sert bir muhalefetle karşılaştı. Tiberius, hükümdarlığı öncesinde ve sırasında hiçbir zaman askerlerin gözdesi olmadı. Saltanatının ilk yıllarında özellikle kuzey bölgelerdeki askerlerin gözdesi, evlatlığı Germanicus'tu, ancak kendisi imparatorluğu yönetmeye istekli değildi. İmparatorluğunun ilk zamanlarına nazaran daha ılımlı bir profil çizen Tiberius, senato ve yurttaşların hizmetkârı olduğunu söyleyerek senatoda tartışma özgürlüğünden yana bir tavır sergilemiş ve kendisine *dominus* (efendi) denilmesini yasaklamıştı. Buna rağmen işler imparatorun istediği gibi gitmedi. Halk Tiberius'u sevememişti, senatörlerle arasında da soğuk bir ilişki vardı. Öyle ki Tacitus'a göre senatörlerle "köle olmak için yaratılmış adamlar" diye dalga geçiyordu.³⁸² İmparatorun özellikle aristokrat kesim ve senatoyla ilişkisi 19'da Germanicus'un şüpheli ölümünün ardından daha da bozuldu. Tiberius'a yakınlığıyla bilinen Suriye valisi Piso'nun Germanicus'u zehirlediği söylentisi dolanıyordu. Germanicus'un 19'daki ani ölümünden sonra Tiberius giderek daha acımasız bir tutum içine girdi. Suetonius'da geçen "nefret etsinler, yeter ki itaat etsinler"³⁸³ sözü gitgide Tiberius'un mottosu hâline gelmiş, ama bununla birlikte daha çok korku duymaya başlamış, hatta bu yüzden başkentten ayrılmıştı. 26'da önce Campania'ya, sonra da Capri adasına yerleşti. Özellikle *lex maiestatis* bu dönemde oldukça kritik bir rol oynamıştır. Bu yasayla ufak bir kuşku duyulan suçlu-suçsuz sayısız kişiye dava açılmış ve bu davalar sonucunda pek çok kişi mahkûm edilmiş, sürgüne gönderilmiş ya da idam edilmiştir. Böylelikle Tiberius saltanatında Principatus, özellikle artan vergilerden ötürü çıkabilecek homurtuları önlemek adına halk meclislerinin seçim yetkisinin senatoya devredilmesi ve

³⁸² Tac. *Ann.* 3.65.

³⁸³ Suet. *Tib.* 59.

bürokrasinin de yoğunlaşmasıyla daha monarşik ve despotça yönetilen bir yapıya dönüşmüştü.³⁸⁴

Yeni imparator ifade özgürlüğü konusunda selefi Augustus'la kıyaslandığında oldukça sertti. Hükümdarlığı oldukça azılı Tiberius düşmanı Tacitus'un tabiriyle “ikiyüzlülükle” başlamıştı. Tarihçiye göre Tiberius'un sözleri görkemliydi ama dürüstlükten uzak ve ikiyüzlü politikaları köleliğe yol açacaktı.³⁸⁵ Tiberius'un ifade özgürlüğüne dair tutumu pek çok açıdan skandallarla doluydu. Tacitus başta olmak üzere bu dönemi yazan tarihçilerin pek çoğu onun yazarlara ve şairlere zulüm yaptığını kabul eder.³⁸⁶ Ayrıca Cassius Dio'nun ifadesiyle artık bu dönemde herhangi bir kişinin kendisi hakkında söylentiler yapmakla suçladığı tüm hafif ifadeler birden ciddi davalara dönüşüyordu. Bu dönemin yazılı kültüründe artık bir yazar, bir arkadaşı için gizli bir açıklama yapmış olsa bile, bunu kamu kayıtlarına girerek de yayınlayacaktı.³⁸⁷ Öte yandan kendisine ve ailesine yazılan aşağılayıcı sözler karşısında senatoda “özgür bir devlette, konuşma ve düşünce de özgür olmalıdır.” demişti.³⁸⁸ Cumhuriyetçi senatörler senatodaki özgürlükçü geleneği belli ölçülerde de olsa sürdürme konusunda ısrarcıydı, ancak Tiberius saltanatı boyunca bu konuda senatörlerin sabrını sınavacaktı. 15'te *praetor* Pompeius Macer imparatora *lex maiestatis*'in daha adaletli bir biçimde düzenlenmesi gerektiğini söylediğinde, Tiberius'un verdiği cevap “yasalar uygulanmak için vardır” oldu. Çok geçmeden kendisine karşı pek çok isimsiz hiciv yazıldı.³⁸⁹ Augustus böyle yazıları bir fermanla yasaklamıştı; Tiberius ise *lex maiestatis*'in yazarlara karşı uygulanacağını belli etmişti:

“Hispo Romanus³⁹⁰’un yardım ettiği Caepio Crispinus, Bithynia *proconsul* Granius Marcellus³⁹¹’u ihanetle suçladı... O, Marcellus’un ölümcül bir suç olan Tiberius hakkında kuşkulu bir şekilde konuştuğunu iddia ediyordu, bununla birlikte imparatorun yaşam tarzına dair korkunç hikâyeler anlatmıştı ve sanığı bu hikâyelerle ilişkilendirmekle suçladı. Hikâyeler gerçeğe uygun olduğu için

³⁸⁴ Diakov, V., Kovalev, S., *İlkçağ Tarihi: Roma*, çev. Özdemir ince, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 215-217.

³⁸⁵ Tac. *Ann.* 1.81.

³⁸⁶ Salles, Catherine, *A.g.e.*, s. 755.

³⁸⁷ Dio Cass. 57.23.1.

³⁸⁸ Suet. *Tib.* 28.

³⁸⁹ Tac. *Ann.* 1.72.

³⁹⁰ Hispo Romanus; Bithynia *praetor* Marcellus’a dava açan Crispinus’un avukatı. Aynı zamanda Tiberius döneminin etkili politikacılarından. (Tac. *Ann.* 1.74.1-5.)

³⁹¹ Granius Marcellus; 15 yılı Bithynia *proconsul*u. Quaestoru Caepio Crispinus tarafından ihanetle suçlanmış ve bu suçlama Hispo Romanus tarafından desteklenmiştir. (Tac. *Ann.* 1.74.)

sanığın onlara söyledikleri ile aynı derecede doğru olduğuna inanılıyordu. Hispo, Marcellus'un heykelinin Caesar'inkinden daha yüksek olduğunu belirtti ve Augustus'un başını heykelden çıkardı ve Tiberius'la değiştirdi. Bu durum imparatoru oldukça öfkeliendirdi ve her zamanki sessizliğini bozarak yüksek sesle bağırdı. İmparator o anın duygularıyla hareket ettiğini fark etti ve kendisi, davalının, ihlâl yasası uyarınca yapılan tüm suçlamalardan suçsuz olarak telaffuz edilmesi gerektiği yönünde bir teklif getirdi.³⁹²

Üstteki satırların yazarı Tacitus Tiberius karşıtı kimliğiyle bilinse de çağdaşları Velleius Paterculus ve Valerius Maximus gibi tarihçiler, onun aksine sadık Tiberius yandaşları olduklarından birbirleriyle çelişen ifadelere rastlanır. Örneğin Shotter Tacitus'un sahtekâr ve ikiyüzlü tasvirine şüpheyile yaklaşır. Ona göre Tacitus, Germanicus hayranlığının ve kendi politik görüşlerinin etkisiyle Tiberius'un itibarını zedelemeyi amaçlasa da ona sadece yüzeysel bir şekilde tiran imajı verdiği algısının yanlış olduğunu belirtir. Tarihçi şüphesiz Principatus rejiminin ilk mirasçısı olarak Tiberius'un yaşadığı yeni rejimin getirdiği kendine has zorlukların farkındaydı, ancak selefi Augustus'un mirasına sadık kalmayı istese de üstesinden gelmesi gereken karakter özelliklerinden yoksundu.³⁹³ Tacitus'un hangi amaçla Tiberius'a kötü bir imaj çizdiği tartışılsa da açık olan şey Tiberius döneminde yazarlara açılan ihanet davaları daha önce olmadığı kadar çoğalmasıydı. Augustus döneminde buna benzer davalar büyük ölçüde hatiplerle sınırlıyken, Tiberius'un saltanatında yazarlara cezalar yağacaktı. Özellikle Germanicus'un 19, Drusus'un da 23'deki ölümlerinin ardından muhalefet güçlenmişti ve bununla ilişkili önemli bir yasal değişiklik muhalif yazarların durumunu hayli etkiledi. *Senatus consultum*un uygulandığı geleneksel prosedür değiştirilmiş ve infazların hemen yürürlüğe konulmasından vazgeçilmiştir. İmparatorun veya senatonun muhtemel bir fikir değişikliğine imkân verecek dokuz (daha sonra otuz) günlük bir süre tanınmıştır:

“Dokuz tam gün sürmeden önce hiçbir senato kararı maliyeden (Aerarium) girmemesi ve ölüm cezası altındaki tüm mahkumların bu süre için ertelenmesi kararlaştırılmıştır, ancak ne senato tövbe etme özgürlüğüne sahip değildi, ne de Tiberius bir süre için yumuşamıştı.”³⁹⁴

³⁹² Tac. *Ann.* 1.74.

³⁹³ Shotter, David, “Tacitus and Tiberius”, *AncSoc*, vol. 19, 1988, s. 236.

³⁹⁴ Tac. *Ann.* 3.51.

İlk kurbanlardan biri olan Narbo'lu Votienus Montanus tıpkı Cassius Severus gibi bir hatip, retorik hocası ve avukattı. İlk önemli konuşmasını *centumviri* (önemli hukuk davalarına bakan yargıçlar kurulu) mahkemesinin önünde yapmış,³⁹⁵ Seneca tarzını Cassius Severus'a benzetmişti.³⁹⁶ Montanus dönemin yükselen hatiplerinden biri olarak lanse edilse de konsül Aemilius, kendisini imparatora karşı saldırgan bir dil kullandığı gerekçesiyle suçladı ve dava açtı, hatta Tacitus'un ifadesiyle Tiberius, aleyhindeki sözleri duyunca sinirlenmiş ve hatibin bütün özürlerini reddetmişti, sonrasında Baleares adasına sürülmüş ve iki yıl sonra, 27'de orada ölmüştür.³⁹⁷

Bundan birkaç yıl sonra Montanus'unkinden daha kötü bir kader bir başka hatibi buldu. Roma'nın en ünlü ailelerinden Aemilii'ye mensup Mamercus Aemilius Scaurus, hatipliğinin yanı sıra senatör ve şair olarak biliniyordu; üstelik Votienus Montanus'a fazlasıyla hayrandı, hatta Votienus Montanus'u "*inter oratores Ovidius*" (Hatiplerin Ovidius'u) olarak adlandırmıştı.³⁹⁸ Scaurus iyi bir eğitim almıştı; hanesinin Cumhuriyetçi geleneklerini sürdürmekle gurur duyuyor, bu görüşlerini söylevlerinde de aktarıyordu. 21'de *consul suffectus* oldu, ancak Augustus'un ölümünden kısa bir süre sonra bir senato toplantısı sırasında Tiberius'un huzurunda Quintus Haterius'la birlikte iyi bir imparator olmadığına yönelik iğneleyici bir açıklama yaparak Tiberius'un nefretini 14 gibi erken bir tarihte uyandırdı:

“Quintus Haterius ve Mamercus Scaurus da ayrıca şüpheli zihinlere sahipti, Haterius, “Caesar daha ne kadar süre devletin kafasız olmasına izin verecek?” diye sormuştu ve Scaurus, *tribunus* yetkisini senatonun teklifini veto etmek için kullanmadığı gerekçesiyle senatonun dualarının boşa çıkmayacağı umudu vardı. Haterius onu derhâl destekledi: imparatorun Scaurus'a karşı olan öfkesi çok zor yatışabildi ve dediklerini sessizce sineye çekti.”³⁹⁹

Scaurus başarılı bir hatip olarak Cumhuriyetçi duygularını hem sözlü hem de yazılı olarak ifade etmekten çekinmedi. Dolayısıyla kaçınılmaz olarak 24/25'ten sonra aleyhinde bir davalar açılmaya başlandı ve yazılı söylevlerinden yedisi yakıldı.⁴⁰⁰

³⁹⁵ Bloomer, W. Martin “Preface to the history of declamation: whose speech? whose history?”, Habinek, Thomas; Schiesaro, Alessandro, *The Roman Cultural Revolution*, Cambridge University Press, 1997.

³⁹⁶ Sen. *Controv.* 9.5.15.

³⁹⁷ Tac. *Ann.* 4.42.

³⁹⁸ Sen. *Controv.* 9.5.17.

³⁹⁹ Tac. *Ann.* 1.13.

⁴⁰⁰ Cramer, Frederick H., “A.g.m.”, s. 189-190.

Aslında Seneca bu cezanın Scaurus için iyi bir şey olduğu düşüncesindeydi, zira Tiberius döneminde ilk defa bir hatibin yazdıkları yakıldığından hatibin ismi daha çok duyulacaktı.⁴⁰¹ 34'te hakkında daha fazla suçlama ortaya atıldı. Suçlayanlardan biri dönemin önemli figürlerinden *praefectus praetorio* Macro'ydu. Macro'nun düşmanlığı, Tacitus'a göre Scaurus'un "uydurma" bir ihanet suçuyla yargılanmasına sebep olacaktı. Scaurus'un *Atreus* tragedyasında "prensin deliliklerine sabırla katlanılması" ifadesi geçiyordu. Daha önceki yıllarda Augustus da oyunu seyretmiş ve şikâyetle bulunmamıştı. Yıllar sonra bu sefer oyun Tiberius'a, kendisine karşı bir saldırı olduğu öne sürülerek sunuldu. Suçlamalar bununla da kalmadı: Scaurus'un karısıyla birlikte büyüyle haşır neşir olduğu iddia edildi. Üstelik Roma'nın en ünlü eşcinsellerinden biriyle zina yapmakla suçlandı; hatta Seneca'ya göre bir akşam yemeği sırasında senatör Annius Pollio'ya cinsel ilişkiyi ima eden birtakım hareketler yaptığını aktarmıştı.⁴⁰² Annius Pollio'ya yaptığı hareket Lowe'e göre muhtemelen Romalılar arasında yaygın bir şakalaşma biçimiydi, yine de dava açılması için bir sebep sunmuştu.⁴⁰³ En büyük suçlama ise Claudius'un kız kardeşi Livilla'yla zina yaptığını dairdi.⁴⁰⁴ Scaurus son derece yetenekli bir hatip olmasına rağmen rezil bir hayat tarzı olduğu biliniyordu, bu sebeple bütün bunlar doğru olmasa bile hakkında bu tarz suçlamaların olması doğal karşılanabilirdi.⁴⁰⁵ Scaurus bütün bu suçlamalarla baş edemeyeceğini düşünüp önce karısını sonra da kendisini öldürdü. Roma hukukuna göre sanık hüküm giymeden ölürse mülkleri ailesinde kalırdı. Benzer şekilde, ihanet davalarında verilen karardan önce intihar, Roma hukukuna göre bunu başarmanın tek yasal olasılığıydı.⁴⁰⁶

⁴⁰¹ Sen. *Controv.* 10.2-3.

⁴⁰² Sen. *Benef.* 4.31.4.

⁴⁰³ Lowe, Dunstan, "Menstruation and Mamercus Scaurus (Sen. *Benef.* 4.31.3)", *Phoenix*, vol. 67, no. 3/4, 2013, 343-344.

⁴⁰⁴ Dio Cass. 58.24.5.; Knox, Peter E., "The Poet and the Second Prince: Ovid in the Age of Tiberius", *MAAR*, vol. 49, University of Michigan Press, 2004, s. 4.

⁴⁰⁵ Seneca Scaurus'un köle kızlarının âdet kanlarını içtiğini ve bunu saklamadığını iddia etmişti. Lowe'a göre kadın kölelerin cinsel istismarı yasal bir ayrıcalık olmasına rağmen aşağılayıcı olarak yorumlanabilirdi. Özellikle Tacitus'un da onu ahlaksızlıkla suçlaması bu konudaki soru işaretlerini daha da artırıyordu. Özellikle Seneca'nın Scaurus'a karşı suçlamaları bir yanlış anlaşılma veya kasten adını karalama olabilirdi. Seneca'nın gözünde Scaurus müstehcen bir hayat tarzı olan ve büyücülükle suçlanarak yakın tarihte hüküm giymiş bir devlet düşmanıydı. Hem Tacitus'un hem de Seneca'nın onu ahlaksızlıkla suçlamasının sonucunda Lowe, Scaurus'un yargılanmasının en büyük sebeplerinden birini hatibin parafili olmasına dayandırdı (Lowe, Dunstan, "A.g.m.", s. 349-351).

⁴⁰⁶ Cramer, Frederick H., "A.g.m.", s. 190-191.

“Daha sonra doğuştan seçkin ve yetenekli bir avukat olan, lakin ahlaksız bir hayat süren Mamercus Scaurus'un ikinci ithamı geldi. Düşüşü, Seianus'un dostluğuyla değil, Aynı sanatları üstün bir gizlilikle uygulayan ve Scaurus tarafından yazılmış bir tragedyaya Tiberius'a sevk edilebilecek birkaç dize ekleyen Macro'nun güçlü nefretiyle başladı, ancak gerçek suçlamalar Servilius ve Cornelius tarafından getirildi; Livia'yla zina ve büyü suçu. Aemilius'a yakın bir rota izleyen Scaurus, kefareti engelledi ve karısı ve ölümü paylaşacağı Sextia tarafından cesaretlendirildi.”⁴⁰⁷

Yazarların politik baskı altında eserlerini kaleme aldığı bu dönemde bir tarih yazarı, Iulius-Claudius döneminin en skandal davalarından biriyle yargılandı. Aulus Cremutius Cordus, özellikle Geç Cumhuriyet Dönemi'ni kaleme alan bir tarihçiydi. Hayatı ve eserleri hakkında geniş bir bilgiye sahip değil; sadece Tacitus, Seneca, Cassius Dio, Quintilianus gibi diğerlerinden iç savaş ve imparatorluğun ilk dönemlerini yazdığını biliyoruz.⁴⁰⁸ Bütün bu yazarlar Cordus'un yargılandığı davada masum olduğunu dile getirir. Tacitus'ta Cremutius Cordus davası oldukça çarpıcı bir şekilde yer alır; özellikle Cordus'a ait diyaloglar dikkat çekicidir. Cordus iç savaşı kaleme aldığı eserinde Brutus ve Cassius'u “son Romalılar”⁴⁰⁹ olarak adlandırarak imparator ve çevresinin tepkisini çekti.⁴¹⁰ Bunun sonucunda *maiestatis* uyarınca kendisine dava açıldı. Cassius Dio'ya göre Cremutius Cordus yaşlılığın eşiğindeydi ve oldukça kusursuz bir hayat yaşamıştı. Daha öncesine kendisine karşı herhangi bir ciddi suçlama olmamıştı, ancak bu temiz yaşamı bile onu yargılanmaktan kurtaramadı.⁴¹¹

Ad Marciam de Consolatione'de Seneca Cordus'un davasından bahsederken Tacitus'u izler, ancak bazı detaylarda ayrılır. Seneca dava için farklı bir gerekçe sunuyor ve Tiberius'un Cordus'un kaderini kötü bir şekilde etkileyecek herhangi bir rolünün olmadığını, senato mahkemesinde yargıç görevinde bulunmadığını ve yazarın başına gelenlerin tamamen Seianus kaynaklı olduğunu ima etti. Seneca'nın eserini

⁴⁰⁷ Tac. *Ann.* 6.29.

⁴⁰⁸ Meier, Mischa, “Das Ende des Cremutius Cordus und die Bedingungen für Historiographie in augusteischer und tiberischer Zeit” *Tyche: Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik*, Ed. Dobesch, Gerhard; Harauer, Hermann; Siewert, Peter; Weber, Ekkehard; Holzhausen Verlag GmbH, Viyana, 2003, s. 91.

⁴⁰⁹ Tac. *Ann.* 4.34.

⁴¹⁰ Kapust, Daniel J., “The Case of Cremutius Cordus: Tacitus on Censorship and Writing under Despotic Rulers”, Kemp, Geoff (ed.), *Censorship Moments: Reading Texts in the History of Censorship and Freedom of Expression*. Londra, Bloomsbury Academic, 2015, s. 17-18.

⁴¹¹ Dio Cass. 57.24.2-3.

Tiberius hayattayken veya ölümünden kısa süre sonra yazmaya başladığını hesaba katarsak olayları Tacitus'a nazaran daha tarafsız olduğunu düşünebiliriz, zira filozof hem Cordus'tan hem de imparator ve annesinden büyük bir saygıyla bahsetmiş, ancak bu konuda Seianus'u suçlu bulmuştu. Ayrıca Seneca Tacitus'un aksine Cremutius Cordus'a ait herhangi bir konuşma yazmamıştır. Ona göre Cremutius Cordus, Seianus'un düşmanlığını 22'de yangından hasar gören Pompeius tiyatrosunun tadilatı için Seianus tarafından yapılan aşırı harcamalarla ilgili eleştiriler yazarak kazanmıştı.⁴¹² Ayrıca Tiberius Seianus'u onurlandırmak için Pompeius tiyatrosunun önüne heykelini yaptırmak istemişti. Bu kararlar Pompeius'un hatırasına leke sürüleceğini düşünen birtakım Cumhuriyetçi senatörler çileden çıktı. Cordus da bu konuyla alakalı eleştiriler yazmış olabilirdi, ancak Seneca bununla ilgili bir şey aktarmamıştır. Bu yüzden Seneca'ya göre Cordus, Seianus'a iftira attığı için yargılanmıştı.⁴¹³ Böylelikle Cordus, dönemin güçlü *praefectus praetoriosu* Seianus'un düşmanlığını kazanmış olabilirdi.

Meier'e göre Cordus ve Seianus arasında politik sebeplerden bir düşmanlık bulunuyordu,⁴¹⁴ zira kendisine karşı ilk davayı açanlar Seianus'un yandaşları olarak bilinen Satrius Secundus ve Pinarius Natta'ydı.⁴¹⁵ Davanın mahkemesi ise bizzat Tiberius başkanlığındaki Roma senatosuydu. Bu şartlarda Cremutius Cordus'un adaletli bir şekilde yargılanmayacağı bir gerçektir. İç Savaş sırasında Cassius ve Brutus'la birlikte savaşan Horatius herhangi bir ceza almamış, üstüne Augustus'un güvenini kazanarak "saray şairi" hâline gelmişti. Cordus ise yaşlılık dönemine kadar saygın bir yazar olarak anılmasına rağmen davanın sonucunda, 25'te *lex maiestatis*e göre yazılarının yakılmasına ve konuşmalarının yasaklanmasına karar verildi. Tacitus'un yazdığı savunmada Cordus bu duruma değinerek yaptıklarının değil, sözlerinin onu mahkûm ettiğini söyler ve Horatius, Asinius Pollio, Cicero gibi Cumhuriyetçi yazar ve şairlerin görüşlerini aktardığı için böyle bir ceza almadıklarını belirtir. Rogers'a göre Cordus'un davası Principatus döneminde ifade özgürlüğünün

⁴¹² Sen. Mar. 22.4.

⁴¹³ Bellemore, Jane, "The Dating Seneca's *Ad Marciam de Consolatione*", CQ, vol.42, no:1, Oxford, 1992, s. 222-227.

⁴¹⁴ Meier, Mischa, "A.g.m.", s. 91.

⁴¹⁵ Cramer, Frederick H., "A.g.m.", s. 191.

kısıtlanmasına dair en açık örneğiydi.⁴¹⁶ Tacitus’a göre Cordus kararın ardından kendisini aç bırakarak intihar etti. Tacitus davanın savunmasını yazarın kendi ağzından oldukça çarpıcı bir şekilde aktarır:

“Hükmünden tamamen emin Cremutius şöyle konuştu:

“Suçlama, sadece benim sözlerim içindir; bu yüzden benim için olmazsa olmaz bir şeydir. Ama söz konusu sözler, imparator ya da onun atalarına karşı değildir, ancak *lex maiestatis* sadece bu ikisini korur.

Ne var ki pek çok yazarın yaptıklarını anlatırken onursuz olarak anmadığı Brutus ve Cassius'u övmüş olmakla suçlandım. Belagati ve açık sözlülüğüyle ünlü Titus Livius, Pompeius'a övgüler düzdüğü için Augustus, onu “Pompeius’çu” olarak adlandırmıştı, ancak dostluklarına hiçbir şekilde zarar gelmemişti. Scipio ve Afranius, bizzat Cassius ve Brutus’u bir zamanlar sıklıkla seçkin insanlar olarak adlandırdı, fakat günümüzün sözleri onları artık eşkıya ve akraba katilleri olarak gösteriyor. Asinius Pollio’nun yazdıkları asillerin karakterlerini yansıtır. Messalla Corvinus, Cassius'a hizmet etmekle gurur duydu ve her ikisi de zenginlik ve şerefle yaşayıp öldüler. Cicero’nun kitabı Cato’yu göklere çıkarırken, diktatör Caesar eleştiri olarak yazdığı söylevden başka ne cevap verdi? Antonius’un mektupları ve Brutus’un konuşmaları, hiç şüphesiz Augustus’a karşı sert sözler içerir. Hâlâ okunan Bibaculus ve Catullus’un şiirleri Caesar hakkında küfürlerle doludur. Tanrısal Augustus’un bizzat tanrısalılaştırdığı Iulius bile onlara tahammül etti ve onları rahat bıraktı ve ben bu eylemleri hoşgörüyü mi yoksa bilgeliğe mi atfetmek konusunda tereddüt ediyorum. Hor görülen şeyler yakında unutulup gider: eğer öfkeliysen doğruymuş gibi görülür.

Sadece özgürlüğün değil ahlaksızlığın da cezasız kaldığı ya da intikam kelimelerine yine aynı şekilde karşılık verildiği Yunanların örneklerinden bahsetmeyeceğim. Fakat bir şey kesinlikle özgürdü ve hiçbir zaman karşı çıkılmadı: Düşmanların nefretinden ve şakşakçıların övgüsünden ölüme götürmek hakkında konuşma özgürlüğü.

Cassius ve Brutus'un Philippos ovalarına komuta ettiği bir zamanda, halkı bir iç savaşa sürükleyen bir konuşma mı yaptım? Tıpkı kazananların bile yok etmeyi tercih etmediği heykellerinin yaşadığı gibi, ölümlerinden altmış yıldan fazla süre sonra bile yazarlarca kutsal kabul edilmediler mi? Gelecek kuşaklar, her insana hak ettiği onuru verir. Beni ölüme gönderebilirsiniz, ancak sonrasında sadece Brutus ve Cassius hatırlanmayacak, ben de unutulmayacağım.”⁴¹⁷

Tarihçinin gerçekten Cordus’un sözlerini mi aktardığı yoksa bunları kendisinin mi uydurduğu tartışma konusudur. Syme’a göre konuşmanın tamamı Tacitus’a aittir, zira tarihçinin Tiberius düşmanlığı, dava sonucunun belirsizliği ve Cordus hakkında kendisinin aktardıkları dışında çok az bilginin olması bunu kanıtlamaktadır.⁴¹⁸ Yine de Tacitus’un bu konuşmayı kendisinin kurgulayıp kurgulamadığı ve ifade özgürlüğü

⁴¹⁶ Rogers, Robert S. “The Case of Cremutius Cordus”, *TAPhA*, vol. 96, 1965, s. 351.

⁴¹⁷ Tac. *Ann.* 4.34-35.

⁴¹⁸ Syme, Ronald, *Tacitus*, Oxford University Press, Oxford, 1958, s. 337.

bağlamında davaya neden bu kadar önem atfettiği açık değildir. Özellikle senato kayıtları, Quintilianus'un aktardıkları ve Seneca'nın *Ad Marciam*'ı dışında Tacitus'un Cordus üzerine kaynak olarak kullanabileceği bir malzeme olmadığını düşünürsek yazdıklarının kurgu olma ihtimalini hayli kuvvetlendirir. Eğer konuşmanın tarihsel gerçeklere dayandığı bir temel varsa, Tacitus anlatı olarak bunu tamamen kendine özgü bir dil ve üslupla oldukça iyi aktardığını kabul etmek gerekir. Bununla birlikte eğer Tacitus Cordus'un konuşmasının herhangi bir kısmını uyarlamışsa, içeriğinin, özellikle tarih yazıcılığına yaptığı *excursus*la (bir yazıda konudan sapma) bir cevap oluşturması muhtemel gibi görünmektedir.⁴¹⁹ Yani Tacitus Cremutius Cordus'u imparatorluk yönetimine karşı korkusuz bir muhalif kahraman olarak göstermek istemiş ve Cordus'un ağzından kendi görüşlerini yazmış olabilirdi.

Kapust'a göre Cumhuriyetçi bir yazar olarak Tacitus, bir başka Cumhuriyetçi yazar Cremutius Cordus'un davasını siyasi baskı bağlamında ifade özgürlüğünün basit bir savunması olarak görüyordu. Ona göre Cordus'un Cassius ve Brutus övgülerinin ardında yatan potansiyel eleştiriler eserlerinin yakılmasına sebep olmuştu. Tacitus Cordus'un davasını anlatırken Tiberius'un despotluğuna değinerek imparatoru okuyucunun gözünde itibarsızlaştırmaya çalışmış olabilirdi. Bu sebeple olayları tarafsız bir gözle anlatmaması eserini zayıflatmaktadır, yine de geçmişte yaşamış Cumhuriyetçileri övmeyi bile imparatora yönelik eleştiri addedip suç kabul edilen bir dönemi anlatması oldukça önemlidir. Sonuç olarak Tacitus'un Cordus davası ve kaderi hakkındaki anlatımı, Principatus Dönemi'nde ifade özgürlüğünün sınırlarını ve oluşan sansür rejimini oldukça çarpıcı bir şekilde vurgulamıştır.⁴²⁰

Martin ise her ikisinin de Cumhuriyetçi fikirlere sahip korkusuz yazarlar olduğuna ve Tacitus'un okuyucuyu Cordus'un mücadelesine hayran bırakmak istediğine inanmaktadır. Tacitus ve Cordus'un olayları korkusuzca anlatmaları ve Cumhuriyetçi düşünceleri de birbiriyle uyumluydu. Bu da onun böyle düşünmesini sağladı.⁴²¹ McHugh bu konuda Syme'la benzer düşüncelere sahiptir. Martin'e göre Tacitus, muhaliflere övgünün Tiberius saltanatında tehlikeli bir iş olduğunu göstermek

⁴¹⁹ Tae-Woo, Michael, “*Decus Posteritas Rependit: Reevaluating Cremutius Cordus in Tacitus' Annals*”, Yüksek Lisans Tezi, University of California, 2015, s. 6-7.

⁴²⁰ Kapust, Daniel J., “A.g.m.”, s. 21-23.

⁴²¹ Martin, Ronald, *Tacitus*, University of California Press, Berkeley, 1981, s. 137.

için Cremutius Cordus adı altında kendi görüşlerini aktarmıştır. Ona göre bu Tacitus'un tiranlara karşı meydan okuma çılgılığıdır. Geçmişte susturulan yazarları konu edinerek adlarını yaşatmayı düşünmüş ve onları yüceltmekten de çekinmemiştir.⁴²² Wisse bu konuda daha temkinli davranarak Cordus'un Tacitus'un aktardığı gibi olmasa da Cumhuriyetçi kimliğini de göz önünde bulundurarak buna yakın bir savunma yapmış olabileceğini aktarır, ancak eksik kaynaklar yüzünden bunun hiçbir zaman kanıtlanamayacağını öne sürer. Cordus'un savunması kurguysa bile bu, Tacitus'un metninin edebi yorumu için önemlidir.⁴²³

Cancik ise Tacitus'un Cremutius Cordus davasını kendi hayatına yönelik bir kurgu olarak niteler. Bu dava üzerinden, Domitianus hükümdarlığında yaşadığı baskıcı rejimi Tiberius dönemine aktararak yazdığı görüşündedir. Iulius-Claudius'lar ve Flavius'lar dönemine nazaran daha ılımlı bir dönem olan Traianus ve Hadrianus'un imparatorlukları sırasında yazdığı eserinde Tacitus, Tiberius'a olan öfkesinden ziyade Tiberius tasvirini ve Cremutius davasını Domitianus saltanatındaki yaşamının bir yorumu olarak yazar. Bu konuda Kapust'la benzer görüşleri paylaşan Cancik, Tacitus'un Cremutius'u edebi bir şehit olarak göstermek istediğini aktarır. Ona göre tarihçi, tiranlık ve dalkavukluğa karşı ifade özgürlüğünün tarafında durduğu için şehit olmuştur. Ayrıca Tacitus'un bu davayı tarihçilere ve eserlerine karşı uygulanan ilk dava olduğu görüşünü reddederek Titus Labienus ve Cassius Severus'u atlamış olduğunu da ekler. Nihayetinde Cancik, Tacitus'un Tiberius'a karşı duruşunu ve Cremutius Cordus davasını kendi deneyimleriyle ilişkilendirdiği görüşündedir.⁴²⁴

Görüldüğü üzere Syme, Martin, McHugh, Wisse, Cancik gibi pek çok modern tarihçi, Tacitus'un Cordus ile ilgili yazdıklarının kurgu olabileceğini düşünür. Antik kaynakların da Cremutius Cordus hakkında tartışmalı bilgiler içerdiğini göz önünde bulundurursak, bu konu hakkında kesin bir yargıya varmak hayli güçtür. Cordus'un tarihçiliği üzerine yorum yapmak zor olsa da tıpkı Tacitus gibi bu konuda oldukça

⁴²² McHugh, Mary R., *A.g.e.*, s. 397, 402.

⁴²³ Wisse, Jakob, "Remembering Cremutius Cordus: Tacitus on History, Tyranny and Memory", *Histos*, 7, 2013, s. 350.

⁴²⁴ Cancik, Hubert, Cancik- Lindemaier Hildegard, "Zensur und Gedächtnis. Zu Tacitus, Annales IV, 32-38", Assmann, Aleida-Jan (ed.), *Kanon und Zensur: Beiträge zur Archäologie der literarischen Kommunikation II*, Wilhelm Fink Verlag, Münih, 1987, s. 176-77, 183.

cesur ve açık sözlü davrandığını söyleyebiliriz. Belki de Tacitus'un bu sebeple Cordus'dan etkilendiğini söylemek yanlış bir yorum olmaz.

Cordus'un ölümünden sonra bambaşka bir senaryo karşımıza çıkar. Eserlerinden sansürlenmiş küçük bir kısım, içlerinde Quintilianus'un da bulunduğu yazarlar tarafından korundu. Hatta Quintilianus bu eserlerin sansürlü versiyonunun da cesur ifadeler içerdiğini ve yazarın şanını hak ettiğini yazmıştır.⁴²⁵ Seneca Cordus'un hayatı ve dava sürecinden ziyade, yazara olanlardan sonrasını yazmıştır. 37'de Tiberius öldükten sonra Caligula, imparatorluğunun ilk yıllarında iyi bir izlenim yaratmaya çalışmış ve Tiberius dönemine ait birçok hükmü geçersiz saymıştır. Böylelikle Augustus ve Tiberius'un saltanatlarında cezalandırılmış Titus Labienus, Cassius Severus ve Cremutius Cordus'un itibarları iade edilmiştir.⁴²⁶ Cordus'un kızı Marcia, babasının yazdığı bazı kopyaları saklamıştı. Genç Seneca da Cordus'un itibarının geri verilmesinden birkaç yıl sonra babasının yazılarını sakladığı için teşekkür mahiyetinde şunları yazdı:

“Değişen zaman sana bir fırsat verdiğinde sen onu ve bu en cesur kahramanın kendi kanıyla yazdığı kitapları tek gerçek olan ölümden kurtardın ve ulusun anıtları arasında yerlerini almasını sağladın. Roma edebiyatına çok büyük bir hizmet yaptın. Yazılarının büyük bir kısmı yandı; yazarın dürüstlüğüne mâl olmuş bozulmamış kayıtları tarih adına gelecek kuşaklara çok büyük bir hizmet olacaktır ve şu anki anısına, Roma tarihiyle ilgili gerçekleri öğrenmeye degecek kadar uzun bir süre yaşayacak ve yaşatılacak çok büyük bir hizmet... Bir Roma kahramanı olmanın anlamını bilmek isteyecek birileri bulunduğu sürece, bütün kurumlar Seianus'a yenilmeyenleri, özgür düşüncenin ne olduğunu, amaç ve hareket hâlinde öğrenecekler. Devletin asılsızlığı, hürriyeti ve özgürlüğü uğruna unutulmaya itilmiş olan bu adamı kurtarmamış olsaydınız, gerçekten çok büyük bir kayıp yaşanırdı. Ama şimdi okunuyor, yaşıyor ve insanların ellerinde ve yüreklerinde birleşiyordu, artık yılların hiçbir zaman geçmemesinden korkmuyor.”⁴²⁷

Seneca Cordus'un eserlerinin kızı sayesinde nesiller boyu okunacağını düşünmüş olabilirdi. Tacitus da tıpkı Seneca gibi yazarı anarak kendisinin hatırasının unutulmayacağına değinmiş ve despotlar tarafından zulme uğramış yazarların gelecek kuşaklarca gururla hatırlanacağını düşünmüştü.⁴²⁸

⁴²⁵ Quint. *Inst.* 10.1.104.

⁴²⁶ Suet. *Calig.* 16.1.

⁴²⁷ Sen. *Mar.* 1.3-4.

⁴²⁸ Cramer, Frederick H., “A.g.m.”, s. 164-165.

“Atalarımız kitaplarının yakılmasını emretti, ancak bazı kopyalar hayatta kaldı, zaman içinde saklı tutuldu ve sonunda yayımlandı. Aslında geçici güçlerini kullanmalarıyla bilginin dolandırılabilceğini hayal edenlerin aldatmacaları oldukça gülünçtür. Aksine zorbalık yoluyla zulüm gören yeteneklerin itibarı daha da güçlenir. Yabancı despotlar ve aynı barbar yöntemleri kullanmış olanlar, kendilerine yalnızca utanç, kurbanlarına da gurur getirmeyi başarabildiler.”⁴²⁹

Ne yazık ki Cordus’un eserleri günümüze kadar ulaşamamıştır. Hatta birkaç antik kaynak dışında ismi kısmen unutulmuştur.

Tiberius dönemi şairleri ise Augustus döneminden bile daha şanssızdı. Atlı sınıfından şair Clutorius Priscus, oldukça ilginç bir olayla anılır. 19’da Germanicus’un ölümüne dair beğenilen bir mersiye yazmıştı ve bizzat Tiberius tanınması için şairin hamiliğini yapıyordu. Germanicus’un ölümünden iki yıl sonra, 21’de Tiberius’un oğlu Drusus oldukça ağır bir hastalığa yakalandı. Clutorius Drusus’un ölümünü bekler gibi prensin durumunu öven bir mersiye yazdı ve bunu dönemin konsülü Publius Petronius’un evinde toplanmış bir grup ünlü Romalı matronlara okudu, ancak beklenmedik şekilde Drusus iyileşti. Ardından imparatorluk ailesini aşağılamaktan şairin aleyhine dava açıldı. İmparatorluk rejiminin ateşli taraftarı ve Germanicus’un eski koruması konsül Haterius Agrippa şair için idam cezası istedi. Böylelikle Roma tarihinde ilk defa edebi türden bir suç için bu denli ağır bir ceza gündeme geldi. Öte yandan Marcus Lepidus gibi muhalif konsüller daha hafif bir cezanın uygulanmasından yanaydı, ancak bu gerçekleşti. Senato oybirliğiyle ölüm cezasını oyladı ve şanssız şair Clutorius idam edildi.⁴³⁰

“Eğer aptallık ve kötülük arasında, kötü düşünmek ve kötülük yapmak arasında bir fark varsa, o zaman ne davalının suçunu cezasız bırakmayan ne de yüreğimizin yumuşaklığını ya da sertliğini etkilemeyecek olan bir öneri de vardır... Clutorius’un yaşamı hâlâ güvendedir: o hiçbir tehdit olmayacak boş bir adamdır; onu öldürmek, kamu caydırıcılığı yaratmaz. İş aptallıkla suçlananlar gibi boş ve düzensizdir; rezaletini açığa vurarak kendisine erkeklerin değil, aptal kadınların kazdığı bir mezar açabilir ve büyük bir tehlikeye yol açabilirdi, ancak onu Roma’dan sürgün etmek, mülküne el koymak, onu ateş ve sudan mahrum bırakmak gibi önerilerle ihanet yasasına göre suçlu olarak kabul ediliyordu.”⁴³¹

⁴²⁹ Tac. Ann. 4.35.

⁴³⁰ Cramer, “A.g.m.”, s. 186-187.

⁴³¹ Tac. Ann. 3.50.

Buna benzer önceki davalarda daha hafif cezalar verilirken Clutorius'un neden ölüm cezasına çarptırıldığı belirsizdir. Cowan'a göre şair *maiestas*la değil, yasanın daha esnetilmiş hâliyle yargılanmıştı. Senato herhangi bir yasanın önermediği bir cezayı *lex maiestatis* uyarınca vermişti, ancak Cowan buna temkinli yaklaşır. Bu dava özelinde *clementia* (merhamet), *moderatio* (ılımlılık) ve *severitas* (katılık) kavramları üzerinde durmuştur. Yine Cowan'a göre senato Clutorius'un davasında *clementia* ve *moderatio* yerine *severitas* tercih etmiştir. Tacitus'un dava hakkındaki yorumları da *princeps*in müdahalelerinin ne ölçüde olduğunu göstermiştir.⁴³² Bununla beraber Tacitus'un dava hakkındaki yorumları tartışmaya açıktır.

Walker ve Shooter Tacitus'un bu davayı çarpıtarak anlatmış olabileceğini düşünür. Cremutius Cordus davasına dair aktardıkları gibi burada da ifadelerinin kurgu olabileceği üzerine durmaktadırlar. Hatta Tacitus'un yanlış vurgular yaptığını ve suçlamaların belirtilenden daha ciddi olabileceğini öne sürmüşlerdir. Walker'a göre Tiberius bu davada senatonun verdiği cezayı onamakta aceleci davranmadığı için bir "tiran" imajı çizmemiştir. Hatta Lepidus'un daha hafif bir ceza önerisini imparatorun onaylayabileceğini bile düşünmüştür, zira Clutorius'un şiiirinin her ne kadar onur kırıcı ve yakışsız olduğunu düşünse de tehlikeli addedilemeyeceğini aktarmıştı. Bu davada özellikle Tacitus'un eleştirdiği husus şüphesiz *lex maiestatis*e yapılan müdahaleydi, zira *lex maiestatis*'in daha da ağır bir uygulamasını hayata geçirmişti; daha hafif suçlardan açılan davalarda sürgün ve para cezası hâlâ normaldi. Clutorius, Walker'ın tabiriyle "küçük suçlamalarla büyük cezalar almış ilk örnek"tir.⁴³³ Shotter'a göre Tiberius, bunu adaletsizliğinden ya da kininden ötürü değil, Roma'daki ifade özgürlüğünün geldiği noktayı temsil eden bir ceza olarak görüyordu ve ancak yapıcı davranışlar sergileyen birinden böyle bir cezayı hafifletmesi beklenebilirdi.⁴³⁴ Nihayetinde imparator cezanın sertliğinin farkındaydı ve gelecekte benzer davaların gerçekleşmemesi için Clutorius'u kurban etmiş bile olabilirdi, ancak imparator böyle

⁴³² Cowan, Eleanor, "Contesting Clementia: the Rhetoric of Severitas in Tiberian Rome before and after the Trial of Clutorius Priscus" *JRS*, vol. 106, 2016, s. 93-95.

⁴³³ Bessie Walker, Elizabeth Henry, *The Annals of Tacitus: A Study in Writing of History*, Manchester University Press, Manchester, 1952, s. 100.

⁴³⁴ Shotter, D. C. A., "A.g.m.", s. 17-18.; Shotter, D. C. A., "The Trial of Clutorius Priscus", *G&R*, Oxford, vol.16. 1969, s. 14-16.

düşünmüşse bile umduğu gibi olmayacaktı. Bir sonraki kurban şair Aelius Saturninus oldu.

Kendisi hakkında çok az şey bilinen Saturninus’a Tiberius aleyhinde yazdığı dizeleri şehir meydanında okuma suçundan dava açılmıştı. Senato bu sefer Clutorius Priscus’a olduğu kadar acımasız davranmadı; Saturninus bir müddet tutuklu kaldıktan sonra başkentten sürgün edildi.⁴³⁵ Yukarıdaki örnekler dışında affedilip hiçbir ceza almayan “iftira” şiirleri yazmış şairler de vardı. Atlı sınıfından şair Gaius Cominius, imparatora karşı yazdığı şiirler nedeniyle suçlu bulunmuş, sonrasında özellikle senatör kardeşinin imparatora yalvarmaları sonucunda affedilmiş ancak eski itibarını kazanamamıştır.⁴³⁶

Bu dönemde Tiberius kadar dönemin despot *praetor praefectus* Seianus’a muhalefet de oldukça fazlaydı. Roma’nın en önemli *fabula* yazarlarından Gaius Iulius Phaedrus Trakhia’dan Roma’ya Augustus’un kölesi olarak gelmişti ve azat edildikten sonra da imparatorluk ailesiyle çevresine yakındı.⁴³⁷ Bu, şüphesiz yazdıklarının imparator ve çevresince yakinen denetlenmesi anlamına geliyordu. Phaedrus’un *Fabellae Aesopiae* eseri, hayvan öykülerinin yanı sıra genellikle Roma sosyal yaşamından anekdotlar da içeriyor, ayrıca Tiberius ve Seianus karşıtı bir takım siyasi göndermeler de barındırıyordu. Eserin ikinci kitabının son sözünde Seianus’un haksız yere kendisini suçladığını ima eder ve onu bir yargıç olarak niteler.⁴³⁸ Nihayetinde yazdığı şeyler Seianus’un dikkatini çekti. Kendisini hakaret ettiği gerekçesiyle, özellikle ikinci kitabın son bölümü, üçüncü kitabın önsözü ve “Ev Sorumlusu Caesar” (*Caesar ad atriensem*), “Başlarına Kral İsteyen Kurbağalar” (*Ranae regem postulant*) gibi şiirleri için şairi suçladı:

“Sayıca geri bıraktım onu masal yazmada
Başıma iş açacak bir şeyler seçerek.
Seianus değil de başka bir suçlayan,
Başka bir tanık, dahası başka bir yargıç olsaydı,
Açıkça söyledim başıma bu denli büyük
Kötülük gelmesini hak ettim diye.”⁴³⁹

⁴³⁵ Dio Cass. 57.22.5.

⁴³⁶ Tac. Ann. 4.31., Salles, Catherine, A.g.e., s. 756.

⁴³⁷ Von Albrecht, A.g.e., s. 1002.

⁴³⁸ Henderson, John, *Telling Tales of Caesar: Roman Stories from Phaedrus*, Oxford University Press, New York, 2001, s. 83.

⁴³⁹ Phdr. 2. Ep.

Phaedrus için istenen cezanın hayli sert olduğu söylenebilir. Şair üçüncü kitabında hâlâ cezasına katlandığını ve acıyı azaltmak için yazdığını belirtmiştir.⁴⁴⁰ Yazdıklarından yola çıkarak Duff, verilen cezanın büyük olasılıkla hapis cezası; hatta sürgün olabileceğini öne sürmüştür.⁴⁴¹ Perry de Phaedrus'un kitaplarının sansürlenip imha edilmiş olabileceğini ileri sürmektedir,⁴⁴² ancak Phaedrus'un, Tiberius'un ölümünden sonra yazdığı kitaplarda bununla ilgili herhangi bir emare yoktur. Bununla birlikte ilk iki kitapta hukuk mahkemelerindeki adalet hakkında oldukça hassas görüşler ve yanlış yerlere çekilebilecek bölümler ve bunlardan birinde Seianus'u süslü bir kargaya benzeten bir ima vardı.⁴⁴³

Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki Phaedrus'un hicivleri eğlendirici olmaktan ziyade öğreticiydi. Phaedrus, belki de insanların hikâyelerini okurken kendi yaşadıklarından ders çıkarıp adalet ve dürüstlüğün önemini anlamasını istemişti:

“Şaka gibi geliyor bu yaptığım sana;
Doğru ya, ıvır zıvır konular için
Oynatıyorum kalemimi, elimde
Daha büyük hiçbir şey olmadığında; iyi de
Gözünü aç da bak bu ıvır zıvıra:
Ne büyük yaralar bulacaksın altında!”⁴⁴⁴

Champlin Phaedrus'u Roma'nın seçkinlerine yakın Yunan kökenli bir azatlı olarak görmemektedir. Ona göre Phaedrus Romalı seçkin gibi görünen bir halk adamıydı ve Roma toplumuyla ilgili gerçek düşüncelerini masallarına aktarıyor, böylece yazdığı üstü kapalı gülünç hikâyelerle sansürden kaçınıyor olabilirdi.⁴⁴⁵ Champlin bu konuda kesin konuşmaktan kaçınmıştır, ama bunda haklılık payı olduğunu söyleyebiliriz; hikâyelerindeki öğretici içerik onu böyle davranmaya itmiş olabilirdi. Nihayetinde eski bir kölenin, baskıcı bir toplumdaki en güçlü ve en tehlikeli adamları hedef alan hicivlerini bu şekilde yazması pek de şaşırtıcı olmazdı. Nitekim Tiberius da sık sık

⁴⁴⁰ Phdr. 2. Ep.

⁴⁴¹ Duff, J. Wright, *A Literary History of Rome in the Silver Age: From Tiberius to Hadrian*, Barnes & Nobles, Londra, 1960, s. 115;

⁴⁴² Perry, Ben Edwin (çev.), *Babrius and Phaedrus Fables*, Harvard University Press (Loeb), 1965, s. lxxv.

⁴⁴³ Phdr. 1.3.

⁴⁴⁴ Phdr. 4.2.

⁴⁴⁵ Champlin, Edward, “Phaedrus the Fabulous”, *JRS*, vol. 95, Londra, 2005, s. 117.

düşüncelerini ifade etmek için bu tarz hikâye veya fabllar içeren konuşmalar yapıyordu.⁴⁴⁶ Edwards'a göre Phaedrus'un masallarında ima ettiği Seianus'un kendisine yaptıkları veya Roma toplumundaki haksızlıklar gibi politik ve sosyal gerçekler, Phaedrus'un eğitilmiş bir Roma toplumu üyesi olduğunu ve sadece birkaç kişinin iktidar gücünü kullandığı bir sistemde gerçek özgürlüğün doğası hakkında bir tartışmaya girdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Seianus tarafından cezalandırıldığına dair iddiasının güvenilirliği, okuyucularına masallarının kendisi için tehlikeli olabileceğini gösteriyordu. Phaedrus, beşinci kitabının sonuncu fablında yaşlı bir köpek ve avcının hikâyesini sıra dışı bir biçimde anlatmıştı. Edwards'a göre kariyerinin sonuna geldiğini düşünen Phaedrus, kendisini yaşını alıp gücünü kaybetmiş bir köpeğe benzetiyordu. Phaedrus ve Tiberius'un da duygularını bu yönde aktarması belki de duydukları korkunun yansıması olabilirdi. Şair edebi bir sansürden, imparator da halkın yararı için kendisini feda etmekten korkmuş olabilirdi. Bu yüzden böyle bir durumla başa çıkmak için bu tarz hikâyeler kullanmışlardı.⁴⁴⁷

Tiyatro gösterilerinde ise Tiberius selefinden daha zıt bir karakter sergilemiştir. Augustus tiyatro gösterilerine katılmayı ne kadar seviyorduyorsa, Tiberius da bir o kadar nefret ediyordu. Suetonius'un belirttiğine göre saltanatı boyunca bizzat herhangi bir tiyatro gösterisi düzenlememiş, başkasının düzenlediklerine de çok nadir katılmıştı. Hatta bir pantomim sanatçısı olan kölesi Actius'u azat edince kendisine herhangi bir yardımda bulunmamıştı.⁴⁴⁸ Örneğin 14'de, Augustus'un ölümünden birkaç ay sonra onuruna düzenlenen *Augustales Iudi*'de pantomim gösterileri yapıldı, ancak Tiberius'un bu oyunlara katılıp katılmadığı bilinmemektedir.

Tiberius'un saltanatında yaşanan en ilginç olaylardan biri de bir pantomim sanatçısının verilen ücreti reddetmesiyle başlayan bir grevdi.⁴⁴⁹ Bu tarz gösterilerin sorumlusu *tribunus*lardı ve pantomim sanatçıları kendilerine verilen ücretin yetersizliği konusundaki şikâyetleri git gide artıyordu. Devlet tarafından tahsis edilen *certa pecunianın* (belirlenen ücret) yeterli bulmayıp daha fazlasını talep ettiler. Maalesef istedikleri parayı alıp almadıklarını bilmiyoruz, ancak devletin ve bu tür

⁴⁴⁶ Edwards, Rebecca M., "Caesar Telling Tales: Phaedrus and Tiberius", *RhM*, 158, Frankfurt, 2015, s. 167.

⁴⁴⁷ Edward, Rebecca M., "A.g.m.", s. 183-184.

⁴⁴⁸ Suet. *Tib.* 47.

⁴⁴⁹ Dio Cass. 56.47.2.

tiyatro gösterilerine sponsor olanların gösterileri yeterince finanse etmemesi dikkat çekicidir.⁴⁵⁰ *Tribunus*ların böyle bir kararı kendi inisiyatifiyle mi, yoksa imparatorun etkisiyle mi aldıkları bilinmemektedir.

Grev 15'te de devam etti. Bu sefer çıkan olaylarda *magistratus*lara hakaret de vardı. Bu sebeple senato toplantı ve pantomim sanatçıların dizginlemek için kararlar aldı ve tüm tiyatro oyuncularının ücretleri kesintiye uğratıldı.⁴⁵¹ Bununla da yetinilmeyip pantomim sanatçıların kamu dışında bir yerde gösteri yapması, senatör ve atlı sınıfından insanların da pantomim sanatçıların evine gitmesi yasaklandı. Bu durum aristokratik kesime gösteriler yapmayı şüphesiz engelliyordu. Bu da pantomim sanatçıların hamilik ilişkilerini oldukça etkileyecekti. Ayrıca artık seyirciler üzerinde de kontrol uygulanıyordu; *praetor*lar çıgırtkanlık yapan seyirciler için sürgüne kadar gidecek cezalar verme hakkına sahipti. Bütün bu cezalar *senatus consultum* uyarınca uygulanıyordu; yine de bu senato kararının Tiberius'un isteklerini yansıtmamış olabilirdi. İmparator ve senato pantomim sanatçıların gücünü, maliyetini ve hatta seyirciyi kontrol altında tutmaya çalışıyordu, ancak seyircilerin pantomim sanatçıların grevlerini ve aktivitelerini desteklediğine dair elimizde herhangi bir kanıt yoktur. Grevler sonucunda da pek çok tiyatro oyuncusu 14'den 23'e kadar politik ve sosyal sebeplerden ötürü siyasi korumalarını ve hamilik ilişkilerini kaybetti, İtalya'dan sürgün edildi.⁴⁵²

Tiberius'un saltanatı Roma'da sansür geleneğinin katılaşmasının ve bunun sonucunda edebiyatta gerileyişin başlangıcı olarak görülür. Cremutius Cordus, Clutorius, Scaurus, Phaedrus gibi yazar ve şairler bu dönemde sansür ve sürgün gibi cezalara çarptırıldı. Bu durum şüphesiz Roma yazınındaki ifade özgürlüğünü olumsuz etkiledi. Augustus saltanatında birçok yazar ve şairin desteklendiği Roma yazını git gide siyasi baskıların gölgesine girdi. Bunun sonucunda edebiyatçılar eserlerini daha temkinli yazmış; hatta dalkavukluğa varan mersiyeler kaleme almıştı. Sonuç olarak Tiberius'un saltanatı Roma edebiyatında siyasi baskının etkisinin doruk noktasına ulaştığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir.

⁴⁵⁰ Slalter W.J., "A.g.m", s. 124-125.

⁴⁵¹ Suet. *Tib.* 34.

⁴⁵² Tac. *Ann.* 4.14.4.

3.3. Caligula

Caligula'nın saltanatında Augustus ve Tiberius'unkilerle karşılaştırdığımızda belli başlı birkaç örnek dışında sürgünden veya herhangi bir sansür uygulamasından mustarip dikkate değer bir isim yoktur; hatta Titus Labienus, Cassius Severus ve Cremutius Cordus'a verdiği iade-i itibarla Tiberius'a nazaran bu konuda daha özgürlükçü bir tutum sergilemiş gibi görünmektedir. Bu durum belki de bu dönemde yaşayan edebiyatçıların önceki dönemlerde yazarların başına gelenlerden korkmuş olmasının bir sonucudur. Caligula'nın öngörülemez karakteri de buna eklenince dönemin yazarları susmayı tercih etmiş olabilir.

Caligula'nın siyasi nedenlerle cezalar verdiği isimler elbette vardı. Örneğin Stoacı filozof Iulius Canus, bizzat kendisinin emriyle idam edilmiştir. Seneca'ya göre Canus ve Caligula uzun süre nedeni belli olmayan bir anlaşmazlık yaşamıştı. Bunun sonucunda Caligula kendisinden memnun olmadığını dile getirerek Canus'un idam edilmesini emretmişti.⁴⁵³ İdam edilen bir diğer Stoacı filozof, aynı zamanda bir senatör olan Iulius Graecinus'dur. Graecinus, daha sonraları Britannia'nın meşhur valisi olacak Agricola'nın da babasıdır. Tacitus'a göre Graecinus'un idam sebebi Caligula'nın ilk eşinin babası olan senatör Silanus'un aleyhinde dava açmayı reddetmiş olmasıdır. Suetonius'un aktardığına göre Caligula Silanus'un kendisine karşı bir komplo planladığını düşünmüştü.⁴⁵⁴ Graecinus da ona karşı getirilen suçlamaları reddedince Caligula'yla araları açılmış ve sonrasında imparator idam emrini vermiştir.⁴⁵⁵

İmparatorun uyguladıklarından ziyade düşüncede kaldığı sansürler dikkat çekicidir. Caligula'nın sansürle ilgili fikirlerine dair elimizdeki en dikkat çekici bilgi Titus Livius'un eserlerini kütüphanelerden kaldırmayı düşünmesidir. İmparator'a göre Livius sözü çok uzatan ve özensiz bir tarihçiydi,⁴⁵⁶ ancak bu görüşünü eyleme geçirdiğine dair bir kanıt yoktur. Ayrıca tıpkı Titus Livius'un eserleri gibi Vergilius'un

⁴⁵³ Sen. *Tranq.* 14.4-10.

⁴⁵⁴ Suet. *Calig.* 23.

⁴⁵⁵ Tac. *Ag.* 4.1.; Barrett, Anthony A., *Caligula: The Corruption of Power*, Routledge, Londra, 1989, s. 157-158.

⁴⁵⁶ Suet. *Calig.* 34.

eserlerini de kütüphanelerden kaldırmayı planlamıştı.⁴⁵⁷ Caligula'ya göre Vergilius'un hiçbir yeteneği ve bilgisi yoktu.⁴⁵⁸ Mommsen imparatorun Livius ve Vergilius'u yasaklamak istemesini kısmen edebi zevklerinden, kısmen de kıskançlıktan ötürü olduğunu savunur. Ayrıca saltanatı atını senatör yapmak gibi çılgınca ve fantastik planlarla doluydu,⁴⁵⁹ bu nedenle Caligula'nın eylemlerini ve düşüncelerini mantık çerçevesinde değerlendirmez.⁴⁶⁰ Salles'e göreysen Caligula'nın edebiyat alanındaki rolü hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir, zira davranışlarının tutarsızlığı, eylemlerini de etkiliyordu.⁴⁶¹ Bu sebeple yukarıda bahsettiğimiz örnekler eyleme dönüşmemiş, sadece imparatorun düşüncelerinde kalmıştır.

Caligula'nın en ilginç sansür teşebbüsü Homeros destanlarına yöneliktir. Garrett'in ifadesiyle Yunan özgürlük ideallerini dile getirdiği için *Odysseia*'yı 35'te yasaklamaya yeltenmiştir. Ona göre destanda anlatılanlar Caligula'nın gözünde Roma'nın otokratik yapısıyla ters düşüyordu,⁴⁶² ancak bu düşüncenin doğruluğu tartışmaya oldukça açıktır, zira Homeros destanları genel olarak Yunan geleneklerini, dinini, kültürünü ve düşünce yapılarını oldukça geniş bir kapsamda yansıtıyordu, fakat Homeros Yunan dünyasının özgürlük idealleriyle ilgili özel bir şey yazmamıştı. Ayrıca Caligula 35'te değil 37'te imparatorluk tahtına geçmiştir. Hiçbir antik kaynakta da Yunan özgürlük ideallerinden ötürü imparatorun destanları yasaklamaya çalıştığı

⁴⁵⁷ Caligula'nın Vergilius'un eserlerini yasaklamak istemesi Roma'nın milli destanını da yok etmek istemesi anlamına geliyordu. Vergilius *Aeneis*'i Augustus'un emriyle yazmıştı. Caligula Vergilius'un eserlerini yok etmek isteyerek Augustus'un hatırasını da yok etmek istemiş olabilirdi. Knox'a göre eğer Vergilius, Caligula'nın düşündüğü gibi yeteneği ve bilgisi olmasaydı, kendi döneminden bu yana eserleri bu kadar hayranlıkla okunmazdı. Ona göre Caligula'nın Vergilius eserlerini yasaklamak istemesini Caligula'nın tutarsız ve dengesiz düşünceleri arasında görmek gerekir. (Knox, Vicesimus, *Winter Evenings, or Lucubrations on Life and Letters*, vol. 1, Dublin, 1788, s. 205.)

⁴⁵⁸ Suet. *Calig.* 34.; Suetonius'a göre Caligula bu düşüncesinde Vergilius'un pek eğitilmiş olmadığını da ekliyor.

⁴⁵⁹ Suetonius'a göre Caligula, atı Incitatus'u o kadar çok seviyordu ki konsül yapmayı düşünmesinin yanı sıra ata mermer bir ahır, fildişi bir yemlik, mücevherle dolu bir eğer ve hatta bir ev vermişti. Cassius Dio da hizmetçilerin hayvan yulaflarını altın pullarla karıştırdıklarını yazdı. Ancak modern tarihçiler atını konsül ilan etmesi konusuna temkinli yaklaşırlar. Winterling Caligula'nın ölümünden yıllar sonra yaşamış Suetonius ve Dio'nun imparatorun hayatıyla ilgili sert açıklamalarını söylentilere ve efsanelere ya da hükümdarı kötüleyen uydurma hikayelere dayandığını düşünür. Ona göre bu at hikayesi senatörlere yapılmış bir tür şakaydı, bu durum senatörleri gülünç duruma düşürmüş ve halk arasında bu şekilde yayılmıştı. (Suet. *Calig.* 55; Dio Cass. 59.14; Winterling, Aloys, *Caligula: A Biography*, çev. Deborah Lucas Schneider, Glenn W. Most, Paul Psounis, University of California Press, Berkeley, 2011, s. 99-100).

⁴⁶⁰ Mommsen, Theodor, *A History of Rome Under the Emperors*, çev. Clare Krojzl, Routledge, Londra, 1996, s. 135.

⁴⁶¹ Salles, Catherine, "A.g.m.", s. 758.

⁴⁶² Garrett, David, *Censorship: Readings for Essays and Discussion*, DZRG Publishing, 2018, s. 6.

aktarılmaz. Burada Garrett'ın özgürlükte neyi kastettiği belirsizdir. Eğer siyasi özgürlükle bahsediyorsa eski Yunanlar için özgürlük kavramı, tıpkı Romalılarda olduğu gibi vatandaşların siyasi faaliyetlere katılımına sağlayan politik bir olguydu. *Isegorianın* Roma'da *libertasa* karşılık geldiğinden daha önceki bölümlerde bahsetmiştik (bkz. s. 9). Siyasi özgürlük kavramı her iki toplumda da benzer şekilde gelişmiştir. Bu sebeple Caligula'nın Yunan özgürlük ideallerini Roma'ya uygun olmadığı için Homeros destanlarını yasaklamayı düşünmesi pek olası değildir. Bununla birlikte *libertas* gibi cumhuriyet değerlerinin İmparatorluk Dönemi'nde yerinin olmadığını düşünmesi de muhtemeldir, ancak böyle bir durumda yasaklaması gereken eserler Homeros destanları değildi, zira siyasi anlamda özgürlüğe dair bir şey anlatmıyordu. Dahası Homeros toplumu daha sonra ortaya çıkacak vatandaşlık kavramından, bir yönetim sisteminden, siyasi kurumlardan, tartışmalardan ve rollerden yoksun olduğu için “politika öncesi” olarak tanımlanır.⁴⁶³ Bu sebeple Garrett'in belirttiği özgürlük tabiri siyasi anlamdaysa Homeros'un çağında vatandaşlık hakkı olarak bir özgürlükten bahsedemeyiz.

Öte yandan Hammer ilginç bir detay sunar. Ona göre destanlarda liderlerin insanlara etkisi yadsınamaz, hatta onları kışkırtabilirler, ama kontrol edemezler. Thersites Agamemnon'un liderliğine yönelik eleştirisinde belki de *parrhesianın* en eski örneğini sunmuştu.⁴⁶⁴ *Ilias*'ta Agamemnon'a ağız dolusu küfürler eden Thersites, onu barakasını tunç ve kadınla doldurduğunu söyleyerek bir de üstüne altın istediği için açgözlülükle suçlamıştı, onun bu çıkışını fevri bulan Odysseus ise Agamemnon'u boşuna suçladığını söyleyerek onu susturmuştu.⁴⁶⁵ Böyle bir açık sözlülükte potansiyel bir kargaşa vardı, buna karşılık destanda Agamemnon kalabalığın “büyük homurtusunda” herkesin konuşabileceğini ve konuşanın sözünün kesilmesinin uygun olmadığını söylemiştir.⁴⁶⁶ Belki de Caligula bir krala edilen hakaretleri okuyunca bu açık sözlülükten rahatsız olmuş ve destanları yasaklamak istemişti, ancak Garrett imparatorun sansürlemek istediği destanın *Ilias* değil, *Odysseia* olduğunu aktarır. Bu

⁴⁶³ Hammer, Dean, “Homer and Political Thought”, Salkever, Stephen (ed.), *The Cambridge Companion to Ancient Greek Political Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, s. 19.

⁴⁶⁴ Hammer, Dean, “A.g.m.”, s. 30.

⁴⁶⁵ Hom. *Il.* 2.212-264.

⁴⁶⁶ Hom. *Il.* 19.81.

nedenle Garrett'in bahsettiği Yunan özgürlük ideallerini burada aramak pek doğru olmaz.

Homeros dünyasındaki insanların özgür düşünceye sahip olup olmadığı konusunda ise Snell "Homeros'ta her olay tanrılar tarafından tasarlandı" der. Yani insan inisiyatifinin kendine ait bir kaynağının olmadığı; planlanan ve yürütülen her şey tanrıların planı ve eylemi olduğu düşüncesindedir. Bu da Homeros destanlarındaki insanların hür iradeye sahip olmadığı anlamına gelir.⁴⁶⁷ Caligula ayrıca destanlarda anlatılanların Roma'nın toplum yapısıyla örtüşmediğini düşünmüş olabilirdi, fakat Vitruvius'un aktardığına göre bu dönemde Roma duvar resimlerinin en çok işenen konularından biri Odysseus'un maceraları gibi Homeros konularıydı.⁴⁶⁸ Bu da o dönemde Homeros destanlarının toplum içinde hayli revaçta olduğunu bizlere gösterir.

Caligula'nın Homeros destanlarının yasaklanmasıyla alakalı daha gerçekçi bir gerekçeyi Suetonius belirtir. Ona göre Caligula, Platon'un bile kurduğu devlette Homeros'un ve eserlerinin yeri olmadığına değinerek kendisinin de Homeros şiirlerini ortadan kaldırma isteğini dile getirmiştir. Platon'un *Devlet*'inde neden Homeros destanlarını yasakladığına önceki bölümlerde değinmiştik (bkz. s. 23-25). Platon destanların gerçekleri anlatmadığı veya onları çarpıtarak anlattığı gerekçesiyle gençlerin ahlakını bozabileceği ve yanlış bilgiler öğretebileceği için yasaklanması gerektiğini savunmuştu. Caligula'nın da Platon gibi destanların topluma yanlış şeyler aktardığını düşündüğü için yasaklamak istemişti, ancak Ferguson'a göre imparatorun bu düşüncesinde Platon gibi gençleri yozlaştırdığı endişesi değil, kişisel fikirleri etkili olmuştu.⁴⁶⁹ Nihayetinde bu dileği de tıpkı Titus Livius ve Vergilius'un eserlerine yönelik düşünceleri gibi icraata geçememiştir.

⁴⁶⁷ Snell, Bruno, *The Discovery of the Mind in Greek Philosophy and Literature*, Dover Publishing, New York, 1982, s. 29-30.

⁴⁶⁸ "Daha sonra binalar, sütunlar ve çatıların temsillerine başladılar, *exendra* gibi geniş yerlerde alanın büyüklüğünden dolayı tragedya, komedy ve satir türlerinden sahnelerle duvarları süslediler, alanın uzunluğu nedeniyle belirli konuların resmini yaparak çeşitli süslemelerle donattılar, ayrıca limanlar, çıkıntılar, deniz kıyıları, nehirler, çeşmeler, boğazlar, korular, dağlar, çobanlar ve bazen de tanrıları temsil eden figürlerle Troia savaşları ve Odysseus'un çeşitli ülkelere seyahatleri gibi çeşitli hikâyeler ve gerçek tarihten alınan diğer konular gibi sahnelerle süslediler (Vitr. *De arch.* 7.5.2)."

⁴⁶⁹ Ferguson, James, *The British Essayists: With Prefaces, Biographical, Historical and Critical; Knox's Winter Evenings*, vol. II, Londra, 1823, Forgotten Books, 2016, s. 168-169.

Bir diğ er sans ur vakası hatip Carrinas Secundus’la ilgilidir. Caligula’yı tiran olmakla suçlayan konuşmalar yaptığı için Roma’dan sürülmüştür.⁴⁷⁰ Caligula’nın sans ur konusunda bilinen bir başka icraatı ise *Atellana* fars oyunlarında performans sergileyen bir ozanı metinleriyle birlikte yaktırmasıdır. Atella, Campania’da bir şehir adıdır ve bu oyunlar, Osk dilinde konuşan halkın düzenlemesiyle başlamıştır. Bunlar kaba güldürü niteliğindeki halk oyunlarıdır. Kökeni Mö 300 yılına kadar *atellana*  zellikle M  birinci yüzyıl Roma’sında hayli rağbet görmüştür.⁴⁷¹ *Atellana* şairleri dönemin politik olaylarına ve gündelik yaşamına dair kesintiler sunmuşlardır.⁴⁷² örneğın halk arasında popüler bir tanesi Nero’nun annesini öldürmesiyle alakalıydı: “Kim inkâr eder anasını yeraltı dünyasına indiren Nero’nun Aeneas soyundan geldiğini?”⁴⁷³ çok bilinen bir diğ er  rnek; Galba’nın Roma’ya gelişinden memnun olmayan bir komedy yazarları ve oyuncular tarafından düzenlenmiştir.⁴⁷⁴ Caligula döneminde *plebs* sınıfından bir *Atellana* ozanı, Suetonius’un aktardığına göre yazdığı nükteli bir dizeden ötürü amfitiyatronun orta yerinde yakılmıştı.⁴⁷⁵ Yakılan ozanın ismi, yazdığı dizeleri ve neden böyle ağır bir ceza aldığı belirsizdir.

Bu dönemde Roma tarihinin en ünlü filozoflarından biri imparatorun hişmından son anda kurtulmuştur. Stoacı Genç Seneca, Caligula’nın kız kardeşi Iulia Livilla ile ilişki kurmakla suçlanıp 41’de, Claudius’un saltanatında Corsica adasına sürülmüştü.⁴⁷⁶ Hatta Wilson bu konuda sadece Iulia Livilla ile kalmayıp Agrippina ile de ilişki yaşamış olabileceğini de belirtmiştir.⁴⁷⁷ Seneca, sürgün yıllarında yazdığı eserlerle  n kazanmıştı, bu yüzden ileriki yıllarda iyi bir  ğretmen olarak da anılacaktı.

⁴⁷⁰ Dio Cass., 59.20.6.; Juv. *Sat.* 7.204.

⁴⁷¹ Trapido, John, “The Atellan Plays”, *ETJ*, vol.18, no.4, Johns Hopkins University Press, 1966, s. 385.

⁴⁷²  rneğın Suetonius’un aktardığına göre aristokrat dahi olsa kadınlara yönelik istismarlar bu tarz g ld r lere malzeme olmuştur. Mallonia adında bir kadın yaşlı bir adamın arzusunu yerine getirmeyince, yaşlı adam kadına iftira atarak onu şikâyet etmişti. Mallonia mahkemede herhangi bir pişmanlığının olmadığını söylemiş ve evine döndükten sonra intihar etmiştir. Bu durum her ne kadar trajik olsa da bir *Atellana* g ld r s ne malzeme olmuştur: “Yaşlı teke dişi keçilerin orasını yalıyordu.” (Suet. *Tib.* 45.)

⁴⁷³ Suet. *Ner.* 39.

⁴⁷⁴ Bu oyunda karakterler bir palyaço, bir şişman ve bir de Onesimus adında huysuz yaşlı bir adamdı. Bu Onesimus adındaki huysuz yaşlı adam Galba’yı niteliyordu ve İmparatora atfen şu şarkıyı söylemişti: “Bakın Onesimus geliyor  iftliğinden.” Seyirci de kaha alar eşliğinde şarkıya katılmıştı. O gece bu şarkı defalarca söylenmiş ve “Onesimus” olarak adlandırdıkları Galba’ya gülmüşlerdi (Suet. *Galb.* 13).

⁴⁷⁵ Suet. *Calig.* 27.

⁴⁷⁶ Wilson, Emily, *The Greatest Empire: A Life of Seneca*, Oxford University Press, Oxford, 2014, s. 78.

⁴⁷⁷ Wilson, A.g.e., s. 79.

Nitekim bu durum yine Claudius döneminde Agrippina'nın etkisiyle sürgünden dönmesini bile sağlayacaktı, ancak tüm bu olanlara geçmeden önce Seneca'nın oldukça başarılı bir siyasi geçmişi olduğunu söylemeliyiz. Senatörlük ve *quaestor*luk de yapan Seneca, hitabet konusunda o kadar iyiydi ki, Cassius Dio'nun anlattığına göre senatoda yaptığı konuşmalardan biri bizzat Caligula'yı gücendirmiş ve Seneca'nın intihar etmesini istemişti,⁴⁷⁸ hatta öyle ki Braund'a göre Seneca'nın hayatta kalmasının tek sebebi o dönemde Seneca'nın hasta olması ve Caligula'nın hayatta kalacağını düşünmemiş olmasıydı.⁴⁷⁹ Seneca ise yazılarında Caligula'ya dair pek az şey yazsa da onu “öfkesine yenik düşen bir canavar” olarak tasvir etmiştir.⁴⁸⁰

Sonuç olarak Caligula'nın sansür konusundaki düşünceleri ve aldığı kararlar politik sebeplerden ziyade daha çok onun hastalığından sonra baş gösteren dengesiz karakteriyle bağdaştırmak mümkündür. Caligula'nın genellikle bir akıl hastalığından mustarip olduğuna inanılmaktadır, ancak Katz ön görülemez kişiliğini ve fiziksel özelliklerini göz önünde bulundurarak imparatorun psikiyatrik anlamda deli olmadığını, ancak beyin humması hastalığının kurbanı olduğunu savunur. Katz Caligula'nın tahta çıkışından altı ay sonra bir çeşit inme yaşamasından sonra tiroid bezinin aşırı aktif hâle gelmesi ve metabolizmasının hızlanması nedeniyle fiziksel olarak hayli zayıflamış, uykusuzluk problemi yaşamış ve aşırı agresif tutumlar sergilemişti, bu durum sonrasında kesin bir yargıya varmak güç olsa da psikolojisini bozmuş olabileceği üzerinde durur, ancak bu delirdiği anlamına gelmez. Buna rağmen Caligula'nın bu olaydan önce de çekingen bir tutum sergilediğini aktarır. İki büyük erkek kardeşinin ve annesinin ölümüne neden olan Tiberius'la daha sonra Capri'deki sarayında yaşaması onun korkak ve zayıf iradeli kişiliğini gösterir. Sonuç olarak Katz'a göre Caligula hiçbir zaman normal bir birey olmadı, ancak deli de değildi.⁴⁸¹ Morgan ise imparatorun hastalığının tamamen fiziksel olduğunu ve psikolojisini etkileyen bir unsurun olmadığı üzerinde durmuştur. Ona göre Caligula tahta çıkmadan önce de dengesizdi ve Katz'ın aksine 37'de geçirdiği beyin hummasının davranışları

⁴⁷⁸ Dio Cass. 59.19.3.

⁴⁷⁹ Braund, Susanna M., “Seneca Multiplex: The Phases (and Phrases) of Seneca's Life and Works”, Bartsch, Shadi; Schiesaro, Alessandro (ed.), *The Cambridge Companion to Seneca*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, s. 24.

⁴⁸⁰ Sen. *Constant*. 18.

⁴⁸¹ Katz, Robert S., “The Illness of Caligula”, *CW*, vol. 65, no. 7, 1972, s. 223-225.

üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını savunur.⁴⁸² Charlesworth da mevcut bilgilerle Caligula'yı etkileyen hastalık hakkında kesin bir açıklama yapmanın imkânsız olduğunu belirtir ve bunu bir tarihçiden ziyade psikiyatristin ilgileneceği bir durum olarak görür.⁴⁸³ Suetonius ve Seneca gibi yazarlar onu deli veya canavar olarak adlandırırsa da modern tarihçiler genel olarak geçirdiği beyin hummasının sağlıklı kararlar verememesine yol açabileceği düşüncesinde yoğunlaşır. Homeros, Vergilius ve Titus Livius'un eserlerini sansürleme çabasının da bu dengesizliğinin sebep olması muhtemeldir, ancak bu konuda kesin bir yargıya varmak hayli güçtür. Nihayetinde Caligula her ne kadar Tiberius döneminde alınan sansür ve sürgün kararlarını geri çekse de Roma'da ifade özgürlüğü daha iyiye gitmemişti.

3.4. Claudius

Caligula'nın 41'de kendi muhafızları tarafından öldürülmesinden sonra tahta geçen Claudius birçok antik kaynaklar tarafından şans eseri veya kazayla tahta çıkmış, ciddiye alınmayan budala bir imparator olarak görülür.⁴⁸⁴ Claudius'un saltanatında Seneca'nın sürgünü ve 47'de bir tiyatro gösterisi sırasında seyircilerin bir konsülle alay edince tiyatrolardaki seyirci sayısını kısıtlayan bir tebliğ hazırlaması dışında sansüre yönelik bir icraatı yoktur. Bu sebeple bu bölümü sadece Seneca'nın sürgünü üzerinden değerlendireceğiz. Seneca, tıpkı Ovidius gibi, sürgün nedenini hiçbir yazısında anlatmamıştı, ancak genel kanı Claudius'un, Caligula'nın kız kardeşi Iulia Livilla ile yakınlık kurmasından dolayı, imparatorluk ailesinden biriyle adının anılmasının uygun olmadığı gerekçesiyle Seneca'yı Corsica adasına sürdüğüdür. Bunda en büyük pay sahibi Claudius'un üçüncü karısı Messalina'dadır. Caligula tarafından sürgüne gönderilmiş Livilla'nın Claudius tarafından affedilmesi, Messalina'nın kıskançlığına sebep olmuştu. Nitekim Messalina en sonunda kocası Claudius'u, Iulia Livilla'nın yeniden sürgün edilip, sürgünde açlığa mahkûm edilerek öldürülmesine ikna etti.⁴⁸⁵

⁴⁸² Morgan, M. Gwyn, "Caligula's Illness Again" *CW*, vol. 66, no. 6, 1973, s. 329.

⁴⁸³ Charlesworth, Martin; Adcock, Frank E.; Cook, S. A., *The Cambridge Ancient History vol. X: The Augustan Empire 44 B.C.-A.D. 70*, Cambridge University Press, Londra, 1934, s. 666.

⁴⁸⁴ Suet. *Claud.* 10-13.; Sen. *Ep.* 159.

⁴⁸⁵ Tac. *Ann.* 14.68.

Seneca siyaseten Messalina'nın yandaşı olmayıp Agrippina, Crispus Passienus, Iulius Polybius gibi Messalina'ya muhalif isimlerle yakındı. Hatta Seneca *Ad Polybium*'u Iulius Polybius'un kardeşine atfen yazmıştı. Yıllarca sadık bir şekilde Claudius'un sekreterliğini yapmış Polybius, bu eser yüzünden gözden düşmüş, devlete karşı suç işlediği gerekçesiyle idam edilmiştir. Kaynaklarda ölümü hakkında yine Messalina'nın büyük pay sahibi olduğu aktarılır.⁴⁸⁶ Agrippina ve Iulia Livilla kardeşler, Augustus'un torunları olduğundan taht konusunda Messalina için her zaman tehdit unsuru olmuştu. Bu yüzden imparatoriçe özellikle Agrippina'ya yakın isimleri saray çevresinden ve devlet kurumlarından uzak tutmaya çalışmıştı. Genç Seneca da buna istisna değildi; dolayısıyla Seneca'nın sürgününü tamamen politik bir hareket olarak yorumlamak mümkündür. Iulia Livilla ile olan münasebeti sadece bir neden bulmak için kullanılmış olabilirdi.⁴⁸⁷

Seneca hiçbir yazısında sürgününe dair ayrıntıları yazmasa da diğer antik yazarlardan bazı ipuçları bulabiliyoruz. Tacitus cezanın haksızlık olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁸ Suetonius ise sadece Iulia Livilla'dan bahsetmiş ve onun sürgününün belirsiz bir suçlama temelinde olduğunu ve savunma fırsatı elde edemeden yargıya varıldığını açıkça belirtmiştir.⁴⁸⁹ Dio da Seneca'nın davasının ve cezasının Messalina'nın entrikalarından kaynaklandığını aktarmıştı.⁴⁹⁰ Sonuç olarak Tacitus ve Cassius Dio, Seneca'nın suçunun ne olduğunu tam olarak belirtmemiş, ancak cezasının haksız yere ve entrikalar sonucunda verildiğinden bahsetmişlerdir. Suetonius ise bu konuda Seneca'dan hiç bahsetmemiş, sadece Iulia Livilla'nın cezasına değinmiştir. Bütün bu kaynaklar Seneca'nın neden sürgün cezası aldığı sorusunun cevabını kesin olarak vermese de birtakım fikirler edinmemizi sağlamıştır.

Cassius Dio'ya göre Seneca Claudius'un ölümünden sonra onu eleştiren *Apocolocyntosis Divii Claudii* adında, kısaca *Apocolocyntosis* olarak bilinen hiciv niteliğinde bir eser yazmıştı.⁴⁹¹ Yayınlandığında isimsiz olarak *Ludus de morte Divi Claudii* adıyla bilinse de Dio eserin Seneca'ya ait olduğunu aktarmıştır. Bunun

⁴⁸⁶ Sen. *QNat.* 4. *Praef.* 15.

⁴⁸⁷ Kamp, H. W., "Concerning Seneca's Exile", *CJ*, vol. 30, no. 2, Conway, 1934, s. 102.

⁴⁸⁸ Tac. *Ann.* 12.8.

⁴⁸⁹ Suet. *Claud.* 29.

⁴⁹⁰ Dio Cass., 60.8.4-5.

⁴⁹¹ Dio Cass. 61.35.3.

Seneca'ya ait olup olmadığı uzun yıllar boyunca tartışılrsa da günümüzde onun 55 civarında yazdığı kabul edilmektedir. Paschalis'e göre bu eser eski Atina komedyasından da izler barındıran Erken İmparatorluk Dönemi'nden günümüze ulaşmış en açık siyasi hicivdir ve doğrudan Claudius'u hedef almıştır. Filozof eserine Claudius'un öldüğü günden başlar, imparator eserde tiyatro oyuncularını izlerken aniden ölür; son sözü de "Tanrım, sanırım altıma yaptım" olmuştur.⁴⁹² Sonrasında öte dünyaya gelişi, ilahi konseye kabul edilişi, tanrılar arasındaki tartışma ve Augustus'un önerisiyle tanrılaştırılmasının reddedilişiyle biter. Claudius'un tanrılar huzuruna gelme hikayesi Iupiter'in garip bir karakterin cennete geldiğini açıklamasıyla başlar. Bu kişinin kim olduğunu öğrenebilmesi için de Hercules'i görevlendirir. Hercules Claudius'a kim olduğunu ve nereden geldiğini sorduğunu Claudius, Odysseus rolüne bürünerek Homeros'tan alıntılar da yapar: "Rüzgâr beni Ilion'dan Kikones topraklarına sürükledi. Oraya geldim, şehri talan ettim ve herkesi öldürdüm." Bu diyalogun ardından Tanrıça Febris Claudius'u yalancılıkla suçlayarak onun Ilion'dan değil, Gallia'dan gelmiş olduğunu söyler. İmparator tanrıçanın bu sözlerinin ardından öfkelenir, onlarla sanki azatlısıymış gibi konuşur, ancak kimse onu dikkate almaz. Bu sebeple Claudius cennete geldiğinde hâlâ hayatta ve imparator olduğunu düşünmüştür, ancak sonrasında Hercules onun tanrılar huzurunda olduğunu söyleyerek onu uyarmıştır.⁴⁹³ Tacoma'ya göre bu pasaj Claudius'un Gallia'lı kökenlerine bir göndermeydi. Ona göre Seneca, Lugdunum (Lyon) doğumlu olan imparatorun oradan Roma'ya gelişini "istila" olarak belirtir ve şehri talan edip birçok insanı öldürdüğünü ima eder.⁴⁹⁴

Claudius tanrılar huzuruna geldiğinde aralarında tanrısal Augustus'u da görürüz. Augustus eserde Claudius'a muhalif bir imaj çizer ve onun suçlarından bazılarını listeleyerek Claudius'un kendi mirasına ihanet eden zalim bir imparator oluşuna dair uzun bir konuşma yapar. Filozof, Augustus'un ağzından Claudius'a katil ve aristokrasiyi utandıran cahil gibi ağır suçlamaları ve eleştirileri getirir, bununla birlikte onu beceriksiz ve sürekli mazeret üreten biri olarak görür. Seneca böylelikle

⁴⁹² Sen. *Apocol.* 4.

⁴⁹³ Sen. *Apocol.* 5-6.; Hom. *Od.* 9.39.; Paschalis, Michael, "The Afterlife of Emperor Claudius in Seneca's *Apocolocyntosis*" *Numen*, vol. 56, no. 2/3, Brill, 2009, s. 204-205.

⁴⁹⁴ Tacoma, Laurens E., *Roman Political Culture: Seven Studies of the Senate and City Councils of Italy from the First to the Sixth Century AD*, Oxford University Press, Oxford, 2020, s. 54.

imparatorun zalimlikleriyle, başarısızlıklarıyla, sakarlığıyla ve hatta budalalığıyla dalga geçer.⁴⁹⁵ Bu bölümdeki en çarpıcı kısım şüphesiz Seneca'nın imparatora karşı suçlamalarıdır. Filozof tanrılaştırılmış Claudius'a yönelik bu suçlamaları bir başka tanrısal imparator Augustus'un ağzından yazarak eserine gelecek olan eleştiri ve suçlamalardan kaçınmak istemiş olabilir. Nihayetinde onu sürgüne gönderen imparatoru eleştirmek için kendince haklı sebepleri vardı. Buna ek olarak Claudius'un ölümünün herkeste neşeyle karşılandığını ima ederek akıl hocalığını yaptığı yeni imparator Nero'ya övgüler de barındırır:

“Nero halkın gözü önünde yüzünü Roma'ya gösterir,
Parlak ve ışıltılı cemâli tüm havayı aydınlatır,
Dalga dalga saçları zarif boynuna dökülürken.
Apollon ve güzel insanları bizzat koruyan Lachesis,
Kendi elleriyle yarattı ve uzun yıllar bahsetti Nero'ya,
Claudius'a gelince; herkese emrettiler,
Övgü ve neşeyle yas tutmalarını.”⁴⁹⁶

Eserin son bölümünde ise Claudius *via sacra*da kendi cenazesine şahit olur. Claudius böylelikle öldüğünü idrak eder, ancak buna rağmen dünyevi yaşamından etkilenmeye devam eder ve onuruna söylenen sahte övgülerle büyülenir. Merhum imparator tıpkı Odysseus gibi yeraltı dünyasına indiğinde eski dostlarını, azatlılarını, senatörleri ve cezalandırdığı insanları görür. Claudius onları gördüğünde “Her yerde dostlarım var, buraya nasıl geldiniz?” diye sorar, ancak gördüğü yüzler artık dostane değildir. *Princeps*in cezalandırdığı dostlarından Pompeius Peto ona ironik bir cevap vererek imparatorun tüm dostlarının katili olarak bahseder, sonrasında Claudius'u otuz beş senatörü ve atlı sınıfından iki yüz yirmi bir kişiyi öldürmekle suçlayarak⁴⁹⁷ tanrılar konseyinin önüne getirir. *Apocolocyntosis*'te tanrılar konseyi tıpkı Roma senatosu gibidir.⁴⁹⁸ Bu suçlamaların hemen ardından tanrılar onu cezalandırır ve en nihayetinde Claudius Olympos Dağı'ndan ebediyen yeraltı dünyasına kovulur.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Sen. *Apocol.* 11.1.; Robinson, Timothy J., “In the Court of Time: The Reckoning of a Monster in the *Apocolocyntosis* of Seneca”, *Arethusa*, vol. 38, no. 2, Johns Hopkins University Press, 2005, s. 238.

⁴⁹⁶ Sen. *Apocol.* 4.

⁴⁹⁷ Suet. *Claud.* 29.

⁴⁹⁸ Paschalis, Michael, “A.g.m.”, s. 199.

⁴⁹⁹ Sen. *Apocol.* 13.

Sonuç olarak Seneca'nın diğer eserlerinden farklı bir tarzda olan *Apocolocyntosis* Currie'ye göre en başta Claudius'un tanrılaştırılmasıyla alay etmek için zekice yazılmış bir parodidir. Kendisini sürgüne göndermiş imparatorun ölümünden sonra politikalarına, dış görünümüne ve karakterine eleştiri getirerek ona olan kini onun böyle bir eser yazmasına sebep olmuştu. Currie ayrıca Seneca'nın bu dönemin edebi normları gereği akıl hocalığını da yaptığı Nero'ya yaranma çabasıyla yazılmış olabileceği üzerinde de durur.⁵⁰⁰ Böylelikle Roma'nın bu dönemde yazılan eserlerinde genel olarak gördüğümüz geçmiş imparatorlara yergi, mevcut imparatora övgü durumu *Apocolocyntosis*'te de görürüz. Bu sebeple bu eserin Roma'daki ifade özgürlüğünün durumuna yönelik önemli bir örnek olduğunu söyleyebiliriz. Seneca, Claudius saltanatında ceza almış belki de tek yazardı. *Apocolocyntosis*'te de aralarından senatörlerinde bulunduğu birçok kişinin ölümüne sebep olduğunu aktarmıştır, ancak sansür ve ifade özgürlüğü konusunda herhangi bir örnek karşımıza çıkmaz. Aksine Claudius hakkında edebiyatla ilgili olumsuz bir eylemle ilgili söylenecek çok az şey vardır. Bunun sebebinin kendisinin de bir tarih yazarı olmasına bağlayabiliriz, ancak kendisini iyi bir sanat insanı olarak gören halefi Nero için bunun tam tersi bir senaryo göreceğiz.

3.5. Nero

Nero 54'te, henüz on yedi yaşında tahta oturmuştur. Kendisi için büyük umutlar beslenen imparator, saltanatının ilk yıllarında en azından görünürde hayal kırıklığına uğratmamıştır, hatta bu dönem birçokları tarafından bir "altın çağ" olarak kabul edilir. Saltanatı boyunca çok sayıda oyun, şölen, konser, araba yarışı ve gladyatör oyunları düzenledi. Halkın refahı için uğraşıyormuş gibi görünüyordu, ancak bunlar sadece genç imparatorun şarkı söylemesi, lir çalması veya tiyatro oyunlarında oynaması, yani kişisel zevklerini tatmin etmesi için yapılmıştı. Hatta Suetonius'a göre imparatorun şarkı söylerken veya tiyatro oynarken izlemekten ve alkışlamaktan usandıklarında hiçbir seyircinin gösterileri yarıda bırakmasına izin verilmiyordu.⁵⁰¹

⁵⁰⁰ Currie, H. Mac. L., "The Purpose of *Apocolocyntosis*" AC, vol. 31, no. 1-2, 1962, s. 91-92.

⁵⁰¹ Suet. Ner. 23.

Buna rağmen Nero'nun ilk saltanat yıllarında, iyi danışmanlara sahip olmasının da etkisiyle nispeten ılımlı bir tutum sergilediğini söyleyebiliriz. Bu dönemde Seneca *praefectus praetorio* Afranius Burrus'la birlikte tahtın bir nevi ortağı hâline gelmişti. İki adam da işinin ehliydi ve 54-62 yılları arasında görevlerini hakkıyla yerine getirdiler. Uzun yıllar boyunca Nero'nun danışmanlığını ve akıl hocalığını yapan Seneca, sayesinde uzun yıllar boyunca sarayda yaşamış ve büyük bir servet biriktirmişti. Aynı zamanda Nero'nun ilk saltanat yıllarında daha makul bir imparator olmasını sağlamaya çalışmıştı. Ne var ki bu çok uzun sürmemiş, Nero gitgide daha zalim ve anormal davranışlar sergileyen bir imparator hâline gelmiş, hatta annesi Agrippina'yı öldürecek kadar ileri gitmiştir. Seneca'nın özellikle bu konuda sessiz kalması, yine eserlerinden bahsettiği öğretilerle çelişmekteydi. 62'de Afranius Burrus'un ölümünün ardından Seneca, edebî çalışmalarına daha fazla zaman ayırmak adına Roma'dan uzaklaşmak için Nero'dan izin istemişti.⁵⁰² Nero bunu reddetmesine rağmen Seneca saraydan uzaklaşmış, ancak filozofun Roma'dan uzaktaki sakin günleri çok da uzun sürmemiştir. 65'te Piso tarafından düzenlenen darbe girişiminde rolü olduğuna dair suçlamalar sonunu getirmişti. Nero Seneca'ya yaşamına son vermesini emretmişti. Seneca ise bu durumu oldukça metanetli bir şekilde karşılamıştır, zira ona göre bir bilge gerektiği kadar yaşardı, yaşayabildiği kadar değil. Can sıkıcı ve sükunetini bozabilecek bir şey varsa da kendini ortadan kaldırmayı seçerdi. Böylelikle Seneca, bileklerini keserek intihar etti.⁵⁰³

Claudius edebiyata dair nadiren olumsuz tavır takınmıştı, ancak halefi Nero'nun bu konudaki tutumu tam tersi olmuştur. Tiberius'un ardından Caligula ve Claudius'un saltanatlarında yazarlar için nispeten daha ılımlı bir ortam oluşmuştu, ancak Nero döneminden bu durum değişmişti. Onun sansür ve senato kararlarıyla ilgili sert tutumu Tiberius'la karşılaştırılmasına sebep olmuştur. Nero kesinlikle yazarlara karşı yapılan zulümlerden sorumluydu, ancak özellikle imparatorluğunun ilk yıllarında Nero kendisinin geleneklerine, lüks zevklerine, ailesine ve hatta suikastlarına atfen yazılanlara karşı nispeten daha hoş görülüydü. Bunlar arasında kendisini “anne katili”

⁵⁰² Erım, Müzehher, *A.g.e.*, s. 187.

⁵⁰³ Tac. *Ann.* 15.60-63.; Asmis, Elizabeth; Bartsch, Shadi; Nussbaum, Martha C, "Seneca and his World", Kaster, Robert A.; Nussbaum, Martha C. (ed.), *Seneca: Anger, Mercy, Revenge*, University of Chicago Press, 2012, s. ix.

olmakla suçlayanlar ve icraatlarını eleştirenler olmasına rağmen belki kendisi de yazmayı sevdiği için yazarların peşine düşmemiştir. Mesela Suetonius'a göre kendisini açıkça eleştiren Kinik Isidoros'a karşı nispeten ılımlı davranmıştır: 65'teki Neronia festivalinde *princeps*, *Nauplius* adında bir şarkı söylemişti. Bunu duyan Isidoros da halk içinde imparatorun Nauplius'un başına gelen kötülükler hakkında güzel şarkı söylediğini, ancak kendi iyiliği için kötülükler yaptığını dile getirmişti.⁵⁰⁴ Filozofun eleştirisi Rogers'a göre mitolojik hikâye barındıran bir kinaye içeriyordu. Yunan mitolojisinde Nauplius denizci bir kahramanın adıydı. Oğlu Palamedes Troia Savaşı sırasında ihanet suçundan öldürülmüştü; nasıl öldüğüne dair üç farklı hikâye vardır. Birincisinde Palamedes Troialılarla barış istediği için Agamemnon tarafından sevilmez ve bu sebeple ihanetle suçlanıp taşlanarak öldürülür. İkincisinde bir balık avı sırasında Odysseus ve Diomedes tarafından boğularak öldürülür. Üçüncüsünde ise yine Odysseus ve Diomedes onu dibinde hazine olan bir kuyuya inmeye ikna eder ve sonrasında kuyunun üstünde kayayla kapatırlar. Nauplius da ölen oğlu Palamedes için Akhalardan adalet talep eder, ancak bu isteğine karşılık bulmaz. Bu nedenle intikam almak için Troia'dan döndüklerinde Yunan gemilerine yanlış sinyaller verir ve birçok denizci Euboia kayalıklarında harap olur. Bu hikâyenin Nero'yla ilgisine gelirse: 65'te Kartaca kökenli Caesellius Bassus gördüğü bir rüya sonrasında Roma'ya gelmiş ve Nero'nun huzuruna çıkmıştı. İmparatora topraklarında bulunan bir mağarada Dido tarafından gizlenmiş büyük bir hazinen olduğunu bildirmiş, Nero ise hazinenin varlığına dair herhangi bir soruşturma yapmadan anlatılanları tüm imparatorluğa yaydı ve hazinenin çabuk taşınması için seçkin kürekçilerle birlikte hızlı gemiler gönderdi, ancak Nero bu hazinenin gelmesini beklemeden kendi hazinesindekileri de tüm savurganlığıyla harcamaya devam edince Isidoros da bu hikâye üzerinden kinayeyle Nero'yu bu savurganlığı için eleştirmiştir.⁵⁰⁵

Nero, özellikle müzik, tiyatro, mimarlık gibi sanat alanlarına ilgili olmasıyla bilindiğinden bahsetmiştik. Popülerlik isteği de imparatorun karakteristik özellikleri arasındaydı;⁵⁰⁶ öyle ki *Quinquennial Neronia* gibi kendi düzenlediği festivallerde

⁵⁰⁴ Suet. *Ner.* 39.

⁵⁰⁵ Rogers, Robert S., "Isidorus the Cynic and Nero", *The Classical Weekly*, vol. 39, no. 7, Johns Hopkins University Press, 1945, s. 53-54.

⁵⁰⁶ Tac. *Ann.* 15.73.

sahneye çıkıyordu. Bu sebeple tiyatro gösterileri gibi sanatsal aktivitelere harcamalar yapmaktan hiçbir şekilde çekinmedi.⁵⁰⁷ 64'teki büyük Roma yangınından sonra da şehri tekrar inşa etmek için aşırı harcama yaptı. İmar planları arasında altından saray bile vardı, ancak Nero'nun yaptığı bu harcamalar ekonominin kötü gitmesine sebep olunca ağır vergiler getirdi. Bu durum birtakım senatörlerin de tepkisini çekmiştir.

Nero'nun bu savurganlığı dönemin en tuhaf sansür vakalarından birine sebep olmuştur. Dönemin önemli figürlerinden *praetor* ve *consul suffectus* görevlerinde bulunmuş ve *quindecimviri sacris faciundis* rahiplik kurumunun bir üyesi olan Fabricius Veiento bu vakanın baş kahramanıydı. Nero'nun at yarışlarına özel bir ilgisi olduğundan at yetiştiricilerine ve yarışçılara atların bakımı için fazladan ücret ödüyordu. Cassius Dio'ya göre bunun sonucunda yarışçılar konsüllere ve *praetor*lara karşı küstahça davranmaya başladılar. Tepki olarak Fabricius yarışlar esnasında araba atlarını eğitilmiş köpeklerle yer değiştirince yarışçıların tepkisini çekti. Beyaz ve Kırmızı takım yarışlardan çekildi, Mavi ve Yeşil takımlar ise Nero fazladan ücret verene kadar yarışmalara katılmayı reddetti.⁵⁰⁸ İmparatorun yarışçıları kayırması muhtemelen Fabricius'un tepkisini çekmiş ve bunu bu şekilde göstermişti. Fabricius bu konuda imparatorun tepkisini çekeceğini muhtemelen biliyordu ve McDormett'e göre onun bu rahat tavırlarında dönemin önemli figürlerinden 39'un *consul suffectus* ve 52'den 58'e kadar Britannia valiliği yapmış üvey babası Aulus Didius Gallus'un etkisi olabilirdi.⁵⁰⁹ Tacitus'a göre kendisi senatörleri ve *pontifex*leri işlediği *Codicilli*

⁵⁰⁷ Nero'nun savurganlığı bilinen bir gerçektir. Suetonius'a göre imparator paranın harcanmaktan başka bir işe yaramadığını düşünüyor ve ele sıkı olanları pıntilikle suçluyordu. Bu sebeple birçok şahıs ve organizasyona ölçsüzce para harcayıp armağanlar dağıttı. Armenia kralı I. Tiridates'in Roma'ya ziyaretinde günde sekiz yüz bin *sestertius* harcayıp çeşitli gösteriler ve gladyatör oyunları düzenledi, dönüşü için de yüz bin *sestertius* verdi. Müzisyen Menecrates ve gladyatör dövüşçüsü Spiculus'a evler armağan etti. Hiçbir giysisini iki kez giymez ve atlarının nalları gümüşten olan dört tekerlekli bir arabadan aşağısını binmezdi. Pek çok kez altın ve fildişinden aksesuarlarla süslenmiş sofralarda ziyafetler verdi. Yine sayısız festival, sanat, at yarışları ve diğer spor organizasyonlarına harcamalar yapmaktan hiç çekinmedi. Hatta bunlarda çoğu zaman bir sanatçı olarak kendisi de performans sergiledi. En büyük savurganlığını ise şüphesiz yangından sonra zengin içeriklerle döşenmiş, mermerden, mücevherlerden ve altından bir saray yaptırmasıydı. Nero bu evin yapımıyla yakından ilgilenmişti. Oldukça geniş bir alanı kaplayan saray ve kompleksin içinde gölet, çeşitli bahçeler, pek çok havuz ve çeşme bulunuyordu. Kubbe şeklindeki tavanında çeşitli mozaikler vardı. Yemek salonunun üstünden güller ve parfüm kokuları yayılıyordu. Bu eve harcanan paradan ötürü Nero'nun ardılları mali sıkıntılar çekince evin değerli taşlarını ve mermerlerini sökmüşlerdi (Suet. *Ner.* 30-31).

⁵⁰⁸ Dio Cass. 61.6.1-3.; Griffin, Miriam T., *Nero: the End of a Dynasty*, Routledge, New York, 1984, s. 114.

⁵⁰⁹ McDormett, William C., "Fabricius Veiento", *AJPh*, vol. 91, no. 2, 1970, s. 130-131.; Jones akrabalık ilişkisi konusunda kronolojik olarak örtüşmediği için McDormett'e karşı çıkarak Gallus'un

adında bir kitap yazmıştı. Kitapta imparatorun savurganlığıyla dalga geçtiği iddiasıyla 62’de *delator* (muhbir) Tullius Geminus tarafından suçlandı. Bunun üzerine Nero davanın sonucuna bizzat etki ederek Fabricius’un İtalya’dan sürülmesini ve kitabının yakılmasını emretti. Bu kitabın tedariği büyük risk taşısa da yine Tacitus’un aktardığına göre geniş çapta okunuyordu.⁵¹⁰ Fabricius sonraki yıllarda affedilmiş ve Nero’dan sonra Vespasianus, Domitianus ve Nerva dönemleri siyasetinde aktif rol oynamıştır. Sürgün ona dikkat etmeyi öğretmiş ve artık köpekleri arabalara bağlamamış ya da akranlarına hiciv yazmamıştır; hatta Vespasianus’un saltanatında tarihi kesin olmayan bir yılda konsül olmuştur. Sonrasında Domitianus’un saltanatında *delatorluk* bile yapmıştır. Bu hayli ilginçtir, zira Nero’nun saltanatında bir *delator* tarafından suçlanıp ceza almışken, Domitianus’unkinde aynı görevi kendisi yapmaya başlamıştı.

Nero’nun saltanatındaki nispeten ılımlı tavrı özellikle 65’ten sonra kaybolmaya başlamıştır. Bu dönemin en göze çarpan olaylarından biri Seneca’nın da ölümüne sebep olan Piso tertibidir. Bu darbe girişimi 65’te devlet adamı, edebiyat hamisi ve hatip Gaius Culpurnius Piso tarafından, özellikle Nero’nun savurganlığı ve giderek artan zalimliği nedeniyle kendisini tahttan indirmek için planlamıştır. Bunun ardından *cohortes praetoriae* kendisini tahta oturtacaktı. Bu komplo içerisinde pek çok senatör ve atlı sınıfından kişiler yer aldı, ancak hepsi aynı hedefi benimsememişti. Kimisi Nero’yu devirdikten sonra daha makul bir adayı tahta geçirmeyi planlıyordu ve bu anlamda Piso en güçlü adaydı, diğerleriyse Cumhuriyetçi düşüncelerle komploda yer aldı. Bu grubun varlığı *princeps*i devirdikten sonra Cumhuriyet rejimine dönmek isteyenlerin olduğuna dair birtakım yorumları da beraberinde getirmişti, ancak Cumhuriyetçi görüştekiler hayli azınlıktı. Örneğin Tacitus’a göre Lateranus bu komploya Cumhuriyet sevgisinden ötürü katılmıştı.⁵¹¹ Piso Cumhuriyetçi görüşleri davasında uzak tutmaya çalıştı, ancak vatansever ve eski Roma geleneklerine bağlı Lateranus gibi isimler, Cumhuriyetçilerin komploya sempatisi beslemesine neden

Fabricius’un üvey babası değil, dedesi olduğunu öne sürmüştür: Jones, Brian W., “Fabricius Veiento Again”, *AJPh*, vol. 92, no. 3, 1971, s. 477.

⁵¹⁰ Tac. *Ann.* 14.50.; Rohmann, Dirk, “A.g.m.”, s. 138.

⁵¹¹ Tac. *Ann.* 15.49.

olmuştu.⁵¹² Piso ise Vestinus Atticus⁵¹³ gibi kendisine rakip olabilecek güçlü siyasetçileri etrafında istememişti ki buradan yola çıkarak aslen Nero'nun yerine tahta bizzat çıkmak istediğini söyleyebiliriz.

Komplonun hayata geçirileceği gün olan 19 Nisan'ın sabahında azatlı Milichus ve karısı bu gelişmelerden haberdar olunca Nero'nun azatlısı ve sekreteri Epaphroditus'u bilgilendirdi. Bu durum Piso'ya en yakın isimler olarak bilinen, Milichus'un eski efendisi Scaevinus ve Natalis'in harekete geçmesini önlemiş oldu ve böylelikle kumpas çöktü. Sonrasında bu iki isim tutuklandı ve sorguya çekildi. Milichus eski efendisi aleyhinde kanıtlar sununca suçlu duruma düştüler. İşkence tehdidiyle komplo içerisindeki diğer isimleri de vermek zorunda kaldılar.⁵¹⁴ Piso'nun girişimi Seneca'nın dışında Lucanus, Musonius Rufus, Petronius gibi birçok yazar, şair ve filozofun da kara listeye girmesinde sebep oldu. Komplo başarısız olunca bütün şüphelilere karşı tam anlamıyla cadı avı başlatıldı ve suçlu-suçsuz herkes cezalandırıldı. Yukarıda bahsedilenlere ilaveten Vestinus, Lateranius, Scaevinus, Faenius Rufus, Epicharis gibi 19 senatör, 7 atlı sınıfı mensubu, 11 asker, 4 kadın olmak üzere toplam 41 kişi cezalandırıldı. Bunların bazıları idam edildi, bazıları intihara zorlandı, şanslı olan birkaç kişiye de sürgün cezası verildi.⁵¹⁵ Görüldüğü üzere Nero'nun saltanatında edebiyatçılara uygulanan yaptırımlarda Piso komplosunun etkisi inkâr edilemez.

Nero dönemi edebiyatının en önemli şairlerinden birinin ölümü ise, ardındaki sebebin Cumhuriyetçi fikirler mi yoksa imparatorun kıskançlığı mı olduğuna dair tartışmalar doğurmuştur. Tüm Roma tarihçilerinin kabul ettiği gibi Nero kendisini çok iyi bir sanatçı olarak görüyordu; *kitharasını* elinden düşürmüyor ve sıklıkla kendisinin oynadığı tiyatro gösterileri düzenliyordu. İmparatorun sanatçı kişiliği şüphesiz diğer şair ve yazarları da etkiliyordu. Dönemin pek çok yetenekli yazar ve şairlerin hamiliğini bizzat imparator yapmaktaydı. Bunların arasında, daha sonra ismi Piso'nun

⁵¹² Wilkinson, Sam, "Opposition II: A Moral Opposition." *Republicanism During the Early Roman Empire*, Bloomsbury, Londra, 2012, s. 59-61.

⁵¹³ Marcus Iulius Vestinus Atticus; 65 yılının consul olmuş Romalı siyasetçi. Suetonius'a göre aynı yıl Messalina'yla evlenmek istediği için Nero tarafından öldürüldü. Messalina sonrasında da Nero'yla evlendi. Vestinus'un Cumhuriyetçi görüşlere sahip olduğuna dair yorumlar olsa da genel görüş Nero'yla yakınlığından ötürü bunu reddeder. (Suet. *Ner.* 35.; Rudich, Vasily, *A.g.e.*, 1993, s. 120.)

⁵¹⁴ Tac. *Ann.* 15.55.; Pagán, Victoria Emma, *Conspiracy Narratives in Roman History*, University of Texas Press, Austin, 2004, s. 85.

⁵¹⁵ Tac. *Ann.* 15.65-71.

komposuna karışacak Yaşlı Seneca'nın torunu ve Genç Seneca'nın yeğeni Marcus Annaeus Lucanus da vardı. 39'da Corduba'da doğmuş olan Lucanus, şairliğinin yanı sıra dönemin önemli siyaset adamlarından biriydi. Gençliğinde Stoacı filozof Cornutus'tan eğitim almış ve hitabetle de ilgilenmişti. Hayli erken bir yaşta *quaestorluk* da yapan Lucanus, 60'da Nero'nun düzenlediği oyunlar sırasında Nero'yu öven bir şiiriyle bizzat imparator tarafından verilen bir ödülle onurlandırılmış ve sonrasında ünü yayılmıştı. 62-63'te yayımladığı *Bellum Civile* ya da daha iyi bilinen adıyla *Pharsalia*⁵¹⁶, Caesar ve Pompeius arasındaki iç savaşı konu alan on kitaplık destanı günümüze gelmiştir.⁵¹⁷ Bu eser Quintilianus'a göre şiirsellikten ziyade retorik bakımından oldukça üstündür,⁵¹⁸ ancak yarım kalmıştı ve nasıl bittiğine dair kesin bir kanıya varmak oldukça güçtür. Genç Cato'nun intiharı veya Augustus'un Actium zaferi de önerilen sonlar arasındadır.⁵¹⁹ Lucanus Genç Cato'yu bir kahraman gibi gösterdiğinden bu Nero'nun hoşuna gitmemiş olabilirdi, zira Genç Cato Stoacı muhaliflerin örnek aldığı yegâne isimdi.

Lucanus Nero'nun en çok desteklediği şairler arasındayken sonrasında ilişkileri gitgide kötüleşmiştir. Buna dair Suetonius ve Tacitus iki farklı yorum dile getirmiştir. Suetonius sorunu Lucanus'un senato ve kamusal alandaki konuşmalara bağlar; hatta Lucanus *Pharsalia*'yı senatoda okurken Nero hoşnutsuz bir şekilde senatoyu terk etmiştir.⁵²⁰ Nero'nun bu tavrının nedeni eserde Cumhuriyet Dönemi'ne duyduğu özlemi açıkça belirtmesidir. Rudich Lucanus'un eserinin ilk kitabında Nero'ya övgüler düzse de ağır eleştiriler getirdiği Caesar'ın imparatoru simgelediği düşünmüştür. Eserde Lucanus görünürde Pompeius'un tarafını tutmuş, fakat onu bile bir nevi "kötünün iyisi" olarak değerlendirmiştir. Buna rağmen Lucanus'a göre iç savaş Pompeius yaşarken cumhuriyete sadakatin simgesiydi, Pompeius'un öldürülmesiyle savaşın suça dönüştüğünü söyler, zira savaşın asıl getirdiği şey yıkımdır.⁵²¹ Tacitus ise Suetonius'tan farklı olarak imparator Nero'nun, Lucanus'un

⁵¹⁶ *Pharsalia* ismi Duff'a göre dokuzuncu kitapta geçen *pharsalia nostra* (*pharsaliamız*) tabirinden kaynaklı hatalı veya yanlış anlaşılmış bir isimdir. (Luc. *Bciv.* 9.985.; Lucanus, *Bellum Civile* (*Pharsalia*), çev. J. D. Duff, Harvard University Press, Londra, 1962, s.xii.

⁵¹⁷ von Albrecht, Michael. *A.g.e.*, s. 903.

⁵¹⁸ Quint. *Inst.* 10.1.90.

⁵¹⁹ Bartsch, Shadi, *Ideology in Cold Blood. A Reading of Lucan's Civil War*, Harvard University Press, Londra 1997, s. 2.

⁵²⁰ Suet. *Poet. Vit. Lucan.*

⁵²¹ Luc. *BCiv.* 9.248-249.

edebi yeteneklerini kısıksandığı için ilişkilerinin koptuğunu iddia eder. Hatta Nero Lucanus'un eserlerinin yayımlanmasını, mahkemede kendisini savunmasını ve forumda konuşmalar yapmasını yasaklamıştı. Böylelikle Lucanus, gözden düşmüş bir şair hâline geldi.⁵²²

Nero ve Lucanus arasında bozulan ilişkilerin ardındaki kesin nedenler bilinmemekle birlikte Lucanus'un da tıpkı pek çok yazar ve şair gibi 65'te Nero'yu devirmek için Piso'nun düzenlediği komploya adının karıştığını biliyoruz. Nihayetinde Lucanus'un kaderi tıpkı amcası Seneca gibi olmuştur. Nero, Lucanus'a intihar etmesini emretmiş, o da 30 Nisan 65'te henüz yirmi beş yaşındayken damarlarını keserek intihar etmiştir. Tacitus Lucanus'un ölümünü şöyle yorumlamıştır:

“Daha sonra Annaeus Lucanus'un öldürülmesini emretti. Kanı aktığında ve ellerinin, ayaklarının ürperip, yaşam uzuvlarının yavaş yavaş çekildiğini hissettiğinde, hâlâ atıyorken ve henüz hissizleşmemişken Lucanus, kendi şiirinde, benzer bir ölüm şekliyle ölen yaralı bir askerin ölmesini tanımladığı bir bölümü hatırladı ve dizeleri tamamıyla okudu. Bunlar onun son sözleriydi.”⁵²³

Suetonius Lucanus'un Cumhuriyetçi fikirlere sahip olduğunu aktarsa da modern görüşler bu konuda ikiye ayrılmıştır. Braund'a göre Lucanus'un eseri iç savaşı simgelemesinden ziyade o dönemde yeni imparator olan Nero'ya bir uyarı niteliğindeydi. Nitekim iç savaş konusu Roma dünyasında her zaman bir tabuydu. Lucanus da imparatorun yanındaki ayrıcalıklı konumuna rağmen kalbinde bir Cumhuriyetçi olduğunu okuyucuya dolaylı yoldan bu şekilde aktarmıştı. Bu nedenle Braund'a göre Nero Lucanus'un Cumhuriyetçi görüşlerini aktarmasından rahatsız olmuş olabilirdi.⁵²⁴

Lucanus'un Nero'yla arasının bozulmasına Cumhuriyetçi düşüncelerinin neden olduğuna dair en kesin görüş Lounsbury'e aittir. Lounsbury şairin Piso'nun komplosuna katılmasında Cumhuriyetçi düşüncelerinin payı olduğuna inanır. Hatta ona göre şair *Pharsalia*'nın yedinci kitabını doğrudan Piso komplo girişiminin olduğu

⁵²² Tac. Ann. 15.56.; Rudich, Vasily, “A.g.m.”, s. 22-23.

⁵²³ Tac. Ann. 15.70.

⁵²⁴ Braund, Susanna M. (ed.), *Lucan: Civil War*, Oxford World's Classics, Oxford University Press, Oxford, 1992, s. xv.

sıralarda yazmıştı. Lucanus 65'te, yazıları yasaklandıktan sonra Piso'nun komplosuna katılmaya karar vermişti. Ayrıca tarihçi Lucanus'un Caesar karşıtı tutumunu Nero'yla aralarının bozulmasından sonra benimsediğini düşünür. Özellikle eserin başında Pompeius'a karşı daha tarafsızken, sonrasında senatonun lideri olarak kendisine daha geniş bir şekilde yer verdiğini aktararak bu eklemeyi 65'in ilk aylarında, yani 30 Nisan'daki ölümünden hemen önce yaptığı düşünmüştür. Bununla birlikte cumhuriyetin yıkılmasıyla tiranlık yıllarında doğmayı talihsizlik olarak nitelemiş ve İmparatorluk Dönemi'yle birlikte insanların köleliğe mahkûm edildiğini aktarmıştı:

“Burada sadece hayatlardan daha fazlası yok oldu:
Yüzyıllar boyunca alçaldık;
Köleliğe mahkûm tüm nesiller kılıçlarla ele geçirildi
Biz onların oğulları ve torunları,
Tiranlık altında doğmayı hak edecek ne suç işledik
Korkarak mı savaştık yoksa boğazımızı kılıçtan mı sakındık
Başkalarının korkaklığının suçu bizim boynumuza saplanmış
Kader bize daha sonra doğmuş bir efendi verdiyse
Savaşma şansı da vermeliydi.”⁵²⁵

Lounsbury'e göre şair bu tür Cumhuriyetçi imalarının yanı sıra yine yedinci kitapta Piso komplosuna göndermeler yaparak geçmişteki örnekleri kendi gününe benzetmiş olabilirdi:

“Artık Pompeius gittiğinde ne dünyada adı duyulacak
Ne de savaşın gayreti, artık her daim sahip olduğumuz
Özgürlük ve Caesar arasında savaş olacak
Senatörler ise kendi davaları için ölecek.”⁵²⁶

Lounsbury bu dizelerde Piso'ya gönderme olduğunu ve komplocuları Cumhuriyetin kurtarıcıları olarak görerek Lucanus'un Cumhuriyet senatosunu görkemli bir kurum ve Roma'nın ruhu olarak yücelttiğini düşünür. Senatonun lideri Pompeius bir anda Cumhuriyetçilerin kahramanı hâline gelir ve eserde Caesar'a karşı özgürlük için savaşır. Piso'yu da bu Cumhuriyetçi ruhun vârisi olarak görür.⁵²⁷

⁵²⁵ Luc. *BCiv.* 7. 638-646.

⁵²⁶ Luc. *BCiv.* 7.694-697.

⁵²⁷ Lounsbury, Richard C., “History and Motive in Book Seven of Lucan's *Pharsalia*”, *Hermes*, vol. 104, no. 2., Austin, 1976, s. 234, 237-238.

Tyrrell ise Lounsbury'nin aksine Lucanus'un sadece *Pharsalia*'nın tema bağlamında Cumhuriyetçi olduğunu, ancak bunun şairin de Cumhuriyetçiliğini tek başına kanıtlamayacağı görüşündedir. Ona göre *Pharsalia* nihayetinde tarih eseri değil, kurguydu; bu sebeple Lucanus'un Cumhuriyeti bir yönetim biçimi olarak değil, retorik konusu olarak sevdiği kanaatindedir. Bundan yola çıkarak Tyrrell Lucanus'un pratikte Cumhuriyetçi olmadığı görüşündedir, sadece eserini Cumhuriyetçi temayla yazmıştır. Ona göre Lucanus politik bir fırsatçıydı. Roma'da bulunmasının yegâne sebebi de kariyeri adına daha iyi fırsatların olmasıydı, böylelikle imparatorun çevresinde ve Roma'nın aristokrat zümresinde bir hayli popülerlik elde etmişti. Bu sebeple Cumhuriyetçi bir muhalefet için geçerli bir sebebi yoktu.⁵²⁸

Bu konu hakkında Mayer özellikle Lounsbury'nin görüşlerine karşı çıkarak Tyrrell'le benzer şekilde düşünür. Ona göre *Pharsalia* hayal gücünden ibaret edebi bir eserdir ve yazarın kendi düşüncelerini değerlendirebileceğimiz güvenilir bir kaynak değildir. Dolayısıyla şairin Cumhuriyetçi düşüncelerle Nero'ya karşı geldiğini göstermek için yeterli bir kanıt sunmaz. Ayrıca bu komploda adı geçenlerin farklı politik görüşlere sahip olabileceği üzerinde de durmuştur. Örneğin dönemin *consul designatus* Lateranus'un komplo içindeki Cumhuriyetçilerden biri olarak görür, fakat genel olarak komplonun amacının Nero'yu tahttan indirip yerine bir başkasını geçirmek olduğunu ve böyle düşünen insanların Piso'nun etrafında toplanıp onun tahta oturtmayı amaçladığını belirtir.⁵²⁹

Buna benzer bir diğer görüşü ise Martindale öne sürer. Tarihçi Lucanus'un Nero'yla ilişkisinin bozulmasını ideolojik değil, kişisel sebeplere bağlamıştır. Ona göre Lucanus'un Cumhuriyetçi eğilimlerine dair neredeyse hiçbir ima yoktur. Hatta Nero'yla araları bozulmadan önce *Princeps*i öven şiirler yazmış bir saray şairiydi. Şair oldukça genç yaşta *quaestorluk*la onurlandırılmıştı. *Pharsalia*'da da herhangi bir muhalif nitelik veya ciddi bir eleştiri bulunmuyordu, ama siyasi görüşleri konusundaki çelişkili tutumunu sansürden kaçınmak için kullanmış olabileceği üzerinde de durmuştur. Martindale bundan yola çıkarak Lucanus'un politik görüşlerinin amcası Seneca'yla benzer olduğu görüşündedir, ancak bu her konuda aynı şekilde

⁵²⁸ Tyrrell, Robert Yelverton, *Latin Poetry*, Johns Hopkins University Press, Londra, 1895, s. 265.

⁵²⁹ Mayer, Roland, "On Lucan and Nero", *BICS*, no. 25, Bedford, 1978, s. 86-87.

düşündükleri anlamına da gelmiyordu.⁵³⁰ Seneca Brutus'u Caesar suikasti yüzünden eleştirirken Lucanus bunu bir tiranın öldürülmesi olarak değerlendirip Brutus'u övmüştü.⁵³¹ Bu durum Lucanus'un Cumhuriyetçi gösterse de görüşlerine dair tek kapsamlı kaynak kendi kurguladığı edebi eseridir.

Seneca ile Lucanus'un farklı düşündüğü bir diğer konu Genç Cato'dur. Seneca Cato hakkında daha temkinli konuşur. Filozof, Cato'nun senatodaki beyhude konuşmaları dışında bir şey yapmadığını ve bunlarda özgürlükten ziyade seferler için hangi komutanların tercih edileceğinden bahsettiğini dile getirirken, Lucanus Cato'yu Cumhuriyetçi bir kahraman olarak tasvir etmiş ve ölümünü vatan için fedakârlık gibi görmüştü.⁵³² Bununla birlikte Seneca Cato'nun ölümünün onun için kötü olmadığını, aksine kötülüğü önlediğini aktardı, hatta İç Savaş'tan önce ölseydi daha iyi olabileceği üzerinde bile durdu.⁵³³ Bu sebeple Lucanus'un siyasi konularda temkinli olan amcasının görüşlerini paylaştığını varsaymak pek mümkün değildir. Nihayetinde Lucanus genç bir adamdı ve siyasi görüşleri değişkenlik gösterebilirdi.⁵³⁴ Amcasınıkiyle kendi intiharı arasında sadece birkaç gün olduğundan, imparatorun Seneca'ya kini belki yeğeni Lucanus'u da etkilemişti. Sonuçta Martindale Tacitus'tan yola çıkarak Lucanus'a verilen sansür cezasını *Pharsalia*'daki Cumhuriyetçi görüşlerden ziyade Nero'nun kıskançlığına bağlar. Piso tertibini de Nero'nun genç ve popüler şairin başarılarına olan kıskançlığına bir bahane olarak kullanmış olabilirdi.

Drinkwater ise konuya bambaşka bir bakış açısı getirir ve Nero'nun Lucanus'u sanatsal olarak kendisine rakip görmüş olabileceğinden bahseder, ancak imparatorun çocukça bir kıskançlık duyduğundan şüphelidir. Bu düşüncesinin kaynağı 6. Yüzyıl gramercisi Vacca'dır. Vacca, Lucanus'a verilen cezaları imparatorla arasındaki edebi rekabetten ötürü Nero'nun kıskançlığına bağlamıştı. Piso tertibine katılmasını ise gençlik şevki olarak görmüştü. Ahl'a göre Vacca şairi aklamaya çalışma konusunda hayli hevesliydi,⁵³⁵ ancak Drinkwater bu konuda Vaca'nın haklı olduğunu düşünür. Drinkwater'a göre *Princeps* şairin yeteneklerinden değil, yazdıklarının kapsamından

⁵³⁰ Martindale, Charles, "The Politician Lucan", *G&R*, vol. 31, no. 1, 1984, s. 64-65.; 73.

⁵³¹ Sen. *Ben.* 2.20.; Luc. *BCiv.* 10.341., 7.586.

⁵³² Sen. *Ep.* 14.12-13.; Luc. *BCiv.* 2.234.

⁵³³ Sen. *Mar.* 20.6.

⁵³⁴ Martindale, Charles, "A.g.m.", s. 73.

⁵³⁵ Vacca, Vita Lucani, 335.24-25, 336.2.2. akt. Ahl, Frederick M. "Lucan's De Incendio Urbis, Epistulae ex Campania and Nero's Ban", *TAPhA*, vol. 102, 1971, s. 11, 14.

çekiniyordu. Belki de bu sebeple şairin hamiliğini yaparak onu bir saray şairi hâline getirdi. Yine ona göre Lucanus *Pharsalia*'yı muhtemelen saraya gelmeden önce yazmaya başlamıştı. Nero ise o dönemde sanatsal faaliyetleriyle ön plana çıkmaya çalışıyordu. Şairin retorikteki ve şiirdeki yeteneği bir sanatçı olarak Nero'nun gözünü korkutmuş ve özgüvenini zedelemiş olabilirdi. Drinkwater ayrıca Lucanus'un da Nero'nun hamisi olarak eserler yazmaktan hoşnut olmadığını düşünmüştür. Şairin tavırları imparatorun kinlendirmiş olabilirdi. Belki de hem sanatsal hem de politik anlamda *princeps*e bağlı olmaktan ötürü şair kendisinden nefret etmişti. Lucanus Piso tertibinden ötürü bir tehdit olarak algılanınca şair ve destekçileri olanları yalnızca Nero'nun kıskançlığına atfetti. Böylelikle Nero'nun kıskançlığından ötürü Lucanus'un ceza aldığı algısını yaratmaya çalışmışlardır, ancak kendisine edebi anlamda rakip görme ihtimali olsa da Nero'nun kızgınlığı muhtemelen şairden daha azdı. Bununla birlikte eğer Lucanus'a verilen cezada Piso tertibinin de etkisiyle şairin Cumhuriyetçi eğilimlerinin etkisi varsa eserlerini yasaklamaktan daha ağır cezalar verebilirdi. Nihayetinde Drinkwater Lucanus'u şımarık ve başına buyruk biri olarak tasvir ederek zamanla imparatorun gözünden düştüğü yorumunu yapar.⁵³⁶

Ahl ise Lucanus'un eserinin neden yasaklandığı üzerinde durur ve şairin eserinin yasaklanmasını başka bir şiiri olan *De Incendi Urbis*'e bağlar. Günümüze ulaşamayan bu şiirde Lucanus Roma'da çıkan yangın için Nero'yu suçlamıştır. Nero da bu duruma sinirlenerek şairin eserlerinin yasaklanmasını emretmiştir. Ahl bu iddiasını şair Statius'a dayandırır. Statius eserinde Lucanus'a atıfta bulunarak “Yangınlar kasıp kavururken, Remus'un tepelerinde avare gezdiğini söylüyorsun suçlu efendinin” dizelerini yazmıştır.⁵³⁷ Her ne kadar imparatoru suçlayanın Lucanus mu, yoksa Statius mu olduğu kesin olmasa da bu dizeler, çıkan yangın için Nero'nun suçlandığını kanıtlar niteliktedir. Ahl,'a göre eğer suçlayan taraf Lucanus ise Nero, *De Incendio Urbis*'i görmezden gelemezdi, çünkü en ılımlı imparatorlar bile böyle bir eserin yazarına karşı yaptırımlar uygulamayı kesinlikle gerekli bulurdu. Böylelikle şairin yangından ötürü imparatoru suçlayıcı imalarla dizeler yazması, imparatorun himayesinde bir saray şairi olarak 64'te saraydan kovulmasına ve şiirlerin

⁵³⁶ Drinkwater, John F., *Nero: Emperor and Court*, Cambridge University Press, Cambridge, 2019, s. 113-115.

⁵³⁷ Stat. *Silv.* 2.7.60-61.

yasaklanmasına sebep olmuştu. Bazı eski konsüllerin Nero'nun adamlarının binaları ateşe verdiğini gördüğüne dair söylentiler şehirde hâlihazırda yankılanıyordu. Lucanus'un da şehirde çıkan bu yangın hakkında yazdığı şiirinde bu söylentileri çeşitli imalarla aktarmış olabilirdi. Böylelikle Ahl şaire verilen cezaların asıl sebebinin bu şiiri olabileceği, Piso tertibinin ise bu gerçeğin üstünü örtmüş olabileceği üzerinde durmuştur.⁵³⁸

Sonuç olarak Lucanus'un Nero'yla ilişkisi ve şairin Cumhuriyetçi olup olmadığına dair farklı görüşler mevcuttur, ancak genel kanıya göre Lucanus'un Cumhuriyetçiliğine dair kanıtlar yetersizdir ve ceza nedeni başka yerde ya özellikle Nero'nun kıskançlığında ya da Ahl'ın aktardığı gibi yangının suçlusunun Nero olduğu düşüncesinde aranmalıdır. Çıkan yangın sonucunda Lucanus, *De Incendi Urbis*'i yazmış, sonrasında saraydan ovulup şiirleri yasaklanmış, bunun üzerine şair de *Pharsallia*'sında daha cumhuriyetçi bir kimliğe bürünmüş ve en sonunda Piso tertibine katılmasıyla nihai sonunu hazırlamıştır. Ne var ki tüm bunları kanıtlamak hayli güçtür.

Lucanus'un da öğretmenliğini yapmış Libya kökenli Stoacı filozof Annaeus Cornutus Nero'nun gazabından nasibini alan isimlerdendi. Cornutus, Lucanus dışında Persius'un da hocalığını yapmıştı ve onun yakın dostu olarak bilinirdi. Suetonius'un anlattığına göre Persius, Nero'yu hedef alan bir satir yazmıştı. Satirde “Kral Midas'ın eşek kulakları var” ifadesi, Persius'un ölümünden sonra Cornutus tarafından düzeltilmiş ve “kim eşek kulaklara sahip değil ki” olarak değiştirerek kendi ismiyle yayımlamıştır,⁵³⁹ ancak bu bile Cornutus'un ceza almamasına yetmemişti. Nero Romalıların tüm başarılarını anlatan bir destan yazmak için hazırlıklar yapıyordu ve bunun için Annaeus Cornutus'a da danışmıştı. Cassius Dio'ya göre Nero, eserin dört yüz kitap olacağını söyledi, fakat Cornutus, bunun çok fazla olduğunu ve kimsenin bu eseri okumayacağını söyledi. Bunun sonucunda Nero kendisini küçümsediği gerekçesiyle Cornutus'a sürgün cezası verdi.⁵⁴⁰ Bundan sonra Cornutus hakkında herhangi bir şey duyulmamıştır.

Roma edebiyat tarihinin en sert satir şairlerinden Aulus Persius Flaccus ya da daha iyi bilinen adıyla Persius, Horatius ve Iuvenalis'le birlikte İmparatorluk Dönemi

⁵³⁸ Ahl, Frederick M., “A.g.m.”, s. 6-8, 26.

⁵³⁹ Suet. *Poet. Vit. Aul.*

⁵⁴⁰ Dio Cass. 62.29.; Rudich, Vasily, “A.g.m.” s. 23.

Roma satirinin en önemli temsilcisiydi. Zengin bir ailenin çocuğu olarak 34’de doğmuştur ve bu sebeple herhangi bir edebiyat çevresine girmemekle birlikte Cornutus gibi isimlerin desteğini ve dostluğunu kazanmıştır. Çok iyi bir belâgati olduğu söylenen Persius, Lucillus ve Horatius’tan etkilenecek satir şairi olmuş ve altı kitaplık bir eser yazmıştır. Stoacı tarafıyla da bilinen şairin hicivleri genellikle karmaşık ve anlaşılması güç olarak yorumlanmıştır; pek çoğunda ironi de mevcuttur.⁵⁴¹ 62’de, henüz yirmi sekiz yaşındayken oldukça esrarengiz bir şekilde ve aniden hayatını kaybetmiştir. Pek çok antik ve modern kaynakta Persius’un ölümü bir mide hastalığı – ülser, kanser – olarak geçer, fakat zehirlenmiş olma ihtimali de vardır. Şairin öldüğü 62’de Antistius ve Fabricius Veiento Nero tarafından cezalandırılmıştı. Ayrıca dönemin *praefectus praetoriosu* Afranius Burrus’un hayatı da hastalık mı yoksa zehir mi olduğu tartışmalı bir ölümle son bulmuştu. Persius da ölümüne yakın bir zamanda yazdığı ve daha önce de bahsettiğimiz gibi ölümünden sonra Cornutus’un düzenlediği “Kral Midas’ın eşek kulakları var” satiriyle Nero’ya karşı artan bir düşmanlığının olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce Phaedrus ve Lucanus’ta gördüğümüz gibi bu tarz imalarla yazılan eleştirel şiirler bu dönemde hayli fazlaydı. Persius’un da açık bir şekilde Nero’ya karşı yazdığı bir satiri yoktu, ancak bu tarz imalarla imparatoru eleştirebilirdi. Bu konuda şunu da unutmamak gerekir ki Persius’un şiirleri 62’deki ölümünden önce yayımlanmamıştı. Bu sebeple Persius bu şiirlerini belli dostlarına veya küçük aristokrat çevrelerde okuyordu.⁵⁴² Martin’e göre Persius eğer Lucillus gibi Cumhuriyet Dönemi’nde yaşasaydı, o da onun gibi eski Atina komedyasından etkilenecek daha cüretkâr ve açık sözlü şiirler yazabilirdi, ancak yaşadığı bunu yapmasına izin vermemişti.⁵⁴³ Herrmann’a göre Persius’dan rahatsız olan birkaç düşmanı onun bu hicivlerini Nero’ya şikâyet etmiş olabilirdi. Böylece Nero’nun Persius’u zehirlemiş olabileceğini düşünmüştü.⁵⁴⁴ MacMullen ise Herrmann’ın bu düşüncesini taraflı bulmuş, ancak böyle bir ihtimalin olabileceğini de eklemiştir.⁵⁴⁵

⁵⁴¹ Erım, A.g.e, 190.

⁵⁴² Sullivan, J.P. “Ass’s Ears and Attises: Persius and Nero”, *AJPh*, vol. 99, no. 2, 1978, s. 162-163.

⁵⁴³ Martin, J. M. K., “Persius-Poet of the Stoics”, *G&R*, vol. 8, no. 24, 1939, s. 179-180.

⁵⁴⁴ Herrmann, Leon, “Néron et la mort de Perse”, *Lotamus*, 22.2, 1963, s. 239.

⁵⁴⁵ MacMullen, Ramsey, *Enemies of the Roman Order: Treason, Unrest, and Alienation in the Empire*, Harvard University Press, Massachusetts, 1966, s. 304.

Her ne olursa olsun Persius'un Nero tarafından zehirlendiğine dair kesin bir kanıt bulunmamaktadır.

Nero döneminin tanınmış ifade özgürlüğü mağduru yazarlarından biri Gaius Petronius Arbiter'dir (27-66).⁵⁴⁶ Kendisinin *Satyricon* adlı eseri Nero dönemi sosyal yaşamından kesitler sunduğu hiciv niteliğinde bir romandır. Tacitus Petronius'u herhangi bir şeyden çekinmeksizin yaptığı konuşmalardan yanı sıra Nero'nun sarayındaki bütün eğlence faaliyetlerinden sorumlu *elegantiae arbiter* (zerafet ustası) olduğundan bahseder.⁵⁴⁷ 62'de *consul suffectus* olarak görev yapmış, sonrasında senatör ve Bithynia valisi olmuştur, yine de Nero'yla ilişkisini daha çok bir tür eğlence organizatörü olarak değerlendirebiliriz. Tacitus'a göre Nero, bir şeyin zarif olduğuna ancak Petronius'un onayını aldıktan sonra karar verirdi.

Tacitus'a bakılırsa Nero döneminin önemli figürlerinden muhafız alayı komutanı Tigellinus Petronius'u kendisine rakip olarak görüyordu. Tigellinus Nero'nun en yakınındaki isimlerin başında geliyordu ve halk arasında sevilen biri değildi. Hatta Iuvenalis onun adını anınca binbir türlü felaketlerin de peşinden geleceğini aktarır.⁵⁴⁸ Petronius'un siyasi olarak bu kadar çabuk yükselmesi de Tigellinus'da kıskançlık yaratmıştı. Bu yüzden Piso komplosunun önde gelen isimlerinden senatör Flavius Scaevinus'la yakınlığını bahane ederek Petronius'u ihanetle suçladı. Hatta Petronius'un aleyhinde konuşması için bir köleye rüşvet dahi verdi. Nero ise o dönemde adı Piso ile yan yana gelen herkesi öldürmekte kararlıydı. Böylelikle Tigellinus'un sözünü dinledi ve Petronius'un intihar etmesini emretti. Petronius, 65'de Cumae'da tutuklandı ve orada damarlarını keserek intihar etti.⁵⁴⁹ Bu yönden Petronius ve Genç Seneca'nın ölümlerini birbiriyle oldukça benzediğini görürüz.

O dönemde Piso'nun komplo girişimi, suçlu-suçsuz pek çok kişiyi ölüme götürmüştü. Tacitus ve Seneca, Petronius'un yazdıkları hakkında bize hiçbir şey

⁵⁴⁶ Hakkında ilginç olan bir diğer olay ise, orta çağ dönemine ait bir elyazmasında *Satyricon* eserinin Titus Petronius ismiyle yazılmış olmasıydı. Aslında Plutarkhos ve Plinius da ön ismini Titus olarak yazmıştı, ancak Tacitus, Gaius ön adıyla Petronius'tan söz etmişti. Hangisinin doğru olduğu ya da iki aynı kişiler mi olduğu konusu hâlâ kesin değildir (Plut. *Mor.* 60d; Plin. *HN* 37.29).

⁵⁴⁷ Tac. *Ann.* 16.18., Prag, Jonathan; Repath, Ian (ed.), *Petronius: A Handbook*, Wiley-Blackwell Publishing, Chichester, 2009, s. 6.

⁵⁴⁸ Juv. *Sat.* 1.155-159.

⁵⁴⁹ Tac. *Ann.* 16.18.

aktarmamıştır. Petronius ne bir filozof ne de bir şairdir, ama eserindeki ironi barizdi. Siyasi hayatı da tıpkı Augustus dönemi şairi Cornelius Gallus gibi başına bela olmuştu, ancak *Satyricon* popülerliğini korudu. Üçüncü yüzyılın ortalarında yaşamış şair ve dilbilgisi uzmanı Terentianus Maurus, Petronius'tan alıntı yapan ilk kişi olmuş, böylelikle Petronius'un Orta Çağ'daki tanınırlığı artmıştı. On altıncı yüzyıl Flaman filolog Justus Lipsius Petronius'u ahlaksız bulduğundan *auctor purissimae impuritatis* (en hakiki iğrençliklerin yazarı) olarak tanımlamıştı. Bu eserin tamamı günümüze ulaşmamıştır, bunun nedenlerinden biri Schmeling'a göre eseri kopyalayanlar tarafından beğenilmeyen veya aşırı ahlaksız bulunan belli bölümler eserden çıkartılmış olabilirdi.⁵⁵⁰

Highet Petronius'un genel olarak Antik Çağ'ın en muzip yazarı olduğunu ve eserinin ahlaki yönden hayli eleştirildiğini dile getirir, ancak kendisi bunun tersini düşünerek daha çok Petronius'un ahlakçı tarafıyla ilgilenmiştir. Ona göre *Satyricon* bu yüzden satir niteliği taşımaktadır. Eserin günümüze ulaşan kısmı büyük ölçüde sosyal eleştiri içerir. Nero saltanatı zevk ve eğlence düşkünlüğünün, aşırılığın ve ahlaki yozlaşmanın doruğa çıktığı bir dönemdi. Bu sebeple Petronius aslında kendi döneminin parodisini kaleme almıştır.⁵⁵¹ Özellikle eserin en çarpıcı karakterlerinden Trimalchio'nun yemeği bölümü ironik eleştirilerle doludur. Trimalchio zengin bir azatlıdır, ancak kendisini bundan daha fazlası olarak görür. Tıka basa dolu masada her yönüyle Trimalchio'nun aşırılıklarını görürüz. Eserde Trimalchio görgüsüz ve iğrenç davranışlarda bulunan ve insanları dehşete düşüren bir karakter olarak tasvir edilir. Trimalchio aşırılık ve savurganlık gibi Roma ahlakına uymayan özellikler taşır ve Nero'nun benzer alışkanlıklarını da göz önünde bulundurursak Petronius Trimalchio aracılığıyla Nero'nun parodisini yapmış olabilirdi. Örneğin Suetonius'un belirttiğine göre Ikaros'u taklit eden bir akrobat dengesini kaybedip imparatorun locasının önüne düşünce Nero'nun üstüne kan sıçramıştı. Buna karşılık *Satyricon*'da Trimalchio'nun "Dünyada akrobattan daha çok izlemeyi tercih ettiğim bir şey yok" ifadesi geçer.⁵⁵² Yine Nero da Trimalchio da tıraş ettiği ilk sakallarını altın kutuya koymuştu.⁵⁵³ Bir

⁵⁵⁰ Schmeling, Gareth, "Petronius and the Satyricon", Hoffmann, Heinz (ed.) *Latin Fiction: The Latin Novel in Context*, Routledge, Londra ve New York, 1999, s. 20.

⁵⁵¹ Highet, Gilbert, "Petronius the Moralizer", *TAPhA*, vol. 72, 1941, s. 176-177.

⁵⁵² Suet. *Ner.* 12.; Petron. *Sat.* 54.

⁵⁵³ Suet. *Ner.* 12.; Petron. *Sat.* 29.

başka örnek de Nero'nun altın sarayındaki fildişi tavanla kaplı yemek salonlarında dönen borulardan çiçekler ve güzel kokular serpilirken Trimalchio'nun yemek salonunun tavanında yaldızlı çelenkler ve kaymaktaşıdan parfüm kutuları vardı.⁵⁵⁴ Sevdikleri renkler dahi aynıydı. Nero parlak kırmızı ve mor renklere o kadar düşküncü ki bu renklerdeki ağlarla balık avlardı, Trimalchio da her zaman ve her yerde parlak kırmızı kıyafetler giyerdi.⁵⁵⁵ Ayrıca ikisi de müzikten zevk alıyor, gösterişi seviyor ve zalimlikleriyle biliniyordu. İkisi arasındaki bu benzerlikler şüphesiz Petronius'un Nero'yu karikatürize ettiği yorumunu beraberinde getirmişti.⁵⁵⁶

Highet'e göre Petronius imparatora yönelik eleştirileri ahlaksız olduğu için değil, tam tersine Roma'daki sosyal yapıyı ve belki de imparatoru ahlaki yönden zayıf bulduğu için ironik bir şekilde dile getirmişti, yani Petronius ahlaksızlığı teshir ederek aslında ahlakçı bir tutum sergiler.⁵⁵⁷ Bütün bunlarla birlikte Rudich'e göre Nero'nun bu kadar sert bir parodisini kaleme alması Petronius gibi yıllarca imparatorun yakınında bulunmuş biri için pek mantıklı görünmüyordu. Belki de *Satyricon* saray içinde hiçbir zaman okunmamıştı. Kamu alanlarında okunmuş veya sergilenmiş olsaydı dahi bu durum imparatorun kulağına mutlaka giderdi, bu da yazar için pek iyi sonuçlar doğurmazdı ve bu yazdıkları için mutlaka ağır cezalara çarptırılırdı. Ona göre eserde Nero'ya yönelik eleştiri olup olmadığı bir soru işareti olarak kalsa da Roma'nın sosyal yaşantısına dair eleştiriler olduğu kesindi. Bu dönemde Roma'da Trimalchio gibi birçok insan vardı ve Petronius'u eserini yazmaya iten unsur buydu.⁵⁵⁸ Kitabının mevcut olan kısmı büyük ölçüde sosyal eleştiri mevcuttu. Trimalchio'nun akşam yemeğindeki tüm aşırılıklar ve kötü davranışlar Roma toplumunun hem iğrenç hem de gülünç yönlerinin muazzam bir örneğiydi. Nihayetinde Trimalchio karakteri Roma'da zenginliklerini kötüye kullanan ve aşırıya kaçan, aralarında büyük ihtimalle Nero'nun bulunduğu üst sınıf insanların bir yansımasıydı.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ Suet. *Ner.* 31.; Petron. *Sat.* 60.

⁵⁵⁵ Suet. *Ner.* 30.; Petron. *Sat.* 28, 38.

⁵⁵⁶ Crum, Richard H., "Petronius and the Emperors, I: Allusions in the *Satyricon*", *PAS, The Classical Weekly*, vol. 45, no. 11, 1952, s. 162-164.

⁵⁵⁷ Highet, Gilbert, "A.g.m.", s. 187-188.

⁵⁵⁸ Rudich, Vasily, *Dissidence and Literature under Nero: the Price of Rhetoricization*, Routledge, Londra, 1997, s. 352-353.

⁵⁵⁹ Highet, Gilbert, "A.g.m.", s. 178.

Satyricon Roma'nın ahlaki normlarının ve sosyal yapısının aleyhinde pek çok unsur barındırır. Bunun yanı sıra birtakım göndermeler de mevcuttu. Örneğin o dönemin Roma dünyasında şairlere olan bakış açısını yazdıklarında görmek mümkündür: Şairlerin sıklıkla taşlandığını belirtmiştir.⁵⁶⁰ Özellikle Nero'nun şair ve yazarların işlerine ne kadar karıştığını da hesaba katarsak bu tarz göndermelerin sebebini anlamak mümkündür. Von Albrecht'e göre ise on ikinci yüzyıl İngiliz din adamı Salisbury'li John'un elinde *Satyricon*'un günümüze ulaşan bölümlerinden daha fazlası vardı,⁵⁶¹ ancak elimize ulaşmayan bölümlere tam olarak ne olduğu bilinmiyor. Orta Çağ'dan sonra da Petronius başta Nietzsche olmak üzere birçok önemli ismi etkilemişti. Nietzsche'ye göre Petronius tahmin edilmesi zordur, ancak ahlakçı biri değildir ve antik dünyanın hasta bir döneminde sayılı sağlıklı adamlardan biridir.⁵⁶² Nietzsche dışında da Goethe, Puşkin, Voltaire, Lessing, Balzac, Flaubert, Holberg, T. S. Eliot gibi pek çok yazarı etkilemiş ve *Satyricon* eserinin etkisi yüzyıllar boyunca sürmüştür.⁵⁶³ Hatta ünlü İtalyan yönetmen Fellini eserinin filmini dahi çekmiştir. Görüldüğü üzere Petronius'un *Satyricon*'u her ne kadar yazarın kendi döneminde bir sansür uygulamasına maruz kalmasa da tam olarak bilinmeyen sebeplerden dolayı eser günümüze bütünüyle ulaşamamıştır. Bunun sebebi ya imparator ve çevresiyle yakın ilişkileri olması ya da eserinin o dönemde fazla okunmamasıydı, ancak Petronius saray çevresinde etkili bir isim olmasına rağmen adının Piso'nun komplo girişimiyle anılması sebebiyle politik sebeplerden ötürü intihar etmek zorunda kalmıştır.

56'nın *tribunus plebisi* Antistius Sosianus Roma senatosunun yazdığı satirlerle de bilinen en muhalif kişiliklerinden biriydi. Aynı yıl adı birtakım politik skandallara karıştı. Bir tiyatro oyununda oyuncularını coşkuyla alkışlayan insanları tutuklayan *praetor* Vibullus'la bunları serbest bıraktığı gerekçesiyle araları bozuldu. Antistius senatonun *praetoru* destekleyerek kendisini suçlamasına öfkeleni. Sadece kendisini aşağılayan senatoya değil, aynı zamanda aşağılanmasına izin veren imparatorla ilgili satirler kaleme aldı. 62'de Nero'ya yazdığı satiri, saygın bir senatör olan Marcus Ostorius Scapula'nın verdiği bir akşam yemeğinde pek çok senatör ve seçkin insanın

⁵⁶⁰ Petron. *Sat.* 90.

⁵⁶¹ Von Albrecht, Michael, *A.g.e.*, s. 1233.

⁵⁶² Nietzsche, Friedrich, *Beyond Good and Evil: Prelude to a Philosophy of the Future*, Hortsmann, Rolf-Peter (ed.), Norman, Judith (çev.), Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 29.

⁵⁶³ Von Albrecht, Michael, *A.g.e.*, s. 1234-1235.

karşısında okudu. Davetlilerden senatör Cossutianus Capito dizelerin oldukça ağır küfürler içerdiği gerekçesiyle Antistius'u ihanetle suçladı. Antistius Sosianus *lex maiestatis* uyarınca yargılanarak haciz ve sürgün cezasına çarptırıldı.⁵⁶⁴ Hatta konsül Iunius Marullus On İki Levha Kanunları'na atfen ataların geleneğine göre ölüm cezasını önerdi, ancak dönemin önemli senatörlerinden Thrasea Paetus, muhalefet ederek böyle bir suç için uygun cezanın sürgün olduğunu savundu ve böylece Antistius'a sürgün cezası verildi. Yazdıklarının içeriğine ve nereye sürgün edildiğine dair herhangi bir bilgi yoktur:

“Herhangi bir kırıcı tahrik olmadan Antistius'u imparatora en ağır iftiralari söylemekle suçladılar. Bu eylem için intikam talep ettiler ve verilen cezanın, suçun büyüklüğü ile orantılı olmasını istediler. Bununla birlikte, kendi adına ciddi bir karara müdahale etmiş olsa da ölçülülüğüne engel olacak bir şey olmadı. İstedikleri gibi karar vermelerine izin verdi: Beraat bile bir seçenektir.”⁵⁶⁵

Antistius'un yazdığı ve okuduğu bu satir günümüze ulaşamadığından nelerden bahsettiği bilinmemektedir, ancak Rudich'e göre bu dava dönemin en ilginç muhalif yargılamalarından biriydi ve ağır bir ceza gerektirecek şeyler içermiyordu, eğer öyle olsaydı tepkiler ve verilen ceza daha ağır olurdu. Ayrıca davacı Cossutianus senatör olmakla birlikte adı kötüye çıkmış bir *delator* ve dönemin *praefectus praetoriosu* Tigellinus'un damadıydı.⁵⁶⁶ Nero'ya yakın bir isim olarak bilinirdi, bu sebeple imparatora karşı söylenmiş en ufak söz bile ona dava açmak için yeterli bir sebep sunmuş olabilirdi. Antistius sürgündeki üçüncü yılında imparatora eğer cezasında hafifletmeye giderse ona kendi güvenliğiyle ilgili önemli şeyler açıklayacağını yazdı. Mektupta Ostorius Scapula ve dönemin bir diğer önemli siyasetçilerinden Anteius Rufus'un politik hayatlarında hayli açgözlü olduklarına değinerek onları eleştirdi, hatta Ostorius'u kendisini imparator yapmaya çalışmakla suçladı. Bunun sonucunda Nero yazdıklarına inanınca Antistius Roma'ya döndü ve Ostorius ve Anteius'a ihanet davaları açıldı, sonrasında Anteius da Ostorius da intihar etti. Antistius ise sonrasında

⁵⁶⁴ Tac. *Ann.* 14.48-49.

⁵⁶⁵ Tac. *Ann.* 14.49.

⁵⁶⁶ Rudich, Vasily, *Political Dissidence Under Nero: The Price of Dissimulation*, Routledge, Londra, 1993, s. 52.

edebi kariyerine devam etse de Tacitus'un deyimiyle ahlaksızlığından ötürü birçok kişiye sorun çıkarınca Vespasianus'un saltanatında tekrardan sürgüne gönderildi.⁵⁶⁷

Ginsbury'e göre Antistius'un davası Clutorius Priscus'la benzerlik gösterir ve her ikisinde de Tacitus'un anlatımı Sallustius'un *Bellum Catilinae*'sini hatırlatır. Sallustius'un kaleme aldığı Catilina tertibindeki retorik örneği Tacitus'taki Clutorius ve Antistius'un davalarının temelini oluşturur. Her iki davada da *consul designatus* ölüm cezası önermiş ve buna karşı çıkıp daha hafif cezalar talep edenler de olmuştur.⁵⁶⁸ Tacitus'un edebi imaları bu iki yazarı savunan Marcus Lepidus ve Thrasea Paeteus'un diyaloglarında bile benzerdir, ancak farklı tarafları da vardır. Mesela Thrasea'nın konuşmasında Antistius'un devlet için ne derecede tehdit oluşturduğundan bahsedilmez ve daha önemlisi *princeps*e herhangi bir itiraz yoktur. Lepidus ise Clutorius'un davranışının utanç verici olduğunu ve imparatora hakaret ettiğini kabul ederek, suçun ağırlığını hafifletmeye çalışmıştır. Bir diğer fark ise imparatorların ele alınışıdır. Tacitus Tiberius'u doğrudan, Nero'yu dolaylı yoldan söylevlerinde işlemiştir. Antistius'un davasının sonucunu Clutorius'un kiyle aynı şekilde sonuçlanmamıştır. Clutorius'un kararında Tiberius senatoyu etkilemişken, Antistius'un davasında ön planda olan senatoydu.⁵⁶⁹

Antistius Sosianus'u senatoda savunan Thrasea Paetus, tıpkı Seneca gibi Nero'nun gazabına uğrayan Stoacı bir filozoftur. Önde gelen Stoacı muhalif senatörlerinden Paetus, senatörlerin kararlarını özgürce aktarmalarını ve buna göre hareket etmeleri gerektiğini savunmuştur. Nero'nun saltanatının başlangıcından itibaren bağımsız duruşunu senatoda çeşitli şekillerde gösteriyordu. Bu onu nihayetinde imparatorla çatışmaya getirdi, ancak bu bağımsız duruşu Dixon'a göre Nero'nun kurallarının bazı yönlerine karşı bir protesto biçimiydi, yine de Paetus'un kariyeri Nero'nun katılımını takip eden yıllarda belirgin zirvesine ulaşmıştı ve Thrasea, yaklaşık 63'te kamu hayatından çekilmeye kadar her türlü tartışmada aktif olarak yer alarak senato toplantılarına hür bir şekilde katıldı.⁵⁷⁰ Onun senato ve senatörlerin

⁵⁶⁷ Tac. Ann. 16.14.; Hist. 4.44.

⁵⁶⁸ Tac. Ann. 3.49.; 14.48.

⁵⁶⁹ Ginsbury, Judith, "Speech and Allusion in Tacitus, Annals 3.49-51 and 14.48-49", *AJPh*, vol. 107, no. 4, 1986, s. 526-528; 537.2

⁵⁷⁰ Dixon, Suzanne Mary, *Stoic Opposition From Nero to Domitian*, Yüksek Lisans Tezi, Australian National University, Canberra, 1973, s. 39.

haklarını savunması, Nero'nun otoritesine meydan okuma olarak algılanmış ve ihanet suçlamalarıyla sonuçlanmıştır.

Tıpkı Antistius Sosianus davasında olduğu gibi Paetus'un davasında da büyük rol Cossutianus Capito'ya aittir. Paetus ve Capito, senatoda yıllarca birbirlerine düşmanlık beslemişlerdi. Özellikle Antistius Sosianus'un davasında Capito'nun önerdiği ölüm cezasına karşı çıkıp sürgün cezası almasını sağlaması, Capito'nun Paetus'a karşı daha sert politika izlemesine sebep olmuştu. Capito imparatorluk genelinde Paetus'a karşı kara propanganda başlatarak *acta diurnal*larda Paetus'un neyi yapmayı reddettiğini okuduğunu söyleyip onu senatonun önünde suçlamıştı.⁵⁷¹ Nero da Thrasea Paetus'a karşı hoşnutsuzluğunu belli etmeye başlamıştı. Bunu 63'te Nero'nun kızı Claudia Augusta doğduğu zaman bütün senatörler imparatoru kutlamaya giderken Thrasea Paetus'un saraya alınmamasından anlayabiliriz.⁵⁷² Paetus, Tacitus'a göre aynı yıl nedeni bilinmeyen bir sebepten siyasetten çekilmiştir.⁵⁷³

Senatörlüğü bıraktıktan sonra Genç Cato'nun yaşamını yazdığı ve Stoacı görüşlerini de aktardığı eserinde imparatora karşı senatonun özgürlüğünü savundu.⁵⁷⁴ Bu sırada Cossutianus Cupido, Paetus senatörlüğü bırakmasına rağmen imparatoru onun aleyhinde doldurmaya devam ediyordu. Nero ve Paetus arasındaki gerilimin sebeplerinden bir diğeri ise Nero'nun sanatsal kaygılarıyla ilgiliydi. Nero'nun düzenlediği müzik ve tiyatro gösterilerine senatörler de katılırdı ve hatta kaynaklar bazı durumlarda bu tür gösterilere katılmayı reddetmenin veya alkışlamanın tehlikeli olabileceğini söyler.⁵⁷⁵ Paetus da Iuvenalia oyunlarında Nero'yu alkışlamaktan çekinmişti. Sonrasında imparatorun sanatına saygı durmadığı gerekçesiyle kendisine dava açıldı. Nihayetinde Nero, Thrasea Pautus'un artık imparatorluğun dostu olmadığını bildirdi. Ardından Cupido, Paetus'a karşı çeşitli suçlamalardan dava açtı ve senato oy birliğiyle eserini yasaklamasının yanı sıra kızı, damadı ve birkaç yandaşıyla birlikte onu ölüme mahkûm etti.⁵⁷⁶ Bu karardan sonra Paetus 66'da

⁵⁷¹ Ergin, Gürkan, *A.g.e.*, s. 227.

⁵⁷² Romm, James, *Dying Every Day: Seneca at the Court of Nero*, Knopf, New York, 2014, s. 290.

⁵⁷³ Tac. *Ann.* 16.22.

⁵⁷⁴ Watts, Edward J., "Introduction: Freedom of Speech and Self-Censorship in the Roman Empire", *RBA*, vol. 92.1, 2014, s. 160.

⁵⁷⁵ Tac. *Ann.* 16.5, 22.; Suet. *Ner.* 23.; Dio Cass. 62.20.4.

⁵⁷⁶ Tac. *Ann.* 16.27-29.

bileklerini keserek intihar etti. Nero saltanatında yasaklanan Paetus'un eseri yıllar sonra Genç Cato'nun biyografisini yazan Plutarkhos'a kaynak olmuştur.⁵⁷⁷

Thraseda Paetus senatodaki Stoacı muhalefetin lideri olarak biliniyordu ve bu muhalif grup arasında tek ceza alan kendisi değildi. 62'de Asia Minor'da valilik de yapmış senatör Barea Soranus atlı sınıfından Ostorius Sabinus tarafından Nero'nun saltanatının erken yıllarında siyasi rakibi olarak görmüştü. Yine 62'de idam ettiği Rubellius Plautus'la⁵⁷⁸ dost olduğu gerekçesiyle Paetus'la aynı kaderini paylaşarak idam cezası verildi ve sonrasında yine Paetus gibi intihar etti. Stoacı filozof Musonius Rufus da öncesinde Plautus'la aynı tarihlerde sürgün edilmişse de sonrasında Roma'ya geri döndü, ancak döndükten sonra Piso tertibine adı karışınca yine sürgün edildi, ancak Nero'nun saltanatı boyunca "Stoacı muhalefeti" somutlaştıran isim Paetus olmuştur. Stoacı görüşlere sahip politikacılar ve edebiyatçılar Roma tarihinde zamana ve kişilere göre değişkenlik gösterdiğini görürüz.

Stoacılar, Genç Cato'nun Iulius Caeasar'ın hükmünde yaşamaktansa intihar etmeyi tercih etmesinden bu yana Roma senatosunda muhalif bir kesimi oluşturmuştur. Aslında "Stoacı muhalefet" kavramı on dokuzuncu yüzyılda Gaston Boissier'in çalışmalarına dayanır. Boissier kavramı Nero'ya muhalif Stoacı filozoflar için kullanmıştı. Terimi kullanan Dixon'un tezi ise esasen Nero'yu suçlayan Stoacıların, siyasi konumlarından ziyade imparatorun ahlaksızlığına itiraz ettiğidir. Dixon'a göre Stoacı muhalifler hiçbir zaman imparatora karşı bir komplonun içinde bulunmamıştı; bu sebeple hareketi Piso tertibiyle karşılaştırmak pek doğru değildir. Muhalefet daha çok senato ve kamu alanlarında konuşma özgürlüğüne yönelikti; bunun sonucu olarak *princeps* ve birtakım senatörlere yönelik eleştiriler getirilmişti, ancak Cumhuriyetçi yönetim biçimini barışçıl ya da zorla geri getirme teşebbüsünde bulunduklarına dair bir kanıt yoktur.⁵⁷⁹

Boissier ve Dixon'un görüşlerini destekleyenler hayli fazladır. Özellikle Thraseda Paetus'un imparatorluk karşıtı görüşlerinin olmadığına dair hemen hemen

⁵⁷⁷ Plut. *Cat. Min.* 25.1-2.; 37.1.

⁵⁷⁸ Rubellius Plautus; 33-62 arasında yaşamış Stoacı senatör. 60'da Genç Agrippina'nın rakip olarak gördüğü Iunia Silana'yla komplo planladığı gerekçesiyle Asia Minor'a sürgün edilmiştir. 62'de ise Asia'daki generallerinden Gnaeus Domitius Corbulo'yla isyan konusunda görüştüğü söylentilerinden sonra Plautus Nero tarafından idam edildi. (Tac. *Ann.* 14.57-59.)

⁵⁷⁹ Boissier, Gaston, *L'opposition sous les Césars*, Hachette Livre, Paris, 1885, s. 99-100; Dixon, Suzanne Mary, *A.g.e.*, s. 1-2, 13.

bütün modern kaynaklar hemfikirdir. Shotter Stoacılık ve Cumhuriyetçilik arasında bağlantının olduğunu kabul etse de Thræsea Paetus'un Cumhuriyetin geri gelmesinden ziyade imparatorluğun daha iyi şartlarda gelişmesinden yana olduğunu belirtir. Nero ve Paetus'un arasının 59'dan itibaren kişisel sebeplerden ötürü bozulmuştur.⁵⁸⁰ Rutledge de benzer şekilde Paetus'un Cumhuriyetçiliğine dair yeterli kanıtın olmadığını savunur. Ona göre Paetus Genç Cato'yu övdüğü bir eser yazmış olsa da asıl üstünde durduğu konu Geç Cumhuriyet Dönemi'nde parçalanmış devlettir. Paetus bir Brutus değildi ve iç savaş çıkmasını istemiyordu. Paetus ve Stoacı muhalifler için imparatora yönelik suikast veya komplo girişimi hiçbir zaman gündemde değildi.⁵⁸¹ Wilkinson'a göre Paetus, Principatus rejiminin siyasi gerçeklerini neredeyse görmezden geliyordu ve Roma hâlâ bir Cumhuriyetmiş gibi hareket ediyor olabilirdi ve 66'da düşmanları tarafından kendisine yöneltilen suçlamaların asıl sebebi de buydu, ancak Cumhuriyet rejimini geri getirmek gibi niyeti yoktu. Stoacılık ve Cumhuriyetçilik arasındaki bağlantı Tacitus ve Dio tarafından öne sürülür⁵⁸² ve o dönemde *delator*ların Stoacıları sürekli muhalefetin bir kanadı olarak gördüklerini belirtir. Paetus'un davası ideolojik olmasından ziyade ahlakiydi. Buradaki Stoacı ahlakçı görüş imparatorluk yandaşı senatörler tarafından Cumhuriyetçi gibi görülmüş olabilirdi.⁵⁸³

Stoacı muhalifler Roma'nın Nero gibi dengesiz ve ahlaktan yoksun bir yönetici yerine Roma erdemlerine uygun davranan bir lidere ihtiyacı olduğunu düşünüyorlardı, ancak bunu Piso tertibi gibi eyleme dönüştürme planları yoktu. Stoacılar, genel olarak doğanın yüceliğine ve doğaya uygun rasyonel bir yaşamı vurgulayan bir inanca bağlıydılar. Toplumdaki düzen ve yapının gerekliliği için hükümdarın aydınlanması şartıyla monarşiyi kabul ediyorlardı. Stoa felsefesi her ne kadar Roma kültürünün vazgeçilmez bir parçası ve Roma'nın en popüler felsefe ekolü olarak görülse de Roma tarihinde Stoacı filozoflar pek çok kez muhalif tarafta olmuşlardı.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ Shotter, David, *Nero*, Routledge, New York, 1997, s. 64.

⁵⁸¹ Rutledge, Steve H., *Imperial Inquisitions: Prosecutors and Informants from Tiberius to Domitian*, Routledge, New York, 2001., s. 118.

⁵⁸² Tac. *Ann.* 14.57., 16.22.; Dio Cass. 65.13.

⁵⁸³ Wilkinson, Sam, *A.g.e.*, s. 69.

⁵⁸⁴ Stoacı muhaliflerin kökeni Cumhuriyet Dönemi'nde kadar uzanmaktadır. MÖ 1. yüzyılda Stoacı senatör Genç Cato'nun Iulius Caesar'a muhalif olmasından bu yana Stoacılar senatoda sıklıkla muhalif bir duruş sergilemiştir. Hatta öyle ki Cato, Caesar'ın hükümdarlığı altında yaşamaktansa intihar etmeyi tercih etmiştir. Cato'nun bu duruşu daha önce de belirttiğimiz gibi İmparatorluk Dönemi'ndeki Stoacılar

Nero'nun özellikle saltanatının ilk yıllarında siyasi rakibi olarak gördüğü Stoacı senatör Rubellius Plautus ve Piso tertibine adı karışan Stoacı isimler vardı. Bu sebeple Stoacılara bakış açısı 65'ten sonra pek olumlu değildi, buna rağmen son yıllardaki araştırmalar Stoacı muhalefet fikrini farklı bir bakış açısıyla değerlendirir. Wilkinson Stoacıların iyi yönetilen devlet arzularından bahseder, ancak politik teoriye çok az değinir. Ayrıca Seneca örneğini vererek rejimle bu kadar yakın olan bir öğretinin böylesine sert bir muhalefet yapması pek mümkün değildir. Stoacıların cumhuriyetçi yönleri vardı, fakat siyasi değil, ahlaki sebepler öne çıkıyordu. Stoacı görüşler Cumhuriyetçiliğin *dignitas* kavramıyla örtüşüyordu, bu da onların Cumhuriyetçi geleneklere bağlı görünmesine sebep olmuştu, ancak bu dönemdeki muhalefetin asıl sebebi Stoacı görüş değil, daha iyi bir yönetim arzusuydu. Bundan ötürü Stoacı muhalefet adlandırılması yerine, muhalif senatörler Stoacı görüşlere sahipti demek daha doğrudur.⁵⁸⁵

Brunt da Wilkinson'la aynı fikirdedir. Stoacıların imparatorluk rejiminin hem savunucuları hem de muhalifleri gibi görüldüğünden bahseder. Tarsos'lu Athenodoros Octavianus'un öğretmenliğini yapmıştı, Seneca ise uzun yıllar boyunca Nero'nun danışmanıydı, hatta ilerde Stoacı bir Roma imparatoru bile tahta geçecekti, ancak Stoacı muhalefeti yaratan Paetus, felsefi öğretiler de içeren Genç Cato'nun hayatını yazdığı eserinde Nero'nun tiran olduğuna dair birtakım imalarda bulunmuş, böylece imparatora karşı çetin bir muhalif duruş başlatmış ve bu muhalif çizgi sonraki imparatorun saltanatına tehdit olarak algılanmıştı. Bununla birlikte yine Brunt'a göre Stoacıların monarşi yanlısı veya Cumhuriyetçilik gibi ideolojik bir tercihi yoktu. Devletin değerini kabul edip dünyadaki konumu ve doğal donatıları devlete bir miktar hizmet vermekle yükümlü olduklarını düşünür.⁵⁸⁶

Sullivan'a göre ise Boussier'in görüşlerinin çoğu abartılıdır ve Stoacı muhalifler arasında adı geçen isimlerin büyük kısmı, imparatorluk otoritesine karşı savunmasız olduğunu düşünen, kendi güçlerinin ve ayrıcalıklarının Cumhuriyet Dönemi'ndekine yakın olmasını isteyen çoğu *plebs* kökenli senatörlerdir. Aralarından

için bir örnek teşkil etmiştir. (Braud, Susanna, *Seneca: De Clementia*, Oxford University Press, Oxford, 2009, s. 65-66.)

⁵⁸⁵ Wilkinson, Sam, *A.g.e.*, s. 71.

⁵⁸⁶ Brunt, Peter A., "Stoicism and the Principate", *PBSR*, vol. 43, 1975, s. 7-8, 27, 32.

sadece birkaçı Cumhuriyet Dönemi'ndeki *libertas*ı geri getirmeyi arzuluyordu. Bu sebeple bu gruptaki tüm isimlerin imparatoru devirip *Res publicay*ı geri getirme gayesi yoktu, ancak senatörlerin Cumhuriyet dönemindeki gibi haklara sahip olup senatoda herhangi bir baskı olmadan konuşma hürriyetine kavuşmayı amaçlamışlardı.⁵⁸⁷

Wilson ise Roma'daki siyasi dinamikler sebebiyle imparator muhalifliğinin Stoacıları savunmasız kıldığını ve böyle bir muhalefetin imparatorluğun yapısına uygun olmadığını düşünür. Nihayetinde Roma'da Stoacı görüş Yunan dünyasından farklı gelişmişti ve Stoacı muhalefetin örnek aldığı isim Zenon ya da diğer Yunan Stoacılar değil, Caesar'ın hükmünde yaşamaktansa intihar etmeyi tercih eden Genç Cato'ydu. Yunan dünyasındaki Stoacılık daha çok etik ve ahlaki konularla ilgilenmişti, ancak Roma Stoacılığı daha politiktir. Ayrıca Wilson, Eprius Marcellus ve Cossutianus Capito gibi devlet adamlarının Stoacıları ihanete meyilli kişiler olarak lanse etmeye çalıştığını da ekler. Paetus'un siyasetten çekilmesi bile onların gözünde bir tür isyan olarak görülmüştü.⁵⁸⁸

Nero dönemi tiyatro gösterilerinde Tiberius'un saltanatındakine benzer bir manzarayla karşı karşıyayız. İmparator 56'da birçok pantomim sanatçısını sürgüne göndermesine rağmen, 59'da bunların İtalya'ya dönmesine izin vermiş, ancak gösteriler düzenlemelerini yasaklamıştır. Neronia festivalinde de herhangi bir pantomim gösterisine de izin vermemiştir. Nero döneminin en bilinen pantomim sanatçılarından biri Nero'nun halası Domitia'nın azatlısı Paris'ti. 56'da Domitia'nın Agrippina'ya karşı düzenlediği komploya adı karışmıştı. Komplo açığı çıktığında Nero pek çok kişiyi cezalandırmasına rağmen Paris'i affetti. Bunun nedeni tam anlamıyla bilinmese de imparatorun tiyatroya ilgisinin ve Paris'in ünü rol oynamış olabilir. Ancak on yıl sonra, 67'de Nero Paris'i sanatsal rakibi olarak görmeye başladı. Kendi adına düzenlenen Neronia festivalinde hem şair hem müzisyen hem de oyuncu olarak sahneye çıktı ve Aeschylus'un *Niobe* tragedyasını tek başına sahneledi. En küçük memnuniyetsizlik emaresi gösteren seyirciler bile askerler tarafından tespit edilerek cezalandırıldı. İmparator, Paris'ten kendisine mim sanatını öğretmesini istedi,

⁵⁸⁷ Sullivan, John Patrick, *Literature and politics in the age of Nero*, Cornell University Press, New York, 1985, s. 115.

⁵⁸⁸ Wilson, Marcus, "After the Silence: Tacitus, Suetonius, Juvenal", Boyle A. J.; Dominik W. J., (ed.) *Flavian Rome: Culture, Image, Text*, Brill, Leiden, 2003, s. 537-541.

ancak Paris bu teklifini kabul etmedi. Suetonius'u göre bazıları Nero'nun Paris'i bu sebepten dolayı idama mahkûm ettiğini iddia etmiştir.⁵⁸⁹

Sonuç olarak Seneca, Petronius ve Lucanus, imparator Nero'nun gazabını en şiddetli şekilde hisseden edebiyat insanlarıydı. Bütün bu isimler dışında Stoacı muhaliflerden Thrasea Paetus, Musonius Rufus, Rubellius Plautus gibi pek çok filozof da adı Piso'nun komplosuna karıştığı gerekçesiyle Roma'dan sürgün edilmişti. Nero'nun bu yazar ve şairler üzerindeki tutumuna her ne kadar Piso'nun komplosu oldukça etkili olmuş olsa da fikir ayrılıkları ve Nero'nun kişisel kıskançlıkları da bu isimlerin ceza almasına sebep olmuş olabilirdi. Belki de Nero Piso'nun komplo girişimini bahane ederek, yazdıklarından rahatsız olduğu veya yazdıklarını kıskandığı yazar ve şairleri bu şekilde cezalandırmıştı. Genel olarak Nero dönemi yazar ve şairleri, kültürel olarak zengin bir dönemde eserlerini yazmışlardı. Kendisini çok iyi bir sanatçı olarak da gören, ancak oldukça agresif bir imparatorun himayesi altında yaşamışlardı.⁵⁹⁰ Kitaplara, şiirlere ve tiyatro oyunlarına sıklıkla müdahale eden bir edebiyat hamisi ve her şeyden önce bir imparator olarak Nero, sarayında pek çok yazar ve şairi toplamıştı, dönemin edebiyatçıları da eserlerini imparatorun gölgesi altında kaleme aldıklarının bilincindeydi. Bu sebeple Nero dönemini sansür ve otosansürün en yoğun şekilde yaşandığı bir dönem olarak yorumlayabiliriz.

3.6. Iulius-Claudius'lar Dönemi Sonrasında Sansür

Nero'nun 68'deki ölümünün ardından Iulius-Claudius hanedanlığı sona erdi. Flavius hanedanının kurucusu Vespasianus, oğulları Titus ve Domitianus'la birlikte yazar, hatip ve şair olarak bilinmelerine karşın Roma'da ifade özgürlüğü adına pek bir şey değişmedi. Bu sebeple Iulius-Claudius'lar dönemindeki sansür geleneğinin etkisinin bu dönemde de sürdüğünü söyleyebiliriz. Vespasianus ve Domitianus'un saltanatlarında felsefe okulları ve özellikle Stoacılar hâlâ politik bir tehdit olarak görüldüğünden bunlara karşı sert önlemler aldılar. Bu nedenle 71-72'de pek çoğu Stoacı olan filozofları Roma'dan sürüldü.⁵⁹¹ Bunlar arasında en ön plana çıkan

⁵⁸⁹ Suet. Ner. 54.; Beacham, Richard C., *A.g.e.*, s. 147-148.

⁵⁹⁰ Dinter, Martin T., "Introduction: The Neronian (Literary) Renaissance" *A Companion to the Neronian Age*, (ed. Buckley, Emma; Dinter, Martin T., Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2013, s. 12.

⁵⁹¹ Boyle, A.J., "Introduction: Reading Flavian Rome", *A.g.e.*, s. 44.

Helvidius Priscus'tu. Brutus ve Cassius'a hayranlığını ilan edince 66'da Nero tarafından sürgün edilen Thrasea Paetus'un damadı Priscus, sıkı bir Cumhuriyetçi olarak biliniyordu. İki yıl sonra Galba sürgün cezasını affetti, ancak Priscus, Vespasianus ve Titus'u hedef alan imparatorluk karşıtı konuşmalar yapmaya başladı. Vespasianus da bunu cezasız bırakmadı ve 75'de Priscus'u idam etti. İlginçtir ki Vespasianus'un saltanatı genellikle edebi sansürde azalmanın başladığı nokta olarak kabul edilir.⁵⁹² Vespasianus tıpkı Augustus gibi geniş bir edebi hamilik sistemi kurdu. Yaptırdığı Templum Pacis'de (Barış Tapınağı) bir kütüphane kurdu ve pek çok Latin ve Yunan şair, yazar ve hatibe yıllık maaş bağladı. Örneğin şair Saleius Bassus'a beş yüz bin *sestertius* bahsetmiştir.⁵⁹³ Bu gibi örneklerle Vespasianus, kendisine “edebiyat dostu” imajı çizmek istemiş olabilir. Bununla birlikte hükümdarlığının ilk yıllarından itibaren edebi faaliyetlere uyguladığı baskı acımasız, metodik ve etkiliydi. 71'de, aralarında Seneca'nın yakın dostu olan ve özellikle Nero ve Vespasianus'un saltanatında muhalif kimliğiyle ön plana çıkan Kinik Demetrios ve Stoacı filozof Hostilianus'un da bulunduğu tüm Romalı filozoflar bir adaya sürgün edildi. İmparator böylece Hostilianus'u sindirmeyi başarmıştı, fakat Demetrios hâlâ imparatorluk karşıtı görüşlerini sürdürüyordu. Cassius Dio, Demetrios hakkında Vespasianus'un ağzından şu sözleri aktarmıştı: “Beni, seni öldürmeye zorlamak için elinden geleni yapıyorsun, ancak havlayan bir köpeği öldürmeyeceğim.”⁵⁹⁴

Demetrios, daha önce Caligula tarafından sunulan iki yüz bin *sestertius* değerindeki armağanı reddetmişti. Bu nedenle Vespasianus'un filozofları para bağışlarıyla baştan çıkarma politikasını "normalleştirme" şansı yoktu. Vespasianus'un henüz başlarda böyle bir karar alması, ifade özgürlüğü bakımından tüm felsefe akımları için ciddi sorun teşkil etti. 75'de bazı sofistler şehre dönmeyi başarmışlardı, ancak Titus ile Iudea'nın vasal kraliçesi Berenike'nin ilişkisi olduğuna dair alaycı konuşmalar yaptılar. Bunlardan Diogenes halk önünde kırbaçlandı, Heras'ın ise başı

⁵⁹² Salles, Catherine, “A.g.m.” s. 760.

⁵⁹³ Saleius Bassus; Vespasianus döneminin en bilinen destan şairlerinden biri. Quintilianus kendisi hakkında güçlü ve şiirsel bir dehaya sahip olduğundan bahsetmiştir. Tacitus'un *Dialogus de Oratoribus*'undaki hatiplerden biri olan Iulius Secundus, Saleius'u mükemmel bir şair ve gösterişli bir ozan olarak tanımlamıştı. (Tac. *Dial.* 5, 9.; Quint. *Instit.* 10.1.90.)

⁵⁹⁴ Dio Cass. 65.13.

kesildi.⁵⁹⁵ Vespasianus böylelikle sürgün ve ölüm cezalarıyla karşısına çıkabilecek filozofların potansiyel muhalefetini yok etmiş oldu.⁵⁹⁶

Iulius-Claudius'lar döneminde verilen sürgün cezalarının etkisini Vespasianus'un saltanatında görürüz. Roma'da felsefe dersleri veren ve adı Piso komplosuna karışmış Stoacı filozof Musonius Rufus 65'te sürgün edildi, ancak 68'de Galba döneminde Roma'ya geri dönenler arasındaydı, hatta Vitellus tarafından Vespasianus'a gönderilen heyette, onun karşısında savaş ve barış hakkında konuşmalar yaptı.⁵⁹⁷ Bu dönemde Musonius'un Roma'daki saygınlığı oldukça arttı. Vespasianus 71'de pek çok önemli filozofu Roma'dan sürerken Musonius şehirde kalmıştı, yine de daha önce sürgün cezası almış bir filozof olarak imparatora her zaman bir sorun teşkil ediyordu. Nihayetinde 75'te bilinmeyen bir sebepten sürgün cezasına çarptırıldı, ama 79'da Vespasianus'un ölümünün ardından yine Roma'ya döndü.

Domitianus ise tıpkı babası gibi pek çok edebiyatçı ve filozofu Roma'dan sürmüştü. İmparatorluğunun ilk yıllarında edebiyat dünyasını etkileyen kasıtlı bir politikası yoktu, hatta Statius gibi dönemin önde gelen bir şairiyle dostluk da kurmuştu, ancak bu durum saltanatı döneminde yazılanların denetlenmeyeceği anlamına gelmiyordu. Özellikle *ensor perpetuus* unvanını kullanması birtakım ilginç sorunları da beraberinde getirmişti. İmparator on bir yıl boyunca kullandığı bu unvanla “her şeyi her zaman” denetleyebilecekti, ancak bundan daha ziyade bu unvanı ve *censoria potestate* sıfatını prestijini arttırmak için *cens. p.* veya *cens. per.* kısaltmalarıyla altın ve gümüş sikkelerde kullanmıştır.⁵⁹⁸ Domitianus'un *ensor perpetuus* unvanını sadece sikkelerinde propaganda amaçlı mı, yoksa gerçekten “her

⁵⁹⁵ Dio Cass. 65.15.5.

⁵⁹⁶ Salles, Catherine, “A.g.m.”, s. 760-761.

⁵⁹⁷ Tac. *Hist.* 3.81.

⁵⁹⁸ Domitianus'un bu unvanları neden kullandığına dair birtakım tartışmalar da mevcuttur. Jones'a göre imparatorun böyle bir unvanı kullanması için hiçbir sebebi yoktu, zira Romalılar bu kısaltmaları ne biliyor ne de umursuyordu. Domitianus'un da bunun farkında olup bu unvanını pek umursamadığını düşünmüştü. Dolayısıyla Jones da bu konuda Domitianus'un bu unvanı bir propaganda aracı olarak kullanmasını gereksiz görmüştü.⁵⁹⁸ Bununla birlikte Buttrey, Jones'un bu düşüncelerine karşı çıkarak bunu ispatlayacak bir kanıtın olmadığını savunur. Ona göre Jones'un iddiası Roma halkının sikkelerdeki unvanların anlamlarını ve mitolojik tasvirleri umursamadığı varsayımına dayanır, ancak Domitianus'un babası ve kardeşi de bu unvanı kullanmıştı. Yani bu unvanın yararlılığı ve önemi konusunda Domitianus bir fikre sahip olmalıydı. Özellikle sikkelerde bu unvanın kısaltmalarını kullanmasında herhangi bir umursamazlığın olmadığını, aksine bilhassa kullandığını belirtir (Jones, Brian W., “Some Thoughts on Domitian's Perpetual Censorship”, *The Classical Association of the Middle West and South, Inc., CJ*, vol. 68, no. 3, 1973, s. 276-277; Buttrey, T.V., “Domitian's Perpetual Censorship and the Numismatic Evidence”, *CJ*, vol. 71, no. 1, 1975, s. 26, 34).

şeyi her zaman denetleyen” biri olmak için mi kullandığı tartışmaya açık olsa da Domitianus döneminde edebiyatçılara verilen cezalarda bu unvanın etkisi olabilirdi.

90’dan sonra, yani hükümdarlığının son zamanlarında pek çok yazar ve filozofu etkileyen sürgünler gerçekleşti. Bu dönemde hüküm giyen yazarlara baktığımızda, geçmişte cezalandırılan isimlerin de etkisini görürüz. Buna örnek olarak üç isim ön plana çıkar: Helvidius Priscus’un biyografisini yazan Herennius Senecio, Thrasea Paetus’tan *sanctissimus* (en saygıdeğer) olarak bahseden Iunius Arulenus Rusticus ve Domitianus’un boşanmasıyla alay eden ve kendisiyle aynı adı taşıyan Helvidius Priscus’un oğlu.⁵⁹⁹ Aslında bu üç ismin Antonius Saturninus⁶⁰⁰ isyanından beri imperatora ve senatoya açıkça düşmanlık besledikleri açıktır. Bu nedenle suçlu olanlar yazılanlardan ziyade şahıslardı. Bunlardan ilki Herennius Senecio Stoacı muhalifler arasındaydı. Daha önce politik sebeplerden ötürü aleyhinde birçok soruşturma açılmıştı, ancak kendisine ceza getiren Helvidius Priscus biyografisiydi. Eserde Helvidius Priscus bir kahraman olarak anılırken, Domitianus’un babasına oldukça sert eleştiriler getiriliyordu. Bunun sonucunda eser yasaklandı, Herennius ise idama mahkûm edildi.⁶⁰¹ İkinci isim Arulenus Rusticus da tıpkı Herennius gibi Stoacı muhaliflerdendi. Ayrıca *tribunus plebis*, *praetorluk* ve *senatörlük* de yapmıştı. Domitianus döneminde *consul suffectus* olmasına rağmen, Nero döneminde cezalandırılan Thrasea Paetus’a methiyeler dizdiği bir şiiri yüzünden ölüm cezasına çarptırıldı. Üçüncü isim Helvidius Priscus ise aynı adı taşıdığı babasının izinden gitmişti. Priscus, dolaylı yoldan Domitianus’un karısından boşanmasıyla ilgili oldukça alaycı bir epigram yazdı. Domitianus’u Paris, Iulia’yı Helen, Domitia’yı Oenone ismiyle aktarmıştı, ancak bu, ceza almasını engellemeye yetmedi. Bunun sonucunda Priscus da idam cezasına mahkûm edildi.⁶⁰²

Vespasianus’un da kitap yasakladığını biliyoruz: Sansür kurbanı Helvidius Priscus’un eserleri yasaklandıktan sonra eşi Fannia tarafından Priscus’un biyografisini

⁵⁹⁹ Salles, Catherine, “A.g.m.”, s. 762.

⁶⁰⁰ Antonius Saturninus; Vespasianus ve oğullarının döneminde Roma senatörü ve Germania Superior valisiydi. Valiliği sırasında Domitianus’a karşı kin beslemişti. Bu nedenle 89’da Germania’daki lejyonları Domitianus’a karşı kışkırtarak isyan çıkardı, ancak isyan Domitianus tarafından hızlıca bastırıldı. Saturninus ve pek çok kişiyi idam ederek başlarını Roma’da sergiletti (Suet. *Dom.* 6.2., 7.3.).

⁶⁰¹ Tac. *Agr.* 2.1.

⁶⁰² Jones, Brian W., *The Emperor Domitian*, Routledge, Londra, 1992, s. 187.

yazacak ve bu yüzden de idam edilecek olan Herennius Senecio'ya verilmişti.⁶⁰³ Aslında yasaklanan eserler, onları bulundurma riski ve yazarlarının trajik kaderlerinin de etkisiyle okuyucuda daha çok ilgi uyandırmıştır, ancak aradan geçen yıllar bu eserlerin unutulmasına sebep olmuştur. Bu durum Tacitus'un Arulenus Rusticus ve Herennius'un kitaplarına övgülerinde fark edilir,⁶⁰⁴ zira bu isimlerin yazdıkları imparatora ve senatoya karşı açık sözlülüğü ve ifade özgürlüğünü yansıtıyordu. Bu yasaklamalar, gelecek neslin Romalı yazarları için sansür korkusunu getirecekti.

Domitianus'un sürgüne yolladığı en meşhur isim satir şairi Iuvenalis'tir. Devlet kurumlarında da çalışmak isteyen Iuvenalis, makamların kendi düşüncesine göre hak etmeyen ve değersiz kişilerce işgal edildiğini görünce 92'den sonra siyasi rejime karşı eleştirel şiirler yazmaya başlamıştır. *Saturae*'da İmparatorluk Dönemi boyunca halkın çektiği sıkıntıları oldukça sert bir dille yansıtmış, Roma'nın ve Romalı aristokratların kusurlarını açık bir dille aktarmış, başta Caligula ve Nero olmak üzere imparatorları ve dalkavuklarını eleştirmiştir. O dönemde bizzat Domitianus'un hamiliğini yaptığı pantomim sanatçısı Paris hakkında alaycı satirler de yazmıştır. Hatta Domitianus'tan Paris adıyla söz ederek Paris'in imparator üzerindeki etkisini bir satirinde yansıttı.⁶⁰⁵ Bu şüphesiz Domitianus'un hiç hoşuna gitmedi. İmparator şairin bütün mal varlığına el koymuş, sonrasında Mısır'a sürmüştür. Iuvenalis Domitianus'un 96'daki ölümünün ardından Nerva tarafından Roma'ya geri çağrıldı.⁶⁰⁶

Domitianus'un ölümünden sonra, hükümdarlığında yaşananlarla ilgili çok sayıda eserin yayımlanması, sansürün getirdiği engelleri ve yazarlara uygulanan zulmü gösterir. Tacitus, Genç Plinius, Suetonius, Titinius Capito, Gaius Pompeius Planta gibileri eserlerini imparatorun ölümünden sonra yazmıştır. Salles'e göre bunlar da Domitianus'un kurbanlarıydılar, zira yazdıkları imparator için susturulması gereken içerikler barındırıyor olabilirdi, örneğin Tacitus'un *Agricola* biyografisi, despot bir yönetimin altında dahi Roma'ya hizmet eden bir valiyi anlatıyordu. İmparator tarafından öldürülen başarılı bir devlet adamının hayatını yazmak bir yazar için tehlikeli olabilirdi. Nitekim tarihçi bu eserini Domitianus'un suikastının ardından

⁶⁰³ Plin. *Ep.* 7.19.6.

⁶⁰⁴ Tac. *Agr.* 2.

⁶⁰⁵ Juv. *Sat.* 7.82-87.

⁶⁰⁶ Poteat, Hubert McNeill, "De Vita Iuvenalis", *SPh*, University of North Caroline Press, vol. 19, 1922, s. 422-424.

yayımlatabilmişti. Tacitus özellikle nesnel olarak korku ve nefretin kendi zamanının edebi eserleri üzerinde yadsınamaz bir etkisi olduğunu aktarır.⁶⁰⁷

Sonuç olarak Iulius-Claudius'lar ve Flavius'lar dönemi boyunca Genç Cato, Brutus ve Cassius gibi Cumhuriyetçileri savunanlar her zaman sansürün bir numaralı odağı olmuştu. Özellikle Nero döneminde gelişen Stoacı muhalefete mensup kişiler de bu dönemde en çok sansür mağduru olan isimler arasındaydı. Flavius hanedanlığının ardından 96'da Roma tahtına geçen Nerva, İmparatorluk Dönemi'nde nispeten ifade özgürlüğünü tekrardan Roma'ya kazandıracak isimdi. Öyle ki daha önce de belirttiğimiz gibi Tacitus, Nerva'dan "tanrısallık" diyerek söz etmiş ve onun dönemini yaşlılık döneminde kaleme alacağından bahsetmiştir,⁶⁰⁸ Iuvenalis de sürgünden dönmüştür. Nerva'nın izinden giden Traianus da gerçek bir edebiyat ve edebiyatçı dostu olarak bilinir. Bu dönem Genç Plinius, Tacitus, Suetonius, Iuvenalis, Martialis gibi Roma tarihçiliği ve edebiyatının önemli isimlerini barındırdı. Genel olarak Nerva ve Traianus'un saltanatları ifade özgürlüğü açısından edebiyat dünyası için Iulius-Claudius'lar ve Flavius'lara göre daha hoşgörülü geçmiştir.

Iuvenalis ve Martialis gibi önemli edebiyatçılar, ifade özgürlüğü gerektiren satir ve epigram gibi türlerde eserlerini kaleme almışlardı. İmparatorluk Dönemi'nde Horatius'tan bu yana hiçbir yazar satir türünde bu denli ünlenmemişti. Yine de bu dönemin edebiyat dünyası Augustus saltanatıyla benzerlikler gösteriyordu. İmparator her ne kadar edebiyatsever olsa da yazarların kaderi ve geçim kaynağı yine imparatora bağlıydı ve edebiyatçılar bunun bilincindeydi:

“Edebiyatın tüm umudu ve geleceği sadece Caesar'a bağlı,
Çünkü ünleri dört bucağı sarmış o şairler,
Gabii'de bir hamam, Roma'da bir fırın kiralamaya kalkarken,
Başkalarının tellalı olmanın iğrenç ve aşağılık bir şey olmadığını sanırlarken,
Hüzünlü esin perilerine bir tek kendisi önem veriyordu.”⁶⁰⁹

“Bu imparatoru yönetimi altında
Önceki sözcükleri kullanma sakın konuştuğunda
Eğer aklın varsa, Roma.”⁶¹⁰

⁶⁰⁷ Tac. *Ann.* 1.1.3.; Salles, Catherine, “A.g.m.”, s. 766.

⁶⁰⁸ Tac. *Hist.* 1.1.

⁶⁰⁹ Juv. *Sat.* 7.5-10.

⁶¹⁰ Mar. 10.72.12-13.

Peki bu dönemde ifade özgürlüğü adına ne değişti? Özellikle Nero saltanatının ardından gelen iç savaş dönemi ve Domitianus'un sert politikalarının ardından Nerva toplum refahını daha ön planda tutan bir tutum sergilemiştir. Öyle ki yazıtlarda ve sikkelerde tezahür ettiği gibi saltanatının ideolojisi olarak *libertas restituta* (özgürlüğü geri getiren) ve *salus publica* (halkın selameti) sıfatlarını kullanmıştır. Genç Plinius ve Tacitus gibi dönemin yazarları da yeni bir çağ olarak bu değişimi kutlamış ve eskisiyle karşılaştırmıştır. Genç Plinius'a göre Nerva ve Traianus dönemlerini Domitianus döneminden ayıran en belirgin unsur ifade özgürlüğüydü. Bu dönemde yazarlar imparatoru ve imparatorluk sistemini korkudan veya mecburiyetten övüp dalkavukluk yapmanın aksine genel olarak yazarlara yakınlığıyla bilinen bu iki imparatoru desteklemişlerdi.⁶¹¹ Tacitus ise Iulius-Claudius'lar ve Flavius'lar saltanatında açılan davalardan ötürü konuşma özgürlüğünün olmadığını ve bu sebeple en nihai köleliği yaşadıklarını belirtmiş, ancak daha önce birbiriyle uyuşmayan kavramlar olan imparatorluk ve özgürlüğü Nerva'nın bir araya getirip düzeni sağladığını aktarmıştır.⁶¹²

Hadrianus dönemine geldiğimizde Gibbon'a göre artık imparatorluğun dört bir yanında Homeros'un ve Vergilius'un ezgileri yankılanıyordu. Edebi eserler fazlasıyla ödüllendirilmiş, yazarlar dilediğini yazmış ve Atina'da gramer, retorik, felsefe gibi derslerin verildiği okullar kurulmuştu, ancak bütün bunlarla birlikte bu dönemden sonra Lukianos dışında adından söz ettiren büyük bir yazar çıkmadı. Hadrianus'tan sonra artık Roma'da eskisi gibi yetenekli yazarlar, şairler, hatipler ve filozofların adı pek duyulmadı. Gibbon bunu o dönemde edebiyat normlarının değişmesine bağlamıştı; artık ozanlık geleneği unutulmuş, belagat ise Cumhuriyet Dönemi'ndeki şeklinden ve değerinden çok uzaktı.⁶¹³ Bu durum şüphesiz Iulius-Claudius'lar döneminde yazarlarla uygulanan baskının bir sonucu olabilirdi. Principatus'la birlikte yazarlar için kurallar kökünden değişmiş ve yasalarla ifade özgürlüğü kısıtlanmıştı. Cumhuriyet Dönemi'nde Catullus, Caesar ve Pompeius hakkında hakaret bile sayılabilecek eleştirel yazılar yazabiliyorken, İmparatorluk Dönemi'nde bir yazarın en

⁶¹¹ Pl. Ep. 3.18.

⁶¹² Tac. Agr. 2-3.; Penwill, John, "Compulsory Freedom: Literature in Trajan's Rome", Baltussen, Han, Davis, Peter, A.g.e., s. 177-178.

⁶¹³ Gibbon, Edward, A.g.e., s. 92.

ufak eleştirisi dahi aleyhinde dava açılması için yeterliydi. En nihayetinde Iulius-Claudius'lar ve Flavius'lar Dönemi'nde yazarlara yönelik kısıtlamalar ve sansür uygulamaları sebebiyle doğal olarak tarih yazımı ve edebiyat da gerilemişti.



SONUÇ

Bu çalışmamızda sansür, otosansür ve ifade özgürlüğü kısıtlamasının Roma dünyasında nasıl başladığını, İmparatorluk Dönemi'nde *lex maiestatis* adlı yasayla nasıl geliştiğini ve çeşitli devlet yaptırımlarıyla eserleri yasaklanarak isimleri günümüzde nispeten unutulmuş, sürgüne gönderilmiş veya öldürülmüş yazarları ele aldık. Bu bağlamda Roma'nın sansür konusunda ne tür politika izlediği, edebiyat ve tarih yazımının bu politikalardan nasıl etkilendiği sorusuna cevap bulmaya çalıştık. Aktardığımız üzere sansür, *censorluk* memuriyetiyle cumhuriyetin ilk yıllarından beri Roma dünyasının içinde olan bir kavramdı, ancak İmparatorluk Dönemi'nde otoriter yapının getirdiği korku, bu durumu daha da öteye taşımıştı. Tacitus, Suetonius, Seneca ve Quintilianus yazdıklarıyla bu konuda günümüze ışık tutan isimlerdir. Objektifliği her ne kadar tartışmalı olsa da bilhassa Tacitus'un aktardıkları, İmparatorluk Dönemi'nde yazarların ne denli politik baskı altında eserlerini kaleme aldıklarını bizlere gösterir. Bu dönemde özellikle *lex maistatis*, yazarlar için ifade özgürlüğünü hayli kısıtlar hâle getirmişti. Böylelikle Augustus saltanatıyla birlikte Roma edebiyatı yıllar geçtikçe kimlik değiştirmiş ve bunun sonucunda tarihçiler kendi dönemlerini dilediği gibi yazamamış, şairler bağımsız olamamış, hatipler ise kamu alanlarında özgürce konuşamamıştı.

Roma hemen hemen her konuda olduğu gibi ifade özgürlüğü konusunda da Antik Yunan dünyasından etkilenmiştir. Çalışmamızın ilk bölümünde *libertas* kavramının oluşmasında *isegorianın* etkisi olduğunu aktarmıştık. Buna rağmen Romalı yazarlar hiçbir zaman Atinalı eski komedyacı yazarları kadar serbest konuşma hakkına sahip değildi. Örneğin Aristophanes'in siyasi eleştiri içeren komedyalarını Roma'da Naevius'un uygulamaya çalışması kendisine çeşitli cezalar uygulanmasına sebep olmuştu. Bunun gibi vakaların en büyük sebebi iki farklı devlet geleneğinin olmasıydı. Aristophanes Perikles'in yarattığı demokratik bir ortamda komedyalarını sergilemişti, Naevius ise Cumhuriyet Dönemi'nin daha ılımlı bir dönemine denk gelmesine rağmen ceza almıştı. Yine de Antik Yunan'da ifade özgürlüğünü yok sayan bazı durumlar mevcuttu. Bunun en büyük örneğini Sokrates'e verilen cezada görürüz. Bununla birlikte Sokrates'in öğrencisi Platon, eserinde yazıları ve anlatılanları denetleyen bir mekanizmanın olması gerektiğini aktarmıştır. Filozofun bu dileği diğer

Yunan şehir devletlerine nazaran nispeten özgür Atina'da gerçekleşmedi, ancak Roma, Platon'un bu isteğini yüzyıllar sonra uygulamış gibi görünüyordu. Öyle ki Roma'nın ilk yazılı kanunu On İki Levha Kanunları'nda dahi biri hakkında hakaret içeren sözler ya da şarkılar yazmanın cezası ölümdü. Buradan da anlıyoruz ki Roma'da yazılanları denetleyen kanunlar oldukça erken bir tarihte başlamıştı.

Roma'daki yazılı eserlerin kontrolü tek tip, sistematik veya tutarlı değildi. Roma'da edebi anlamda sansür uygulamaları genel olarak yazılan eserlerden ziyade sakıncalı görülen sözleri yazarların şahsına yönelik olmuştur. Toplum için yasaklanan ya da yakılan eserleri ellerinde barındırmak sakıncalı olabilirdi, ancak Roma yasaklı eserlerin peşine ısrarla düşmemişti. Kitap yakma ise daha çok temsili veya farkındalık yaratmak içindi. Bazı durumlarda imparator, kendi ailesine mensup olanların veya senatörlerin aleyhinde toplumu etkileyebilecek, sakıncalı görülen eserleri kütüphanelerden toplatmıştı; yine de bu yasaklı eserleri elinde bulunduran Quintilianus gibi yazarlar dahi görebiliyoruz. Örneğin Cremutius Cordus'un kızının, babasının yazılarını sakladığından tarihçiler, senatörler, hatta imparatorun kendisi bile haberdardı ki Caligula bu yazıların tekrardan yayımlanmasını istemişti. Bütün bu örneklerden yola çıkarak Roma'da sansür uygulamalarının değişkenlik gösterdiği değerlendirilmesini yapabiliriz.

Principatus rejimine giden yolda Roma edebiyatında sansür ve ifade özgürlüğünün şekillenmesinde Cumhuriyet Dönemi'nde yaşananlar da etkili olmuş diyebiliriz. Bu sebeple çalışmamızın ilk bölümünde Cumhuriyet Dönemi'nde sansür ve ifade özgürlüğünün durumuna değindik. Hem Cumhuriyet hem de İmparatorluk dönemlerinde Roma'da bir yazının sakıncalı görülmesi daha çok Roma'nın geleneksel sayılan değerlerine, ahlakına ve erdemlerine uygun görülmemesi sebebiyledir. Yaşlı Cato'nun Yunan filozofları Roma'dan sürmesi de Ovidius'un şiirlerinin kütüphanelerden toplatılması yine aynı sebeplerden olabilirdi. Elbette bu durum daha çok buz dağının görünen kısmıydı. Bilhassa İmparatorluk Dönemi'nde verilen cezaların çoğu politik nedenler barındırıyordu. Aynı durum şüphesiz Cumhuriyet'te de geçerlidir. Örneğin Naevius'a verilen cezanın sebebi Metelli ailesi mensupları için yazdığı politik eleştirilerdi. Bu sebeple Cumhuriyet Dönemi'nde hayli az sansür vakası olsa da bu dönemde yaşanan olaylar imparatorluk rejimindeki Roma yazınına da etkilemişti. Genç Cato, Pompeius, Crassus ve Brutus gibi isimleri övüp onlar hakkında

iyi şeyler yazan veya konuşan isimler çeşitli cezalara maruz kalmış ve hatta vatan hainliğiyle itham edilmişti. Nihayetinde Tacitus gibi Erken İmparatorluk Dönemi'nde yaşayan yazarların ideali Cumhuriyet'teki gibi özgürce yazabilmek ve herhangi bir şekilde dalkavukluk yapmadan kendini ifade edebilmektir. Bundan dolayı da Cumhuriyet Dönemi'ne değinmeden Iulius Claudius'ların rejimini işleyemezdik.

Cumhuriyet Dönemi'nden İmparatorluk Dönemi'ne geçişte senatodaki konuşma özgürlüğünün değişiminden ikinci bölümde değindik. Bu değişimler ve *lex maiestatis*in yürürlüğe girmesi sonucunda, Principatus rejiminde yazarlar ya imparatora dalkavukluk yapmış ya devlet tarafından yanlış bulunan yazılar sebebiyle cezalandırılmış ya da imparatora veya senatörlere karşı muhalif yazılar yazmaktan çekinmişti. Baskıcı rejim yazarları sürekli bir endişe hâline itti. Hukuk büyük ölçüde önemsiz hâle geldi ve manipölasyonlara neden oldu. Yazarların kaderleri artık imparatorun insafına ve ruh hâline kalmıştı. Iulius-Claudius'lar döneminin büyük bir bölümünde edebiyatçılar Cumhuriyetçi yaklaşımlar veya yazdıkları iğneleyici eleştiriler yüzünden cezalara çarptırıldı. Bu sebeple bu dönemde yaşayan bir yazar kaleminden ya da ağzından çıkan her kelimeyi çok dikkatli bir şekilde seçmek zorunda kaldı. Bunun sonucunda İmparatorluk Dönemi'yle beraber otosansürün arttığı aşikârdır. Tacitus'un deyimiyle yazarlar bu dönemde dilediklerini yazmakta özgür olamamıştır. Bu dönemde birçok yazar ceza almamak için politik eleştiri yapmaktan ve muhalif bir dilden kaçınarak eserlerini kaleme almıştır.

Augustus saltanatında Ovidius, Timagenes, Cassius Severus, Titus Labienus; Tiberius saltanatında Cremutius Cordus, Scaurus, Phaedrus; Nero saltanatında da Lucanus, Petronius, Thrasea Paetus, Antistius Sossianus gibi Roma edebiyatı için önemli isimlerin ifade özgürlüğü adına çarpıcı cezalara çarptırılmasından üçüncü bölümde bahsettik. Bu konuda şunu da atlamamak gerekir ki sansür ve ifade özgürlüğünü etkileyen kararları uygulamada *princeps* mutlak bir otoriteye sahip olsa da *princeps*in yetkisiyle senatörlerin yetkisi neredeyse aynıydı, hatta bu dönemde yazarlara imparatorlar değil, daha çok imparatora yakın senatörler veya aristokratlar dava açmıştı. Birçok senatör kendi düşüncesine uygun görmediği yazılar yazdıkları veya konuşmalar yaptığı için yazarların ceza almasını sağlamıştı. Bununla birlikte Augustus'un doğrudan sansür uygulamada istekli olduğunu söyleyemeyiz; aksine çevresinde tarih yazarları, şairler ve hatipler bulunmasını istiyordu. Buna karşılık

halefi Tiberius yazarlara ceza verme konusunda hiçbir şekilde çekinmemiştir. Caligula dengesiz ve ön görülemeyen karakterinin etkisiyle Homeros, Vergilius ve Titus Livius'un eserlerini yasaklamak istemiştir, ama birkaç istisna dışında sansüre dair pek az kararı vardı. Bilakis Cremutius Cordus, Cassius Severus, Titus Labienus gibi isimlerin sansür cezasını kaldırmıştır. Claudius'un saltanatında da yine kayda değer bir sansür vakasına rastlanmamıştır. Nero döneminde de yazarlara verilen cezalar daha çok Piso tertibi veya Stoacı muhalefet gibi politik sebepler üzerine verilmiştir. Görüldüğü üzere Iulius-Claudius'lar rejiminde sansür örnekleri farklı sebeplerden kaynaklanmış, ancak temelde aynı düşünceyle uygulanmıştır.

Roma'nın sansür ve ifade özgürlüğü kavramları hayli karmaşıktır, çünkü Roma'nın sansür geleneğini biz sansüre uğramış yazarlardan değil, sonraki dönemde yaşamış Tacitus, Suetonius, Cassius Dio gibi yazarlardan biliyoruz. Bu da sansür ve ifade özgürlüğü konusunda kesin yargılara varmamıza engel oluşturur. Ayrıca Roma'da şahsi ifadeyi oluşturan şeyler modern düşüncelerden radikal bir biçimde farklıydı. Seçkin bir Romalı için önemli olan ceza alan yazarların kendisi değil, daha çok yazılan bu sakıncalı eserlerin ya da hüküm giymiş kişilerin okuyucu, seyirci veya dinleyici kitlesine etkisiydi. Bu kitle imparatorların, senatörlerin ailesine mensup aristokratlardan, atlı sınıftan, azatlılardan, kısacası toplumun her köşesinden olabilirdi, bu sebepten ötürü toplumda ayrışmaya ve siyasi karışıklara sebep olabilecek, hatta imparatorun otoritesini sarsabilecek çalkantılar meydana getirebilirdi. Roma'nın Cumhuriyet Dönemi'nde de imparatorluk rejiminde de yazarlara ve eserlerine uygulanan yaptırımların temel sebebi buydu. Yaşlı Cato Romalı gençleri olumsuz anlamda etkilemesinden çekindiği için Yunan filozofları Roma'dan sürdü. Augustus yeni kurduğu düzende kendi propagandasını yapmak ve toplumda oluşabilecek çatlak sesleri önlemek için yazarları kendi safına çekmek istemiştir. Böylelikle yaptığı icraatlara, aldığı kararlara yönelik yazılabilecek veya kamuda konuşulabilecek eleştirilerin önüne geçmeyi planlamıştır. Bu sebeple kamusal meselelerle ilgilenmek ve kamuda belli bir düzeni sağlamak Romalı yönetici sınıf için hayli önem taşımıştır. Belli bir düzeni sağlamak için de sansür uygulamaları önemli bir etkeni. Augustus'un çıkardığı *lex maiestatis* belki doğrudan yazarlara yönelik değildi, fakat Erken İmparatorluk Dönemi boyunca ifade özgürlüğü adına yazarlar, şairler, filozoflar ve hatipler için büyük sorun teşkil etmişti.

Sonuç olarak Iulius-Claudius'lar saltanatından sonra Roma yazını bir daha eskisi gibi olmadı. Böylelikle Roma'daki sansür geleneği hem Roma'nın geç dönemindeki edebiyatını hem de sonraki yüzyıllarda dünya medeniyetlerini etkilemiştir. Roma İmparatorluğu belki Orta Çağ kiliseleri ya da Nazi Almanyası gibi edebi anlamda toplu kitap yakma eylemleri gerçekleştirmemişti; Sovyetler Birliği'ndeki *Glavlit* gibi kitaplarda ve diğer yayınlarda tehlike arz edebilecek şeyleri önleme amaçlı sansür uygulayan bir devlet organı da yoktu, ancak sansür ve ifade özgürlüğünün kısıtlanması tarih boyunca uygulama şekli olarak değişse de temelde hep aynı politik düşünceye sahiptir. Bu düşüncenin başlangıcı da hukuki bağlamda Roma İmparatorluğu'na dayanmış olduğu düşünülebilir. Augustus'un kendi politikalarını desteklemeleri için yazarları kendi etrafında toplamaya çalışmasıyla Sovyetler Birliği'nin yazarları komünist savları benimsemeye zorlaması esasında aynı zihnin ürünüydü. Augustus yazarların imparatorluk rejimini desteklemeleri için Maecenas'ı aracı olarak kullanırken Hitler de aynı görevi Goebbels'e vermişti; Ovidius'un da Marquis de Sade'in de yazdıkları, ahlaksız içerikler olduğu düşüncesiyle sansürlenmişti; Cremutius Cordus eserinde Brutus ve Cassius'u övdüğü için imparatorluk rejimine karşı geldiği gerekçesiyle yazıları yakılırken Karl Marx'ın da Prusya hükümetine karşı geldiği için yazıları yasaklanmıştı. En nihayetinde Roma, Cumhuriyet Dönemi'nde *ensorluk* memuriyeti ve İmparatorluk Dönemi'nde uygulanan *lex maiestatis* gibi bir yasayla dünyada siyasi ve hukuki bazda sansür geleneğini başlatan devlet olmuştu.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar:

- Ammianus Marcellinus: **Res Gestae A Fine Corneli Taciti**, çev. Samet Özgüler, Historia Yayınevi, İstanbul, 2019.
- Athenaeus: **Deipnosophistai**, çev. Charles Burton Gulick, Harvard University Press (Loeb), 1941.
- Augustinus: **De Civitate Dei**, çev. Marcus Dods, T. & T. Clark, Edinburg, 1871.
- Babrius, Phaedrus: **Babrius and Phaedrus Fables**, çev. Ben Edwin Perry, Harvard University Press (Loeb), 1965.
- Cassius Dio: **Historiae Romanae**, çev. Earnest Cary, Harvard University Press (Loeb), 1917.
- Catullus: **Catulli Veronensis Liber**, çev. Çiğdem Dürüşken, Türkiye İş Bankası Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikleri, İstanbul, 2011.
- Cicero: **De Officiis**, çev. C. Cengiz Çevik, Türkiye İş Bankası Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikleri, İstanbul, 2013.
- : **De Re Publica**, çev. C. Cengiz Çevik, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014.
- : **Epistulae ad Atticum**, çev. D. R. Shackleton Bailey, Harvard University Press (Loeb), 1999.
- : **Epistulae ad Familiares**, çev. Albert Watson, Clarendon Press, Oxford, 1891.
- : **Pro Cluentio**, çev. W. Paterson, MacMillan and Co., Londra, 1899.
- Diogenes Laertius: **Vitae Philosophorum**, çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, İstanbul, 2003.
- Epiktetos: **Dissertationes**, çev. P. E. Matheson, Oxford University Press, 1916.

- Euripides: **Phoenissae**, çev. Philip Vellacott, Penguin Books, New York, 1983.
- Gellius: **Noctes Atticae**, çev. J. C. Rolfe, Harvard University Press (Loeb), 1927.
- Genç Plinius: **Epistularum Libri Decem**, çev. P. G. Walsh, Oxford World's Classics, Oxford, 2006.
- Horatius: **Odes et Eposes**, çev. Niall Rudd, Cambridge, Harvard University Press (Loeb), 2004.
- : **Satures, Epistoles, Ars Poetica**, çev. H. Rushton Fairclough, Harvard University Press (Loeb), 1942.
- Iuvenalis: **Saturae**, çev. Çiğdem Dürüşken, Erdal Alova, Türkiye İş Bankası Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikleri, İstanbul, 2006.
- Justinus: **Epitome of Pompeius Trogus' Philippic Histories**, çev. John Selby Watson, London H.G. Bohn, Londra, 1853.
- Lucanus: **Bellum Civile (Pharsalia)**, çev. J. D. Duff, Harvard University Press, Londra, 1962.
- Macrobius: **Saturnalia**, ed. Ludwin von Jan, Leipzig, B. G. Teubner, 1852.
- Ovidius: **Amores**, çev. Grant Showerman, Harvard University Press (Loeb), 1914.
- : **Ars Amatoria**, çev. Çiğdem Dürüşken, Türkiye İş Bankası Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikleri, İstanbul, 2010.
- : **Tristia et Ex Ponto**, çev. Arthur Leslie Wheeler, Harvard University Press (Loeb), 1939.
- Petronius: **Satyricon**, çev. Michael Heseltine, Harvard University Press (Loeb), 1913.
- Phaedrus: **Fabulae Aesopiae**, çev. Güngör Varınlıoğlu, Yapı Kredi Yayınları, Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, İstanbul, 2007.

Platon:	Res Publica , çev. Paul Shorey, Harvard University Press (Loeb), 1938.
Plutarkhos:	Bioi Paraleleloi , çev. Bernadotte Perrin, Harvard University Press (Loeb), 1920.
Polybios:	Historiai , çev. William Roger Paton, Harvard University Press (Loeb), 1922.
Quintilianus:	Institutio Oratoria , çev. Donald A. Russell, Harvard University Press (Loeb), 2002.
Sallustius:	Bellum Iugurthinum , çev. J. C. Rolfe, Harvard University Press (Loeb), 1921.
Seneca:	Apocolocyntosis , çev. W. H. D. Rouse, Harvard University Press (Loeb), 1913.
———:	Controversiae , çev. Michael Winterbottom, Harvard University Press (Loeb), 1974.
———:	De Ira , çev. J. W. Basore, Harvard University Press (Loeb), 1928.
———:	De Constantia Sapientis , çev. Aubrey Stewart, Bell Publishing, Londra, 1912.
———:	Suasoriae , çev. Adolf Gottlieb Kiessling, Leipzig, B. G. Teubner, 1872.
Statius:	Silvae, Thebaid I-IV , çev. J. H. Mozley, Harvard University Press (Loeb), 1928.
Suetonius:	De vita caesarum , çev. J. C. Rolfe, Harvard University Press (Loeb), 1914.
Tacitus:	Annales , çev. John Jackson, Harvard University Press (Loeb), 1937.
———:	Agricola, Germania, Dialogus , çev. Sir William Peterson, Harvard University Press (Loeb), 1914.
———:	Historia , çev. Clifford H. Moore, Harvard University Press (Loeb), 1925.
Titus Livius:	Ab Urbe Condita , çev. Frank Gardner Moore, Harvard University Press (Loeb), 1940.

———: **Periochae**, çev. William A. McDevitte, Bungay, 1850.

Valerius Maximus: **Factorum ac Dictorum Memorabilium**, çev. Carolus Kempf, Leipzig, B. G. Teubner, 1888.

Varro: **De Lingua Latina**, çev. Roland G. Kent, Harvard University Press (Loeb), 1938.

Velleius Paterculus: **Historiae Romanae**, çev. Frederick W. Shipley, Harvard University Press (Loeb), 1924.

Vergilius: **Bucolica’lar, Georgica’lar**, çev. Türkan Uzel, Ötüken Yayınları, Ankara, 1998.

Vitruvius: **De architectura**, çev. Frank Granger, Harvard University Press (Loeb), 1931.

Modern Literatür:

Ahl, Frederick M.: “Lucan's De Incendio Urbis, Epistulae ex Campania and Nero's Ban”, **Transactions and Proceedings of the American Philological Association**, vol. 102, 1971.

Allison J.E.;
Cloud, J.D.: “The Lex Julia Maiestatis”, **Latomus**, vol. 21, 1962.

Alonso-Núñez, J. M.: “An Augustan World History: The 'Historiae Philippicae' of Pompeius Trogus”, **Greece & Rome**, vol. 34, no. 1, 1987.

Angelosanto, Matthew: **The Political Properties: Pro- and Anti-Augustan Readings of Propertius Book Four**, Lisans Tezi, Union College, New York, 2011.

Assmann, Aleida-Jan (ed.): **Kanon und Zensur: Beiträge zur Archäologie der literarischen Kommunikation II**, Wilhelm Fink Verlag, Münih, 1987.

Astin, Alan E.: “Regimen Morum”, **The Journal of Roman Studies**, vol. 78, 1988.

Atkinson, Kathleen M. T.: “Constitutional and Legal Aspects of the Trials of Marcus Primus and Varro Murena”, **Historia**, IX, 1960.

- Baez, Fernando: **Kitap Kiyımının Evrensel Tarihi**, çev. Tolga Esmer, Can Yayınları, İstanbul, 2018.
- Bakola, Emmanuela: **Cratinus and the Art of Comedy**, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Baltussen, Han;
Davis, Peter (ed.): **The Art of Veiled Speech: Self-Censorship from Aristophanes to Hobbes**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2015.
- Barrett, Anthony A.: **Caligula: The Corruption of Power**, Routledge, Londra, 1989.
- : “Tacitus, Livia and the Evil Stepmother”, **Rheinisches Museum für Philologie**, 144. Bd., H. 2, Vancouver, 2001.
- Bartsch, Shadi: **Actors in the Audience: Theatricality and Doublespeak from Nero to Hadrian**, Harvard University Press, Massachusetts, 1994.
- : **Ideology in Cold Blood. A Reading of Lucan’s Civil War**, Harvard University Press, Londra 1997.
- Bartsch, Shadi; Schiesaro, Alessandro (ed.): **The Cambridge Companion to Seneca**, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.
- Bauman, Richard A.: **Human Rights in Ancient Rome**, Routledge, Londra, 2000.
- Beacham, Richard C.: **The Roman Theatre and Its Audience**, Harvard University Press, Massachusetts, 1991.
- Beard, Mary: **SPQR: Antik Roma Tarihi**, çev. İrem Sağlamer, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2018.
- Bellemore, Jane: “The Dating Seneca’a Ad Marciam de Consolatione”, **Classical Quarterly**, vol.42, no:1, Oxford, 1992.
- Bessie Walker, Elizabeth H.: **The Annals of Tacitus: A Study in Writing of History**, Manchester University Press, Manchester, 1952.

- Blum, Barak: “Banned from the Libraries?: Ovid's Books and Their Fate in the Exile Poetry”, **American Journal of Philology**, vol. 138, no. 3, 2017.
- Boissier, Gaston: **L'opposition sous les Césars**, Hachette Livre, Paris, 1885.
- : Tacitus and Other Roman Studies, çev. Hutchison, W. G., Londra, 1906.
- Bosman, Philip R. (ed.): **Intellectual and Empire in Greco-Roman Antiquity**, Routledge, Londra-New York, 2018.
- Bosworth, A. B.: “Asinius Pollio and Augustus”, **Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte**, Bd. 21. 3, 1972.
- Bourdieu, Pierre: **Language and Symbolic Power**, ed. John B. Thompson, çev. Gino Raymond, Matthew Adamson, Polity Press, Oxford, 1991.
- Boyle, A.J.; Dominik, William J. (ed.): **Flavian Rome: Culture, Image, Text**, Brill, Leiden, 2003.
- Braund, Susanna M. (ed.): **Lucan: Civil War, Oxford World's Classics**, Oxford University Press, Oxford, 1992.
- : **Seneca: De Clementia**, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Breisach, Ernst: **Historiography: Ancient, Medieval and Modern**, The University of Chicago Press, Chicago, 1983.
- Brunt, Peter A.: “Stoicism and the Principate”, **Papers of the British School at Rome**, vol. 43, 1975.
- Buckley, Emma; Dinter, Martin T. (ed.): **A Companion to the Neronian Age**, Blackwell Publishing Ltd., Oxford, 2013.
- Bunn, Matthew: “Reimagining Repression: New Censorship Theory and After”, **History & Theory**, vol. 54, 2015.
- Bur, Clement: **Censorship in Authority in Ancient Rome**, çev. Michael Behrent, Books&Ideas, 2016.
- Buttrey, T. V.: “Domitian's Perpetual Censorship and the Numismatic Evidence”, **The Classical Journal**, vol. 71, no. 1, 1975.

- Byrne, Shannon-Nora: **Maecenas**, Doktora Tezi, Northwestern University, Evanston, IL, 1996.
- Cairns, Francis;
Fantham, Elaine: **Caesar against Liberty? Perspectives on his Autocracy**, Francis Cairns, Cambridge, 2003.
- Chaplin, Edward: "Phaedrus the Fabulous", **The Journal of Roman Studies**, vol. 95, Londra, 2005.
- Charlesworth, Martin;
Adcock, Frank E.;
Cook, S. A.: **The Cambridge Ancient History vol. X: The Augustan Empire 44 B.C.-A.D. 70**, Cambridge University Press, Londra, 1934.
- Chilton, C. W.: "The Roman Law of Treason under the Early Principate", **The Journal of Roman Studies**, vol. 45, part 1-2, 1955.
- Clark, James G.;
Coulson, Frank;
McKinley, Kathryn L.: **Ovid in the Middle Ages**, Cambridge University Press, 2011.
- Clarke, G. W.: "The Burning of Books and Catullus 36", **Latomus**, T. 27, fasc. 3, 1968.
- Cornell, Tim J.: **The Beginnings of Rome: Italy and Rome from Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000-264 BC)**, Routledge, Londra, 1995.
- : **The Fragments of the Roman Historians**, Oxford University Press, 2013.
- Courtney, Edward: **The Fragmentary Latin Poets**, Oxford University Press, New York, 1993.
- Cowan, Eleanor: "Contesting Clementia: the Rhetoric of Severitas in Tiberian Rome before and after the Trial of Clutorius Priscus", **The Journal of Roman Studies**, vol. 106, 2016.
- Cramer, Frederick H.: "Bookburning and Censorship in Ancient Rome: A Chapter from the History of Freedom of Speech", **Journal of the History of Ideas**, vol. 6, 1945.
- Crum, Richard C.: "Petronius and the Emperors, I: Allusions in the Satyricon", **Proceedings of the Aristotelian Society, The Classical Weekly**, vol. 45, no. 11, 1952.

- Currie, H. Mac. L.: “The Purpose of Apocolocyntosis”, **L’antiquité classique**, vol. 31, no. 1-2, 1962.
- Çevik, C. Cengiz: **Roma’da Siyaset ve Felsefe (Cumhuriyet Dönemi)**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2019.
- Davies, Ceri: “Poetry in the ‘Circle’ of Messalla”, **Greece & Rome**, Cambridge University Press, vol. 20, no. 1, 1973.
- Davis, Peter J.: **Ovid and Augustus: A Political Reading of Ovid’s Erotic Poems**, Bloomsbury, Londra, 2006.
- : “Ovid’s Amores: A Political Reading”, **Classical Philology**, vol. 94, no. 4., 1999.
- : “Praeceptor Amoris: Ovid’s Ars Amatoria and the Augustan Idea of Rome”, **Ramus**, vol. 24, no. 2, 1995.
- De Ste. Croix, G. E. M.: **Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi**, çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.
- Demiriş, Bedia: **Roma’nın Yurtsever Tarihçisi: Titus Livius**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1998.
- Denham, A. E. (ed.): **Plato on Art and Beauty**, Palgrave Macmillan, Londra, 2012.
- Detweiler, Robert: “Historical Perspectives on the Death of Agrippa Postumus”, **The Classical Journal**, vol. 65, no. 7, 1970.
- D’Hautcourt, Alexis: “L’exil de Cassius Severus: Hypothèse Nouvelle”, **Latomus**, vol 54, no. 2, 1995.
- Diakov, V., Kovalev, S.: **İlkçağ Tarihi: Roma**, çev. Özdemir ince, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- Diaz De Valdez, Jose Manuel: “Freedom of Speech in Rome”, **Revista de Estudios Histórico-Jurídicos**, Şili, 2009.
- Dix, Keith, T.: “Public Libraries in Ancient Rome: Ideology and Reality”, **Libraries & Culture**, vol. 29, No. 3, 1994.
- Dixon, Suzanne Mary: **Stoic Opposition From Nero to Domitian**, Yüksek Lisans Tezi, Australian National University, Canberra, 1973.

- Dobesch, Gerhard;
Harauer, Hermann;
Siewert, Peter;
Weber, Ekkehard (ed.):
Tyche: Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Holzhausen Verlag GmbH, Viyana, 2003.
- Dominik, William;
Hall, Jon:
A Companion to Roman Rhetoric, Blackwell Publishing, Malden, MA, 2007.
- Drinkwater, John F.:
Nero: Emperor and Court, Cambridge University Press, Cambridge, 2019.
- Du Plessis, Paul J.;
Ando, Clifford;
Tuori, Kaius:
The Oxford Handbook of Roman Law and Society, Oxford University Press, 2016.
- Duff, J. Wright:
A Literary History of Rome in the Silver Age: From Tiberius to Hadrian, Barnes & Nobles, Londra, 1960.
- Eck, Werner:
The Age of Augustus, Blackwell Publishing, Münih, 1998.
- Edwards, Rebecca M.:
“Caesar Telling Tales: Phaedrus and Tiberius”,
Rheinisches Museum für Philologie, 158, Frankfurt, 2015.
- Ergin, Gürkan:
Anadolu’da Roma Hakimiyeti: Direniş ve Düzen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Erim, Müzehher:
Latin Edebiyatı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.
- Evans, Harry B.:
Publica Carmina: Ovid’s Books from Exile, University of Nebraska Press, Lincoln, 1983.
- Fantham, Elaine:
Julia Augusti: The Emperor’s Daughter, Routledge, Londra, 2006.
- :
“Liberty and the People in Republican Rome”,
Transactions the American Philological Association, vol. 135, no. 2, 2005.
- :
Roman Literary Culture: From Cicero to Apuleius, Johns Hopkins University Press, New York, 1999.

- Fear, Trevor: “Interdictiones Domo et Ingenio: Timagenes an Propertius: A Reading in the Dynamics of Augustan Exclusion”, **Arethusa**, vol. 43.3, The John Hopkins University Press, 2010.
- Ferguson, James: **The British Essayists: With Prefaces, Biographical, Historical and Critical; Knox’s Winter Evenings, vol. II**, Londra: 1823, Forgotten Books, 2016.
- Ferwerda, Rein: “Democritus and Plato”, **Mnemosyne**, vol. 25, fasc. 4, 1972.
- Finley, Moses;
Roussel, M. -Cl.: “La censure dans l’Antiquité”, **Revue Historique**, T. 263, Fasc. 1, Presses Universitaires de France, 1980.
- Finley, Moses: **Politics in the Ancient World**. Cambridge, 1983.
- Fitton-Brown, A. D.: “Ovid’s Exile”, **Teaching Geography**, vol. 5, no. 1, Temmuz 1979.
- : “The Unreality of Ovid’s Tomitan Exile” **Liverpool Classical Monthly**, vol. 10.2, 1985.
- Fitzpatrick, Matthew P.: “Carneades and the Conceit of Rome: Transhistorical Approaches to Imperialism”, **Greece & Rome**, 57.1, 2010.
- Forbes, Clarence A.: “Books for the Burning”, **Transactions the American Philological Association**, vol. 67, 1936.
- Foucault, Michel: **Doğruyu Söylemek**, çev. Kerem Eksen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- : **Hapishanenin Doğuşu**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.
- Freudenburg, Kirk (ed.): **The Cambridge Companion to Roman Satire**, Cambridge University Press, 2005.
- Galinsky, Karl (ed.): **The Cambridge Companion to the Age of Augustus**, Cambridge University Press, 2007.
- Garnsey, Peter: **Famine and Food Supply in Graeco-Roman World: Responses to Risk and Crisis**, Cambridge University Press, 1988.

- Gibbon, Edward: **The Decline and Fall of the Roman Empire**, çev. Asım Baltacıgil, Indie Yayınları, İstanbul, 2019.
- Giffard, C. Anthony: “Ancient Rome’s Daily Gazette”, **Journalism History**, 1975-76.
- Gil, Luis: **Censura en el Mundo Antiguo**, Revista De Occidente, Madrid, 1961.
- Ginsbury, Judith: “Speech and Allusion in Tacitus, Annals 3.49-51, 14.48-49”, **American Journal of Philology**, vol. 107, no. 4, 1986.
- Green, Elbert H.: “Furius Babiculus”, **The Classical Journal**, vol. 36, 1940.
- Green, Jonathan; Karolides Nicholas: **Crucifixion in the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross**, çev. John Bowden, Fortress Press, Philadelphia, 1977.
- Green, Peter: **Ovid: The Poems of Exile: Tristia and the Black Sea Letters**, University of California Press, Berkeley, 2005.
- Griffin, Miriam T.: **Nero: the End of a Dynasty**, Routledge, New York, 1984.
- Grig, Lucy (ed.): **Popular Culture in the Ancient World**, Cambridge University Press, Cambridge, 2017.
- Gruen, Erich: **Studies in Greek Culture and Roman Policy**, Leiden, Brill, 1990.
- Haase, Wolfgang (ed.): **Sprache und Literatur (Literatur der augusteischen Zeit: Allgemeines; einzelne Autoren)**, De Gruyter, Berlin, 1982.
- Habinek, Thomas N.: **The Politics of Latin Literature: Writing, Identity, and Empire in Ancient Rome**, Princeton University Press, New Jersey, 1998.
- Habinek Thomas N.; Schiesaro, Alessandro: **The Roman Cultural Revalotion**, Cambridge University Press, 1997.
- Harris, William V.: **Ancient Literacy**, Harvard University Press, Cambridge MA, 1989.

- Harrison, Stephen (ed.): **The Cambridge Companion to Horace**, Cambridge University Press, 2007.
- Hastings, Ingrid: **The Politics of Public Records at Rome in the Late Republic and Early Empire**, University of Cape Town, 1991.
- Henderson, John: **Telling Tales of Caesar: Roman Stories from Phaedrus**, Oxford University Press, New York, 2001.
- Hengel, Martin: **Crucifixion in the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross**, çev. John Bowden, Fortress Press, Philadelphia, 1977.
- Henley, John: ["Ovid's exile to the remotest margins of the Roman empire revoked"](#). The Guardian, 16 Aralık 2017.
- Hermann, Leon: "Néron et la mort de Perse", **Lotamus**, vol. 22.2, 1963.
- Highet, Gilbert: "Petronius the Moralist", **Transactions the American Philological Association**, vol. 72, Johns Hopkins University Press, 1941.
- Hoffmann, Heinz (ed.): **Latin Fiction: The Latin Novel in Context**, Routledge, Londra ve New York, 1999.
- Hornblower, Simon; Sponforth, Antony: "Labienus, Titus", Def. 2 **The Oxford Classical Dictionary**, 4th Ed., Oxford University Press, 2012.
- Hugh, Chrisholm: "Marsus, Domitius", **Encyclopædia Britannica**, Cambridge University Press, 2011.
- : "Rufus, Gaius Valgius", **Encyclopædia Britannica**, Cambridge University Press, 2011.
- Ingleheart, Jennifer (ed.): **In Two Thousand Years of Solitude: Exile after Ovid**, Oxford University Press, Oxford, 2011.
- Jaeger, Werner: **Paidea: The Ideals of Greek Culture vol I. Archaic Greece The Mind of Athens**, çev. Gilbert Highet, Basil Blackwell, Oxford, 1946.
- Jones, Brian W.: "Fabricius Veiento Again", **American Journal of Philology**, vol. 92, no. 3, 1971.
- :

- : “Some Thoughts on Domitian's Perpetual Censorship”, **The Classical Journal**, vol. 68, no. 3, 1973.
- The Emperor Domitian**, Routledge, Londra, 1992.
- Jory, E.J.: “The Literary Evidence for the Beginnings of Imperial Pantomime”, **Bulletin of the Institute of Classical Studies**, vol.28, 1981.
- Kamp, H. W.: “Concerning Seneca’s Exile”, **The Classical Journal**, vol. 30, no. 2, Conway, 1934.
- Kapust, Daniel J.: **Republicanism, Rhetoric and Roman Political Thought: Salust, Livy and Tacitus**, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Kaster, Robert A.; Nussbaum, Martha (ed.): **Seneca: Anger, Mercy, Revenge**, University of Chicago Press, 2012.
- Katz, Robert S.: “The Illness of Caligula”, **The Classical Weekly**, vol. 65, no. 7, 1972.
- Kemp, Geoff (ed.): **Censorship Moments: Reading Texts in the History of Censorship and Freedom of Expression**, Bloomsbury Academic, Londra, 2015.
- Kenney, E.J.: “Ovid”, **The Cambridge History of Classical Literature: II Latin Literature**, ed. Kenney, E.J. & Clausen, W.V., Cambridge University Press, 1982.
- Keskin, Levent: **Sürgün Sonrası Eserlerinde Ovidius’un Ruh Hâli ve İmparator Augustus ile Çatışması**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- Knox, Peter E.: “The Poet and the Second Prince: Ovid in the Age of Tiberius”, **Memoirs of the American Academy in Rome**, vol. 49, 2004.
- Knox, Vicesimus: **Winter Evenings, or Lucubrations on Life and Letters**, vol. 1, Dublin, 1788.
- Kollmann, E. D.: “Catull, Laberius und Caesar”, **Hermes**, 111. Bd., H. 3, 1983.

- Krebs, Christopher B.: **A Most Dangerous Book: Tacitus' Germania from the Roman Empire to the Third Reich**, W. W. Norton & Company, New York-Londra, 2011.
- Lounsbury, Richard C.: "History and Motive in Book Seven of Lucan's Pharsalia", **Hermes**, vol. 104, no. 2., Austin, 1976.
- Lowe, Dunstan: "Menstruation and Mamercus Scaurus (Sen. Benef. 4.31.3)", **Phoenix**, vol. 67, no. 3/4, 2013.
- Lyne, R. O. A. M.: "The Neoteric Poets", **Classical Quarterly**, vol. 28, no. 1, 1978.
- MacMullen, Ramsey: **Enemies of the Roman Order: Treason, Unrest, and Alienation in the Empire**, Harvard University Press, Massachusetts, 1966.
- Martin, J. M. K.: Persius-Poet of the Stoics", **Greece & Rome**, vol. 8, no. 24, 1939.
- Martin, Ronald: **Tacitus**, University of California Press, Berkeley, 1981.
- Martindale, Charles (ed.): **Ovid Renewed: Ovidian Influences on Literature and Art from the Middle Ages to the Twentieth Century**, Cambridge University Press, 1988.
- : "The Politician Lucan", **Greece & Rome**, vol. 31, no. 1, 1984.
- Marx, Karl: **Pressefreiheit und Zensur**, çev. Padover, S. P., Rheinische Zeitung, 1842.
- Mayer, Roland: "On Lucan and Nero", **Bulletin of the Institute of Classical Studies**, no. 25, Bedford, 1978.
- McCabe, Richard A.: "Elizabethan Satire and the Bishops' Ban of 1599", **Modern Humanities Research Association, The Yearbook of English Studies**, Vol. 11, Literature and Its Audience, 1981.
- McCarthy, Jane I.: **Speech and Silence: Freedom of Speech and Processes of Censorship in Early Imperial Rome**, Doktora Tezi, King's College, Londra, 2013.
- McDormett, William C.: "Fabricius Veiento", **American Journal of Philology**, vol. 91, no. 2, 1970.

- Mellor, Ronald: **Tacitus**, Routledge, New York, 1993.
- : **The Roman Historians**, Routledge, Londra, 1999.
- Millar, Fergus: **The Emperor in the Roman World**, Duckworth & Co. Ltd., Londra, 1977.
- Momigliano, Arnaldo: “The Theological Efforts of the Roman Upper Classes in the First Century B.C”, **Classical Philology**, vol. 479, no:3, 1984.
- Mommsen, Theodor: **A History of Rome Under the Emperors**, çev. Clare Krojzl Routledge, Londra, 1996.
- : **Le Droid Public Romain VII**, çev. Paul Frederick Girard, Diffusion de Boccard, Paris, 1985.
- Morgan, M. Gwyn: “Caligula's Illness Again”, **The Classical Weekly**, vol. 66, no. 6, 1973.
- Nettleship, Henry (ed.): **A Dictionary of Classical Antiquities: Mythology, Religion, Litterature and Art**, William Glaisher Ltd., Londra, 1894.
- Nietzsche, Friedrich: **Beyond Good and Evil: Prelude to a Philosophy of the Future**, Hortsman, Rolf-Peter (ed.), çev. Norman, Judith, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Özaktürk, Mehmet: **Roma Yazınının Sürgün Ozanları (Naevius ve Ovidius)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Pagán, Victoria Emma: **Conspiracy Narratives in Roman History**, University of Texas Press, Austin, 2004.
- Panayotakis, Kostas: **Decimus Laberius: The Fragments**, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Parker, Grant: “Patronage of Letters in the Early Roman Empire”, **Akroterion**, Vol. 36, 1991.
- Paschalis, Michael: “The Afterlife of Emperor Claudius in Seneca’s Apocolocyntosis” **Numen**, vol. 56, no. 2/3, Brill, 2009.

- Patching, Roger;
Hirst, Martin: **Journalism Ethics: Arguments and cases for the twenty-first century**, Routledge, New York, 2014.
- Poteat, Hubert McNeill: "De Vita Iuvenalis", **Studies in Philology**, vol. 19, 1922.
- Potter, David S. (ed.): **A Companion to the Roman Empire**, Blackwell Publishing, Oxford, 2006.
- Powell, Anton (ed.): **Roman Poetry and Propaganda in the Age of Augustus**, Bloomsbury Academic, Londra, 1997.
- Powell, Anton;
Smith, Christopher (ed.): **The Lost Memoirs of Augustus and the Development of Roman Autobiography**, The Classical Press of Wales, Swansea, 2009.
- Prag, Jonathan;
Repath, Ian (ed.): **Petronius: A Handbook**, Wiley-Blackwell Publishing, Chichester, 2009.
- Quinn, Kenneth: "Poet and Audience in the Augustan Age", de Gruyter, Berlin, II.30.1, 1974.
- Robbins, Caroline: **The Eighteenth Century Commonwealthman: Studies in the Transmission, Development and Circumstance of English Liberal Thought from the Restoration of Charles II until the War with the Thirteen Colonies**, Harvard University Press, New York, 1959.
- Robinson, Laura: "Censorship in Republican Drama", **The Classical Journal**, vol. 42.,
- : **Freedom of Speech in Republican Rome**, J. H. Furst Company, Baltimore, 1940.
- Robinson, Rodney P.: "Valerius Cato", **Transactions the American Philosophical Society**, vol. 54, 1923.
- Robinson, Timothy J.: "In the Court of Time: The Reckoning of a Monster in the Apocolocyntosis of Seneca", **Arethusa**, vol. 38, no. 2, 2005.
- Rogers, Robert S.: "Isidorus the Cynic and Nero", **The Classical Weekly**, vol. 39, no. 7, Johns Hopkins University Press, 1945.
- :

- “The Case of Cremutius Cordus”, **Transactions the American Philological Association**, vol. 96, 1965.
- Rohmann, Dirk: “Book Burning as Conflict Management in the Roman Empire (213 BCE-200 CE)”, **Ancient Society**, vol. 43, Peeters Publishers, 2013.
- Romm, James: **Dying Every Day: Seneca at the Court of Nero**, Knopf, New York, 2014.
- Rose, H.J.: **A Handbook of Latin Literature: From the Earliest Times to the Death of St. Augustine**, Methuen & Co., Londra, 1936.
- Rousseau, Jean-Jacques: **Discourse on Inequality**, çev. G. D. H. Cole, Digireads Publishing, 2006.
- : “On the Social Contract, or Principles of Political Right (1757)”, Roger D. Masters and Christopher Kelly (ed.), **The Collected Writings of Rousseau**, vol. 4, Judith R. Bush, Roger D. Masters, Christopher Kelly (çev.), University Press of New England, Hanover-Londra, 1994.
- Rudich, Vasily: **Dissidence and Literature under Nero: the Price of Rhetoricization**, Routledge, Londra, 1997.
- : “Navigating the Uncertain: Literature and Censorship in the Early Roman Empire”, **ARION**, 14.1, Boston, 2006.
- : **Political Dissidence Under Nero: The Price of Dissimulation**, Routledge, Londra, 1993.
- Rutledge, Steven H.: **Imperial Inquisitions: Prosecutors and Informants from Tiberius to Domitian**, Routledge, New York, 2001.
- Salkever, Stephen (ed.): **The Cambridge Companion to Ancient Greek Political Thought**, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Salles, Catherine: “L’écrivain romain face au pouvoir impérial: la censure littéraire au I^{er} siècle de notre ère”, **Latomus**, 45.4, Ekim-Aralık, Brüksel, 1986.

- Salmon, Edward T.: “The Political Views of Horace”, **Phoenix**, vol. 1, no. 2, 1946.
- Sapiro, Gisèle: **Edebiyat Sosyolojisi**, çev. Ertuğrul Cenk Gürcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2019.
- Sarefield, Daniel C.: **Burning Knowledge: Studies of Bookburning in Ancient Rome**. Doktora Tezi, The Ohio State University, 2004.
- Scott, William C.: “Catullus and Caesar (C. 29)”, **Classical Philology**, vol 66, 1971.
- Sellar, William Young: **The Roman Poets of the Augustan Age: Virgil**, Oxford University Press, 1877.
- Shotter, David: **Nero**, Routledge, New York, 1997.
- : “Tacitus and Tiberius”, **Ancient Society**, vol. 19, 1988.
- : “The Trial of Clutorius Priscus”, **Greece & Rome**, Oxford, vol.16. 1969.
- Slater, W.J.: “Pantomime Riots”, **Classical antiquity**, University of California Press, vol. 13.1, 1994.
- Sluiter, Ineke;
Rosen, Ralph M. (ed.): **Free Speech in Classical Antiquity**, Brill, Leiden-Boston, 2004.
- Smith, William: **A Dictionary of Greek and Roman Antiquities**, John Murray, Londra, 1785.
- (ed.): **Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology**, 1870.
- Snell, Bruno: **The Discovery of the Mind in Greek Philosophy and Literature**, Dover Publishing, New York, 1982.
- Sochatoff, Fred A.: “Some Remarks of Seneca on Book-burning”, **Classical Outlook**, vol. 16, no. 8, 1939.
- Spaeth Jr., John W.: “Caesar's Friends and Enemies among the Poets”, **The Classical Journal**, vol. 32, no. 9, 1937.
- Stambusky, Alan A.: “Roman Comedy on Trial in the Republic: The Case of Censorship against Gnaeus Naevius the

- Playwright”, **Educational Theatre Journal**, vol. 29, no. 1, 1977.
- Strasburger, Hermann: “Poseidonios on Problems of the Roman Empire”, **The Journal of Roman Studies**, vol. 55, no. 1/2, part 1-2, 1965.
- Sullivan, John Patrick.: “Ass's Ears and Attises: Persius and Nero”, **American Journal of Philology**, vol. 99, no. 2, 1978.
- : **Literature and politics in the age of Nero**, Cornell University Press, New York, 1985.
- Syme, Ronald: **Tacitus**, Oxford University Press, Oxford, 1958.
- : “The Allegiance of Labienus”, **The Journal of Roman Studies**, vol. 28, part 2, 1938.
- : **The Augustan Aristocracy**, Clarendon, Oxford University Press, Oxford, 1986.
- : “The Origin of Cornelius Gallus”, **Classical Quarterly**, vol. 32, 1938.
- Tacoma, Laurens E.: **Roman Political Culture: Seven Studies of the Senate and City Councils of Italy from the First to the Sixth Century AD**, Oxford University Press, Oxford, 2020.
- Tae-Woo, Michael: **Decus Posteritas Rependit: Reevaluating Cremutius Cordus in Tacitus' Annals**, Yüksek Lisans Tezi, University of California, 2015.
- Tarantino, Giovanni: **Republicanism, Sinophilia, and Historical Writing: Thomas Gordon (C.1691-1750) and His 'History of England'**, Brepols Publishers, Turnhout, 2012.
- Thompson, J.W.: **A History of Historical Writing: from Earliest time to End of 17th Century**, The Macmillan Company, New York, 1942.
- Till, Rudolf: “Laberius und Caesar”, **Historia**, vol. 24, no. 2, 1975.
- Trapido, John: “The Atellan Plays”, **Educational Theatre Journal**, vol.18, no.4, 1966.

- Trenchard, John;
Gordon, Thomas: **Cato's Letters**, University of Michigan Press, Library of Alexandria, 1969.
- Tyrrell, Robert Yelverton: **Latin Poetry**, Johns Hopkins University Press, Londra, 1895.
- Usher, Stephen: **The Historians of Greece and Rome**, Bloomsbury Academic, Londra, 1997.
- Van Renswoude, Irene: **The Rhetoric of Free Speech in Late Antiquity and the Early Middle Ages**, Cambridge University Press, Cambridge, 2019.
- von Albrecht, Michael: **A History of Roman Literature: From Livius Andronicus to Boethius**, Brill, Leiden, 1997.
- Watts, Edward J.: "Introduction: Freedom of Speech and Self-Censorship in the Roman Empire", **Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art**, vol. 92.1, 2014.
- Wiedemann Thomas: "The Political Background to Ovid's Tristia 2", **Classical Quarterly**, New Series, Vol.25, No.2, Dec.,1975.
- Wilkinson, L.P.: **Ovid Surveyed**, Cambridge University Press, 1962.
- Wilkinson, Sam: **Republicanism During the Early Roman Empire**, Bloomsbury, Londra, 2012.
- Wilson, Emily: **Sokrates'in Ölümü: Kahraman, Hain, Geveze, Aziz**, çev. Özgüç Orhan, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2020.
- : **The Greatest Empire: A Life of Seneca**, Oxford University Press, Oxford, 2014.
- Winsbury, Rex: **The Roman Book**, Bloomsbury, Londra, 2009.
- Winterling, Aloys: **Caligula: A Biography**, çev. Deborah Lucas Schneider, Glenn W. Most, Paul Psinos, University of California Press, Berkeley, 2011.
- Wirszubski, Chaim: **Libertas as a Political Idea at Rome during the Late Republic and Early Principate**, Cambridge University Press, Cambridge, 1968.

- Wisse, Jakob: “Remembering Cremutius Cordus: Tacitus on History, Tyranny and Memory”, **Histos**, 7, 2013.
- Wright, Brian J.: “Ancient Rome’s Daily News Publication with Some Likely Implications for Early Christian Studies”, **Tyndale Bulletin**, 67.1, Cambridge, 2016.
- Zuckert, Michael P.: **Natural Rights and the New Republicanism**, Princeton University Press, New Jersey, 1994.

